

KARADENİZ

Yıl / Год / Year: **2022** Güz / Осень / Spring Sayı / Номер / Issue: **53**

KARADENİZ
ULUSLARARASI
BİLİMSEL DERGİ

BLACK SEA
INTERNATIONAL
SCIENTIFIC JOURNAL

ЧЁРНОЕ МОРЕ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

ÜÇ AYDA BİR YAYINLANAN **ULUSLARARASI HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER**
DERGİSİ

AN INTERNATIONAL QUARTERLY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ОБЩЕСТВЕННЫХ
НАУК

SAHİBİ / OWNER / УЧРЕДИТЕЛЬ

Hayrettin İVGİN

Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar- ANKARA
(+90) 312 4259353 – hayrettinivgin@gmail.com

BAŞ EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF / ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU
Giresun University

REDAKSİYON / REDACTION / РЕДАКЦИЯ

TÜRKÇE / TURKISH / ТУРЕЦКИЙ

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan University)

İNGİLİZCE / ENGLISH / АНГЛИЙСКИЙ

Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun University)

RUSÇA / RUSSIAN / РУССКИЙ

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Kars Kafkas University)

Yazışma Adresi / Correspondance Address / Адрес Для Корреспонденции**Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK**

Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Ardahan/TÜRKİYE
Tel.: (+90) 5308852928 / E-mail: dergikaradeniz@gmail.com
ISSN: 1308-6200 / <http://dergikaradeniz.com>

TEKNİK DESTEK / TECHNICAL SUPPORT / ТЕХНИЧЕСКАЯ ПОДДЕРЖКА**A. Alper ALTINKAYNAK****EDİTÖRLER / EDITORS / РЕДАКТОРЫ**

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Halk Edebiyatı)	Ardahan Üniversitesi
Prof. Dr. Bahattin ÇELİK (Arkeoloji)	Iğdır Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Aşık Edebiyatı)	Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Ceval KAYA (Eski Türk Dili)	Ardahan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Dil- Dilbilim)	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Elfina SIBGETULLİNA (Tatar Dili ve Edebiyatı)	Rusya Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Enver SARI (Psikoloji)	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Enver TÖRE (Tiyatro)	Artvin Üniversitesi
Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA (Yönetim ve Strateji)	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU (Tarih)	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Rezan KARAKAŞ (Halk Edebiyatı)	Siirt Üniversitesi
Prof. Dr. Ghadir GOLKARIAN (İran-Azerbaycan Dili ve Edebiyatı)	Yakın Doğu Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÜNAL (Dinler Tarihi)	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi DEVLETÖV (Rus Dili ve Edebiyatı)	Kırım Tatar Devlet Milli Tiyatrosu
Prof. Dr. Remzi KILIÇ	Erciyes Üniversitesi

(Tarih)	
Prof. Dr. Roin KAVRELİSHVİLİ (Kafkasya – Yakıncağ Tarih)	Kars Kafkas Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup ÇELİK (Yeni Türk Edebiyatı)	İstanbul Kültür Üniversitesi
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Yeni Türk Edebiyatı)	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet İÇLİ (Eski Türk Edebiyatı)	Batman Üniversitesi
Doç. Dr. Alptürk AKÇÖLTEKİN (Eğitim Bilimleri)	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Ergali ESBOSUN (Kazak Dili ve Edebiyatı)	Abay Kazak Devlet Pedagoji Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet TEYFUR (Felsefe)	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç. Dr. Semra ÇEVİK (Resim)	Ardahan Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer AYKANAT (İşletme)	Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Arif Cem TOPUZ (Öğretim Teknolojileri Eğitimi)	Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Arif KALA (Sosyoloji)	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Kutay ÜSTÜN (Uluslararası İlişkiler)	Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Sami PATACI (Sanat Tarihi)	Ardahan Üniversitesi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD / РЕДКОЛЛЕГИЯ

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ	Maltepe Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk ÇOLAK	Niğde Üniversitesi
Prof. Dr. Hikmet KORAŞ	Niğde Üniversitesi
Prof. Dr. Dmitry D. VASİLYEV	Rusya Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA	Rusya Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Victoria V. KRASNYKH	Kiev Bilimler Akademisi
Prof. Dr. İhsan BULUT	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Layli ÜKÜBAYEVA	Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Elena ARABADJİ	Melitopol Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Giorgi SOSİASHVİLİ	Gori Devlet Eğitim Üniversitesi
Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ	Giresun Üniversitesi

**SAYI HAKEMLERİ / ISSUE REVIEWERS / РЕЦЕНЗЕНТЫ НОМЕРА
2022 Güz / Осень / Spring - Sayı / Номер / Issue: 53**

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK	Ardahan Üniversitesi	0000-0003-1105-0479
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ	Nevşehir Üniversitesi	0000-0002-6682-8455
Prof. Dr. Remzi KILIÇ	Erciyes Üniversitesi	0000-0002-2815-6360
Prof. Dr. Ghadir GOLKARIAN	Yakın Doğu Üniversitesi	0000-0003-3801-7089
Prof. Dr. Ali YILDIRIM	Fırat Üniversitesi	0000-0001-9228-6111
Prof. Dr. Yusuf ALBAYRAK	Aksaray Üniversitesi	0000-0002-2001-6718
Prof. Dr. Beyhan KESİK	Giresun Üniversitesi	0000-0003-3495-4745
Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ	Akdeniz Üniversitesi	0000-0001-7600-273X
Prof. Dr. Bahattin ÇELİK	Iğdır Üniversitesi	0000-0001-8386-0062
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ	Kars Kafkas Üniversitesi	0000-0001-5829-8557
Prof. Dr. Enver TÖRE	Artvin Üniversitesi	0000-0002-2074-3608
Prof. Dr. Atila YILDIRIM	Necmettin Erbakan Üniversitesi	0000-0003-0904-4336
Doç. Dr. Levent KÜÇÜK	Amasya Üniversitesi	0000-0001-8819-7933
Doç. Dr. Zafer AYKANAT	Ardahan Üniversitesi	0000-0003-3160-933X
Doç. Dr. Çağatay BENHÜR	Selçuk Üniversitesi	0000-0002-0962-9038
Doç. Dr. Alpaslan AŞIK	Manas Üniversitesi	0000-0003-3162-7378
Doç. Dr. Semra ÇEVİK	Ardahan Üniversitesi	0000-0001-5291-243X
Doç. Dr. Vedit AŞKAROĞLU	Giresun Üniversitesi	0000-0002-7060-4139
Doç. Dr. Alptürk AKÇÖLTEKİN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	0000-0001-6694-1346
Doç. Dr. Adem BAYAR	Amasya Üniversitesi	0000-0002-8693-9523
Doç. Dr. Umut KAYA	Marmara Üniversitesi	0000-0002-3237-8150
Yrd. Doç. Dr. Fatih DEĞİRMENÇİ	Atatürk Üniversitesi	0000-0002-5589-3331
Yrd. Doç. Dr. Kutay ÜSTÜN	Ardahan Üniversitesi	0000-0003-2572-2264
Dr. Öğr. Üyesi Sabahattin ÇETİN	Bartın Üniversitesi	0000-0001-9686-1806
Dr. Öğr. Üyesi Sait Sinan ATILGAN	Atatürk Üniversitesi	0000-0002-6173-0248
Dr. Öğr. Üyesi Maia MESKHİDZE	Kars Kafkas Üniversitesi	0000-0002-9235-6623
Dr. Öğr. Üyesi Arif Cem TOPUZ	Ardahan Üniversitesi	0000-0002-5110-5334

Bu dergi Index Copernicus (ICI World of Journals), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Russian Science Citation Index(elibRARY.ru), Modern Language Index(MLA), Open Academic Journals Index, SOBIAD, Directory of Research Journals Indexing, CiteFactor, Google Akademik tarafından indekslenmektedir.

This journal is indexed by Index Copernicus (ICI World of Journals), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Russian Science Citation Index(elibRARY.ru), Modern Language Index(MLA), Open Academic Journals Index, SOBIAD, Directory of Research Journals Indexing, CiteFactor, Google Scholar.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

Yazar Author Автор	Başlık Title Заглавие	Sayfa Page Страницы
İlker AVCIOĞLU	GİRESUN YÖRESİ VEJETARYEN MUTFAK KÜLTÜRÜ ÜZERİNE HALKBİLİMSEL BİR ARAŞTIRMA A FOLKLORIC RESEARCH ON VEGETARIAN CULINARY CULTURE IN GİRESUN REGION ФОЛЬКЛОРОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВЕГЕТАРИАНСКОЙ КУЛЬТУРЫ ГИРЕСУНСКОЙ ОБЛАСТИ	1-20
Mariam KOBERIDZE	ИЛІА ОКРОМЧЕДЛІШВІЛІ И АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ КАРТВЕЛОЛОГИИ İLİA OKROMÇEDLİŞVİLİ VE KARTVELOLOJİNİN GÜNCEL KONULARI İLİA OKROMCHEDLİSHVİLİ AND CURRENT ISSUES OF KARTVELOLOGY	21-33
Gulnara JANOVA Maka MURVANIDZE	CHALLENGES OF TEACHING ENGLISH ONLINE DURING THE COVID -19 PANDEMIC (ON THE EXAMPLE OF THE SAMTSKHE-JAVAKHETI REGION SCHOOLS) ПРОБЛЕМЫ ОНЛАЙН ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ВО ВРЕМЯ КОВИД-19 (НА ПРИМЕРЕ ШКОЛ САМЦХЕ-ДЖАВАХЕТСКОГО РЕГИОНА) COVID 19 SALGINI SIRASINDA UZAKTAN İNGİLİZCE ÖĞRENMENİN ZORLUKLARI: SAMTSKHE-CAVAKHETİ BÖLGESİ OKULLAR ÖRNEĞİ	34-45
Zozan ALI ABDULLAH Hussein AHMAD MUSTAFA Canan YILDIRAN Yahya FİDAN	THE MANAGEMENT OF CULTURAL DIVERSITY AND ITS IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN YÖNETİMİ VE ÖRGÜTSEL PERFORMANSA ETKİSİ УПРАВЛЕНИЕ КУЛЬТУРНЫМ РАЗНООБРАЗИЕМ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ОРГАНИЗАЦИОННУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ	46-64

<p>Ömer ÖZDEMİR</p> <p>Raci TAŞCIOĞLU</p>	<p>KURUMSAL İLETİŞİMDE SOSYAL MEDYA KULLANIMI: CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANLIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME THE USE OF SOCIAL MEDIA IN CORPORATE COMMUNICATION: A REVIEW ON THE PRESIDENTIAL COMMUNICATIONS DEPARTMENT</p> <p>ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ МЕДИА В КОРПОРАТИВНЫХ КОММУНИКАЦИЯХ: ИССЛЕДОВАНИЕ ДЕПАРТАМЕНТ КОММУНИКАЦИЙ ПРЕЗИДЕНТСТВА</p>	<p>65-81</p>
<p>Shalala RAMAZANOVA</p>	<p>ARTISTIC TEXT AS A STATEMENT (ON EXAMPLE OF THE A.P. CHEKHOV STORY “WARD № 6”) BİR İFADE OLARAK EDEBİ METİN (ÇEHOV’UN “6 NUMARALI KOĞUŞ” ÖYKÜSÜNDEN ALINAN MATERYALE DAYANARAK) ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТЕКСТ КАК ВЫСКАЗЫВАНИЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПОВЕСТИ А. П. ЧЕХОВА «ПАЛАТА № 6»)</p>	<p>82-95</p>
<p>Abdulhadi DURUKAN</p>	<p>KREMNA’DAN BİR KADIN TORSOSU A WOMAN TORSO FROM KREMNA ЖЕНСКИЙ ТОРС ИЗ КРЕМНЫ</p>	<p>96-107</p>
<p>Nursena YAŞAR Hayati AKTAŞ</p>	<p>SAVAŞ: MODERN DEVLETİN VAROLUŞ ARACI WAR: THE TOOL OF EXISTENCE OF THE MODERN STATE ВОЙНА: ИНСТРУМЕНТ СУЩЕСТВОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВА</p>	<p>108-123</p>
<p>Hacı Veli GÖK</p>	<p>İÇ GÜVENLİK BAĞLAMINDA I. DÖNEM TBMM’DE DÂHİLİYE VEKÂLETİ VE BAĞLI KURULUŞLAR BÜTÇE GÖRÜŞMELERİ IN THE CONTEXT OF INTERNAL SECURITY, BUDGET NEGOTIATIONS WITH THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS AND ITS AFFILIATES IN THE FIRST TBMM БЮДЖЕТНЫЕ ПЕРЕГОВОРЫ В ВЕЛИКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ СОБРАНИИ ТУРЦИИ (ТВММ) ПЕРВОГО СОЗЫВА: ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ И ПУТИ РЕШЕНИЯ</p>	<p>124-142</p>

Leyla DERVİŞ	YENİSEY KIRGIZLARI ÜZERİNE TÜRKİYE'DE YAPILAN ARAŞTIRMALAR STUDIES ON THE YENİSEY KYRGYZ CONDUCTED IN TURKEY ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ИСТОРИИ ЕНИСЕЙСКИХ КЫРГЫЗОВ ОПУБЛИКОВАННЫЕ В ТУРЦИИ	143-155
Bekir SARIYILDIZ	ANADOLU'NUN FETHİ DÖNEMİNDE ŞEBİNKARAHİSAR KALESİ (1018-1081) ŞEBİNKARAHİSAR CASTLE IN THE PERIOD OF THE CONQUEST OF ANATOLIA (1018-1081) ЗАМОК ШЕБИНКАРАХИСАР В ПЕРИОД ЗАВОЕВАНИЙ АНАТОЛИИ (1018-1081)	156-166
Otahn MATYOKUBOV	BAHŞI SANATINA GÖSTERİLEN YÜKSEK İLĞİ HIGH ATTENTION TO THE ART OF BAKHSHI ВЫСОКОЕ ВНИМАНИЕ ИСКУССТВОВЕДАМ БАХШЫ	167-176
Tuğba KÜÇÜK	ERDAL ÖZ'ÜN YARALISIN ADLI ROMANINDA TOPLUMSAL BİR 'YARA': ŞİDDET A SOCIAL 'WOUND' IN ERDAL ÖZ'S NOVEL "YOU ARE WOUNDED": VIOLENCE СОЦИАЛЬНАЯ РАНА: НАСИЛИЕ В РОМАНЕ ЭРДАЛА ОЗА "ТЫ РАНЕН"	177-188
Ahmet SOMUNCU	Şükri OLUŞUMSAL YAPISALCI YÖNTEM İŞİĞİNDA KARS LI ĀŞİK MURAT ÇOBANOĞLU'NUN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME A REVIEW OF THE POEMS OF ASHIK MURAT ÇOBANOĞLU OF KARS IN THE LIGHT OF THE STRUCTURAL CONSTRUCTIVIST METHOD ФОРМАЦИОННО-СТРУКТУРНЫЙ ОБЗОР СТИХОТВОРЕНИЙ АШУГА МУРАТА ЧОБАНОГЛУ, УРОЖЕНЦА КАРССКОЙ ОБЛАСТИ	189-205

Ahmet İÇLİ	<p>KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA FASİHİ MAHLASLI ŞAİRLER VE HASAN FASİHİ'YE ATFEDİLEN DİVAN ÜZERİNDE ANALİTİK BİR İNCELEME</p> <p>ANALYTICAL STUDY ON THE POETS WITH THE PSEUDONYM FASIHI IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE AND A DIVAN (POETRY BOOK) THAT ATTRIBUTED TO HASAN FASIHI</p> <p>ПОЭТЫ КЛАССИЧЕСКОЙ ТУРЕЦКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ПОД ПСЕВДОНИМОМ ФАСИХИ И АНАЛИТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ДИВАНА, ПРИПИСЫВАЕМОГО ХАСАНУ ФАСИХИ</p>	206-231
Kasım KOCAMAN	<p>PAYDAŞ OLARAK ÖĞRENCİLERİNİN GÖZÜNDEN KDP İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ: BİR SWOT ANALİZİ</p> <p>FACULTY OF ISLAMIC SCIENCES OF KDP THROUGH THE EYES OF ITS STUDENTS AS STAKEHOLDERS: A SWOT ANALYSIS</p> <p>ФАКУЛТЕТ ИСЛАМОВЕДЕНИЯ ДУМЛУПЫНАРСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ПО УСМОТРЕНИЕ СТУДЕНТОВ КАК ПАРТНЕРОВ: СВOT АНАЛИЗ</p>	232-256

GİRESUN YÖRESİ VEJETARYEN MUTFAK KÜLTÜRÜ ÜZERİNE HALKBİLİMSEL BİR ARAŞTIRMA*

A FOLKLORIC RESEARCH ON VEGETARIAN CULINARY CULTURE IN GİRESUN REGION

ФОЛЬКЛОРОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВЕГЕТАРИАНСКОЙ КУЛЬТУРЫ ГИРЕСУНСКОЙ ОБЛАСТИ

İlker AVCIOĞLU**

ÖZ

Dünyanın en zengin mutfak kültürleri arasında yer alan Türk mutfağında, hayvansal gıdalar önemli bir yere sahiptir. Her ne kadar Türk mutfağı denilince ilk akla gelen hayvansal gıdalar olsa da tarihi kaynaklar sebze, meyve ve ot yemeklerinin de Türk mutfağında önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, Türk mutfağının bu yönü ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışmada, Giresun mutfak kültürünün vegan yönü tanıtılmaya çalışılmıştır. Araştırma, 02.10.2017-02.06.2018 tarihleri arasında Giresun ilinde 13 ilçe, 2 belde ve 15 köyde toplam 37 kaynak kişiyle nitel araştırma veri toplama tekniklerinden, yarı yapılandırılmış görüşme metodu kullanılarak yapılmıştır. Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler kayıt altına alınmış ve metne dönüştürülmüştür. Yöre halkı tarafından genel olarak “ot yemekleri” olarak adlandırılan yemekler tespit edilmiştir. Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde vejetaryen Giresun mutfağı örnek menüsünü hazırlanmıştır. Örnek menüde; 27 çorba, 25 yemek, 15 dible, 15 kavurma, 11 kızartma, 9 mihlama, 5 tuzlu, 7 mücver ve 4 yağlaş olmak üzere 9 kategoride toplam 118 adet vejetaryen yemek tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler ilerleyen dönemlerde Türk mutfağında sebze, meyve ve ot yemekleri ile ilgili yapılacak bilimsel çalışmalara kaynak olacaktır. Ayrıca, Giresun mutfak kültürünün vegan yönü üzerine gerekli yatırımların ve tanıtımların

* Bu araştırma, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenen ve Kültür Araştırma Merkezi Derneği tarafından Giresun ilinde 02.10.2017-02.06.2018 tarihleri arasında uygulanan “Gençler Milli Kültüre Sahip Çıkıyor” projesinden üretilmiştir. (Proje No: 2017-M-140)

**ORCID: [0000-0003-3028-8730](https://orcid.org/0000-0003-3028-8730), Öğr.Gör., Giresun Üniversitesi, Şebinkarahisar Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, ilker.avcioglu@giresun.edu.tr

Etik Beyanı: Araştırmada, 2020 yılı öncesi veriler kullanıldığından etik kurul raporuna yer verilmemiştir.

Giresun Yöresi Vejetaryen Mutfak Kültürü Üzerine Halkbilimsel Bir Araştırma

yapması durumunda, bölgenin ve dolayısıyla da ülkemizin alternatif turizm potansiyeline katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler:kültür, yöresel mutfak, Giresun, vejetaryen mutfak, alternatif turizm.

ABSTRACT

Animal foods have an important place in Turkish cuisine, which is among the richest culinary cultures in the world. Although animal food comes to mind first when it comes to Turkish cuisine, historical sources suggest that vegetable, fruit, and herb dishes have an important place in Turkish cuisine. However, scientific studies of this aspect of Turkish cuisine are quite limited. This study sought to promote the vegan aspect of Giresun's culinary culture, which represents a part of Anatolian cuisine and is commonly referred to by local people as "weed food." The research was conducted using a semi-structured interviewing method from qualitative research data collection techniques with a total of 37 native persons in 13 districts, 2 towns, and 15 villages in Giresun province between 02.10.2017 and 02.06.2018. Conversations with the native persons were recorded and converted into text. As a result of interviews with natives, the vegetarian Giresun cuisine sample menu was prepared. In the sample menu; A total of 118 vegetarian meals were identified in 9 categories, including 27 soups, 25 meals, 15 cold vegetable dishes, 15 roasts, 11 frying meals, 9 omelets (mihlama), 5 salty foods, 7 vegetable patties, and 4 greasy foods. The data obtained in the study will be a reference for further scientific studies on vegetable, fruit, and herb dishes in Turkish cuisine. We also believe that if the necessary investments and promotions on the vegan aspect of Giresun's culinary culture are done, it will contribute to the alternative tourism potential of the region and therefore our country.

Keywords: Culture, Regional Cuisine, Giresun, Vegetarian Cuisine, Alternative Tourism.

АННОТАЦИЯ

Продукты животного происхождения занимают важное место в турецкой кухне, которая является одной из самых богатых кулинарных культур в мире. Хотя при упоминании турецкой кухни в первую очередь приходят на ум продукты животного происхождения. Исторические источники показывают, что блюда из овощей, фруктов и трав так же занимают важное место в турецкой кухне. Однако научные исследования этого аспекта турецкой кухни очень ограничены. В этом исследовании была предпринята попытка представить веганский аспект кулинарной культуры Гиресуна, который представляет собой часть анатолийской кухни и обычно называется "блюдами из трав". Исследование проводилось в период с 02.10.2017 по 02.06.2018 в провинции Гиресун, 13 районах, 2 городах и 15 селах с привлечением 37 специалистов с использованием методов сбора качественных исследовательских данных и метода полуструктурированного интервью. Устные интервью были записаны и переведены в письменные тексты. В результате интервью было подготовлено примерное меню вегетарианской кухни Гиресуна. В примерном меню всего было выделено 118 вегетарианских блюд в 9 категориях, в том числе 27 супов, 25 блюд, 15 диблей, 15 кавурма, 11 жареных, 9 михлама, 5 солёных, 7 мюквер и 4 жирных. Данные, полученные в ходе исследования, станут источником научных исследований блюд из овощей, фруктов и трав турецкой кухни в будущем. Кроме того, мы считаем, что, если будут сделаны необходимые инвестиции и продвижение веганского аспекта кулинарной культуры Гиресуна, это будет способствовать развитию альтернативного туристического потенциала региона и, следовательно, нашей страны.

Ключевые слова: культура, местная кухня, Гиресун, вегетарианская кухня, альтернативный туризм.

1. GİRİŞ

Beslenme, insanın fiziksel ve biyolojik ihtiyaçlarının karşılanmasında en temel unsurdur. Her toplumun yaşadığı coğrafya, evreni algılama biçimi ve inanç sistemi farklı olduğundan, toplumların beslenme şekilleri de birbirinden farklıdır.

İşlevsel halkbilimi kuramının önemli temsilcilerinden Molinowski, 1926 yılında yayımlanan “İlkel Psikoloji’de Mit” adlı çalışmasında kültür ile ilgili önemli tespitler yapmıştır. Molinowski’ye göre, insan beslenme, üreme ve sağlığı koruma ihtiyaçlarından doğan sorunları çözmelidir. İnsan, organizmasının ihtiyaçlarını karşılaması için bazı etkinliklerde bulunması gerekir. İnsanın temel ihtiyaçlarını karşılamak için girişimde bulunduğu eylemler kültürel yanıtları doğurur (Çobanoğlu, 2002: 224-225). Ünlü psikolog Abraham Maslow, insan davranışlarının temel sebeplerini araştırmak için klinik gözlemlere başvurmuştur. Klinik gözlemlerden faydalanarak insan davranışlarının nedenlerini tespit etmiş ve önem derecesine göre bir sınıflandırma yapmıştır (Hodgetts,1999: 291). Maslow’un, 1943 yılında yayımladığı “A Theory of Human Motivation” makalesinde insan yaşamındaki ihtiyaçlardan yola çıkarak ortaya attığı “İhtiyaçlar Hiyerarşisi Piramidi” teorisinde yemek, pramidin en temelindeki ihtiyaçlar arasında yer almıştır. Maslow’a göre, belli bir hiyerarşi içerisinde insanın en temel ihtiyaçlarından hareketle en alt basamaktaki bir ihtiyaç karşılanmadan bir üst basmağa geçilemez. İhtiyaçlar piramidi teorisine göre, piramidin en alt tabakasını hava, besin, su, uyku, cinsellik ve boşaltım ihtiyaçları yer almaktadır (Maslow,1943:370-396). Bu bağlamda beslenme, insanın biyolojik ve fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasında en temel unsur olarak karşımıza çıkar. İnsanın beslenme ihtiyacı bütün toplumlarda geçerli bir olgu olmasına karşın, toplumların bu ihtiyacı karşılama şekillerindeki farklılıklar yemek kültürlerinin çeşitlenmesini sağlamıştır.

Bir kodlama sistemi olarak yemek, toplumların dünya görüşlerini yansıtır. Toplumların kültürel belleğinde yer alan bu kodlama sistemi, toplumu oluşturan grup üyelerinin sosyal yapıda kimlik kazanmasını sağlar (Eker, 2018: 170-172). Bu özelliği ile yemek, toplumsal kimliklerin oluşmasını sağlayan en önemli unsurlardan biri olarak kabul edilebilir. Yemek kültürü, toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve gündelik hayatı düzenleyen bir yapıya sahiptir. Bu işlevi ile yemek, toplumun sürekliliğine katkı sağlar.

Mutfak kültürleri içerisinde vegan unsurlar, son yıllarda gittikçe yaygınlaşmaktadır. Vegan beslenme tarzı, insanların yemek tercihlerindeki eğilimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Vegan beslenme tarzını benimsemiş bireylere “vejetaryen” adı verilir. Fransızca kökenli bir kelime olan “vejetaryen” sözcüğü Türkçe Sözlük’te “*etyemez*” olarak tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>).

Uluslararası Vejetaryenler Birliğine göre, lacto-ovo vejetaryenlik, lacto vejetaryenlik ve ovo vejetaryenlik gibi vejetaryenlik tipleri mevcuttur. Vejetaryenlik tiplerinin ortak noktası kırmızı etin tüketilmemesidir. Tiplerin farklı isimler alma sebebi ise; balık, tavuk ve hayvansal ürünlerin (yumurta, süt, bal vb.) tüketilip

Giresun Yöresi Vejetaryen Mutfak Kültürü Üzerine Halkbilimsel Bir Araştırma

tüketilmemesi meselesidir. Örneğin, lacto vejetaryenler yumurta dışındaki hayvansal ürünleri tüketebilirken; ovo vejetaryenler hayvansal ürünlerden sadece yumurtayı tüketebilmektedir (<https://ivu.org>).

The Vegan Society tarafından yapılan tanıma göre veganlık; hayvan sömürsünün her şekline karşı çıkan felsefi bir yaşam şeklidir (www.vegansociety.com). Vejetaryenler, katliam ürünlerini ve yan ürünlerini yemezler. Bu nedenle veganlar tohum, ot, bakliyat, meyve ve sebze ile beslenirler. Kırmızı etin yanı sıra tavuk eti ve deniz ürünleri tüketilmeyen gıdalardandır (www.vegsoc.org). Bu bağlamda vegan beslenmenin birçok şekli olduğu söylenebilir.

Bireyin vejetaryen beslenme tarzını benimsemesinde etkili faktörlerden biri de vegan menülerin sağlıklı beslenme şekli olarak görülmesidir. Tıbbi araştırmalar vejetaryen bireylerde obezite, kalpdamar hastalıkları, hipertansiyon ve kanser gibi hastalıkların daha az görüldüğü tespit edilmiştir. Ancak, vejetaryen beslenme tarzını benimsemiş kişilerde yetersiz beslenme sonucu anemi, B12 vitamin eksikliği, osteoporoz gibi sağlık problemlerinin görülme olasılığının yüksek olduğu ifade edilmektedir (Tunçay, 2018: 26).

Hayvanların katledilmesini insanlık dışı eylemler olarak değerlendiren veganlar, hayvanlara yapılan haksızlıkları protesto ederler ve dolayısıyla hayvanlardan elde edilen yiyecek ve içecekleri tüketmezler (Wrenn 2011: 22). Bu özelliği ile veganlık, postmodern bir kimliği temsil etmektedir (Yegen ve Aydın, 2018: 94-95). “Postmodern” ve “postmodernizm” terimleri günümüzde sosyo-kültürel hayatta ve sanatta sıklıkla kullanılmaktadır. Moda bir kavram olan postmodernizm, bir olgular bütünüdür. Postmodernizmin birçok şekli olmakla beraber genel olarak kültür, sanat ve felsefe alanlarında karşımıza çıkar (Morawski, 1996:1-2). Veganların doğaya duydukları hassasiyet gereği hayvansal ürünleri tüketmemeleri, küresel dünyaya bir başkaldırı olarak değerlendirilebilir.

Doğaya duyulan hassasiyet, hayvanların sömürülmesine bir tepki, sağlıklı yaşam arzusu, dini inanışlar vb. unsurlar vegan/vejetaryen beslenme tarzının mutfak kültürleri içerisinde yer almasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Dünyada yaygınlaşan vejetaryen beslenme tarzı bir alternatif turizm çeşidi olan gastronomi turizmini etkileyen önemli bir faktördür. Vegan turistler, farklı yemekleri tatmak amacıyla vegan mutfağın zengin olduğu bölgeleri tercih etmektedir. Yöresel mutfaklardaki vegan menüler turistik destinasyonların tanıtılmasında önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada, Giresun mutfak kültürünün vegan yönü ele alınmıştır. Araştırma, 02.10.2017-02.06.2018 tarihleri arasında Giresun ilinde 13 ilçe, 2 belde ve 15 köyde toplam 37 kaynak kişiyle yarı yapılandırılmış görüşme metodu kullanılarak yapılmıştır. Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler kayıt altına alınmış ve metne dönüştürülmüştür. Elde edilen veriler değerlendirilmiş ve Giresun vejetaryen mutfağı menüsü oluşturulmuştur. Kaynak kişilerden Ayşe BİLGE (KK.11), Şükran KASAP (KK.20), Ümmühan AYDIN (KK.21), Ayşe TOKNAZ (KK.25), Hüriye ŞEN (KK.26), Çiğdem NALDEMİRCİOĞLU (KK.27), Leyla KÜRKÇÜ (KK.34) ve Pervin DİZDAR (KK.35)'in tarifleriyle vejetaryen Giresun mutfağından

örneklere yer verilmiştir. Çalışmada yer alan görseller kaynak kişilerden Ümmühan AYDIN (KK.21) tarafından hazırlanan yemeklerden elde edilmiş ve Giresun'un Piraziz ilçesinde 05.05.2018 tarihinde görüntülenmiştir.

2. TÜRK KÜLTÜRÜNDE YEMEK

Toplumsal kimlik açısından yemek olgusu, Türkler arasında önemli bir yere sahiptir. Türk kültüründe av törenleri, doğum, düğün, eğlence, ölüm vb. toplumsal uygulamalarda ve ritüellerde yemek temelli serenomiler önemli bir yer tutmaktadır (Beşirli,2010: 163). Yemek kültürü, malzemeleri bakımından maddi kültür; gelenek, görenek ve uygulamaları bakımından ise somut olmayan kültür unsurları arasında yer almaktadır (Durbilmez, 2019: 25-28). Özel günlerde yemeklerin toplu halde yenmesi Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir (Çelik, 2010: 127-128).

Birçok toplumda yemek, cemiyet ile kutsal güçler arasında bir iletişim aracı olarak kabul edilir. Tanrı ile toplum arasında bir bağ kurma vasıtası olarak kabul edilen yemek, bu özelliği ile kutsal ve önemli bir sembol olarak kabul edilmektedir (Goode, 2005: 172). Birçok toplumda yemek, yaratıcının insanlara sunduğu ikram olarak değerlendirildiğinden, kutsal sayılmıştır. Geçmişten günümüze Türk yemek kültüründe, sofraya dua yapmak oldukça önemlidir. Türk toplulukları arasında, dini inanış eğilimlerine bakılmaksızın, yemeğe başlamadan önce ve yemek yedikten sonra toplu şekilde dua etmek çok yaygın bir gelenektir. Oğuz Kağan, Göç, Manas gibi birçok destanda geçen “toy ziyafeti” ile ilgili inanış ve uygulamalar da eski Türk kültüründeki yemek kültürünün Tanrı ile toplum arasında bir bağ kurma vasıtası olduğunu gösterir (Alptekin 1993: 435-436, Durbilmez, 2003: 157-160).

Türk yemek kültürüne ışık tutacak bilgilere Göktürk, Uygur ve Karahanlı dönemi yazılı metinlerinde rastlamak mümkündür. Konargöçer yaşam koşulları gereği, eski Türk mutfak kültürünün ana unsurunu hayvanlar ve hayvanlardan elde edilen gıdalar oluşturmuştur. Göktürkler dönemine ait Orhun Yazıtları'ndan *Tonyukuk Güney I* bölümünde geçen “*Yaban hayvanları yiyerek, tavşan yiyerek yaşıyorduk.*” (Tekin, 1994: 4) ifadesi VIII. yüzyılda Türklerin avcılık yaptıkları ve av hayvanları ile beslendiklerini göstermektedir.

Karahanlı Türkçesi dönemine ait olan ve Yusuf Has Hacib tarafından yazılan Kutadgu Bilig'de Türk yemek kültürü ile ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Eserde “düğün yemeği (küdenke aş), ölü yemeği (yoğ=yuğ aş), doğum yemeği (togum aş), sünnet yemeği (sünnet aş), ad kazanma yemeği (at aş), arkadaş yemeği (koldaş aş) gibi Türk kültüründeki törensel yemeklerden bahsedilmektedir (Arat 2006'dan, akt. Eker 2018: 175).

XI. yüzyılın başlarında Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan Divanü Lügati't Türk'te yer alan yiyecek ve içecek adlarının büyük çoğunluğu hayvansal ürünlerden oluşmaktadır. Eserde yer alan bilgiler avcılık özelliklerinden dolayı Türklerin daha çok etle beslendiklerini göstermektedir (Çetin, 2005:186). Her ne kadar konargöçer kültürün etkisiyle kadim Türk topluluklarının mutfaklarında ana unsurları hayvan ve hayvansal gıdalar olsa da Türk mutfağında bakliyatlar, sebzeler, otlar ve meyveler de yerini almıştır.

Giresun Yöresi Vejetaryen Mutfak Kültürü Üzerine Halkbilimsel Bir Araştırma

Türk topluluklarının inanç sistemlerindeki değişiklikler Türk yemek kültürünü etkilemiştir. Tarihi kaynaklar, VII. yüzyılın ilk yarısına kadar Türk boylarının çok az istisna dışında şamanist olduklarını göstermektedir. Uygur hakanlarından Böğü Han, 763 yılında Mani/Maniheizm dinini kabul etmesi ve devletin resmi dini yapması, Uygurlar arasında Mani dinin yayılmasını sağlamıştır (İnan, 2017: 22). Mani dini sistemine göre, avcılık yapmak, kurban adamak ve hayvanların etlerini yemek yasaktır. Bu noktada, Türk mutfağındaki ilk vejetaryen beslenme eğilimlerinin din değişikliğine paralel olarak VIII. yüzyılın sonlarına doğru teşekkül ettiğini söylenebilir. Türklerin, İslamiyeti kabulünden sonra Türk yemek kültüründe İslam dininin etkisi görülür. İslam dininin haram kabul ettiği domuz, yemenin sakıncalı bulunduğu hayvanlar ve bu hayvanlardan elde edilen hayvansal ürünler Türk mutfağında yer almamaktadır. Bu bağlamda din olgusu, toplumların yeme içme alışkanlıklarını değiştirerek mutfak kültürünü şekillendiren önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Türk mutfak kültürü Selçuklular ve Osmanlılar döneminde gelişimine devam etmiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun gelişmesine paralel olarak XVI. yüzyılda Türk mutfağı en görkemli yıllarını yaşamıştır. Bu dönemde saray mutfağında kalabalık saray çevresi ve konuklar için aşçılar tarafından yeni lezzetlerin icat edilmiştir. Osmanlıların batı toplumlarıyla ilişkilerini geliştirmesine paralel olarak Türk mutfak kültürü Avrupa mutfağından etkilenmeye başlamıştır. Avrupa mutfak kültürüne özgü yemek masası ve gösterişli mutfak malzemeleri sarayda yer almaya başlamıştır (Güler,2010:25-26). Türkistan konargöçer kültüründen alınan miras, Selçuklu ve Osmanlı mutfağında şekillenerek günümüze kadar ulaşmıştır.

Baysal'a göre, Türk mutfağı Orta Asya, Orta Doğu, Akdeniz çevresi, Güney Asya ve Avrupa mutfak kültürlerinden etkilenmiştir (1993:12). III.-VIII. yüzyıllar arasında Türk kültürlü halkların büyük bir çoğunluğu Orta Asya'dan ayrılarak yeryüzünde çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Bu geniş yayılıma paralel olarak Türk mutfak kültürü, birçok medeniyeti etkilemiş ve dolayısıyla birçok medeniyetten de etkilenmiştir.

3. GİRESUN YÖRESİ VEJETARYEN MUTFAK KÜLTÜRÜ

Giresun, tarih öncesi dönemlerden itibaren yerleşim izlerine rastlanılan bir kenttir (Komisyon, 2008:41). Coğrafi koordinatlar sistemine göre, 40° 07' -41°08' kuzey enlemleri ve 37° 50' 39° 12' doğu boylamları arasında yer alır. Giresun, coğrafi konum özelliği nedeni ile Doğu Karadeniz Bölümü, İç Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi arasında bir koridor özelliği göstermektedir (Sever, 2015:11). Giresun, geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmış tarihi bir şehirdir. Tarihi dokusu, doğal zenginlikleri, bitki örtüsü, coğrafi özellikleri, yaylaları ve farklı inanışları bir arada barındırması ile kendine özgü kültürel bir kimlik oluşturmuştur.

Giresun ilinin coğrafi konum avantajı yöresel mutfak kültürünün çeşitlenmesini sağlayan önemli bir unsurdur. Giresun mutfağında hem İç Anadolu Bölgesi hem de Karadeniz Bölgesi yöresel mutfak özelliklerini birarada görmek

mümkündür. Giresun ilinin, sahil bölgelerinde (Giresun Merkez, Bulancak, Piraziz, Keşap, Espiye, Tirebolu, Görele vb.) Karadeniz mutfağı özellikleri görülürken; iç bölgelerinde (Alucra, Şebinkarahisar vb.) İç Anadolu mutfağı özellikleri görülür.

Giresun mutfağı; çorbaları, yemekleri, pideleri, dibleleri, kavurmaları, kızartmaları, mihlamaları, tuzluları, mücverleri, pekmezleri, hoşafı, reçelleri, turşuları, ekmekleri, hamur işleri ve tatlıları ile zengin bir menüye sahiptir. Giresun'un sahil bölgelerinde balık, sebze ve ot yemekleri öne çıkarken; iç bölgelerinde et ve bakliyat ağırlıklı yemekler öne çıkmaktadır.

Giresun mutfağında hayvan ve hayvanlardan elde edilen yemeklerin (balık yemekleri vb.) yanı sıra halk arasında "ot yemekleri" olarak adlandırılan vejetaryen unsurlar ayrı bir öneme sahiptir. Isırgan, madımak, galdirik, sakarca, merevcen, pazı (pezik), kabak, pırasa, mısır, fasulye, patlıcan, pazı çiçeği, mendek, çalıçileği, baldıran, karalahana (pancar), kiraz ve taflan vejetaryen Giresun mutfağında sıklıkla kullanılan ot, sebze ve meyvelerdir (KK.1), (KK.3), (KK.11), (KK.12), (KK.20), (KK.21), (KK.25), (KK.27). (KK.36).

Vejetaryen Giresun mutfağı unsurları toplumsal hafızada yerini alarak Giresun anonim halk şiirinde karşımıza çıkmaktadır. Giresun mânilerinde yer alan vejetaryen örnekler şunlardır:

Madımak ot değil mi?
Yaprağı ot değil mi?
Ben annemden ayrıldım
O bana dert değil mi? (KK.21)

Çorba mısır çorbası
Mısırlı un helvası
Karalahana çorba
Fasulye kızartması (KK.21)

Bahçelerde ısırgan
Irgan güzelim ırgan
Gel beraber kaçalım
Sen yastık ol ben yorgan (KK.26)

Kızlar suyu soldurur
Yaylanın pınarından
Topladım ısırganı
Derenin kenarından (KK.26)

Bazen ekeriz kabak
Yapraklar tabak tabak
Verince bir fırına
İstersen tadına bak (KK.26)

Giresun Yöresi Vejetaryen Mutfak Kültürü Üzerine Halkbilimsel Bir Araştırma

Orda ekeriz darı
Yaprakları sapsarı
Toplarız kucak kucak
Yetişen darıları (KK.26)

3.1. Vejetaryen Giresun Mutfağı Örnek Menüsü

Çalışma kapsamında elde edilen veriler değerlendirilerek, vejetaryen Giresun mutfağı örnek menüsü oluşturulmuştur. Ancak, bu menü oluşturulurken vejetaryenlerin katliam ve sömürü ürünleri olarak değerlendirdikleri hayvan ve hayvanlardan elde edilen yiyeceklerin tümünün tüketilmediği düşünülerek oluşturulduğunu ifade etmemiz gerekir.

Vejetaryen Giresun mutfağı menüsü; çorbalar, yemekler, dibleler, kavurmalar, kızartmalar, mıhlamalar, tuzlular, mücverler ve yağlaşlar olmak üzere toplam 9 kategoride değerlendirilmiştir. Genel olarak bütün veganların tüketilmesinde sakınca bulunmadığı pekmezler, hoşafklar, reçeller, turşular, hamur işleri ve tatlılara bu menüde yer verilmemiştir.

3.1.1. Çorbalar: Arpa Çorbası (KK.2), Ayranlı Çorba (KK.12), Baldıran Çorbası (KK.11), Beyaz Yarma Çorbası (KK.27), Buğday Çorbası (KK.12), Çalçileği Çorbası (KK.1), Dövme Çorbası (KK.18), Ezel Tere Çorbası (KK.25), Fasulye Çorbası (KK.3), Fındık Unu Çorbası (KK.27), Fırın Kuru Fasulye Çorbası (KK.37), Fıtu Çorbası (KK.3), Helle Çorbası (KK.1), Kabak Çorbası (KK.21), Kabaklı Lahana Çorbası (KK.27), Kabaklı Fasulyeli Çorba (KK.13), Karakabak Çorbası (KK.12), Könemen Çorbası (KK.11), Kuru Pancar Çorbası (KK.19), Kuzukulağı Çorbası (KK.16), Mendek Çorbası (KK.15), Mısır Çorbası (KK.31), Pancar Çorbası (KK.6), Isırgan Çorbası (KK.30), Toyga Çorbası (KK.33), Turşu/Tirit Çorbası (KK.28) ve Unlama (KK.4).

3.1.2. Yemekler: Acı Mantar Yahnisi (KK.1), Armut Haşlama (KK.26), Evelik Yemeği (KK.14), Fındıklı Çiğ Köfte (KK.19), Fırın Kuru Fasulye (KK.28), Haşıl (KK.12), Isırgan Yemeği (KK.4), Ispanak Yemeği (KK.7), İçli kabak (KK.17), Kabak Çiçeği Dolması (KK.2), Kabalak Yoğurtlaması (KK.26), Karalahana Döşemesi (KK.18), Kuşkuş Yemeği (KK.11), Madımak Yemeği (KK.33), Mısır Dolması (KK.16), Pezik Döşemesi (KK.9), Pırasa Dolması (KK.7), Pirinçli Kabak (KK.30), Sebzeli Yaprak Sarması (KK.27), Zeytinyağlı Fasulye Yemeği (KK.1), Turşu Aşısı (KK.28), Yarmalı Karalahana Sarması (KK.10), Yarmalı Üzüm Yaprağı Sarması (KK.3), Yemlik Yemeği (KK.24) ve Yoğurtlu Mısır Yarması Yemeği (KK.10).

3.1.3. Dibleler: Beyaz Lahana Diblesi (KK.9), Bezelye Diblesi (KK.15), Fasulye Diblesi (KK.3), Fasulye Tuzluslu Diblesi (KK.20), Fırın Kuru Fasulye Diblesi (KK.25), Galdirik Diblesi (KK.29), Kabak Kuru Diblesi (KK.4), Karalahana (Pancar) Diblesi (KK.10), Karışık Dible (KK.2), Mantar Diblesi

(KK.21), Mendek Diblesi (KK.29), Merevcan Diblesi (KK.4), Sakarca Diblesi (KK.12), Taflan Tuzlusu Diblesi (KK.22) ve Yeşil Domates Diblesi (KK.21).

3.1.4. Kavurmalar: Taflan Tuzlusu Kavurması (KK.17), Kiraz Tuzlusu Kavurması (KK.18), Pancar Çiçeği Kavurması (KK.18), Merevcan Kavurması (KK.20), Kabalak Kavurması (KK.13), Mantar Kavurması (KK.26), Hoşgıran Kavurması (KK.16), Haşlanmış Patates Kavurması (KK.24), Taze Fasulye Kavurması (KK.2), Merevcan Kavurması (KK.3), Fırın Kurusu Fasulye Kavurması (KK.27), Yeşil Domates Turşusu Kavurması (KK.22), Mantar Tuzlusu Kavurması (KK.4), Fasulye Turşusu Kavurması (KK.27) ve Karışık Turşu Kavurması (KK.32).

3.1.5. Kızartmalar: Ekmek Paparası (KK.16), Fasulye Kızartması (KK.23), Galdirik Çiçeği Kızartması (KK.14), Galdirik Kızartması (KK.31), Kabak Kızartması (KK.12), Pancar Çiçeği Kızartması (KK.21), Patates Püresi Kızartması (KK.25), Patlıcan Kızartması (KK.19), Pezik Kızartması (KK.19), Sakarca Kızartması (KK.5) ve Yufka Kızartması (KK.27).

3.1.6. Mıhlamalar: Beyaz Lahana Tuzlusu Mıhlaması (KK.18), Fasulye Turşusu Mıhlaması (KK.13), Galdirik Mıhlaması (KK.20), Ispanak Mıhlaması (KK.8), Kabalak Mıhlaması (KK.32), Karışık Mıhlama (KK.27), Merevcan Mıhlaması (KK.12), Pezik Mıhlaması (KK.21) ve Sakarca Mıhlaması (KK.18).

3.1.7. Tuzlular: Kiraz Tuzlusu (KK.14), Mantar Tuzlusu (KK.13), Taflan Tuzlusu (KK.21), Yeşil Domates Tuzlusu (KK.13) ve Yeşil Fasulye Tuzlusu (KK.17).

3.1.8. Mücverler: Fasulye Mücveri (KK.21), Ispanak Mücveri (KK.6), Karalahana Mücveri (KK.33), Merevcan Mücveri (KK.24), Patates Mücveri (KK.30), Kabak Mücveri (KK.21) ve Pezik Mücveri (KK.29).

3.1.9. Yağlaşlar: Mısır Unu Yağlaş (KK.11), Nişasta Yağlaş (KK.30), Pekmez Yağlaş (KK.21) ve Isırgan Yağlaş (KK.26).

3.2. Giresun Yöresi Vejetaryen Mutfağından Örnekler

Kaynak kişilerle yaptığımız görüşmelerde aynı yemeklerin hazırlanış yöntemleriyle ilgili birden fazla tarife ulaşılmıştır. Ancak, vejetaryen Giresun mutfağına özgü yemeklerin ana yapılarının korunduğu; farklılıkların sadece yağ, tuz, salça, baharat vb. malzemelerin kullanım oranlarında olduğu tespit edilmiştir. Vejetaryen Giresun mutfağından örneklerin yer aldığı bu bölümde kaynak kişilere özgü yemek tariflerinin verildiğini ve yemeklerde kullanılan malzeme oranlarının esnek olduğunu ifade etmemiz gerekir:

3.2.1. Karalahana Çorbası

Giresun Yöresi Vejetaryen Mutfak Kültürü Üzerine Halkbilimsel Bir Araştırma

Malzemeler: 1 demet karalahana, 3-4 yemek kaşığı mısır unu, 1-2 adet soğan, 2 yemek kaşığı mısır yarması, 1 yemek kaşığı tereyağı, yeteri kadar tuz ve su.

Hazırlanışı: Karalahanalar yıkanır ve ince ince doğranır. Karalahanalar üzerine tuz serpilerek iyice ovalandıktan sonra tekrar yıkanır. Tuzla ovalamak karalahanaların acısının çıkmasını sağlar. Yaz aylarında yaylalardan gelen karalahanaların tuzla ovalanmasına gerek yoktur. Tencerede tereyağı eritilir ve ince dilimlenmiş soğanlar kavrulur. Soğanlar kavrulduktan sonra karalahanalar eklenerek 2-3 dakika daha kavrulur. Üzerine su eklenerek kaynaması beklenir. Kaynayan suya mısır unu ve yarma eklendikten sonra 10-15 dakika kısık ateşte pişmeye bırakılır (KK.11).

3.2.2. Isırgan Çorbası

Malzemeler: 1 demet ısırgan otu, 1 su bardağı mısır unu, 2 yemek kaşığı tereyağı, 3-4 diş sarımsak, 1 tatlı kaşığı nane, yeteri kadar tuz ve su.

Hazırlanışı: Eldiven kullanılarak ısırganlar yapraklarından ayrılır. Üzerini geçecek kadar su eklenerek haşlanır. Haşlandıktan sonra suyu süzülür ve bir karıştırıcı yardımıyla püre haline getirilir. Daha sonra üzerine kaynamış su eklenerek ocağa alınır. Kaynadıktan sonra yavaş yavaş mısır unu eklenir. Mısır unu çorbayı katılaştıracağı için kıvamı isteğe göre su eklenerek ayarlanabilir. Ocaktan almaya yakın sarımsak, nane ve tuz eklenir. Piştikten sonra tereyağı eritilerek üzerine gezdirilir (KK.25).

3.2.3. Yarmalı Karalahana Sarması

Malzemeler: 1 demet karalahana, 1 su bardağı mısır yarması, 1 çay bardağı bulgur, 1 çay bardağı pirinç, 2 adet soğan, 1 çay kaşığı pul biber, 1 çay bardağı sıvı yağ, 2 yemek kaşığı tereyağı, ½ maydanoz, nane ve tuz.

Hazırlanışı: Lahanalar sapları yumuşayınca kadar haşlanır. Başka bir tencerede ince kıyılan soğanlar yağda kavrulur. Sonra kavrulan soğana yarma, pirinç, bulgur ve tuz eklenerek tekrar kavrulur. Bir parmak geçecek şekilde sıcak su ilave ettikten sonra kısık ateşte pişirilir. 10 dakika kadar pişirilen malzemeye ince doğranmış maydanoz ve nane eklenir. Hazırlanan iç lahanalara sarılır. Tencereye dizilen sarmalara azar azar sıcak su ilave edilerek yarım saat kadar pişirilir (KK.22).

Fotoğraf 1:Yarmalı Karalahana Sarması

3.2.4. Pırasa Mücveri

*Malzemeler:*4-5 adet pırasa, 2 adet soğan, 2 yemek kaşığı mısır unu, 1 çay bardağı pirinç, ½ demet maydanoz, 1 adet yumurta, 1 çay bardağı fındık yağı, yeteri kadar nane, pul biber, karabiber ve tuz.

Hazırlanışı: Pırasalar ayıklanır, yıkanır ve ince ince doğranır. Pırasalar bir tencereye alınır ve yumuşaması için 10-15 dakika haşlanır. Haşlandıktan sonra suyu süzülür. Daha sonra pırasalara önceden haşlanan pirinçler ilave edilir. Karışıma kıyılmış maydanoz, 1 yumurta, tuz, un ve baharatlar eklenerek karıştırılır. Oluşan karışım kızgın yağlı tavada kızartılır (KK.21).

3.2.5. Patlıcan Kızartması

*Malzemeler:*4-5 adet patlıcan, 1 su bardağı mısır unu, 1 su bardağı sıvı yağ, 1 tatlı kaşığı tuz.

*Hazırlanışı:*Patlıcanlar ikiye bölünüp, ince şeritler halinde dilimlenir. Şeritler halinde kesilen patlıcanlar bir tencerede yumuşayana kadar haşlanır. Patlıcanlar haşlandıktan sonra suyu süzülür. Bir tepsiye mısır unu ve tuz eklenerek karıştırılır. Soğuyan ve suyu süzülen patlıcanlar mısır ununa bulandıktan sonra tavaya dizilip iki tarafı da kızartılır (KK.27).

Fotoğraf 2:Patlıcan Kızartması

3.2.6. Galdirik Diblesi

Malzemeler: 1 demet galdirik, 1 su bardağı haşlanmış pirinç, 1-2 adet soğan, yeterince tuz ve tereyağı.

Hazırlanışı: Galdirikler ayıklanıp yıkanır. İnce ince doğandıktan sonra soğuk suyun (yeşil olması için) içine atılarak haşlanır. Haşlanan galdiriklerin suyu süzülerek bir tencereye alınır. Tencereye haşlanmış pirinç ve kıyılmış soğan ilave edilir. Orta ateşte 10-15 dakika pişirilip tuzu eklenir. Ayrı bir tavada eritilen tereyağı üzerinde gezdirilir (KK.34).

Fotoğraf 3:Galdirik Diblesi

3.2.7. Zeytinyağı Fasulye Yemeği

Malzemeler: 500 gram taze fasulye, 2-3 adet soğan, 1 adet havuç, 1-2 adet domates 1 su bardağı zeytinyağı, tuz ve karabiber.

Hazırlanışı: Fasulyeler yıkanır ve kılıçıklarından arındırılır. Fasulyeler yemeklik olarak doğranır. Bir tencerede yağ kızdırılır. Dilimlenmiş soğanlar yağa atılarak kavrulur. Soğanlar kavrulurken 2-3 damla limon suyu (soğanların kararmasını engellemek için) eklenir. Soğanlar pembeleştikten sonra rendelenmiş domatesler ve dilimlenmiş havuçlar eklenir. Karışıma tuz ve isteğe göre baharatlar eklenir. Tencereye kaynamış su eklenerek pişmeye bırakılır. Havuçların pişme sürelerine göre yaklaşık 40-50 dakika kısık ateşte pişirilir (KK.27).

Fotoğraf 4:Zeytinyağlı Fasulye Yemeği

3.2.8. Yeşil Domates Tuzlusu Kavurması

Malzemeler: 7-8 adet yeşil domates tuzlusu, 2-3 adet soğan , 2 çorba kaşığı tereyağı.

Hazırlanışı: Yeşil domates tuzluları bir süre suda bekletilir. Tuzu alınan domates tuzluları yumuşayınca kadar haşlanır. Başka bir tavada tereyağı eritilir. Soğanlar ince ince doğranarak pembeleşinceye kadar kavrulur. Kavrulmuş soğanlar üzerine haşlanan domatesler ilave edilerek 5-10 dakika daha kavrulur (KK.26).

3.2.9. Mervecan Diblesi

Malzemeler: 1 demet mervecan, 2-3 adet soğan, 2 kaşık tereyağı, 1 su bardağı haşlanmış pirinç ve yeterince tuz.

Hazırlanışı: Mervecanlar bol suyla yıkandıktan sonra doğranır. Soğuk suyun içerisine atılarak haşlanır. Haşlandıktan sonra süzülerek bir tencereye alınır. Mervecanların üzerine pirinç ve dilimlenmiş soğan ilave edilir. Tuz eklenerek orta ateşte 15 dakika daha pişirilir. Ayrı bir kaptaki eritilen tereyağı üzerinde gezdirilerek servis yapılır (KK.34).

Fotoğraf 5: Mervecan Diblesi

3.2.10. Pancar Çiçeği Kızartması

Malzemeler: 1 demet pancar çiçeği, 2 adet soğan, 1 yemek kaşığı tereyağı, 1 çay bardağı sıvı yağ, yeteri kadar pul biber ve tuz.

Hazırlanışı: Pancar çiçekleri yıkanır ve ayıklanır. Kızartılacak şekilde doğranıp 5-10 dakika haşlanır. Soğuyunca avuç içinde suyu sıkılır. Daha sonra tencereye yağ eklenip dilimlenmiş soğanlar pembeleşene kadar kavurulur. Kavrulan soğanlara haşlanıp suyu süzülen pancar çiçekleri ilave edilir. Bir süre daha kavurularak tuz ve pul biber ilave edilir (KK.35).

3.2.11. Karalahana (Pancar) Diblesi

Malzemeler: 1 demet karalahana, 1 su bardağı haşlanmış pirinç, 2 yemek kaşığı tereyağı, 1-2 adet soğan ve yeteri kadar tuz.

Hazırlanışı: Karalahanalar ince ince doğranarak tencereye yerleştirilir. Üstüne pirinç ve ince kıyılmış soğan ve tuz ilave edilir. Ağız kapalı olarak pişirilir. Pişmeye yakın kızdırılmış yağ ve biber ilave edilir. Bir süre demlendirilir ve servis edilir (KK.35).

Fotoğraf 6:Pancar Diblesi

3.2.12. Taflan Tuzlusu Diblesi

*Malzemeler:*500 gram taflan tuzlusu, 2 adet soğan, 1 su bardağı haşlanmış pirinç, 2 kaşık tereyağı ve yeterince tuz.

*Hazırlanışı:*Tuzlu taflanların tuzunu almak için suda bekletilir. Bir tencereye alınarak haşlanır. Ayrı bir tavada tereyağı eritilir. Dilimlenmiş soğanlar tavada pembeşinceye kadar kavrulur. Haşlanan taflanların suyu süzülür ve üzerine önceden haşlanan pirinçler eklenir. Tavada kavrulan soğanlar tencereye alınır. Tencereye yeteri kadar su alınır ve tencerenin ağzı kapatılarak pişmeye bırakılır. 10-15 dakika piştikten sonra altı kapatılıp demlenmeye bırakılır (KK.20).

Fotoğraf 7:Taflan Tuzlusu Diblesi

3.2.13. Isırgan Yağlaş

*Malzemeler:*1 demet ısırgan, 2 yemek kaşığı tereyağı, 1 yemek kaşığı mısır unu, 1 su bardağı süt, yeteri kadar tuz ve nane.

*Hazırlanışı:*Ayıklanmış ve yıkanmış ısırganlar bir tencereye alınarak haşlanır. 10-15 dakika haşlanan ısırganların suyu süzülür. Daha sonra ısırganlar iyice

Giresun Yöresi Vejetaryen Mutfak Kültürü Üzerine Halkbilimsel Bir Araştırma

ezilerek süzgeçten geçirilir. Mısır unu, tuz, yağ ve yeterince su ilave edilerek iyice karıştırılır. Bir süre pişirilir. Pişmeye yakın süt eklenir. Piştikten sonra servis tabağına alınarak üzerine nane serpilir (KK.21).

Fotoğraf 8:Isırgan Yağlaş

3.2.14. Mervecan Kavurması

Malzemeler: 1 demet merevcan, 1-2 adet soğan , 2 yemek kaşığı tereyağı.

Hazırlanışı: Mervecanlar bol suyla yıkandıktan sonra doğranır. Bir tencereye alınarak 10-15 dakika haşlanır. Başka bir tavada tereyağı eritilir. Soğanlar ince ince doğranarak pembeleşinceye kadar kavrulur. Haşlanan ve suyu süzülen merevcanlar kavruan soğanların içerisine eklenir. Oluşan karışım 10 dakika daha kavruıldıktan sonra dinlenmeye bırakılır (KK.26).

3.2.15. Kabak Mücveri

Malzemeler: 4-5 adet kabak, 2-3 adet soğan, 2-3 yemek kaşığı mısır unu, 1 çay bardağı pirinç, yarım demet maydanoz, 1 adet yumurta, yeteri kadar tuz, nane, pul biber ve karabiber.

Hazırlanışı: Kabaklar ayıklanır, yıkanır ve ince ince doğranır. Doğranmış kabaklar tuzla ovalanır ve haşlanır. Daha sonra içine önceden haşlanan pirinçler ilave edilir. Karışıma kıyılmış maydanoz, tuz, un ve baharatlar eklenerek karıştırılır. Oluşan karışım kızgın yağlı tavaya eşit şekilde yayılır ve iki tarafı kızartılır (KK.21).

4. SONUÇ

Bir beslenme biçimi olarak veganlık, son dönemlerde mutfak kültürlerin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Neyi tüketip neyi tüketmeyeceğini kendi hassasiyetleri bağlamında belirleyen veganlar, hayvanların sömürülmesine tepki göstererek hayvansal ürünleri tüketmezler. Bu felsefi yaklaşım, son yıllarda giderek yaygınlaşmış ve vegan/vejetaryen mutfak kültürlerinin teşekkülünü sağlamıştır.

Tarihi kaynaklar, Uyurlar döneminde Türkler arasında Mani/Maniheizm dini inanışının benimsendiğini göstermektedir. Mani dini inanışı gereği, avlanmak ve et yemek yasak olduğundan bu dönemde Uyur Türklerinin bakliyat, sebze ve ot

yemekleri ile beslendikleri sonucu çıkarılabilir. Dolayısıyla, bugün elimizde Uygur mutfağına ait bir vegan menü bulunmasa da din değişikliğine paralel olarak Türk mutfak kültüründe ilk vejetaryen eğilimlerin VIII. yüzyılda Uygurlar döneminde ortaya çıktığını söylenebilir.

Giresun yöresel mutfağında vejetaryen unsurların ortaya çıkış sebebi, ana etken olarak hayvanların sömürülmesine tepki olarak ortaya çıkan ve dünyada gittikçe yaygınlaşan veganlıktan farklıdır. Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde, kaynak kişilerin tamamı vegan olmadıklarını ve hayvansal gıdaları tükettiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, Giresun mutfağında vejetaryen unsurların hayvanların sömürülmesine tepki olarak ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır. Giresun mutfağında vejetaryen unsurların ortaya çıkış sebebini, zengin bitki örtüsünün yöresel mutfağa katkısı olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Giresun yöresinde “ot yemekleri” olarak adlandırılan vegan unsurların, ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerden bir diğeri kadınların ve erkeklerin gündelik hayattaki görev ve sorumluluklarıdır. Kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre, Giresun yöresinde bahçelerde genellikle kadınlar çalışmaktadır. Et yemeklerinin pişirme süresi fazla olduğundan, bahçelerde çalışan kadınlar pişirme süreleri daha az olan pratik ot yemeklerini hazırlamayı tercih ederler (KK.4), (KK.5), (KK.12), (KK.18), (KK.19), (KK.20), (KK.23), (KK.27), (KK.34), (KK.35), (KK.36). Giresun yöresinde kadınlara biçilen toplumsal rollerin erkeklere oranla fazla olması, kadınların mutfakta pişirme süresi daha az olan “ot yemeklerini” tercih etmelerine neden olmuş ve yöre mutfağında vegan unsurların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, cinsiyete dayalı toplumsal rollerin toplumun yeme-içme alışkanlıklarını doğrudan etkilediği sonucu çıkarılabilir.

Günümüzde Türk mutfağı denilince ilk akla gelen döner, etli pilav, kuzu tandır, şiş kebab, lahmacun, vb. et yemekleridir. Ülkemizin tanıtımı için yapılan uluslararası festival, toplantı vb. etkinliklerde dolayısıyla et yemekleri ön plana çıkmaktadır. Bu noktada, Türk mutfağı üzerine yapılan bilimsel araştırmalar genellikle bakliyat ve et yemekleri üzerine odaklanmıştır. Tarihi kaynaklar, Türk mutfağında sebze, meyve ve ot yemeklerinin de mutfak kültürüne önemli bir katkı sağladığını göstermektedir. Ancak, Türk mutfağının bu yönü ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda, Türk mutfağında sebze, meyve ve ot yemekleri ile ilgili yapılacak bilimsel çalışmalar milli kültürümüzün tanıtılmasına, yayılmasına ve sonraki nesillere aktarılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada, Giresun mutfak kültürünün vegan yönü ele alınmış ve vejetaryen Giresun mutfağı envanteri oluşturulmaya çalışılmıştır. Giresun yöresi vegan mutfak envanterinde; çorbalar (27 adet), yemekler (25 adet), dibleler (15 adet), kavurmalar (15 adet), kızartmalar (11 adet), mihlamalar (9 adet), tuzlular (5 adet), mücverler (7 adet) ve yağlaşlar (4 adet) olmak üzere 9 kategoride toplam 118 adet vegan yemek tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler Giresun kültür envanterine katkı sağlayacak ve ilerleyen dönemlerde Türk mutfağında sebze, meyve ve ot yemekleri ile ilgili yapılacak bilimsel çalışmalara kaynak olacaktır.

Son yıllarda vegan turistlerin, vejetaryen yemek unsurlarının zengin olduğu yöresel mutfakları tercih etmeleri, bu bölgeleri turizm destinasyonlarına

Giresun Yöresi Vejetaryen Mutfak Kültürü Üzerine Halkbilimsel Bir Araştırma

dönüşmektedir. Kamu ve özel kuruluşların Giresun mutfak kültürünün vegan yönü üzerine gerekli yatırımları ve tanıtımları yapması durumunda, bölgenin ve dolayısıyla da ülkemizin altarnetif turizm potansiyeline katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- ALPTEKİN, A.B. (1993). “Manas Destanındaki Gelenek ve Göreneklerle İlgili Hususlar”. *Türk Kültürü* 363: 435- 444.
- ARAT, R.R. (2006). *Kutadgu Bilig*, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- BAYSAL, A. (1993). “Türk Yemek Kültüründe Değişmeler, Beslenme ve Sağlık Yönünden Değerlendirme”. *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları*.
- BEŞİRLİ, H. (2010). “Yemek, Kültür ve Kimlik”. *Milli Folklor* 87: 159-169.
- ÇELİK, S. D. (2010). “Mengen’de Özel Gün Yemekleri”. *Millî Folklor* 86: 127-139.
- ÇETİN, E. (2005). “Divanü Lügati’t-Türk’teki Yiyecek İçecek Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesindeki Görünümleri”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 14, Sayı 2*: 185-200.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçay Yayınları.
- DURBİLMEZ, B. (2003). “Manas Destanındaki Kimi Motiflerin Türk Halk Kültüründeki Yansımaları”. *Halkbilimi Araştırmaları-Forschungen für Volkerkunde, 2. Kitap, (Eylül 2003), 154-176, İstanbul-Aachen/ Almanya*.
- DURBİLMEZ, B. (2019). *Türk Kültür Coğrafyası, Halk Bilimi ve Edebiyat Araştırmaları*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- EKER, G. (2018). “Farklı Görme Biçimiyle Modern Dünya Ritüeli Olarak Yemek Kültürü: Sınanma/Erginlenme ve İntikam Alma Gizli İşlevleri”. *Millî Folklor* 120: 170-183.
- GOODE, J. (2005). “Yemek”. (Çev. Fatih Mormenekşe) *Millî Folklor* 67: 172-176.
- GÜLER, S. (2010). “Türk Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları”. *Dumlupınar Üni. Sosyal Bil. Dergisi* 26: 24-30.
- HODGETTS, R. M. (1999). *Yönetim: Teori, Süreç ve Uygulama*. (Çev. Canan Çetin, Esin C. Mutlu) İstanbul: Der Yayınları.
- İNAN, A. (2017). *Eski Türk Dini Tarihi*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- KOMİSYON, (2008). *Giresun Kent Kültürü, Giresun: Giresun Valiliği Yayınları*.
- MASLOW, A. H. (1943). “A Theory Of Human Motivation”. *Psychological Review, Vol. 50 No: 4*: 370-396.
- MORAWSKİ, S. (1996). *The Troubles With Postmodernism*. London: Routledge.
- SEVER, R. (2015). *Geçmişten Günümüze Giresun*. (Ed. Ünsal Bekdemir-Mehmet Fatsa), *Coğrafi Konum (11-12), Giresun İl Özel İdaresi*.
- TEKİN, T. (1994). *Tunyukuk Yazıtı. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:5*, Ankara: Simurg Yayıncılık.
- TUNÇAY G.Y. (2018). “Sağlık Yönüyle Vegan/Vejetaryenlik”, *Eurasian Journal Of Health Sciences Eurasian JHS* 1(1): 25-29.
- WRENN, L. C. (2011). “Resisting the Globalization of Speciesism: Vegan Abolitionism as a Site for Consumer-Based Social Change”. *Journal for Critical Animal Studies*, 9(3): 9-27.
- YEGEN C. ve AYDIN B.O. (2018). “Postmodern Bir Kimlik Olarak Veganlık ve Bir Çevrimiçi Vegan Ağının Analizi”. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi* 28: 91-114.

Sanal Kaynaklar

<https://ivu.org/definitions.html> Erişim Tarihi: 13.09.2020

<https://www.vegansociety.com/go-vegan/definition-veganism> Erişim Tarihi: 20.09.2020

<https://www.vegsoc.org/info-hub/definition/> Erişim Tarihi: 11.09.2020

<https://sozluk.gov.tr/> (Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük) Erişim Tarihi: 02.10.2020

Kaynak Kişiler

KK.1:Sultan DEMİRAL, 1947, Ev Hanımı, Okur-yazar değil, Duroğlu Beldesi- Merkez/Giresun. Görüşme Tarihi: 19.05.2018

KK.2:Hatice BENĞİ, 1960, Ev Hanımı, İlkokul, Duroğlu Beldesi- Merkez/Giresun. Görüşme Tarihi: 19.05.2018

KK.3:İpek AKSU, 1963, Ev Hanımı, Lise, Barça Köyü-Merkez/Giresun. Görüşme Tarihi: 18.05.2018

KK.4:Sevgi GÖK, 1965, Ev Hanımı, İlkokul, Duroğlu Beldesi- Merkez/Giresun. Görüşme Tarihi: 19.05.2018

KK.5:Saadet YILMAZ, 1948, Ev Hanımı, İlkokul, Alancık Köyü-Dereli/Giresun. Görüşme Tarihi: 14.04.2018

KK.6:Zeynep ATAR, 1946, Ev Hanımı, Okur-yazar değil, Alancık Köyü-Dereli/Giresun. Görüşme Tarihi: 14.04.2018

KK.7:Sahure GÜNEY, 1962, Ev Hanımı, İlkokul, Ülper Köyü-Merkez/Giresun. Görüşme Tarihi: 18.05.2018

KK.8:Perihan DEMİREL, 1963, Ev Hanımı, İlkokul, Ülper Köyü-Merkez/Giresun. Görüşme Tarihi: 18.05.2018

KK.9:Mukaddes KESKİN,1964,Esnaf, İlkokul, Ortaköy-Espiye/Giresun. Görüşme Tarihi: 21.04.2018

KK.10:Fatma UĞURLU, 1958, Ev Hanımı, Aralık Köyü-Eynesil/Giresun. Görüşme Tarihi: 28.04.2018

KK.11:Ayşe BİLGE, 1972, Kamu Personeli, İlkokul, Beşirli Köyü-Görel/Giresun. Görüşme Tarihi: 29.04.2018

KK.12:Nazmiye ÇAKIR, 1968, Ev Hanımı, İlkokul, Çandır Köyü-Merkez/Giresun. Görüşme Tarihi: 22.05.2018

KK.13:Nezaket DEMİREL, 1944, Çiftçi, Arslancık Köyü -Tirebolu/Giresun. Görüşme Tarihi: 11.05.2018

KK.14:Ayşe TEKİN,1979, Ev Hanımı, İlkokul, Merkez-Doğankent/Giresun. Görüşme Tarihi: 15.04.2018

KK.15:Şükriye YAZICI, 1956, Ev Hanımı, Okur-yazar değil, Merkez-Doğankent/Giresun. Görüşme Tarihi: 15.04.2018

KK.16:Gülhanım DURMUŞ, 1970, Ev Hanımı, İlkokul, Söyütağzı Köyü- Doğankent/Giresun.Görüşme Tarihi: 15.04.2018

KK.17:Şükriye YAZICI, 1956,Ev Hanımı, Okur-yazar değil, Merkez-Doğankent/Giresun. Görüşme Tarihi: 15.04.2018

KK.18:Semray KASAP, 1970, Ev Hanımı, İlkokul, Bozat Köyü- Piraziz/Giresun. Görüşme Tarihi:01.04.2018

KK.19:Şengül KASAP, 1973, Ev Hanımı, İlkokul, Bozat Köyü- Piraziz/Giresun. Görüşme Tarihi:01.04.2018

KK.20:Şükran KASAP, 1952, Ev Hanımı, İlkokul, Bozat Köyü- Piraziz/Giresun. Görüşme Tarihi:01.04.2018

Giresun Yöresi Vejetaryen Mutfak Kültürü Üzerine Halkbilimsel Bir Araştırma

- KK.21:Ümmühan AYDIN, 1956, Emekli Öğretmen, Üniversite, Şeyhli Köyü-Piraziz/Giresun. Görüşme Tarihi: 05.05.2018
- KK.22:Havva YILMAZ,1973, Ev Hanımı, İlkokul, Şeyhli Köyü-Piraziz/Giresun. Görüşme Tarihi: 05.05.2018
- KK.23:Hatice MEYRİLİ, 1930, Ev Hanımı, Okur-yazar değil,Kaledere Köyü-Çamoluk/Giresun. Görüşme Tarihi: 07.04.2018
- KK.24:Sabriye ERDOĞAN, 1960, Ev Hanımı, Lise, Karadere Köyü-Keşap/Giresun. Görüşme Tarihi:04.05.2018
- KK.25:Ayşe TOKNAZ, 1975, Kamu Personeli, Merkez/Giresun. Görüşme Tarihi:13.05.2018
- KK.26:Hüriye Şen, 1961, Ev Hanımı, İlkokul, Kayagüney (Fındıklı Köyü)-Güce/Giresun Görüşme Tarihi: 30.04.2018
- KK.27:Çiğdem Naldemircioğlu, 1987, Kamu Personeli, Önlisans, Lapa Köyü-Merkez/Giresun. Görüşme Tarihi:03.03.2018
- KK.28:Rasim DEMİREL, 1952, Emekli, Lise, Ülper Köyü-Merkez/Giresun. Görüşme Tarihi: 18.05.2018
- KK.29:Mustafa ŞEN, 1934, Çiftçi, İlkokul, Kayagüney (Fındıklı Köyü)-Güce/Giresun. Görüşme Tarihi: 30.04.2018
- KK.30:Ahmet ERDOĞAN, 1946, Emekli, Karadere Köyü-Keşap/Giresun. Görüşme Tarihi:04.05.2018
- KK.31:Yunis EKŞİ, 1956, Esnaf, Ortaokul, Merkez-Alucra/Giresun. Görüşme Tarihi:31.03.2018
- KK.32:Dursun BABA, 1962, Kamu Personeli, Ortaokul, Fevzi Çakmak Köyü-Alucra/Giresun. Görüşme Tarihi:31.03.2018
- KK.33:Huriye BAYRAM, 1957, Ev Hanımı, Arslanşah Köyü-Şebinkarahisar/Giresun. Görüşme Tarihi:06.05.2018
- KK.34:Leyla KÜRKÇÜ, 1957, Ev Hanımı, Ortaokul, Merkez/Giresun. Görüşme Tarihi: 02.02.2018
- KK.35:Pervin DİZDAR, 1964,Ev Hanımı, Ortaokul, Merkez/Giresun. Görüşme Tarihi: 02.02.2018
- KK.36:Filiz DERBEDER, 1974, Ev Hanımı, Ortaokul, Merkez/Giresun. Görüşme Tarihi: 02.02.2018
- KK.37:Çakır EKEN, 1960, Ev Hanımı, Yavuz Kemal Beldesi-Dereli/Giresun. Görüşme Tarihi: 14.04.2018

**ИЛЬЯ ОКРОМЧЕДЛИШВИЛИ И АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
КАРТВЕЛОЛОГИИ**

**İLİA OKROMÇEDLİŞVİLİ VE KARTVELOLOJİ'NİN GÜNCEL
KONULARI**

**ILIA OKROMCHEDLISHVILI AND CURRENT ISSUES OF
KARTVELOLOGY**

Mariam KOBERIDZE*

АННОТАЦИЯ

Илья Окромчедлишвили является одним из видных представителей нового поколения II половины XIX века – «тергдалеулеби», который еще с Петербургского университета дружил с Ильей Чавчавадзе. Он всегда был рядом с Ильей, как ближайший друг и соратник на арене грузинской общественной жизни. После окончания армяно-грузинского отделения Петербургского университета Илья Окромчедлишвили лучшую пору своей жизни – двадцать пять лет посвятил научно-педагогической деятельности в Московском лазаревском институте восточных языков и Московском университете. В то время Москва была вторым городом царской Российской империи (после Санкт-Петербурга), в одном из высших учебных заведений которого существовала кафедра грузинского языка. Вдохновителем открытия этой кафедры являлся Илья Окромчедлишвили. Составленная им учебная программа, дошедшая до нас, дает наглядное представление об объеме обучения грузинскому языку и литературе на первом, втором и третьем курсах специальных классов. Илья Окромчедлишвили внес особый вклад в дело воспитания, обучения, содействия, материальной помощи и обеспечения талантливой передовой грузинской молодежи.

За длительный период своей деятельности в Москве он не прерывал тесную связь с родиной – занимаясь благотворительностью и оказывая материальную помощь, тем самым способствовал возрождению и развитию грузинской национальной культуры. Илья Окромчедлишвили систематически оказывал материальную помощь обществу по распространению грамотности. Следует отметить, что в сентябре 1881 года обществу по распространению грамотности среди грузин он пожертвовал 6000 рублей на издание грузинских рукописей. При финансовой помощи Ильи

* ORCID: [0000-0002-6604-1628](https://orcid.org/0000-0002-6604-1628), Prof. Dr. Gori State Teaching University, Gori, Georgia, maikoberidze@gmail.com

Илья Окромчедишвили И Актуальные Вопросы Картвелологии

Окромчедишвили и сделанных замечаний 29 июля 1884 года в типографии Эквтиме Хеладзе в Тбилиси была напечатана «Висрамиани» (редакторы: Илья Чавчавадзе, Александре Сараджишвили, Петр Умикашвили).

Илья Окромчедишвили занимался и архивной работой. Об этом свидетельствует личное письмо к Илье Чавчавадзе из Вены, датированное 10 сентября 1882 года, в котором он пишет, что в результате неустанной работы в московском архиве обнаружил один старый вариант «Витязя в тигровой шкуре» с миниатюрами и исторические материалы, касающиеся Грузии последних двух столетий. Из Москвы Илья Окромчедишвили Илье Чкония выслал пятый вариант рукописи «Килила и Дамана», который похож на первый вариант рукописи.

8-21 сентября 1881 года в Тбилиси был проведен пятый археологический съезд. Илья Окромчедишвили прочитал на этом съезде доклад «Об изобретении грузинского алфавита». Эта работа Ильи Окромчедишвили имела важный отклик в грузинской исторической науке того времени.

Изучение материалов, отражающих научную и общественную деятельность Ильи Окромчедишвили, имеет особое значение в связи с современностью.

Ключевые слова: Илья Окромчедишвили, Картвелология, Грузинская культура, Грузинские рукописи, грузинский алфавит, Популяризация.

ÖZ

İlia Okromçedlişvili “Tergdaleulebi” denen ve XIX. Y.Y. II. Yarısında faaliyet gösteren yeni bir kuşağın ileri gelen temsilcisidir. Petersburg Üniversitesi’nde okurken İlia Çavçavadze ile arkadaşlık yapmıştır. Gürcü kamusal yaşam alanında en yakın arkadaşı ve meslektaşı olarak her zaman İlia’nın yanında yer almıştır. Petersburg Üniversitesi Ermenice ve Gürcüce bölümünden mezun olmuştur. İlia Okromçedlişvili hayatının yirmi beş yılını Moskova Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü ile Moskova Üniversitesi’ndeki bilimsel ve pedagojik faaliyetleri üzerinde çalışarak geçirmiştir. Moskova’nın bir üniversitesinde Gürcü Dili kürsüsü vardır. Bu bölümün açılması için İlia Okromçedlişvili fazlasıyla katkı sağlamıştır. Söz konusu kişi tarafından hazırlanan ve bize ulaşan birinci, ikinci ve üçüncü özel sınıflarda kullanılan müfredat Gürcü dili ve edebiyatı öğretiminin hacmi hakkında net bir fikir vermektedir. İlia Okromçedlişvili, yetenekli Gürcü gençlerinin yetiştirilmesine, eğitime, maddi yardım ve eğitim almaları noktasında özel çabalar sarfetmiştir.

Moskova’da olduğu yıllarda, anavatanıyla ilişkisini kesmemiş - hayır işleriyle uğraşarak ve maddi yardım sağlayarak, Gürcü ulusal kültürünün yeniden canlanmasına ve gelişmesine emek vermiştir. İlia Okromçedlişvili, “Gürcüler Arasında Okuryazarlık Yayma Birliği”ne sistematik olarak maddi yardım sağlamıştır. Eylül 1881’de Gürcü el yazmalarının basılması için söz konusu Birliğe 6.000 ruble bağışladığı da belirtilmelidir. İlia Okromçedlişvili’nin maddi desteği ve yazdığı önsöz ile 29 Temmuz 1884’te Tiflis’te Ekvtime Kheladze Matbaasında "Visramiani" adlı eser basılmıştır (editörler: İlia Çavçavadze, Aleksandre Sarajışvili, Petre Umikaşvili).

İlia Okromçedlişvili arşiv çalışmalarıyla da ilgilenmiştir. Bunu 10 Eylül 1882’de Viana’dan İlia Çavçavadze’ye gönderdiği mektubundan anlıyoruz. Mektupta Moskova arşivlerinde yaptığı bir çalışma sonucunda, “Kaplan Postlu Şövalye” adlı eserin minyatürleri ile eski bir kopyasını ve son iki yüzyıla ait Gürcistan tarihi ile ilgili materyalleri keşfettiğinden bahsetmektedir.

İlia Okromçedlişvili Moskova’dan “Kilila ve Damana” (Kelile ve Dimne) adlı el yazması eserin orijinaline en yakın beşinci kopyasını İlia Çkonია’ya göndermiştir.

8-21 Eylül 1881 tarihinde Tiflis'te beşinci arkeoloji kongresi düzenlenmiştir. İlia Okromçedlişvili bu kongrede "Gürcü Alfabeti'nin İcadı Üzerine" başlıklı bir sunum yapmıştır. İlia Okromçedlişvili'nin bu çalışması o zamanın Gürcü tarihi çalışmaları alanında biliminde önemli bir karşılık bulduğu söylenebilir.

İlia Okromçedlişvili'nin bilimsel ve sosyal faaliyetlerini yansıtan materyallerin incelenmesi günümüz hayatı ile bağlantılı olarak özellikle önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: İlia Okromçedlişvili, Kartveloloji, Gürcü kültürü, Gürcü el yazmaları, Gürcü alfabesi, Hayırseverlik.

ABSTRACT

Ilia Okromchedlishvili is one of the prominent representatives of the new generation of the second half of the XIX century - "Tergdaleulebi", who was still friends with Ilia Chavchavadze from the University of St. Petersburg. He always stood by Ilia's side as a close friend and comrade in the arena of Georgian public life. Ilia Okromchedlishvili devoted the best period of his life - twenty-five years after graduating from the Armenian-Georgian department of St. Petersburg University - to the Lazarev Institute of Oriental Languages in Moscow and pedagogical-scientific activity at the Moscow University. At that time Moscow was the second city of Tsarist Russian Empire (after St. Petersburg), in one of the higher education institutions there was a Georgian language department. The encourager of this department was Ilia Okromchedlishvili. The curriculum developed by him, which has reached us, gives us a clear idea of the scope of teaching Georgian language and literature in the first, second and third course of special classes of the Lazarev Institute. Ilia Okromchedlishvili has a special contribution to the education and training of talented progressive-minded Georgian youth, to support them, provide material assistance and support.

During his long career in Moscow, he did not lose close ties with his homeland, and contributed to the revival and development of Georgian national culture through his charity and material assistance. Ilia Okromchedlishvili systematically helped the Society for Spreading Literacy from Moscow. It is also noteworthy that in September 1881, he donated 6,000 manats to the Society for Spreading Literacy among Georgians for the publication of Georgian manuscripts. In 1884 Visramiani was published with his financial help and remarks in Tbilisi (Editors: Ilia Chavchavadze, Aleksandre Sarajishvili, Petre Umikashvili).

Ilia Okromchedlishvili was also engaged in archival work. A personal letter written to Ilia Chavchavadze, dated September 10, 1882, from the city of Vienna, informs us that after two months of tireless work he found an old copy of "The Knight in the Panther's Skin" with miniatures and historical materials of the last two centuries of Georgia in the Moscow archives. He sent Ilia Chkonia the fifth version of the manuscript "Kilila and Damana" from Moscow, which looks like the first version of the manuscript.

The Fifth Archaeological Congress was held in Tbilisi on September 8-21, 1881. Ilia Okromchedlishvili's speech at this congress, "Who Invented the Georgian Alphabet", found an important echo in Georgian historical science at that time.

The study of materials reflecting the scientific and public activities of Ilia Okromchedlishvili is of special importance in relation to the present.

Key words: Ilia Okromchedlishvili, Kartvelology, Georgian culture, Georgian manuscripts, Georgian alphabet, Popularization.

Введение

Илья Окромчедлишвили И Актуальные Вопросы Картвелологии

В настоящей статье проанализирована заслуга и вклад в картвелологию представителя «тергдалеулеби» 60-ых годов XIX столетия, профессора Московского лазаревского института Ильи Окромчедлишвили. Исследование явлений, хронологически удаленных во времени и пространстве, основывается на научные публикации, на архивные материалы и материалы прессы. Об его деятельности значительную информацию дает материалы личного дела Ильи Окромчедлишвили, обнаруженные в архивах Москвы и Ленинграда, которые были привезены в Грузию профессором Шалвой Гозалишвили и хранятся в Национальном центре рукописей (gozalishvili, 1976: 4-157).

Методы

При работе над научным трудом использовали историко-сравнительный и описательный методы. Исходя из целей исследования был использован диахронический и синхронный анализ: хронологическое деление исследуемого вопроса и его оценка по отношению к настоящему для получения окончательного итога.

Итоги

Хронологически рассмотрена общественно-педагогическая и научная деятельность Ильи Окромчедлишвили. В частности, в деле поддержки грузинского языка, литературы и истории, сбора грузинских рукописей и архивных материалов и их издания, возрождения грузинского театра, прогрессивногоразвития грузинской общественной мысли, популяризации грузинской культуры, материальной поддержки обучающихся за границей грузинских студентов.

Дискуссия

Особенный вклад в картвелологию принадлежит профессору Московского лазаревского института Илье Окромчедлишвили. Важную информацию о деятельности Ильи Окромчедлишвили дают материалы фонда исторического архива Ленинградской и Московской области, в которых собраны архивные документы, отражающие его 25-летнюю служебную и общественную деятельность, датированные 1883-1889 годами. В деле более 100 документов: диплом университета со степенью кандидата, служебная переписка, информация о заграничных командировках, послужной список и др (gozalishvili, 1976: 10).

До настоящего времени в литературных источниках указываются разные даты рождения Ильи Окромчедлишвили (Серебрякова): 1835 (Хаханов, 1903: 116); 1936 (medzvelia, 1959: 257; mshkudiani, 1971: 128); 24 апреля 1838 (gozalishvili, 1976: 12). В архивных документах – в дипломе, послужном списке и других датой рождения указан 1838 год (Дело правления Лазарского Института восточных языков ф. 213, оп. Д. 192, л.2). Соответствующий русский перевод фамилии Окромчедлишвили -

Серебряков исходит из личных семейных документов отца Ильи – Лазаря (gozalishvili, 1976: 13).

Илья Окрочедлишвили в 1860 успешно сдал вступительные экзамены в Петербургский университет и был зачислен на армяно-грузинское отделение факультета восточных языков. К тому времени в Петербургском университете учились Илья Чавчавадзе, Акаки Церетели, Нико Гогоберидзе, Бесарион Гогоберидзе. Грузинские студенты часто собирались и обсуждали злободневные вопросы своей Родины, ее настоящее и будущее (mushkudiani, 1971: 128).

Нико Николадзе передает: «Грузинские студенты под руководством Ильи Чавчавадзе собрали значительную коллекцию старинных грузинских книг и рукописей и берегли их» (nikoladze, 1865-1868: 95).

Весной 1861 года из-за общеизвестного студенческого движения Петербургский университет был закрыт и студентов распустили. Студент четвертого курса Петербургского университета Илья Чавчавадзе покинул университет и вернулся на родину, а Илья Окрочедлишвили остался в Петербурге. По возобновлении учебы в университете, 9 марта 1862 года на основании личной просьбы его восстановили на второй курс армяно-грузинского отделения факультета восточных языков (leningradis saolqo sakhelmts'po arkivis universit'is pondi 14, anats'eri 5, sakme 1713, purtseli 2-11; gozalishvili, 1976: 24).

Илья Окрочедлишвили в Петербурге испытывал большие материальные трудности. 21 февраля 1862 года он обратился к Временной комиссии университетского правления с просьбой об освобождении от платы за обучение. На основании его просьбы и свидетельства о бедности (выданного 10 февраля 1861 года в Сигнаги) по решению комиссии был полностью освобожден от платы за обучение (leningradis saolqo sakhelmts'ipo arkivis universit'is pondi 14, anats'eri 5, sakme 1713, purtseli 9).

Здесь же следует подчеркнуть тот факт, что тогдашнему грузинскому студенчеству большую моральную и материальную поддержку оказывал первый профессор-грузин Петербургского университета Чубинашвили Давид Иесеевич. При его материальной поддержке и под его академическим руководством Илья Окрочедлишвили преодолел все трудности студенческой жизни и продолжил работу по получению высшего образования (gozalishvili, 1976: 24).

Из архивных материалов свидетельствует, что после успешной сдачи выпускных экзаменов Илья Окрочедлишвили предъявил на факультет диссертационную работу на тему «Поход Тамерлана на Грузию». По бытующему мнению, диссертационную работу он выполнил под руководством Давида Чубинашвили. Это подтверждается сохранным в архиве докладом, который председателю Временной комиссии университетского правления предъявил исполняющий обязанности декана факультета восточных языков, профессор Давид Чубинашвили. В докладе отмечается: «Вольнослушатель армяно-грузинского отделения факультета

Илья Окромчедлишвили И Актуальные Вопросы Картвелологии

восточных языков Илья Окромчедлишвили наряду с успешной сдачей кандидатских экзаменов дополнительно предъявил диссертацию на тему «Поход Тамерлана на Грузию», которая признана удовлетворительной» (leningradis saolqo sakhelmts'ipo arkivis universit'is pondi 14, sakme 14745 a. , purtseli 104).

С 14 июля 1863 года Илья Окромчедлишвили был назначен исполняющим обязанности старшего преподавателя грузинского языка в Лазаревском институте (mosk'ovis saolqo sakhelmts'ipo ist'oriuli arkivi, aghmosavluri enebis lazarevis inst'it'utis pondi 213, anats'eri 2, sakme 192. purtseli 14-15).

Московский лазаревский институт восточных языков, как частное учебное заведение было основано 10 мая 1815 года представителями богатой и влиятельной фамилии армянского происхождения, проживающими в Персии, братьями Иваном Лазаревичем и Екимом Лазаревичем Лазарянами. Институт готовил служащих, говорящих на языке местного населения отдаленных областей царской России (обслуживающий персонал, переводчики). Здесь изучались восточные языки – турецкий, армянский, арабский, персидский, грузинский. По сравнению с другими языками изучению грузинского языка было отведено меньше часов (по два часа еженедельно). В Московском лазаревском институте был один подготовительный клас, семь классов гимназии и один специальный класс (трехгодичный курс). Этот специальный класс имел значение высшего учебного заведения. Специальный курс по организационному составу и учебной программе был выделен от гимназических классов. У него был свой научный совет (члены: директор, инспектор, профессора, доценты, старшие преподаватели...) (Хаханов (Хаханашвии), 1903:11; gozalishvili, 1976: 33, 36).

Благодаря большим усилиям грузинских преподавателей, работающих в Лазаревском институте восточных языков в Москве, преподавание грузинского языка было поставлено на относительно высокий уровень. В этом учебном заведении со дня его основания на протяжении длительного времени в разное время грузинский язык преподавали: духовное лицо Гургенидзе Михаил Семенович и известный представитель «тергдалеулеби» Петр Накашидзе. По ходатайству попечителя Лазаревского института с 14 июля 1863 года, исполняющим обязанности старшего преподавателя кафедры грузинского языка был назначен Илья Окромчедлишвили. Именно весной того года со степенью кандидата он окончил армяно-грузинское отделение восточных языков Петербургского университета (gozalishvili, 1976:29).

С 1 октября 1865 года Кавказским комитетом Илья Окромчедлишвили по совместительству был назначен преподавателем грузинского языка для кавказских студентов в Московском университете. С 28 августа 1871 года, когда в Лазаревском институте была основана кафедра грузинского языка, Илья Окромчедлишвили с поста старшего преподавателя был переведен исполняющим обязанности доцента, а с 1 ноября 1882 года

одновременно был избран секретарем научного совета специальных классов института (Хаханов (Хаханашви), 1903:11; gozlishvili, 1976: 31).

В период деятельности Ильи Окрочедлишвили обучение грузинскому языку и литературе приобрело научный характер. Студенты не только изучали грузинский язык и литературу, но и знакомились с культурой, историей Грузии, у них формировалось определенное представление о природе грузинского языка. Он важное значение придавал переводческому методу. В качестве текста перевода лектор использовал отрывки из хрестоматии Давида Чубинашвили. Он при переводе текста параллельно применял грамматический анализ. Обучал пользованию словарем при изучении грузинского языка и практиковал в переводе с русского на грузинский язык. Илья Окрочедлишвили основным учебником признавал «Грузинскую хрестоматию» своего любимого учителя - профессора Давида Чубинашвили и его словари. (Хаханов, 1903: 11; gozlishvili, 1976: 31- 41).

Илья Окрочедлишвили заслужил любовь грузинской молодежи в Москве. Он был человеком доброй души, верным сыном своего народа, всегда заботящимся о будущем благополучии родины, скромным, бескорыстным благотворителем (k'oberidze, 2021 a:166-167).

Илья Окрочедлишвили своей общественно-научной и учебно-воспитательной деятельностью заслужил большой авторитет. С ним всегда считались, ценили и уважали. Помимо выполнения прямых обязанностей доцента кафедры грузинского языка, Илья Окрочедлишвили бескорыстно плодотворно работал: он был одним из членов экономического совета; секретарем Совета специальных классов (1882- 1889 г.г.); наряду с другими профессорами большой вклад внес в дело пополнения и обогащения библиотечного фонда в виде пожертвований (gozlishvili, 1976: 37-42).

Во время работы в Лазаревском институте в Москве Илья Окрочедлишвили занялся лесной промышленностью. Именно в результате этого у него появилась возможность помогать бедным грузинским студентам. За свой счет помогал многим грузинам как в России, так и в других странах (ch'avch'avadze, 1898: 1-2).

За длительный период своей деятельности в Москве он не прерывал тесную связь с родиной –занимаясь благотворительностью и оказывая материальную помощь, тем самым способствовал возрождению и развитию грузинской национальной культуры. Илья Окрочедлишвили систематически оказывал материальную помощь обществу по распространению грамотности. Следует отметить, что в сентябре 1881 года обществу по распространению грамотности среди грузин он пожертвовал 6000 рублей на издание грузинских рукописей. Об этом интересную информацию дают личные письма Ильи Чавчавадзе и Ильи Окрочедлишвили. 2 октября 1881 года Илья Чавчавадзе писал Илье Окрочедлишвили: «Общество по распространению грамотности поручил мне сообщить вам, что они приступили к подготовке к печати книги древних письменностей, а денег, как вы знаете, йохтур. Из-за этого они попросили написать тебе и спросить

Илья Окромчедлишвили И Актуальные Вопросы Картвелологии

«сможешь ли пожертвовать». Они возлагают большие надежды и ждут от тебя содействия. Желают напечатать царя Теймураза, царя Арчила, весьма внушительные книги получатся, особенно рассказы последнего» (ch'avch'avadze, 1961: 94-95).

Этим письмом Илья Чавчавадзе сообщал Илье Окромчедлишвили о просьбе правления общества по распространению грамотности среди грузин – сможет ли он оказать денежную помощь обществу в деле издания старых древнегрузинских письменностей. О согласии и благотворительности Ильи Окромчедлишвили в ответ на эту просьбу мы узнаем из грузинской прессы. Газета «Дроеба» сообщала, что Илья Окромчедлишвили пожертвовал 600 рублей на издание книг древнегрузинских письменностей (droeba, 1881 а: 1).

Ту же информирцаию передавала и Кутаисская газета «Шрома»: «Рано или поздно наступит день, когда напечатают древние письменности. Профессор Лазаревского института Илья Окромчедлишвили на это дело пожертвовал обществу по распространению грамотности 600 туманов» (shroma, 1881:3-4).

17 марта 1882 года из Москвы Илья Окромчедлишвили сообщал Илье Чавчавадзе: «Деньги выслал на имя Григола Орбелиани. Его дом находится в караван-сарая Тамамшова. Не поленись, зайти к нему и получишь 707 рублей, из которых 700 используй на театральное дела, а 7 рублей передай редакции «Иверия» - цену этого года». Он и этим не удовлетворяется : из высланных им в конце 1882 года тысяча семисот рублей тысяча рублей, как известно, тысяча были предназначены для издания памятника древнегрузинской письменности «Висрамиани», а семсот рублей были предназначены для нужд грузинского театра (sakartvelos khelnats'erta erovnuli tsentri, pondi 170; ch'avch'avadze, 1898, 1-2; gozalishvili, 1976: 115).

При финансовой помощи Ильи Окромчедлишвили и сделанных замечаний 29 июля 1884 года в типографии Эквтиме Хеладзе в Тбилиси была напечатана «Висрамиани» (редакторы: Илья Чавчавадзе, Александре Сараджишвили, Петр Умикашвили) (sakartvelos khelnats'erta erovnuli tsentri, pondi 170; ch'avch'avadze, 1898:1-2; gozalishvili, 1976: 144).

Общество по распространению грамотности среди грузин под руководством Ильи Чавчавадзе с особой заботой относился к изданию древнегрузинских рукописей. Важен и вклад Ильи Окромчедлишвили в этом деле. Он не жалел все свои знания и материальные возможности, прилагал все усилия, чтобы как можно больше способствовать изданию письменностей. Илья Окромчедлишвили занимался и архивной работой. Об этом свидетельствует личное письмо к Илье Чавчавадзе из Вены, датированное 10 сентября 1882 года, в котором он пишет, что в результате неустанной работы в московском архиве обнаружил один старый вариант «Витязя в тигровой шкуре» с миниатюрами и исторические материалы, касающиеся Грузии последних двух столетий (gozalishvili, 1976: 88, 154).

Из Москвы Илья Окрочедлишвили Илье Чкония выслал пятый вариант рукописи «Килила и Дамана», который похож на первый вариант рукописи (kilila da damana, 1886:4).

Согласно одному из документов, хранящемуся в Национальном архиве Грузии 2 июля 1886 года Илья Чавчавадзе в селе Сагурамо принимал грузинских деятелей: Петра Умикашвили, Илью Окрочедлишвили, Илью Цинамдзгвришвили, Илью Бахтадзе, Григола Кипшидзе, Александра Чкония, Георгия Картвелишвили, Солико и Михаила Мачабели, Дмитрия Бакрадзе, которые на этой встрече от имени общества по распространению грамотности среди грузин обсудили необходимость приобретения собственной типографии для издания грузинских книг (новая типография должна была принести и прибыль). Стоимость типографии была установлена вразмере 15 тысяч рублей. Приобрести типографию обществу обещали Илья Окрочедлишвили и Георгий Картвелишвили. К сожалению общество не смогло основать типографию в Тбилиси, только Кутаисское отделение смогло сделать это в 1913 году (sakartvelos khelnats'erta erovnuli tsentri, pondi 48, aghts'era 1, sakme120; khundadze, 1960: 57- 58; khitarishvili, 2015).

Помимо денежной помощи, Илья Окрочедлишвили старался содействовать изданию грузинских книг. Он высылал необходимую бумагу для их печатания или же в Москве печатал отдельные брошюры и книги (mushk'udiani, 1971: 128-131).

8-21 сентября 1881 года в Тбилиси был проведен пятый археологический съезд. Члены совета специальных классов института восточных языков (директор Кананов Г.И., профессора Н.О.Эмин и Окрочедлишвили И.Л.) активное участие приняли в подготовительной работе. Этот съезд был важным историческим явлением. На съезде с докладом выступили Дмитрий Бакрадзе, Давид Чубинашвили, Александр Цагарели, Илья Окрочедлишвили. На заседании шестого отделения памятников языка и литературы археологического съезда, на котором председательствовал Дмитрий Бакрадзе, а секретарем был профессор Александр Цагарели заслушали доклад профессора Александра Цагарели «Сведения о памятниках грузинской письменности» и доклад Илья Окрочедлишвили «Об изобретении грузинского алфавита» (gozalishvili, 1976: 42).

В своем выступлении на банкете, устроенном в честь съезда, Илья Чавчавадзе и Акакий Церетели выразили свое глубокое уважение к великим грузинам, работающим в России (ch'avch'avadze, 1955: 113; ts'ereteli, 1960:129).

Слова благодарности на банкете выразил и Илья Окрочедлишвили: «Несмотря на то, что вот уже двадцать два года живу вдали от родины, в России, но как отметил Акакий, русские морозы не охладили мое сердце и надеюсь до самой смерти так и будет, чтобы и морально и материально помогать своей стране» (droeba, 1881 b: 1-2).

Илья Окромчедлишвили И Актуальные Вопросы Картвелологии

Научный доклад Ильи Окромчедлишвили «Об изобретении грузинского алфавита» был опубликован в журнале «Иверия» в октябре того же года (okromtsedlishvili,1881: 97-112) а в 1887 году на русском языке были опубликованы турды пятого археологического съезда (Окромчедлишвили, 1887: 97-112).

Доклад сопровождается заключением: «В связи с вышеизложенным осмелимся доказать три вещи: 1. В Грузии алфавит был создан царем Фарнавазом в конце четвертого века или в начале третьего века до христианства. 2. Хуцури тот же мхедрули, только изменен и 3. Если Месроп и принимал какое-либо участие во введении алфавита хуцури, то только тем, что предпочитал писать в мхедрули вместо круглых прямыми буквами» (okromtsedlishvili,1881: 111-112).

Эта работа Ильи Окромчедлишвили имела важный отклик в грузинской исторической науке того времени. Известный историк Мосе Джанашвили в 1887 году этой работе посвятил целую серию писем в «Иверии» -«Когда и откуда ввели грузинский алфавит» (Janashvili, 1887a: 1-2; Janashvili, 1887b: 1-2; Janashvili, 1887g: 1-2).

Позднее Александр Хаханашвили писал: «Примерный знаток грузинского языка и литературы Илья Окромчедлишвили оставил много ценных сочинений, из которых «История введения грузинского алфавита» и «Заметки о грузинской летописи» до настоящего времени считаются образцовым исследованием. Он первым доказал, что грузинский алфавит введен давно. Он опроверг ложное представление о том, что грузинская летопись составлена людьми чужеземного племени» (iveria, 1898 : 4).

Великий историк Иване Джавахишвили высоко оценил доклады, прочитанные на Пятом археологическом конгрессе (javakhishvili, 1949: 18).

Илья Чавчавадзе на протяжении всей своей деятельности проявлял неустанную заботу о грузинском театре и не жалел сил и энергии для его развития. В этой большой и почетной грузинской общественной деятельности Илье Чавчавадзе всегда помогали и поддерживали ведущие грузинские деятели и среди них его неразлучный друг Илья Окромчедлишвили, который на укрепление грузинского театра в 1880-1881 годах выделил 1700 рублей (ch'avch'avadze, 1898:1; gozalishvili, 1976:144).

Илья Окромчедлишвили вместе с Илей Чавчавадзе заботился о развитии и других областей культуры, в частности, о расцвете грузинской национальной живописи. Особенную заботу и материальную помощь оказывал известным грузинским художникам: Александру Беридзе, Гиго Габашвили, Мосе Тоидзе и другим, которые заложили достойный фундамент и развили грузинскую национальную живопись (ch'avch'avadze, 1961: 93-102).

В сентябре 1881 года Илья Окромчедлишвили для нужд Цинамдзгвриантского сельскохозяйственного училища пожертвовал 6000 рублей (gozalishvili, 1976:144).

При заботе и поддержке Ильи Окрочедлишвили на арену деятельности вышел Александр Хаханашвили. Когда исполнилось 25 лет научно-общественной и педагогической деятельности Ильи Окрочедлишвили и с января 1889 он вышел на пенсию, в Московском лазаревском институте восточных языков и Московском университете на кафедре грузинского языка дело дорогого учителя продолжил Александр Хаханашвили. На основании письменной рецензии-характеристики Ильи Окрочедлишвили научный совет принял постановление: пригласить (временно, условно) Александра Хаханашвили преподавателем грузинского языка (mosk'ovis saolqo sakhelmts'ipo ist'oriuli arkivi, pondi 459, anats'eri 2, sakme 4264, purtseli 13; gozalishvili, 1976: 65; k'oberidze, 2021b: 102, 106).

Этот факт является ярким подтверждением того, что Илья Окрочедлишвили имел особое влияние на Научный совет Лазаревского института, уважали его и считались с его мнением.

После выхода на пенсию Илья Окрочедлишвили с семьей вернулся в Грузию и обосновался в Тбилиси. Он продолжил до того начатое дело лесной промышленности. Он хотел содействовать успеху и развитию родной страны, возродив торговлю и промышленность. «Я приобрел знания, навыки, богатство и холчу их использовать во благо своей страны» (живопись (ch'avch'avadze, 1898 : 1-2).

Пламенный патриот своей страны Илья Окрочедлишвили, как лесопромышленник и здесь свой основной доход направлял на воспитание молодежи (назначал стипендии), на поддержку школ - народного образования и другие общественные дела, помогал грузинскому театру, содействовал изданию важнейших памятников грузинской письменности (словарь Давида Чубинашвили) (ch'avch'avadze, 1898 : 1-2; gozalishvili, 1976: 136).

3 января 1898 года в Тбилиси в возрасте 60 лет скончался Илья Окрочедлишвили. В траурные дни в тбилисских газетах и журналах были напечатаны посвященные ему письма, некрологи и траурные объявления. Они единогласно отмечали большой вклад, попечение и заслуги усопшего перед родиной и народом, в деле развития грузинской культуры (k'vali, 1998: 46-47; tsnobis purtseli, 1898: 2). Радеющего за благополучие и развитие родины Илью Окрочедлишвили благодарный грузинский народ похоронил в Дидубском пантеоне (gozalishvili, 176: 141).

Таким образом. Илья Окрочедлишвили является одним из видных представителей нового поколения II половины XIX века – «тергдалеулеби», который еще с Петербургского университета дружил с Ильей Чавчавадзе. Он всегда был рядом с Ильей, как ближайший друг и соратник на арене грузинской общественной жизни. После окончания армяно-грузинского отделения Петербургского университета Илья Окрочедлишвили лучшую пору своей жизни – двадцать пять лет посвятил научно-педагогической деятельности в Московском лазаревском институте восточных языков и Московском университете. В то время Москва была вторым городом

Илья Окромчедлишвили И Актуальные Вопросы Картвелологии

царской Российской империи (после Санкт-Петербурга), в одном из высших учебных заведений которого существовала кафедра грузинского языка. Вдохновителем открытия этой кафедры являлся Илья Окромчедлишвили. Составленная им учебная программа, дошедшая до нас, дает наглядное представление об объеме обучения грузинскому языку и литературе на первом, втором и третьем курсах специальных классов. Илья Окромчедлишвили внес особый вклад в дело воспитания, обучения, содействия, материальной помощи и обеспечения талантливой передовой грузинской молодежи. Изучение материалов, отражающих научную и общественную деятельность Ильи Окромчедлишвили, имеет особое значение в связи с современностью.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Gozalishvili, sh., (1976).** Iliа okromchedlishvili (tskhovreba da moghvaweoba), tbilisi.
- Droeba (1881) a.** №192, tbilisi.
- Droeba (1881) b.** №195, tbilisi.
- IVERIA (1898).** №9, tbilisi.
- K'vali (1998).** №3, tbilisi.
- K'oberidze , m., (2021) a.** enobrivi situacia mock'ovis aghmosavluri enebis lazariant institutshi: kartveluri memkvidreoba, XXV, kutaisi.
- K'oberidze , m., (2021) b.** aleksandre khakhanashvili da kartvelologiis akt'ualuri sak'itkhebi: goris sakhemts'ipo sasts'avlo universit'et'is zhurnali, pilologiuri kvlevebi, III, gori.
- Leningradis saolqo sakhelmts'po arkivis universit'is pondi 14,** anats'eri 5, sakme 1713, purtseli 2 -11 (tkhovna dek'anis rezolutsiit).
- Leningradis saolqo sakhelmts'po arkivis universit'is pondi 14,** anats'eri 5, sakme 1713, purtseli 9 (tkhovna). sightharibis mots'moba №361, purtseli 13.
- Leningradis saolqo sakhelmts'po arkivis universit'is pondi 14,** sakme 14745 a., purtseli 104 – Davit Chubinashvilis avtografi.
- Medzvelia, k., (1959).** tergdaleulebi da rusetis samotsiani ts'lebis revolutsioneri moghvats'eebi , 1, tbilisi.
- Mosk'ovis saolqo sakhelmts'po ist'oriuli arkivi,** aghmosavluri enebis lazarevis inst'it'utis pondi №213, anats'eri 2, sakme 192, purtseli 14-15.
- Mosk'ovis saolqo sakhelmts'po ist'oriuli arkivi,** aghmosavluri enebis lazarevis inst'it'utis pondi №459, anats'eri 2, sakme 4264, purtseli 13.
- Mushk'udiani, k., (1971).** Iliа okromchedlishvilis mosagoneblad: tsisk'ari, № 8, tbilisi.
- Nik'oladze, n., (1865-1868).** rcheuli nats'erebi, t.1. mogonebani, p'ublitsisturi ts'erilebi. tbilisi.
- Okromchedlishvili, I., (1881).** vin moigona kartuli anbani: iveria, №10, tbilisi.
- Kilila da damana (1886).** t'bilisi.

- Sakartvelos khelnats'erta erovnuli tsentri** (khelnats'erta inst'it'ut'i), ilia ch'avch'avadzis pondi 170.
- Sakartvelos khelnats'erta erovnuli tsentri** (khelnats'erta inst'it'ut'i), pondi 48, aghts'era 1, sakme 120.
- Shroma (1881)**. №6, kutaisi.
- Tsnobis purtseli (1898)**. №41, tbilisi.
- Ts'ereteli, a., (1960)**. tkhzulebani, t'. 12, tbilisi.
- Ch'avch'avadze, I., (1898)**. Ilia Okromchedlishvili (nek'rologi): Iveria, №2, tbilisi.
- Ch'avch'avadze, I., (1955)**. tkhzulebani, t'. 5. tbilisi.
- Ch'avch'avadze, I., (1961)**. khzulebani, t'. 10. tbilisi.
- Janashvili, M., (1887) a.** ra droidgan da saidgan shemoighes kartuli anbani (Ilia okromchedlishvilis ts'erilis gamo : vin moigona kartuli anbani): iveria , №115-118, tbilisi.
- Janashvili, M., (1887) b.** Ra droidgan da saidgan shemoighes kartuli anbani (Ilia okromchedlishvilis ts'erilis gamo : vin moigona kartuli anbani): iveria , №121-123, tbilisi.
- Janashvili, M., (1887) g.** Ra droidgan da saidgan shemoighes kartuli anbani (Ilia Okromchedlishvilis ts'erilis gamo : vin moigona kartuli anbani): iveria , №126-128. tbilisi.
- Javakhishvili, i., (1949)**. k'artuli paleograpia. tbilisi.
- Khitarishvili, k., (2015)**. damat'ebiti masalebi sakartvelos tsent'ralur arkivshi datsuli ilia ch'avch'avadzestan dak'avshirebuli skhivadashva sakhis istoriuli dokumentebidan: Ilia ch'avch'avadzis tskhovrebisa da shemokmedebis mat'iane-akhali t'ekst'ologiuri k'vlevebi (orenovani gamotsema). elekt'ronuli biulet'ini №2. tbilisi.
<http://textologi.blogspot.com/p/2.html>
- Khundadze , t'., (1960)**. kartvelta shoris ts'era-k'itkhvis gamavrtselebeli sazogadoeba (nark'vevi saarkivo masalebis mixedvit) 1879-1927, tbilisi.
- Дело правления Лазарского Института восточных языков, Об. И. Д.** доцента грузинского языка И. Л. Окрочедлова -Серебрякова ГИАМО, ф. 213, оп. 2, Д. 192, л.2. Свидетельство.
- Окрочедлов (Окрочедлишвили) И. Л. (1887)**. Об изобретении грузинского алфавита: См. Труды V Археологического Съезда в Тифлисе, 1881, под редакцией графини Уваровой. XXXIX, X, II, Москва.
- Хаханов (Хаханашви), А. (1903)**. Тридцатилетие Специальных Классов Лазарского Института восточных языков, Москва.

**CHALLENGES OF TEACHING ENGLISH ONLINE DURING THE COVID -19
PANDEMIC
(ON THE EXAMPLE OF THE SAMTSKHE-JAVAKHETI REGION SCHOOLS)**

**ПРОБЛЕМЫ ОНЛАЙН ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ВО ВРЕМЯ
КОВИД-19
(НА ПРИМЕРЕ ШКОЛ САМЦХЕ-ДЖАВАХЕТСКОГО РЕГИОНА)**

**COVID 19 SALGINI SIRASINDA UZAKTAN İNGİLİZCE ÖĞRENMENİN
ZORLUKLARI: SAMTSKHE-SAVAKHETİ BÖLGESİ OKULLAR ÖRNEĞİ**

Gulnara JANOVA*
Maka MURVANIDZE**

ABSTRACT

The article deals with the problems created during the online learning of English during the Covid 19 pandemic in Georgia. The research was conducted with English language teachers in Samtskhe-Javakheti region. The article discusses all the joint steps taken by the Government of Georgia and the Ministry of Education that have become necessary. Among them is a remarkable project such as "Teleskola". The report highlights the ongoing processes in the world during the pandemic. We also talk about the experience of many countries around the world when they had to "switch to emergency distance learning" with the closure of schools.

The study identifies all the challenges and issues faced by English language teachers in Samtskhe-Javakheti. In addition to the fact that the region is multiethnic, it is noteworthy that teachers from both urban and rural minority schools participated in the study. The results of the challenges arising during the online English language teaching in Samtskhe-Javakheti schools are presented in details. All indicators are calculated as a percentage with statistical accuracy. The aim of the survey is to show what challenges English language teachers faced in the Samtskhe-Javakheti region (Georgia) during the pandemic (2020-2021 school year), the methods and strategies they used in their online teaching, and their experiences that helped them to overcome their difficulties.

Teaching languages during a pandemic requires teachers' creativity as students in the 21st century need to be critical thinkers, creative, sociable, collaborative, tolerant. To achieve this,

* ORCID: [0000-0002-6251-8089](https://orcid.org/0000-0002-6251-8089), Janova, G. Prof. Dr. Samtskhe-Javakheti State University, Akhaltsikhe, Georgia; gulikojanova1952@gmail.com

** ORCID: [0000-00020691-6592](https://orcid.org/0000-00020691-6592), Murvanidze M., Assoc. Prof. Dr. Samtskhe-Javakheti State University, Akhaltsikhe, Georgia; murvanidzemaka1@gmail.com

Challenges Of Teaching English Online During the Covid -19 Pandemic

a teacher must combine four key skills to teach students language and master with the 21st century skills. The article also includes some basic tips that a teacher can follow when creating an "emergency distance learning".

The current situation has shown us that neither the state nor the teacher should stop thinking, caring and planning the learning process. An online teaching format cannot completely change the benefits of face-to-face teaching, however, a better-prepared teacher's lesson is a prerequisite for a better day.

Keywords: pandemic, research, emergency distance learning, challenge, teacher, English

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются проблемы, возникшие во время пандемии “КОВИД-19” в период онлайн-обучения английскому языку в Грузии. Исследование проводилось с преподавателями английского языка Самцхе-Джавахетского региона. В статье рассматриваются все совместные шаги, предпринятые правительством Грузии и Министерством образования. В их числе такой замечательный проект, как “Телешкола”. В докладе освещаются процессы, происходящие во всём мире во время пандемии. Также говорится об опыте многих стран мира, когда с закрытием школ им пришлось “перейти на экстренное дистанционное обучение”.

В исследовании выявлены все вызовы и болезненные вопросы, с которыми сталкиваются учителя английского языка в Самцхе-Джавахети. Помимо того, что регион является полиэтничным, примечательно, что в исследовании приняли участие учителя как городских, так и сельских малочисленных школ. Подробно представлены результаты проблем, возникающих при онлайн-обучении английскому языку в школах Самцхе-Джавахети. В статье все показатели рассчитываются в процентах со статистической точностью. Цель опроса - показать проблемы, с которыми столкнулись учителя английского языка в регионе Самцхе-Джавахети (Грузия) во время пандемии (2020-2021 учебном году), методы и стратегии, которые они использовали в своём онлайн-обучении, и как их опыт помог им преодолеть трудности.

Преподавание языков во время пандемии требует творческого подхода учителя, поскольку в 21 веке учащиеся должны быть критически мыслящими, творческими, коммуникабельными, способными к сотрудничеству, толерантными. Чтобы достичь этого, учитель должен сочетать четыре основных навыка, чтобы преподавать язык ученикам и овладеть навыками 21 века. В статью также включены основные советы, которые преподаватель может принять во внимание во время созданного "экстренного дистанционного обучения".

Нынешняя ситуация показала, что ни государство, ни учитель не должны прекращать думать, заботиться и планировать процесс обучения. Формат онлайн-обучения не может полностью заменить преимущества очного обучения, однако более подготовленный урок учителя является гарантией лучшего дня.

Ключевые слова: пандемия, исследование, экстренное дистанционное обучение, вызов, учитель, английский язык.

ÖZ

Makalede Gürcistan'da Covid 19 pandemisi sırasında uzaktan İngilizce öğrenimi sırasında ortaya çıkan sorunlar ele alınmıştır. Çalışma Samtshe-Cavakheti bölgesi İngilizce öğretmenlerini dâhil edilerek gerçekleştirilmiştir. Makalede Gürcistan Hükümeti ile Eğitim Bakanlığı tarafından atılan adımlar ve ortaya konulan kararlar tartışılmıştır. Bunlar arasında yer alan “Teleskola” adlı proje üzerine de etraflıca durulmuştur. Pandemi sırasında dünyada devam eden süreçler vurgulanmıştır. Okulların kapanmasıyla birlikte “Bir an evvel uzaktan

eğitime geçme sistemine” zorunda kalan dünya çapında birçok ülkenin deneyimlerinden bahsedilmiştir. Çalışmada Samtshe-Cavakheti Bölgesi İngilizce ğretmenlerinin karşılaştığı tüm zorluklara ve sorunlara yer verilmiştir. Araştırmaya bölgenin etnik çeşitliği yanı sıra gerek şehirde, gerekse köylerde bulunan ve sayı olarak az ğrencisi olan okul öğretmenlerin katılması da dikkat çekmektedir. Samtshe-Cavakheti okullarında uzaktan İngilizce ğretimi sırasında ortaya çıkan zorlukların sonuçları ayrıntılı olarak sunulmakta olup elde edinilen veriler istatistiksel doğrulukla hesaplanmıştır. Anketin amacı, Samtshe-Cavakheti bölgesinde (Gürcistan) İngilizce ğretmenlerinin pandemi sırasında (2020-2021 akademik yılı) ne gibi zorluklarla karşılaştıklarını ve uzaktan verdikleri derslerde kullandıkları yöntem ve stratejiler ile zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olan deneyimleri gösterilmiştir. Pandemi sırasında dil öğretmek ğretmen yaratıcılığını gerektirir. Çünkü 21. yüzyılda öğrencilerin eleştirel düşünen, yaratıcı, sosyal, işbirlikçi, hoşgrl olmaları gerekiyor. Bunu başarmak için bir ğretmen, öğrencilere dil öğretmek ve 21. yüzyıl becerilerinde ustalaşmak için dört temel beceriyi birleştirmelidir. Makale ayrıca bir ğretmenin "Acil durum sırasında uzaktan eğitim" yapıldığında izleyebileceği bazı temel ipuçlarını da içermektedir. Mevcut durum bize ne devletin ne de öğretmenin üzerinde durmamayı, önemsemeyi ve öğrenme sürecini planlamayı bırakmaması gerektiğini göstermiştir. Uzaktan eğitim formatı, yüz yüze eğitimin faydalarını tamamen değiştiremez, ancak daha iyi hazırlanmış bir ğretmen dersi, daha iyi bir gelecek için ön koşul sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: pandemi, araştırma, acil uzaktan eğitim, zorluklar, ğretmen, ingilizce.

Introduction

The COVID 19 pandemic has changed the life in the whole world. It has disrupted the education system as well. Nearly 90% of schools around the world were closed due to the spread of a dangerous to life virus. In the wake of COVID-19, most of the world’s students and teachers had to shift teaching and learning online within a matter of days or weeks.

In different literature the term- online learning, is met with different definitions. Like: e-learning, distance learning, virtual learning but each of them is based on one basic principle. It is instruction that is based in a virtual environment where communication is solely facilitated using technological tools (Yunjo, An., et al. 2021).

Sudden changes in the education system have affected on lots of students negatively. Online learning has prevented them from receiving the services they want and need. The pandemic caused a lot of problems that affected the teaching and learning process. But on the other hand, it has contributed to the intensification of innovations in the education sector. Alternative means of teaching helped students in getting education. The government, television, schools, universities, teachers offered students different services to solve the problems.

Unfortunately, the crisis of COVID 19 and simultaneously, the disruption of education system is still going on. Accordingly, the problems still remain unsolved. Educators, parents and students are waiting for the government and Ministry of Education to take right decisions and make the corresponding step to solve the problems.

Literature review

Challenges Of Teaching English Online During the Covid -19 Pandemic

A lot of articles were published concerning challenges in teaching and learning process during the pandemic and the importance of four basic skills in teaching English. One of them is the article -Emergency remote teaching during the COVID-pandemic: Parents experiences and perspectives by Ozge Misirli and Funda Ergulec.

The article deals with the Pandemic that caused nationwide school closures in many countries which affected hundreds of millions of students. School closures were considered as a crucial step to reduce the transmission of COVID-19.

With the school closures, classes at all levels moved from traditional to distance-learning environments. Schools and teachers have made efforts to design and deliver online courses through the Internet or TV broadcasts. In a situation where education is being delivered completely online, the teaching and learning environment and educational interactions has changed including knowledge construction and socialization.

It also highlights that the COVID-19 pandemic prompted an emergency transition from traditional to distance learning at all levels of education, called emergency remote teaching. For the first time in world history, all students were required to take all their classes online and all teachers were required to teach online. Emergency remote teaching is a temporary teaching solution to an emergent problem.

It has brought new challenges and opportunities at a social and technological level, which influenced the physical and mental health of children. According to the theory of social constructivism, learning occurs in a social context with individuals' interactions by active participation, scaffolding, and knowledge exchange. While the school and classroom environments are important places for students to have social experiences, children's homes have become the new educational setting without physical social interactions with their teachers and peers. Social isolation and lack of interactivity have been considered as a major shortcoming of emergency remote teaching, as technology became the children's only channel to interact with teachers and peers.

The authors show that besides the negative psychological effects the school closures and being apart from school, peers and teachers influence the health of children. This includes a lack of interaction with peers, friends, classmates, and teachers. In addition to the social level challenges, parents and children were influenced at technological levels as well. Parents and students who are accustomed to face-to-face education, who do not have technological equipment, knowledge and skills have difficulty in following lessons conducted in distance education.

The authors also indicate that when the COVID-19 pandemic is over, the education system should not forget about the experiences we gain during the emergency remote teaching. Similar circumstances (disaster) are likely to arise in the future and school closures would then be expected to implement the emergency remote teaching. Thus, it is important now to evaluate our experiences to be better prepared for future needs to carry out the emergency remote teaching (Misirli, Ergulec, 2021).

Regarding four important skills in teaching English Lorena Manaj Sadiku writes that teaching and learning are two basic processes. Teachers have to train students to teach themselves. The teacher is free to choose and use different methods and strategies of teaching / learning corresponding the needs of students.

The author also highlights that any language is difficult and easy. Language serves many purposes. Absence of language is mere dearth of communication. The role that language plays is immense, since time embarked. Identified as the need of the hour, the four necessities in language or commonly known as the four skills- Reading, writing, listening and speaking plays a vital role in any language learning quest... The four skills are the pinnacles of language which will take you to greater heights. They are separate yet bound together with an inseparable bond. Teachers should work to create the necessary condition for students to learn effectively and reach the desired outcome. For the teaching of English to be successful, the four skills, reading, listening, speaking and writing, should be integrated in an effective way. These skills should be addressed in a way that helps students meet the standards you set for them and develop their communicative competence gradually.

This encompasses: Listening and speaking: these two skills are highly interrelated and work simultaneously in real life situations. So, the integration of the two aims at fostering effective oral communication. This integration will assure real-life and purposeful communication. Reading and writing: they form a strong relationship with each other as skills. They are tools for achieving an effective written communication. Students need opportunities to develop their reading and writing skills. The aim is making students read and write effectively. In fact, the integration of listening and speaking with reading and writing will make learners good listeners, speakers, readers and writers so as to be able to communicate effectively. The mastery of these skills is a gradual process. Teachers, for instance, should expose learners to gradually challenging tasks and material.

Four skills activities in the language classroom serve many valuable purposes: they give learners scaffolded support, opportunities to create, contexts in which to use the language for exchanges of real information, evidence of their own ability (proof of learning) and, most important, confidence (Lorena,2015).

State regulations of the education system during the pandemic

The pandemic necessitated the closure of schools and other higher education institutions in many countries. The education system has switched to emergency remote teaching. Naturally, it caused problems. Schools, colleges, teachers, students and parents faced great challenges. But there was no other way.

To keep the learning and teaching process continuously, the world offered the education system to apply ICT, which involves conducting lessons online. Though, surveys showed us that it didn't work well in some countries. What has Georgia done in the pandemic?

The Government of Georgia and the Ministry of Education, Science, Culture and Sports of Georgia paid serious attention to the challenges related to the Covid virus and made appropriate decisions in a timely manner. Cases of Covid 19 were

Challenges Of Teaching English Online During the Covid -19 Pandemic

reported in Georgia in February 2020. The virus has spread rapidly among the population since that time. It became necessary to take decisive measures. In order to prevent the spread of the new coronavirus (COVID19), on March 23 of the same year, the Government of Georgia adopted Resolution №181. It says: "The educational process in educational institutions should be suspended until April 21, 2020. General education and higher education institutions should implement this using various forms of distance learning / communication (if possible) (saqartvelos mtavrobis dadgenileba, 2020, №181).

Shortly afterwards, on March 31, 2020, the Government of Georgian has issued Amendment to Resolution № 181 of 23 on the implementation of the educational process in educational institutions during the state of emergency, where Article 1.1 states: "The educational process should be conducted by the Ministry of Education, Science, Culture and Sports of Georgia (hereinafter - the Ministry) and the Public Broadcaster Channel - "Teleskola" created by education (hereinafter - "Teleskola"), in remote / electronic form or using other means of communication (saqartvelos mtavrobis dadgenileba, 2020, №205).

Article 1.2 of the same resolution emphasizes that "the general education institution is obliged to provide education to students in the distance / electronic form established by the Ministry using" Teleskola "and / or special electronic platforms created for educational purposes" (Government . Resolution, 2020:205).

The Ministry of Education has taken into account almost all kinds of problems that may arise during the state of emergency. Article 1.4 of the same resolution states that if a student is not / will not be able to join the "Teleskola" due to technical problems or to participate in the online learning process through a special electronic platform offered by the general education institution, the subject teacher is obliged to provide the student with assignments specified in the National Curriculum. To achieve this, the subject teacher uses various forms of communication, including telephone communication.

The Ministry of Education paid great attention to parents' role during the pandemic and reflected their role in the document. It instructed "the student's parent to work with the student's general administration, tutor, subject teacher, and other school specialists to enable their child to acquire appropriate knowledge" (saqartvelos mtavrobis dadgenileba, 2020, №205).

The Ministry of Education did not leave out students with special needs. Article 1.5 of the above provision stipulates that the parent / legal representative of a student with educational needs, in accordance with the student's individual curriculum, within the framework of systematic communication, recommend the use of home study, educational and developmental resources and receive feedback (saqartvelos mtavrobis dadgenileba, 2020, №205).

The pandemic forced the whole world to unite under a very big umbrella to find out new ways and means for successful remote teaching and learning. It is proved that technology in general has greatly helped teachers overcome the challenges and make the teaching and learning process successful and more

productive. In addition, teachers shared their experiences and prepared materials. Georgian teachers are an important part of this great event.

So, the government of Georgia and the Ministry of Education have done a lot not to stop teaching and learning process in schools and higher institutions of the country during the pandemic. They offered them various distance learning platforms and implemented a model tailored to the interests of students. It should be noted that the Law on General Education recognized distance learning as one of the forms of education.

Challenges of online teaching and learning in Georgia

Remote learning at schools in Georgia is new. Accordingly, it has some difficulties. The first and quite active challenge is lack of communication and socialization. Today, due to the transition to remote learning, students have to communicate with their teachers and peers only through the screen. Naturally, it causes less social activity.

The second challenge is lack of experience of teaching and learning online. Before the pandemic there was no necessity of online teaching though some universities in Georgia had an attempt to start it.

The third challenge is incomplete possession of equipment by teachers. The 21st century is a century of technology but not many teachers know how to use them in class. The pandemic made teachers learn how to use technology during the lessons, how to choose sufficient materials and present them to the students. However, the specifics of online learning requires a focus on the screen which puts the academic part of the lesson in the background. As a result, training in this form becomes less effective which is already proven.

What is the situation in Samtskhe-Javakheti region? 48, 8 % of the English teachers considers that the main challenge is the low Internet access. Though, every town and village in the region have the Internet, there were cases of weak Internet service that prevented both- teachers and students from working. 35, 5 % of the teachers thinks that the main reason of challenges was students' low activity, 9,7 % considers that the main challenge was insufficient teaching and learning resources, 6.4% named different reasons.

The Purpose of the Survey

To find out the situation in teaching English in Samtskhe-Javakheti Schools we held an online survey. The survey was created using Google Form. The purpose of the survey is to show the challenges the English teachers of the Samtskhe-Javakheti region (Georgia) faced during the pandemic (in 2020-2021 academic year), the methods and strategies they used to teach online, what helped them overcome difficulties and what should be done to prepare teachers for future emergencies. The survey consisted of 15 different questions.

Methods

Challenges Of Teaching English Online During the Covid -19 Pandemic

We used quantitative and qualitative research methods, open and closed online questionnaires. This approach gave us more understanding of teachers' challenges, experiences and perspectives related to online teaching during the COVID-19 pandemic.

Data analysis and main results

The target group was English teachers teaching online due to the COVID - 19 pandemic. To recruit participants, we sent e-mails and also posted the research information and the link to the online survey on English teachers groups in the region.

Because the region is multi-ethnic there are Georgian as well as Armenian and Russian schools. The number of students is high in some schools and quite low in the others, especially in highland villages. There are minimum 5, maximum 15 students in each class. So, some schools delivered lessons in classrooms, most of them had blended classes and others had lessons online.

According to the research 9,7 % of schools delivered lessons mostly in the classroom, 32,35 % had blended lessons and 58,1 % had remote learning.

Most English teachers in the region work in primary, basic and high schools. Some of them have an experience, some are beginners and accordingly they need help. The survey showed that 42,4% of surveyed teachers is teaching in 1-6 grades, 37,3 % of them teach in 10-12 grades and 20,3 % in 7-9 grades. The given figures give a complete picture of teaching English at all levels.

Online teaching and learning greatly differs from face-to-face teaching and learning. It somehow influences on students' activity and success at the lessons. The survey revealed that 51,6 % of teachers considers that during the online teaching students were active from 40% till 70%, 30,6 % thinks that their students were active till 40% , and only 17,8 % of the teachers considers that the activity of the students' went over more than 70 % . The figures of the show that despite challenges English teachers of the region were able to increase students' activity from 40% to 70% average.

English teachers of the region like in the whole world work on developing the four basic skills via varied activities using different technology and platforms. ,, ... the four skills- reading, writing, listening and speaking play a vital role in any language learning quest. The four skills are the pinnacles of language which will take you to greater heights. They are separate yet bound together with an inseparable bond (Lorena, 2015).

The pandemic has changed almost everything in teaching and learning process. Naturally, it has required new approaches, strategies and activities. Consequently, it caused challenges in teaching the four basic skills. The survey revealed that 45 (72,6%) of the teachers participating in the survey had difficulties getting results in teaching writing skills, 23 (37,1 %) of them had challenges in teaching listening skills, 15 (24,2%) named reading skills and only 9 (14,5%) had difficulties in teaching speaking skills.

General reasons almost every teacher highlights in the survey prevented them getting results include: bad Internet access, time management, working on developing listening and writing skills, students' low responsibility and activity at the lessons.

The survey showed that the main challenge during remote teaching was listening. Students couldn't hear properly and therefore could not do the listening tasks. As a result, some teachers omitted doing listening activities. But the others found the way to avoid the problem. They have read listening scripts themselves to the students. Naturally, it didn't have the sufficient result. Besides, some teachers uploaded listening texts and gave students to listen to them at home and then checked the answers in class.

The second challenge, English teachers faced, was teaching writing. The reason is the students themselves. Many of them "cheated" or had different "reasons" either can't upload the material or don't have the internet access. The most problematic was teaching writing in primary schools. "During remote teaching I had difficulties in teaching my students writing English letters correctly. I found the way out of this difficulty. I have sent them the internet resources- videos showing how to write letters. Also, I asked parents to buy a special notebook to make their children practice writing letters. Parents helped me greatly" writes one of the teachers. "It was a problem to teach my students right spelling. I used to give them comments but in vain. Then, I decided to give them detailed feedback, giving examples from their writings without mentioning their names. It gave me a result" writes another.

Some teachers had difficulties in teaching reading strategies. As they noted the main workload was an individual work. They gave students to read extracurricular texts and then they had a discussion. Relatively, fewer difficulties were identified in teaching speaking.

On question if they had needed the help from the administration or higher authorities to solve the existing challenges, 86.7 % of teachers noted that they had tried to solve the challenges themselves. They mostly used the internet resources and additional activities. The survey highlighted that only 13,3% of teachers needed a help from administration to solve their problems.

Online teaching made teachers change teaching and assessment methods. On question if they needed to make changes to their teaching and assessment methods in online curriculum, 38,3% of teachers had to make changes in programmes and assessment methods, 61,7% made no changes at all but many of them actively used the Internet resources, lesson plans, different teaching and learning platforms.

Teaching any subject has the aim(s) teachers should achieve and students will be able to do. On question if they achieved the planned results 52,5 % of the teachers answered positively and

47.5% answered negatively. Comparatively high percent (52,5 %) to this question is a result of online trainings and webinars held by British Council in Georgia, English Teachers' Association of Georgia (ETAG) the main goal of which is to improve the standard of English teaching in Georgia through providing professional consultancy and trainings , as well as through supporting the

Challenges Of Teaching English Online During the Covid -19 Pandemic

introduction of more effective teaching methods and materials (<http://www.etag.ge>) and Teacher Professional Development Centre- tpdc- the main goal of which is to promote the improvement of the quality of teaching and learning in schools by establishing a high standard of professional knowledge and activities of the teacher, raising the status of the teaching profession (<http://tpdc.gov.ge/>).

Nowadays a lot of teachers attend trainings, participate in many projects to improve teaching skills and raise their professional knowledge. On question 11 – Have you participated any trainings in English language teaching methodology? 50 teachers out of 63 responded positively and 13 didn't attend any trainings.

Teachers responses on question -*What impact the trainings had on them and if they changed the approaches to teaching*, are different. They noted that trainings and webinars had greatly impacted on the way they taught online. New methods and strategies they acquired during trainings and webinars helped them raise students' motivation, make their lessons more interactive, productive and interesting and achieve their goals. They also highlighted that technology and the Internet resources facilitated teachers and involved almost all the students in the teaching and learning process. Teachers think that each training is a step forward in developing professionally. It should be noted that ETAG trainings and webinars, British Council resources and trainings helped English teachers to manage the lessons correctly and effectively during the pandemic.

The survey showed that many teachers have attended TKT trainings. “After trainings I try to focus on an assignment that will improve at least 2 skills at the same time and change the ones depending on what I want to achieve in a particular lesson” writes one teacher. “Trainings always give me something and of course they also help me refine and master new methods which help me conduct lessons with more interesting and fun activities which in itself increase the motivation of the students and which is subsequently reflected in their knowledge” writes the other.

Though teachers attended quite a lot of trainings, they think that they need some more trainings to improve teaching and learning outcomes in the pandemic. They need to enrich their activity kits to improve the four skills- reading, writing, listening and speaking in general but especially during emergency remote teaching. They want also to make their lessons fun and be aware of any new approaches and strategies in teaching English as soon as possible.

As the success of remote teaching is closely connected with using technologies, the teachers consider that it would be useful to have more trainings on using technologies and different platforms during teaching online. The majority of the teachers expressed their desire to have trainings on online classroom management. Practice showed that the issue is really important in the pandemic.

Conclusion and Recommendations

Thus, the four basic skills are crucial in teaching/learning any language. But we should separate Reading skills as through reading, students learn a lot. Unfortunately, they read very less today. Reading enriches students' vocabulary. As

a result, students listen and understand better, write more accurately and speak fluently.

Teaching languages in the pandemic demands the creativity of the teachers because in the 21st century students need to be critical thinkers, creative, communicative, collaborative. tolerant, sociable... For achieving it, teachers should integrate the four basic skills in order to teach students the language and make them gain 21st century skills.

It's natural, teachers and students face challenges in teaching and learning process. To overcome these difficulties teachers should

- use the English teaching materials in the Internet
- adapt activities developing basic skills to the teaching and learning process
- remove some materials from the textbooks and replace them with sufficient materials (from the Internet, British Council resources and others) to reach the teacher's aim(s) and satisfy students' needs and interests
- share their experience they have to others
- use different platforms such as: Mentimeter, Wordwall, Jamboard, Padlet etc. to make the lessons interesting and increase students' motivation.

Finally, it can be said that humanity has once again faced a pandemic which has caused lots of challenges in the world economic market and has caused no less damage to the education system. Unlike the pandemics of the past, it has become necessary and even unthinkable in the age of technology to "shut down" an area called education. Despite the fact that, unlike Georgia, the world's leading countries had the experience of teaching online (mostly in higher education) and not in schools, this was and remains a major challenge for the world.

The education system in Georgia has adapted to the new style of teaching as quickly as possible. Georgian teachers have been trained in technology in the fastest time, trainings have been conducted, but the research done by us has shown that teachers are left alone in the real online space and still face many challenges

Every pandemic has a beginning as well as an end. However, the current situation has shown us that neither the state nor the teachers should stop thinking, caring and planning for the learning system, which we refer to as (Emergency Remote Teaching) and in the future, if necessary, be ready for a real online teaching format that cannot completely change the pros of face-to-face teaching, however, will allow a better-trained teacher's lesson to be of a better quality than COVID 19's time.

Reference:

Yunjo An, Regina Kaplan-Rakowski, Junhe Yang, Jenna Conan, Widad Kinard & LeaAnne Daugherty , (2021) Examining K-12 teachers' feelings, experiences, and perspectives regarding online teaching during the early stage of the COVID-19 pandemic *Educational Technology Research and Development*, <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11423-021-10008-5>

Challenges Of Teaching English Online During the Covid -19 Pandemic

- Misirli, O., Erqulec, F., (2021) Emergency remote teaching during the COVID-19 pandemic: Parents experiences and perspectives, Educ Inf Technol (Dordr). 2021 Mar 29: 1–20. doi: 10.1007/s10639-021-10520-4
PMCID: PMC8006625 PMID: 33814956
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC800662>
- Lorena, M., (2015), The Importance of Four Skills Reading, Speaking, Writing, Listening in a Lesson Hour, European Journal of Language and Literature Studies; Vol.1, Nr. 1 29
https://revistia.org/files/articles/ejls_v1_i1_15/Lorena_Manaj.pdf
- Saqartvelos mtavrobis dadgenileba (2020); №181: Article 3.1; matsne.gov.ge
Tbilisi; <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/4830610/9/ge/pdf>
- Saqartvelos mtavrobis dadgenileba (2020); №205 Article 1.1 , Article 1.2, Article 1.4, Article 1.5 , Tbilisi;
<https://matsne.gov.ge/ka/document/download/4840190/0/ge/pdf>

THE MANAGEMENT OF CULTURAL DIVERSITY AND ITS IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE

KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN YÖNETİMİ VE ÖRGÜTSEL PERFORMANSA ETKİSİ

УПРАВЛЕНИЕ КУЛЬТУРНЫМ РАЗНООБРАЗИЕМ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ОРГАНИЗАЦИОННУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Zozan ALI ABDULLAH*
Hussein AHMAD MUSTAFA**
Canan YILDIRAN***
Yahya FİDAN****

ABSTRACT

Due to the increasing importance of cultural diversity in organizations with globalization, the management of cultural diversity and the effect of this management on organizational performance are the subject of the study. The survey method was used to collect the data, and the related survey was applied to the employees of the telecommunication companies in Iraq. As a result of the analysis, it has been determined that cultural diversity management increases organizational performance with a strong effect coefficient. It has been determined that all components of cultural diversity such as color blindness, justice, equal access, cultural integration and learning have a significant impact on organizational performance. In particular, it can be said that organizations with culturally different workforces have a managerial contribution to the scope of the research, considering cultural diversity while determining their strategies. In addition, it should be ensured that the improvement of organizational performance is better understood and that the factors affecting organizational performance are clearly known by the employees. As a result of an organization's ability to effectively manage its culturally diverse workforce, it will be possible to satisfy a multicultural market and be preferred by multicultural customers. The fact that the research was carried out in a single sector can be expressed as a constraint.

* ORCID: [0000-0002-3433-0986](https://orcid.org/0000-0002-3433-0986), Master Student, Karabük University, Institute of Graduate Programs, zozanaabdullah090@gmail.com

** ORCID: [0000-0003-2160-4113](https://orcid.org/0000-0003-2160-4113), Lecturer, Salahaddin University – Department of Business Administration, husein.mustafa@su.edu.krd

*** ORCID: [0000-0001-8245-197X](https://orcid.org/0000-0001-8245-197X), Assist. Prof. Dr., Karabük University, Faculty of Business Administration, cananyildiran@karabuk.edu.tr

**** ORCID: [0000-0002-5012-3629](https://orcid.org/0000-0002-5012-3629), Prof. Dr., İstanbul Ticaret University – Faculty of Business Administration, yfidan@ticaret.edu.tr

The Management Of Cultural Diversity And Its Impact On Organizational...

Keywords: Cultural Diversity, Organizational Performance, Organization, Management, Business.

ÖZ

Küreselleşme ile birlikte örgütlerde artan kültürel çeşitliliğin öneminden dolayı, çalışma kapsamında kültürel çeşitliliğin yönetimi ve kültürel çeşitliliğin yönetiminin örgüt performansına etkisi araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Ampirik olarak kültürel çeşitlilik yönetimi ve bunun örgütsel performansı artırma üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmaktadır. Verilerin toplanmasında anket yöntemi kullanılmış olup, ilgili anket Irak'taki telekomünikasyon şirketlerinde çalışanlara uygulanmıştır. Analizler sonucunda kültürel çeşitlilik yönetiminin güçlü bir etki katsayısı ile örgütsel performansı artırdığı tespit edilmiştir. Kültürel çeşitliliğin renk körlüğü, adalet, eşit erişim, kültürel entegrasyon ve öğrenme gibi tüm bileşenlerinin de örgütsel performans üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Özellikle, kültürel olarak farklı işgücüne sahip örgütlerin, stratejileri belirlerken kültürel çeşitliliği göz önünde bulundurmaları araştırmanın kapsamında yönetsel bir katkısı olduğu söylenebilir. Ayrıca, örgütsel performansın iyileştirilmesi konusunun daha iyi anlaşılması ve çalışanlar tarafından örgütsel performansı etkileyen faktörlerin net şekilde bilinmesi sağlanmalıdır. Bir örgütün kültürel çeşitliliğe sahip iş gören topluluğunu etkili bir şekilde yönetebilmesi sonucunda, çok kültürlü bir pazarı tatmin edebilmesi ve çok kültürlü müşteriler tarafından tercih edilebilmesi mümkün olacaktır. Değişen rekabet koşulları ve güçleri karşısında işletmelerin kültürel çeşitliliği hem desteklemeleri hem de tercih edip başarılı şekilde yönetebilmeleri kendilerini rakipleri karşısında avantajlı bir duruma getirecek ve rekabet gücü kazandıracığı söylenebilir. Son olarak, araştırmanın tek bir sektörde gerçekleştirilmiş olmasını bir kısıt olarak ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kültür Çeşitlilik, Örgütsel Performans, Organizasyon, Yönetim, İşletme.

АННОТАЦИЯ

В связи с глобализацией и с возрастающей важностью культурного разнообразия в организациях, управление культурным разнообразием и влияние этого управления на организационную деятельность являются предметом исследования. Для сбора данных использовался метод опроса. Соответствующий опрос был проведен среди сотрудников телекоммуникационных компаний в Ираке. В результате анализа установлено, что управление культурным разнообразием повышает организационную эффективность с сильным коэффициентом эффекта. Было установлено, что все компоненты культурного разнообразия, такие как дальтонизм, справедливость, равный доступ, культурная интеграция и обучение, оказывают существенное влияние на эффективность организации. В частности, можно сказать, что организации с культурно отличающейся рабочей силой вносят управленческий вклад в сферу исследования, учитывая культурное разнообразие при определении своих стратегий. Кроме того, следует обеспечить лучшее понимание улучшения организационной деятельности и ясное знание сотрудниками факторов, влияющих на организационную эффективность. В результате способности организации эффективно управлять своей культурно разнообразной рабочей силой можно будет удовлетворить мультикультурный рынок и быть предпочтительным для мультикультурных клиентов. Наконец, тот факт, что исследование проводилось в одном секторе, оно может быть выражено ограниченно.

Ключевые слова: культурное разнообразие, организационная деятельность, организация, управление, бизнес.

1. INTRODUCTION

In recent business organizations and telecommunications companies, managers and employees of different cultures and backgrounds must work together, interact, and communicate daily (Gumede, 2016). Since human resources have developed on several levels throughout their history, especially in the contemporary period, however, managing cultural diversity aims to achieve a multi-workforce that includes a diverse staff to perform the possibilities of reaching an egalitarian workforce environment where no member of the group has advantages or disadvantages (Schneider & Northcraft, 2011). Cultural diversity has recently become limited to differences between continents, but this difference and diversity, was also between countries, and even between state parts (Islam, 2021). Cultural diversity management (CDM) refers to actions taken to overcome the influence of some policies, practices, or other barriers to equal employment opportunities and is a first step that allows managers to correct imbalance, inequality and fix past problems (Bekai, 2016). This can be stimulating and encouraging, but it also brings frustration and sometimes uncertainty. It becomes necessary for any progressive organization to seek ways to constantly embrace and address these changes (Tian et al., 2021). While advances in diversity research have yielded multiple patterns for describing compositional differences between people within a business unit (Raithel et al., 2021).

Today, successful organizations must realize that innovation and competitive advantage can be achieved through differences rather than similarities (Gumede, 2016). One of the core values of cultural diversity is that an organization with culturally diverse employees can better investigate the international market (Klarsfeld et al., 2014). Organizations can benefit from their diversity because they can solve better their problems, improve their communications, enhance their flexibility for market conditions and innovation. According to John and Randy (2009), organizational performance (OP) is a procedure of enhancing both the effectiveness of an organization and the well-being of its members through planned interventions. One of the three critical points of growth for companies that improve OP is when many organizations increase organizational culture to influence OP. Swanson (1995) considered OP as the valued output of a system in products or services. Further, OP is the degree of achievement by which employees achieve the company's mission in the workplace. The career of employees is built by the degree to which a particular goal or task is achieved that defines the limits of performance (Mulu & Zewdie, 2021).

The remainder, this research is organized as six sections. Section one is the introduction of the research. Section two reviews the literature related to CDM and OP, this section also includes the research model and hypotheses development. The third section focuses on the research methodology. Section four presents the results, while section five addresses discussions on findings. Furthermore, section six, includes conclusions, recommendations, implications, limitations, and suggestions for future studies.

2.LITERATURE REVIEW

2.1. Cultural Diversity Management

Theory related to cultural CDM defined diversity, as an actual or perceived difference between people in the race, ethnicity, gender, age, religion, marital status, appearances, and other identity-based traits that influence their interactions (Shih et al., 2013). Culture in its general sense is a collection of ideas, beliefs, habits, trends, values, ways

The Management Of Cultural Diversity And Its Impact On Organizational...

of thinking and work, patterns of behavior, and all that remains of inventions, or means in people's lives (Stahl & Maznevski, 2021). Therefore, it is the total way of group life, including aspects, material and moral (Ortega-Parra & Sastre-Castillo, 2013). Culture also is the common element of the human being with the effect that leads to the creation of things in society, some of which are material represented in everything produces and can be investigated by the senses, and others are immaterial, including customs, traditions, values, morals, and artistic methods (Tarvonen, 2018). Cultural diversity refers to the distinction of human culture by diversity, multiplicity, differentiation, and it is similar and identical in its content, considering that humanity has one origin. Hence, the term cultural diversity refers in its linguistic meaning to describing the human reality because it is from the angle of distinction, multiplicity, difference, variations, similarity, and coincidence in the group is the unity with other groups. It can be noticed the difference and diversity within the same group (Wambui et al., 2013). Cultural diversity identifies several characteristics of cultures or ethnic groups existing within society. Cultural diversity emphasizes race, religion, languages, backgrounds, and nationalities. Diversity has a broad dimension such as age, gender, race, disability, motherhood, religion, and respect for other cultures (Agrawal, 2012).

Vast researchers, in some instances, describe the terms of culture and diversity; to be precise, at one time, they lack an understanding of their meaning. Individuals also do not know that diversity can mean similarities between objects or forces, and as a result, when people are asked to explain the diversity, they associate it with differences. Thus, diversity management has been considered substantially in the major common pools. Changes that began with increased immigration, and thus the presence of ethnic minorities, created a variety of societies with multi-ethnic cultures and languages. Moreover, there are an increasing number of females in the workplace because of current economic movements, the internationalization of diversified companies, the globalization of institutions, markets, and international supply networks (Van-Dyne & Arig, 2015). CDM plays a critical role in organizations in the domestic and international context, which has become an essential topic of concern among managers, researchers, and policy makers (Sultana et al., 2013). Cultural diversity is now gaining wide acceptance by organizations to achieve business competitiveness. This is often because they need to use data, skills, and abilities within a diverse cultural workforce (Shih et al., 2013). Cultural diversity is the existence of diverse individuals from different cultures or societies whose differences arise from language, religion, ethnicity, sexual orientation, gender, age, and race (Stahl & Maznevski, 2021; Raithel et al., 2021).

2.2. Organizational Performance

Organizational theory and management literature showed that OP has received significant attention and has perceived continuing research on this topic since OP is vital to attaining business goals. Hence, organizations are still looking for new factors, and leaders to enhance their performance, engaging their employees more in policymaking, forming a system for quality. Also, making new incentives for tangible individual and group efforts and other methods of reaching performance development goals (Akpoviroro et al., 2018; Mir-Babayev et al., 2017). Fleming (2010) defined OP as carrying out the duties, responsibilities, and duties of the job according to the rate required to be performed by the trained, qualified worker. OP is the success indicator while evaluating different items. The overall result of evaluating the departments as the marketing of products in the organization shows their performance. Overall, renewal performance, market performance, production performance,

and OP financial performance measures. In this way, the expected results from the different sections OP appear (Ahmed & Shafiq, 2014).

Most researchers agree that the results of the OP are in the process of formulating the strategy through which the organization seeks to achieve its long-term mission and objectives by making performance distinct from its competitors (Seyed-Mahmoud, 2004). OP is a term that suggests separating good work from bad work. Therefore, OP has become one of the basic concepts of managers at all organizational levels. The outputs of this performance may have adverse effects on the profits of the organization, or perhaps the basis for its survival, growth, and enhancing competitiveness (Ahmed et al., 2008). OP also occupies its place, especially within companies and organizations, as OP is the final product of the activity's outcome, at the level of the individual and the company since the company is more stable and longer lasting when the performance of the two years is outstanding. In general, the interest of management and its leadership in the level of performance usually exceeds attention to its employees. Therefore, it can be mentioned that OP at any organizational level within the organization, and in any part of it, is not only a reflection of the motives and capabilities of employees but is also a reflection of the motives and capabilities of superiors and leaders as well (Tarvonen, 2018). In addition, the OP is determined by the alignment of established strategies and stakeholders (customers, employees, suppliers, and suppliers) through the improvement of the organization's operations through the allocation of resources (human, financial, operational, and informational) through effective management, able to invest intellectual energies, and achieve superior performance or distinguished for the organization (Kotler, 2000).

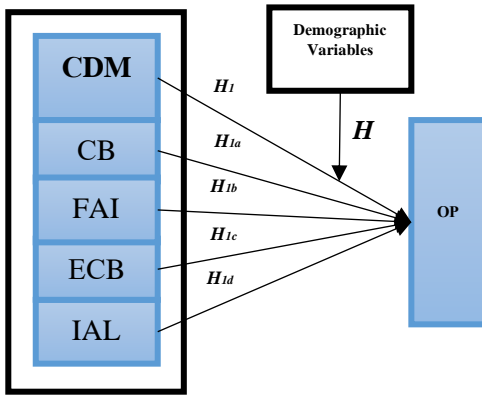
OP is important in companies, its importance increases even more in telecommunication companies, where they pursue to determine the quality and quantity of the performance of individuals working in them and to determine the capabilities that everyone possesses, and the extent of individuals' needs for development (Sultana et al., 2013). Furthermore, the OP highlights that it is a step in determining the current position and its remoteness from its desired objectives. The extent to which they are applied together, the loss of the organization's operations and performance are critical to understanding how institutions work to correct and improve the organization's deviations, to design the organizational structure effectively and effectively, as well as to be able to identify the need for change and how to make it in the organization (Gitongu et al., 2016).

3. RESEARCH METHODOLOGY

3.1. Research Conceptual Model

Resource-based view theory (RBVT) and organizational theory established that effectively managing cultural diversity and diverse workforces significantly enhance OP. In this regard, several significant study models of CDM have developed throughout the past decades (Seyed-Mahmoud, 2004; Gumede, 2016; Bekai, 2016). In this regard, Mecheo (2016) constructed research and found that CDM significantly affects OP. Likewise, Gumede (2016), in his research model, presented that cultural diversity affects OP significantly. The research model (Figure 1) is based on the use of predictors variables and the outcome variable. The predicted variable is CDM and it is components color-blind (CB), fairness (FAI), equal access (EA) and integration and learning (IAL) and then the outcome variable is OP.

Figure 1: The Conceptual Research Model

3.2. Hypotheses Development

Organizations, including telecommuni- cation companies, have various cultures, and nationalities, adding to their already diverse staff base. Generally believed that cultural diversity has a positive impact on organizational performance (Gumede, 2016; Mecheo, 2016; Mir-Babayev et al., 2017; Makhdoomi & Nika, 2018; Podsiadlowski et al., 2013). Sultana et al. (2013) examined cultural diversity management’s influence on an organization’s performance and competitiveness. The results showed that effective management of cultural diversity is positively and significantly linked to competitiveness and organizational effectiveness, resulting in improved organizational performance. Ahmed and Shafiq (2014) investigated the influence of culture on organizational performance. The research findings show that all the cultural dimensions influence the perspective of organizational performance. Akpoviroro et al. (2018) examined the effect of cultural diversity on organizational performance. The research outcomes presented that employee behavior influences cultural diversity in the workplace. Therefore, cultural diversity also affects organizational performance. However, cultural diversity is a complex subject that can positively and negatively affect the organization. Based on the empirical studies finding we hypothesized that:

H_1 : CDM is positively and significantly influence OP of the Iraqi telecommunications companies.

In Oman’s shell marketing companies, Al-Raisi et al. (2019) examined cultural diversity and its impacts on performance and productivity. Results showed that cultural diversity in the workplace positively affects employee performance, which will lead to increased productivity and creativity because of variances in educational background, nationalities, and languages. Makhdoomi and Nika (2018) analyzed the relationship between the cultural diversity of the workforce and organizational performance. The results confirmed an important relationship between cultural diversity management and organizational performance. Podsiadlowski et al. (2013), in their research, investigated the management of a culturally diverse workforce from diverse perspectives in organizations. Results showed that all diversity perspectives, namely fairness, color-blindness, equal access, integration, and

learning, obtain a deeper consideration of managing cultural diversity in organizations. Thus, we proposed that:

H_{1a}: Color-blind (CB) is positively and significantly impact on organizational performance of the Iraqi telecommunications companies.

H_{1b}: Fairness (FAI) is positively and significantly impact on organizational performance of the Iraqi telecommunications companies.

H_{1c}: Equal access (EA) is positively and significantly impact on organizational performance of the Iraqi telecommunications companies.

H_{1d}: Integration and learning (IAL) positively and significantly impact on organizational performance of the Iraqi telecommunications companies.

In their research, Richard et al. (2004) examined the relationship between cultural diversity management and organizational performance, and entrepreneurial orientation moderate effect in this relationship. The results showed that there are complex relationships between the research variables. The results also showed innovation positively, and risk-taking negatively moderated correlation patterns for gender heterogeneity and race. Mecheo (2016), in research, investigated the influence of cultural diversity on organizational performance. The results showed that cultural diversity affects organizational performance. Furthermore, religion, value system, and language attributes affect organizational performance both positively and negatively-most of the attributes positively affected performance, with a few adverse effects. Gumede (2016) investigated the influence of cultural diversity on organizational performance and success. The results showed that employees have no problem communicating between cultures. However, there were no formal programs and systems to manage cultural diversity, and employees can directly affect how they perform their daily tasks. Based on the findings related to demographic characteristics, we proposed the following hypothesis:

H₂: The effect of the management of cultural diversity on organizational performance differs to according respondent's demographic characteristics.

3.3. Research Participators

Survey participators or samples are managers and employees working in Iraqi telecommunications companies the population size are about 4500 managers and employees working for Iraqi telecommunications companies particularly in Northern Iraq. These companies are selected as multinational companies, and their managers and employees can respond to surveys and provide data about cultural diversity in their company. They also know their performance and are usually associated with their employees. Iraqi telecommunications companies, like other companies, use different technologies to transmit information globally. Asia, Korek, and Zain are among the most important telecommunications companies providing wireless services, Internet data, and video communications. Telecommunications companies operating in Iraq are the overall size of the target samples. The study aims to explore cultural diversity management and its influence on organizational performance. The data collection was launched through personal visits and an invitation letter was sent by email to respondents working for the Iraqi telecommunications companies. However, in the final step of data collection, 359 completed surveys were submitted. In addition, five surveys were removed from 359 surveys because they had missing data, resulting in 354 final samples. As indicated by Sekaran and Bougie (2016) research sample or the primary data are people (respondents), where we obtained their opinions. By using the internet and, we classified demographic data questions. In order to

The Management Of Cultural Diversity And Its Impact On Organizational...

obtain the necessary permissions regarding the applicability of the questionnaire to be used in the research, the necessary application was made to the Social and Human Sciences Research Ethics Committee of Karabuk University, and it was decided that the questionnaire was applicable with the decision numbered 2020/13.

3.4. Measure of the Main Constructs

Cultural Diversity Management (CDM). To measure CDM in Iraqi telecommunications companies. We adapted the CDM constructs from Podsiadlowski et al. (2013); these constructs are color-blind (CB), fairness (FAI), equal access (EC), and integration and learning (IAL). Podsiadlowski et al. (2013) argued that both color blindness and fairness make it important to ensure equal and fair treatment and to avoid discriminatory practices. However, they differ in ensuring equal opportunities for employees: color-blind people focus on equal employment opportunities without identifying potential differences in different cultural backgrounds. Ensures equal and fair treatment by addressing the need for specific support for minority groups and reducing social inequalities. An equal access perspective understands the cultural diversity of organizations as a business strategy that provides access to a diverse client base and international markets by internally reflecting the external environment of the organization. The perspective of integration and learning is broader, indicating that everyone can benefit from a diverse working environment, the organization as a whole, and its staff (Ely and Thomas, 2001). Integration and learning also refer to the benefits gained specifically from workforce diversification by recognizing and accepting diversity, creating a productive work environment, and using diverse talent to achieve organizational goals (Fish, 1999).

Table 1: The Indicators of CDM Constructs

Author(s) (year)	Constructs	Indicators	Definition
Podsiadlowski et al. (2013)	Cultural Diversity Management (CDM)	<i>CB1</i>	<i>Color-blind (CB)</i> involves taking into account qualifications rather than cultural backgrounds; The right individuals when suited to the required job qualifications.
		<i>CB2</i>	
		<i>CB3</i>	<i>Fairness (FAI)</i> this includes equity as essential to giving employees from disadvantaged groups specific support for further development and equal employment opportunities. People think about the demographics of a society.
		<i>CB4</i>	
		<i>FAI1</i>	
		<i>FAI2</i>	<i>Equal access (EC)</i> jobs for which individuals from different cultural backgrounds are exceptionally qualified. Matching employees' cultural backgrounds with clients/clients enhance quality and performance. Individuals fit when diversity matches customer/client diversity.
		<i>FAI3</i>	
		<i>EC1</i>	
		<i>EC2</i>	<i>Integration and learning (IAL)</i> cultural diversity brings new ideas and knowledge to the workplace of various business units and improves organizational performance. Cultural diversity helps us become more innovative and improve organizational performance. Cultural diversity helps develop new skills and approaches to work and organizational performance. It also adjusts strategies to suit the resources brought in by employees from different backgrounds to improve organizational performance.
		<i>EC3</i>	
		<i>IAL1</i>	
		<i>IAL2</i>	
		<i>IAL3</i>	
<i>IAL4</i>			

Organizational Performance (OP). To measure the outcome variable, we also developed the second part of the survey tool, OP, based on research conducted by Koohang et al. (2017), who studied the impact of leadership on trust, knowledge management, and organizational performance. In general, OP can be described as how a person, group of individuals, or an object performs an action or activity. In organizational research,

performance can be visualized at different levels of analysis. Here, we distinguish between organizational, team, and individual levels (Knies et al., 2016). OP is also the relationship between cost or lower economy and sound TB, higher cost and estimated output, or efficiency between output and effectiveness achieved (Chen & Barnes, 2006). From this preception, the interest of institutions (especially those that are keen to achieve excellence and continuity) in managing performance in all its aspects and striving to improve its levels is urgent, especially in light of the new administrative developments that focus on performance and are fundamental. Obviously, the impact of the application of each method and its role in development (Zhu & Sarkis, 2004). The survey instrument used the following measuring scale: 7= completely agree, 6= mostly agree, 5= somewhat agree, 4= neither agree nor disagree, 3= somewhat disagree, 2= mostly disagree, 1= completely disagree.

Table 2: The Indicators of OP Construct

Author(s) (year)	Constructs	Indicators	Definition
Koohang et al. (2017)	Organizational Performance (OP)	OP1- OP8	<i>Organizational Performance (OP)</i> includes companies that can achieve the desired result as an essential part of the service organization. Completion of jobs/jobs with minimum expenditure of time and effort. The quality of the company's service (as a measure of excellence and significant differences). The ability of companies to generate, create, enhance and produce services is vital. The quality of work and life within our company is the opportunity for employees to improve their personal lives through their work environment and experiences to improve their competitive advantage. The Department encourages joint teamwork and participation in providing opinions to improve the performance of the Service. The company's innovation process transforms an idea/invention into a service that creates value and vitality for endurance. A company's profitability is a financial profit or gain that can bring a competitive advantage.

3.5. Data Analysis Methods

The fundamental component of statistical analysis is based on the idea that the researchers have obtained an extensive data set mainly by surveys and desires to investigate the associations between individual points in that data set. While authors may look at a few of the methods they can use on a collection of data to show and explain the results of the data itself (Grice, 2001). In this context, the data was analyzed using partial least squares (PLS-SEM). PLS-Sem is a modeling approach to structural equation modeling that requires no assumptions about data distribution. It can be a good alternative to covariance-based structural equation modeling, especially in cases where the sample size is small, applications have limited theory, and estimation accuracy is not of primary importance (Wong, 2013). First, we established survey reliability and validity by applying average variance extracted (AVE), composite reliability (CR), and Cronbach’s alpha. Then we launched a measurement model by runs factor analysis. As indicated by Hair et al. (2014), for establishing survey reliability and validity, the average variance extracted (AVE) loaded values should be higher than >0.50. The values of composite reliability (CR) for each model construct should be >0.80. however, the values of Cronbach’s Alpha should be equal to 0.7 or higher (Henseler and Sarstedt, 2013). For the measurement model, the indicators loadings should be equal to 0.7 or higher >0.7. Descriptive statistics also applied to define the significant features of the variables quantitatively. Finally, the correlation analysis was used to determine relationships between the model constructs, based on the data set obtained from respondents in

The Management Of Cultural Diversity And Its Impact On Organizational...

telecommunication in Iraq. Consequently, regression analyses are measured to test the research hypotheses.

4. RESULT

4.1. Research Subjects

Table 3 provides findings regarding demographic variables, which related to the survey participators in telecommunication companies in Iraq, who freely contributed to the survey were male 64.7% (n=229) and female 35.3% (n= 125). As shown in Table 3 below 55.4% (n= 196) of the overall survey participators were in the age group of 31–40 years that was the peak amount. 34.5% (n= 122) aged belong to the group less than 30 years, however, 6.8% (n= 24) respondents aged fall in the group 41-50 years. Finally, 3.4% (n= 12) went to the last group 51-60 years.

Table 3: Profile of The Research Subjects

Profile	Description	Frequency	Percentage	Total
Gender	Female	125	35.3	354
	Male	229	64.7	
Age Groups	Less than 30 years	122	34.5	354
	31–40	196	55.4	
	41-50	24	6.8	
	51-60	12	3.4	
	Less than five years	80	22.6	
Overall Experience	6-10 years	188	53.1	354
	11-15 years	61	17.2	
	16-20 years	18	5.1	
	21 years and more	7	2.0	
Respondent's Level of Education	High School	9	2.5	354
	Bachelor Degree	278	78.5	
	Master Degree	61	17.2	
Respondent's nationality	PhD	6	1.7	354
	Iraqi	333	94.1	
Respondent's job position	Other Nationality	21	5.9	354
	Management Position	129	36.4	
	Employee	225	63.6	354

The outcomes displayed that 53.1% (n= 188) over half of the survey respondents experienced between 6-10 years, 22.6% (n= 88) experienced was less than five years. While 17.2% (n = 61) overall experience between 11 years to 15 years. Although 5.1% (n=18) had the experience of 16 years to 20 years, finally, 2% (n= 7) survey respondents had experienced 21 years and more. The telecommunication companies' managers and employee's highest degree obtained in this research was bachelor degree 78.5% (n= 278), followed by master's degree holders 17.2% (n=61), and bachelor degrees 2.5% (n=9); nevertheless, Ph.D. degrees came at last 1.7% (n=6) of the overall sample. Regarding the respondent's nationality, 94.1% (n= 333), of the overall survey samples indicate their nationality as Iraq, and other nationalities 5.9% (n= 21). Finally, 63.6% (n= 225) indicated their job position as employee and management positions reached 36.4% (n= 129).

4.2. Establishing Reliability and Validity

Table 4 showed the model constructs' results for establishing the survey reliability and validity by checking the values of average variance values extracted (AVE), composite reliability (CR), and Cronbach's α . For establishing the survey validity, the AVE values should be greater than 0.50, and the CR values must be greater than 0.80. The AVE results

of all model constructs, namely, color-blind, fairness, equal access, integration, and learning, and organizational performance, are (0.680, 0.568, 0.591, 0.743, and 0.803) respectively, which all higher than 0.50. The CR values are (0.906, 0.889, 0.833, 0.809, and 0.952), respectively, all greater than 0.80; these results indicated the study model’s validity. Besides, the results of Cronbach’s α are (0.876, 0.744, 0.817, 0.911, and 0.941), respectively. Therefore, we can approve that the survey was reliable since Cronbach’s for all variables was greater than 0.60.

Table 4: Reliability and Validity

Constructs		AVE	CR	Cronbach’s α
<i>Cultural Diversity Management</i>	<i>CB</i>	0.680	0.906	0.876
	<i>FAI</i>	0.568	0.889	0.744
	<i>EA</i>	0.591	0.833	0.817
	<i>IAL</i>	0.743	0.809	0.911
<i>Organizational Performance</i>	<i>OP</i>	0.803	0.952	0.941

Note: CB = color-blind, FAI = fairness, EA= equal access, IAL= integration and learning, and OP= organizational performance.

4.3. Hypotheses Testing

Table 4 showed the means, standard deviations, weigh of agreement, and correlation values for the research constructs. The results of CDM constructs, namely, color-blindness, fairness, equal access, integration, and learning, showed smellier mean scores and std. Deviation. However, the weight of the agreements reached (73.17%, 68.14%, 71.77%, and 76.63%). These results indicated that telecom companies in Iraq focused on equal employment opportunities without recognizing potential differences due to different cultural backgrounds, as fairness ensures equality and fair treatment by meeting the need for specific support for minority groups and reducing social inequalities. Thus, they enhanced their OP.

Table 5: Results of Descriptive Statistics and Correlations

Constructs	Mean	S. D	Weigh of Agreement	CB	FAI	EA	IAL	CDM	OP
<i>CB</i>	5.12	.8851	73.17						
<i>FAI</i>	4.77	.8428	68.14	0.701*					
<i>EA</i>	5.02	.8465	71.77	0.463*	0.609*				
<i>IAL</i>	5.36	.9447	76.63	0.603*	0.581*	0.507*			
<i>MCD</i>	5.09	.9052	72.78	0.852*	0.848*	0.750*	0.812*		
<i>OP</i>	4.836	.925	69.09	0.695*	0.675*	0.539*	0.639*	0.749*	1.000

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

b. Listwise N = 354

Table 5 also showed the correlation results that the CDM as predict variable is positively and significantly correlated with OP. The value of r (0.695**) significant and (p0.000<0.05). This finding suggests that the CDM is an essential factor that comes from effectively investing the advantages of the different cultures in growing and improving OP and making use of it by transforming cultures from a cause of conflict into a source of efficiency and competitive advantages. Results presented that color-blindness, fairness, equal access, integration, and learning positively and significantly linked to organizational

The Management Of Cultural Diversity And Its Impact On Organizational...

performance. In addition, results revealed that color-blindness, fairness, integration, and learning have positive and strongest relationships with organizational performance. The value of r (0.695**, 0.675** and 0.639**) respectively, significant at the p -values (0.000, 0.000, and 0.000). While the results showed the low relationship between equal access and OP, the value of r (0.539**) significant and p -value ($p(0.000 < 0.05)$).

Table 6: Path Analysis Coefficient, t-Value, and p-Value for The SEM

Hypotheses	Interaction	Standardized Path Coefficient	t-value	p-value	Decision
<i>H1</i>	CDM->OP	$\beta = 0.805$	25.436	0.000	Supported
<i>H1a</i>	CB->OP	$\beta = 0.772$	22.762	0.000	Supported
<i>H1b</i>	FAI->OP	$\beta = 0.738$	20.521	0.000	Supported
<i>H1c</i>	EA->OP	$\beta = 0.577$	13.252	0.000	Supported
<i>H1d</i>	IAL->OP	$\beta = 0.687$	17.752	0.000	Supported
R Square	0.648				
Adjusted R Square	0.647				
F	646.996				

Note. CB = color-blindness, FAI = fairness, EA= equal access, IAL= integration and learning, MCD = management of cultural diversity, and OP = organizational performance.

As summarized in Table 6, the results showed the value of R Square's coefficient (0.648), indicating the outcome variable OP due to the change in predicted variables embodied by CDM and its dimensions. Therefore, color-blind, fairness, equal access, integration, and learning assume 64.8% of the managers' and employees' perceptions of working at Iraqi telecommunication companies. Furthermore, the results presented an f-test significance where F (646.996), df (1, 352) significance at p -value ($p(0.00 < 0.05)$), which is appropriate for the study model. Thus, these results are clarified that the study model is significant in how the CDM and its dimensions impact OP in terms of improving business activities, enhancing employee productivity, company profitability, innovation, reducing costs, flexibility, and improve quality.

Results showed that CDM positively impacted OP, with a strong coefficient of effect up to ($\beta=0.805$), and ($p=0.000 < 0.05$) significant, thus, (H_1) accepted, which stated that CDM is positively and significantly influence OP of the Iraqi telecommunications companies. Results also revealed that color-blindness is positively and significantly affected OP ($\beta=0.772$), and ($p=0.000 < 0.05$). When we look at results in Table 6, we can see that fairness as the second component of management of cultural diversity positively and significantly impacted OP with a strong coefficient of effects up to ($\beta=0.738$), and ($p=0.000$). Employment equal access is positively and significantly impacted organizational performance based on survey responses ($\beta = 0.577$), and ($p=0.000$), which is less than (0.05). Additionally, culturally integration and learning also positively and significantly impacted OP ($\beta=0.687$), and ($p=0.000 < 0.05$). Based on these results, we accepted hypotheses (H_{1a} to H_{1d}).

Table 7: Independent Samples t-Test According Gender

Group Statistics					
Constructs	Respondent's Gender	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
<i>CDM</i>	Female	125	4.8897	.9250	.10529
	Male	229	5.2071	.8851	.06779
<i>OP</i>	Female	125	4.6620	1.043	.11128
	Male	229	4.9312	1.059	.08304
			Levene's Test for Equality of Variances		
Constructs			F	Sig.	
<i>CDM</i>	Equal variances assumed		.202	.653	
	Equal variances not assumed				

<i>OP</i>	Equal variances assumed	.655	.419
	Equal variances not assumed		

To check (H₂) regarding the effect of CDM on OP differs to according respondent’s demographic characteristics. We used an independent t-test and variance analysis (ANOVA) based on the parametric method to check the variance hypotheses. The significance level of the acquired data is accepted as the p-value greater than (0.05), Levene’s test for equality of variances F (0.202; p0.653>0.05) for CDM, and F (0.655; p0.419>0.05) for the OP. The group statistics showed male and female statistical means (4.8897 and 5.2071), respectively, of CDM and (4.6620 and 4.9312) for OP, both smellier at their nature. These results established no variances among male and female managers’ and employees’ regarding the management of cultural diversity and its impact on organizational performance (see Table 7).

Table 8: Independent Samples t-Test According to Respondent’s Nationalities

Group Statistics					
<i>Constructs</i>	<i>Respondent's Nationality</i>	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
<i>CDM</i>	Iraqi	333	5.0598	1.0971	.06012
	Other Nationalities	21	5.6531	.8132	.17746
<i>OP</i>	Iraqi	333	5.7767	.9531	.06867
	Other Nationalities	21	5.7798	.9469	.20664
<i>Constructs</i>			Levene’s Test for Equality of Variances		
			F		Sig.
<i>CDM</i>	Equal variances assumed		0.858		0.355
	Equal variances not assumed				
<i>OP</i>	Equal variances assumed		3.672		0.056
	Equal variances not assumed				

The results of Levene’s test for equality of variances, F (0.858; p0.355>0.05) of CDM. Besides, for the OP, Levene’s test for equality of variances F (3.672; p0.056>0.05). However, group statistics showed Iraqi and other nationality statistical means (5.0598 and 5.6531), respectively, of CDM, and (5.7767 and 5.7798) related to the OP of the telecommunication companies in Iraq, which is both the Iraqi and other nationalities perceptions similar at their nature. These results showed no variances among perceptions of Iraqi and different nationalities regarding the management of cultural diversity and its impact on organizational performance.

5. RESULT AND DISCUSSIONS

The ultimate purpose of this research was to explore cultural diversity management and its impact on organizational performance. To reach this, we analyzed the empirical data and tested the research hypotheses. The results showed that managers and employees of Iraqi telecommunication companies agreed on the importance of effective CDM. Managing cultural diversity involves permitting and handling employees’ different races, religions, languages, social backgrounds, and intercultural communication skills to be activated and eliminating all forms of discrimination. When companies effectively manage their diverse employees, they can maximize opportunities and benefits from all human elements, capabilities, and talents through different training programs based on cultural diversity. The research revealed, through descriptive analysis, that the surveyed telecommunication companies in Iraq focus on equal employment opportunities without recognizing potential differences due to different cultural backgrounds, as fairness ensures equality and fair

The Management Of Cultural Diversity And Its Impact On Organizational...

treatment by meeting the need for specific support for minority groups and limiting aspects of social inequality. In this context, management of cultural diversity is a practice used to deal with different human resources to develop, manage, and change their organizational culture. This is done by exploiting human differences and dividing sources to increase the efficiency of an individual's work, improve organizational performance, and improve employee skills (Shen et al., 2009). CDM comes from re-highlighting the importance of the cultural mix in the growth, improvement of organizational performance by transforming it from a cause of conflict into a source of creativity and achieving an appropriate advantage (Andresen, 2007; Mustafa et al., 2020).

The research showed that Iraqi telecommunications companies are considered individuals who fit with their companies when they match their required job qualifications. However, they welcome people from different cultural backgrounds if they meet the requirements of the telecommunications companies that needed skills and experience-however, employee promotion is based on performance, not on an employee's cultural background. Thus, managers at Iraqi telecommunications companies consider qualifications, not cultural background. Therefore, they take equal employment opportunities seriously. Iraqi telecommunications companies favored fairness as essential to give specific support to the employees from disadvantaged groups for their further development. Accordingly, individuals were fit into Asia, Korek, and Zain when they reflect on the demographics of the society in which they are positioned. In this regard, companies could obtain various benefits when effectively applying management of cultural diversity. Since CDM is an essential practice that enhances overall OP and generates a competitive advantage. Mainly because diverse perspectives, backgrounds, priorities, and orientations help companies identify business opportunities and succeed in new markets. Besides, diverse workforce opinions lead to higher quality decisions, help enhance organizational performance, solve complex problems, and ultimately lead to better and more creative decision-making (Agrawal, 2012). Regarding equal access as the significant component of CDM, survey respondents agreed that Asia, Korek, and Zain provided specific jobs/functions for which individuals of different cultural backgrounds are exceptionally well qualified. They focus on matching employees' cultural backgrounds with clients and foster their companies' quality and performance. Based on that, individuals were fit to these when employees' diversity matches the diversity of clients. Further, results presented managers and employees working in Iraqi telecommunications companies significantly agreed on the importance of integration and learning. Thus, they highly agreed that cultural diversity brings new ideas and knowledge to various business units and improves organizational performance. Therefore, diversity benefited Iraqi telecommunications companies to become more innovative and improve organizational performance. Our findings are in line with Ayega and Muathe (2018) who investigated the relationship between cultural diversity and employee performance, and the results revealed that cultural diversity is positively and significantly related to employee performance; therefore, effectively managing cultural diversity improves the company's performance. The findings on OP demonstrated that the managers and employees in Iraqi telecommunication companies agreed that managing cultural diversity was an essential factor for improving OP as Iraqi telecommunication companies can yield the desired result as a critical part of the service companies. Where management encouraged employees to join teamwork and participation in providing opinions to improve service performance, they also can resourcefully generate, create, enhance, and produce services is vital. The result showed that surveyed telecommunication companies have service quality (as a measure of excellence and significant variations). Their profitability was a financial profit or gain that achieved a

competitive advantage. Telecommunication companies in Iraq can accomplish jobs/functions with a minimum expenditure of time and effort. The quality of work-life within these companies can improve their personal lives through their work environment and experiences that can enhance their competitive advantage. However, the innovation process transforms an idea/invention into a service that creates value and is vital to endurance.

6. CONCLUSIONS

In this research, we have established correlations between model constructs as the primary step before checking hypotheses. The results presented that CDM is positively and significantly correlated with OP. Results also revealed that color-blindness, fairness, integration, and learning have positive and most substantial relationships with OP. In contrast, the results showed a low relationship between equal access and OP. The influence results showed that CDM positively impacted OP, with a strong coefficient of effect. Moreover, results revealed that color-blindness is positively and significantly affected OP. Fairness as the second component of cultural diversity management positively impacted OP considerably with a strong effect coefficient. Employment equal access also is positively and significantly impacted OP. Additionally, cultural integration, and learning also positively considerably influenced OP. Results established no variances among male and female managers' and employees' regarding the CDM and its influence on OP. Besides, the results showed no variances among perceptions of Iraqi and different nationalities.

6.1. Recommendations and Implications

In businesses, including telecommunication companies, CDM has become increasingly important. Therefore, CDM refers to the combination of social background, culture, and valuable educational experiences. While it is needed to understand the differences between the diverse groups in the organization, it is necessary to address differences in top management as they can affect OP and culture. Another characteristic of a culturally diverse society is market adjustment. Thus, a multicultural society also makes a multicultural market with different needs. In this regard, service companies, including telecommunications companies, would be prepared to diversify their marketing and promotional campaigns for services. This is another context in which the employees in cultural diversity are a practical competitive advantage. An effectively managed cultural diversity employee can rapidly take effective promotion methods to satisfy a multicultural market and capture multicultural clients. Besides, diverse employees can offer better service ideas for multicultural clients. This research has practical and managerial contributions.

The results can benefit managers within telecommunication companies, mainly selecting and implementing the strategies related to culturally diverse workforces and making an appropriate environment for them. The findings also contribute to better understanding OP improvement and realizing the factors affecting employees and OP. Cultural diversity is an additional value within organizations, including telecommunication companies, if the culturally diverse employees can take the necessary measures to reach lawfulness by identifying cultural differences as a natural thing in all humanity and an organizational feature. That enables the companies to benefit from its advantages and strategy, mainly investing different abilities to enhance organizational performance. Effectively managing cultural diversity also allows companies to all to serve the operations and urgent response to the problems that may arise from cultural differences, which imposes on it the embodiment of the principle of respect for the other within organizational practices, especially from the point of view that it is a moral obligation.

The Management Of Cultural Diversity And Its Impact On Organizational...

6.2. Limitations and Suggestions for Future Studies

This research may not be without limits since the data collection instrument was a survey questionnaire. However, the empirical data was collected during the covid-19. Hence, it affected our abilities to obtain larger samples. The research population was only among the telecommunication companies in Iraq, such as Asia, Korek, and Zain; based on that, a larger sample may have produced better results generalization. So, future studies had better attention to a different and larger population sample, such as manufacturing companies, including international companies.

REFERENCES

- Agrawal, V. (2012). Managing the diversified team: Challenges and strategies for improving performance. *Team Performance Management: An International Journal*, 18(7/8), 384-400. <https://doi.org/10.1108/13527591211281129>
- Ahmed, M. & Shafiq, S. (2014). The impact of organizational culture on organizational performance: A Case Study of the Telecom Sector. *Global Journal of Management and Business Research*, 14(3), 21-30.
- Ahmed, Q., Faisal, G. & Falah, H. (2008). The role of the empowerment strategy in improving organizational performance: A study of scientific departments' heads perceptions at Tikrit University. *Tikrit Journal of Administrative Sciences and Economics*, 4(12), 97-111. <https://www.iasj.net/iasj/article/22305>
- Akpoviro, K. S., Owotutu, S. O. & Kadiri, B. (2018). The impact of cultural diversity on organizational performance of selected frozen fish companies in Nigeria. *IJARIE*, 4(3), 420-428.
- Al-Raisi, M. Y., Rawahi, B. S. A., Omrani, N. H. A., Hooti, N. K. A. & Porkodi, S. (2019). The effect of cultural diversity on employees' performance and productivity in Shell Oman marketing company S. A. O. G.. *International Journal of Multidisciplinary Research and Publications*, 1(9), 14-17.
- Andresen, M. (2007). Diversity learning, knowledge diversity, and inclusion: Theory and practice as exemplified by corporate universities. *Equal Opportunities International*, 26(8), 743-760. <https://doi.org/10.1108/02610150710836118>
- Ayega, E. N. & Muathe, S. (2018). Critical review of literature on cultural diversity in the workplace and organizational performance: A research agenda. *Journal of Human Resource Management*, 6(1), 9-17. doi: 10.11648/j.jhrm.20180601.12
- Bekai, A. (2016). Cultural Diversity and Its Relationship to Organizational Values Inside Multinational Organizations in Algeria "A Cross-Cultural Field Study at the Ophthalmology Friendship Hospital Algeria-Cuba in Djelfa City". (Unpublished PhD. Thesis). In *Psychology, Work, and Organization: An Organizational Culture. Algeria*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3732.7609>
- Chen, L. Y. & Barnes, F. B. (2006). Leadership behaviors and knowledge sharing in professional service firms engaged in strategic alliances. *Journal of Applied Management and Entrepreneurship*, 11, 51-70.
- Ely, R. J. & Thomas, D. A. (2001). Cultural diversity at work: The effects of diversity perspectives on work group processes and outcomes. *Administrative Science Quarterly*, 46(2), 229-273. <https://doi.org/10.2307/2667087>
- Fish, A. (1999). Cultural diversity: Challenges facing the management of cross-border business careers. *Career Development International*, 4, pp. 196-205. <https://doi.org/10.1108/13620439910270571>
- Fleming, C. (2010). Faculty expectation for college presidents. *The Journal of Higher Education*, 81(3), 251-283. <https://doi.org/10.1080/00221546.2010.11779053>
- Gitongu, M. K., Kingi, W. & Uzel, J. M. M. (2016). Determinants of employees' performance of state parastatals in Kenya: Kenya Ports authority. *International Journal of Humanities and Social Science*, 6(10), 197-204.

- Grice, J. W. (2001). Computing and evaluating factor scores. *Psychological Methods*, 6(4), 430-450. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.6.4.430>
- Gumede, M. (2016). The impact of cultural diversity on organizational performance and success. (Unpublished Master Thesis). Business Administration, University of Kwazulu-Natal. South Africa.
- Hair, J., Hult, G., Ringle, C. & Sarstedt, M. (2014). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Henseler, J. & Sarstedt, M. (2013). Goodness-of-fit indices for partial least squares (PLS) path modeling. *Computational Statistics*, 28(2), 565-580.
- Islam, T. (2021). Workplace Diversity in a Canadian Context: Evaluating Moderators as A Means of Improving Organizational Performance. (Unpublished honors thesis). The University of Calgary. <http://hdl.handle.net/1880/113400>.
- John, M. & Randy, L. D. (2009). *Human Resource Development*. 5th Edt. Southwestern: USA.
- Klarsfeld, A., Booysen, A.E., Ng, E., Roger, I. & Tatli, A. (2014). *International Handbook on Diversity Management at Work*. USA: Edward Elgar Publishing.
- Knies, E., Jacobsen, C. & Tummers, L.G. (2016). Leadership and Organizational Performance: State of the Art and Research Agenda. In: Storey, J., Denis, J. L., Hartley, J., & Hart, P. (Eds.). *Routledge Companion to Leadership*, pp. 404-418. London: Routledge.
- Koohang, A., Paliszkiwicz, J. & Goluchowski, J. (2017). The impact of leadership on trust, knowledge management, and organizational performance: A research model. *Industrial Management & Data Systems*, 117(3), 521-537. <https://doi.org/10.1108/IMDS-02-2016-0072>
- Kotler, P. (2000). *Marketing Management*. New Jersey: Prentice-Hall, the USA.
- Makhdoomi, U. M. & Nika, F. A. (2018). Workforce diversity and organizational performance-A review. *International Journal of Enhanced Research in Management & Computer Applications*, 7(3), 571-576.
- Mecheo, K. N. (2016). The Effect of Employee Cultural Diversity on Organizational Performance: A Case Study of Oilybia-Kenya. (Unpublished master thesis). Business Administration (MBA), United States International University-Africa. <http://erepo.usiu.ac.ke/11732/2670>
- Mir-Babayev, R., Gulaliyev, M., Shikhaliyeva, S., Azizova, R. & Ok, N. (2017). The impact of cultural diversity on innovation performance: Evidence from the construction industry of Azerbaijan. *Economics and Sociology*, 10(1), 78-93. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2017/10-1/6>
- Mulu, A. & Zewdie, S. (2021). The effect of diversity management on organizational performance: The case of ethio-telecom SouthWest Region. *European Journal of Business and Management Research*, 6(2), 134-139. <https://doi.org/10.24018/ejbmr.2021.6.2.813>
- Mustafa, H. A., Ebabekir, K. M. & Ismael, G. A. (2020). Attitudes of bank managers towards the effect of cultural intelligence on organizational climate and the process of strategy activation: With special reference to commercial banks in Erbil. *World Journal of Business and Management*, 6(2), 15-33. <https://doi.org/10.5296/wjbm.v6i2.17371>
- Ortega-Parra, A. & Sastre-Castillo, M. (2013). Impact of perceived corporate culture on organizational commitment. *Management Decision*, 51(5), pp.1071-1083. <https://doi.org/10.1108/MD-08-2012-0599>
- Podsiadlowski, A., Groschke, D., Kogler, M., Springer C. & Zee, K. V. (2013). Managing a culturally diverse workforce: Diversity perspectives in organizations. *International Journal of Intercultural Relations*, 37(2), pp. 159–175. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2012.09.001>
- Raitel, K., Knippenberg, D. & Stam, D. (2021). Team leadership and team cultural diversity: The moderating effects of leader cultural background and leader team tenure. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 28(3), 261–272. <https://doi.org/10.1177/15480518211010763>
- Richard, O. C., Barnett, T., Dwyer, S. & Chadwick, K. (2004). Cultural diversity in management, firm performance, and the moderating role of entrepreneurial orientation dimensions. *Academy of Management Journal*, 47(2), 255–266. <https://doi.org/10.5465/20159576>
- Schneider, S. K. & Northcraft, G. B. (2011). Three social dilemmas of workforce diversity in organizations: A social identity perspective. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 52(11), 1445-1467.

The Management Of Cultural Diversity And Its Impact On Organizational...

- Sekaran, U. & Bougie, R. (2016). *Research Methods for Business: A Skill Building Approach*. 7th Edition. John Wiley & Sons Ltd.
- Seyed-Mahmoud, A. (2004). Managing workforce diversity as an essential resource for improving organizational performance. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 53(6), 521-531. <https://doi.org/10.1108/17410400410556183>
- Shen, J., Chanda, A., D'netto, B. & Monga, M. (2009). Managing diversity through human resource management: An international perspective and conceptual framework. *The International Journal of Human Resource Management*, 20(2), 235-251. <https://doi.org/10.1080/09585190802670516>
- Shih, M., Young, M. J. & Bucher, A. (2013). Working to reduce the effects of discrimination: identity management strategies in organizations. *American Psychologist*, 68(3), 145-157. <https://doi.org/10.1037/a0032250>
- Stahl, G. K. & Maznevski, M. L. (2021). Unraveling the effects of cultural diversity in teams: A retrospective of research on multicultural workgroups and an agenda for future research. *Journal of International Business Studies*, 52, 4–22. <https://doi.org/10.1057/s41267-020-00389-9>
- Sultana, M. A., Rashid, M. M., Mohiuddin, M. & Mazumder, M. N. H. (2013). Cross-cultural management and organizational performance: A content analysis perspective. *International Journal of Business and Management*, 8(8), 133-146. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2117633>
- Swanson, R. A. (1995). Human resources development: Performance is the key. *Human Resource Development Quarterly*, 6(2), 207-213.
- Tarvonen, J. (2018). *The Role of Corporate Culture in Company Performance Case: OK Perintä Oy*. (Unpublished Thesis). Business Economics, Vaasan Ammattikorkeakoulu University of Applied Sciences.
- Tian, A. Y., Ahammad, M. F., Tarba, S. Y., Pereira, V., Arslan, A. & Khan, Z. (2021). Investigating employee and organizational performance in a cross-border acquisition-A case of withdrawal behavior. *Human Resource Management*, 60(5), 753–769. <https://doi.org/10.1002/hrm.22058>
- Van Dyne, L. & Arig, S. (2015). *Cultural Intelligence*. New York: Routledge.
- Wambui, W. T., Wangombe, G. J., Munthura, W. M., Kmau, A. W. & Jackson, S. M. (2013). Managing workforce diversity: A Kenyan perspective. *International Journal of Business and Social Science*, 4(16), 199-218.
- Wong, K. K. (2013). Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) Techniques Using SmartPLS. *Marketing Bulletin*, 24, 1-32.
- Zhu, Q. & Sarkis, J. (2004). Relationships between operational practices and performance among early adopters of GSCM practices in Chinese manufacturing enterprises. *Journal of Operations Management*, 22(3), 265–289. <https://doi.org/10.1016/j.jom.2004.01.005>

**KURUMSAL İLETİŞİMDE SOSYAL MEDYA KULLANIMI:
CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANLIĞI ÜZERİNE BİR
İNCELEME**

**THE USE OF SOCIAL MEDIA IN CORPORATE COMMUNICATION: A
REVIEW ON THE PRESIDENTIAL COMMUNICATIONS DEPARTMENT**

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ МЕДИА В КОРПОРАТИВНЫХ
КОММУНИКАЦИЯХ: ИССЛЕДОВАНИЕ ДЕПАРТАМЕНТ
КОММУНИКАЦИЙ ПРЕЗИДЕНТСТВА**

Ömer Cenap ÖZDEMİR*
Raci TAŞCIOĞLU †

ÖZ

Toplumsal bir varlık olan insanın ilk önce kendi istek ve ihtiyaçlarını gidermek ve hemen ardından, başka insanlarla ilişkilerini sağlamak adına kullandığı bir yol olan iletişim, uygulama açısından bakıldığında insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır.

İletişimin bu denli eskilere kadar dayanmasının yanı sıra günümüzde teknolojik gelişmelere paralel olarak iletişim de bir değişim ve gelişim göstermiştir. Bu gelişim neticesinde iletişim teknolojik bir boyut kazanmış olup, teknolojik araçlarla iç içe girmiştir. Bu ilişki neticesinde, sosyal medya gibi uygulamalar iletişime başka bir boyut kazandırmış ve bir değer katmıştır. Günümüzde resmi kurumların büyük bir çoğunluğu bu sosyal medya uygulamalarını kullanmaktadır. Bu bağlamda doğrudan bir "İletişim" görevi olan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı da en çok kullanılan ve en yaygın olan sosyal medya uygulamalarını aktif bir şekilde kullanmaktadır. Yapılan bu çalışmada da kurumsal iletişimde sosyal medyanın önemine binaen, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın sosyal medya hesapları içerik analizi yöntemi ile incelenmiş olup, bu platformlardaki paylaşım, beğeni, takipçi vb. konularındaki sayısal veriler ortaya çıkarılmış, hesapların kullanım sıklığı, yapılan paylaşımların içeriklerinin daha çok hangi türde olduğu ve hangi sosyal medya uygulamasının daha çok tercih edildiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın araştırma soruları olan; Kurumsal iletişimde sosyal medyanın önemi nedir? Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı hangi sosyal medya uygulamalarını kullanmaktadır? Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın kullandığı sosyal medya uygulamalarında ne sıklıkla paylaşım

*ORCID: [0000-0002-8051-9894](https://orcid.org/0000-0002-8051-9894), Öğr. Gör., Ardahan Üniversitesi, Çıldır Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler Bölümü, omercenapozdemir@ardahan.edu.tr.

†ORCID: [0000-0003-2917-295X](https://orcid.org/0000-0003-2917-295X), Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, tascio@atauni.edu.tr

Kurumsal İletişimde Sosyal Medya Kullanımı: Cumhurbaşkanlığı İletişim...

yapılmaktadır? Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı hangi sosyal medya uygulamasını daha çok tercih etmektedir? Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın sosyal medya paylaşımları daha çok hangi içerik türündedir? sorularına cevaplar aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Kurumsal İletişim, Halkla İlişkiler, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Sosyal Medya

ABSTRACT

Communication, which is a way that people, as a social being, first uses to meet their own wants and needs and then to establish their relations with other people, is as old as human history in terms of practice. In addition to the fact that communication dates back to such ancient times, it has also shown a change and development in parallel with technological developments today. As a result of this development, communication has gained a technological dimension and has been intertwined with technological tools. As a result of this relationship, applications such as social media have given another dimension to communication and added value. Today, the majority of official institutions use these social media applications. In this context, the Presidential Communications Directorate, which has a direct "Communication" task, also actively uses the most used and most common social media applications. In this study, due to the importance of social media in corporate communication, the social media accounts of the Presidency of Communications were analyzed by content analysis method and the sharing, likes, followers, etc. on these platforms were examined. Numerical data on the subjects were revealed, the frequency of use of the accounts, the type of content of the shares made, and which social media application was preferred more were determined. In this context, the research questions of the study are; What is the importance of social media in corporate communication? Which social media applications does the Presidency Communications Department use? How often is it shared in the social media applications used by the Presidency of Communications? Which social media application does the Presidency Communications Directorate prefer? What type of content are the social media posts of the Presidency of Communications mostly? answers to the questions were sought.

Keywords: Communication, Corporate Communication, Public Relations, Presidency of Communication, Social Media

АННОТАЦИЯ

Коммуникация, есть способ, которым люди как социальное существо сначала пользуются для удовлетворения своих желаний и потребностей, а затем для установления своих отношений с другими людьми, с точки зрения практики так же стара, как история человечества.

Помимо того, что общение восходит к старым временам, сегодня оно претерпевает изменение и развитие параллельно с развитием технологий. В результате этого развития коммуникация приобрела технологическое измерение и переплелась с технологическими инструментами. В результате этих отношений такие приложения, как социальные сети, добавили еще одно измерение к общению и добавленной стоимости. Сегодня большинство официальных учреждений используют этими социальными сетями. В этом контексте Департамент коммуникаций Президентства, которое является прямой задачей «Связи», активно использует самые используемые и самые распространенные приложения социальных сетей. В этом исследовании, в связи с важностью социальных сетей в корпоративные коммуникации, учетные записи в социальных сетях Президиума по коммуникациям были проанализированы методом контент-анализа, а также были изучены обмен, лайки, подписчики и т. д. на этих

платформах. Были выявлены числовые данные об испытуемых, определена частота использования учетных записей, тип контента сделанных акций, а также какое приложение социальной сети предпочитали больше. В этом контексте исследовательскими вопросами исследования являются; Каково значение социальных сетей в корпоративные коммуникации? Какие приложения для социальных сетей использует Департамент коммуникаций Президентства? Как часто он публикуется в приложениях социальных сетей, используемых Управлением по коммуникациям? Какое приложение для социальных сетей предпочитает Директорат по коммуникациям при президенте? Какой тип контента в основном представляют посты в социальных сетях Президента по коммуникациям? искали ответы на вопросы.

Ключевые Слова: Коммуникации, Корпоративные коммуникации, Связи с общественностью, Департамент Коммуникаций Президентства, Социальные сети

GİRİŞ

Toplumsal bir varlık olan insanın ilk önce kendi istek ve ihtiyaçlarını gidermek ve hemen ardından başka insanlarla ilişkilerini sağlamak adına kullandığı bir yol olan iletişim uygulama açısından bakıldığında insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır.

Kişinin özellikle duygu ve düşüncelerini başka bir kişiyle paylaşması için, iletişime ihtiyaç vardır. Kişi, diğer kişi veya kişiler ile kuracağı iletişim neticesinde toplumsal bir varlık haline gelmekte ve bu noktada iletişim ayrı bir önem kazanmaktadır. İletişimin insanlar tarafından kullanım amacı hemen hemen aynı olsa da kullanılan iletişim araçları da kişiden kişiye göre değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda iletişim kavramı, ögesi veya olgusu insan ile insan arasında başlamış zaman sonra insan ile kurum arasında kullanılmasıyla birlikte, ardından kurum ile kurum arasında da kendisine yer bulmuştur. İletişimin bu denli önemli bir ihtiyaç olmasından ötürü ve insanoğlunun onu her zaman kullanma gereğinden dolayı, iletişim bazı özelliklerine göre zamanla çeşitlere ayrılarak onun kullanılmasında farklı araç ve gereçlere de ihtiyaç duyulmuştur. En genel ifadeyle sözlü ve sözsüz iletişim diye ikiye ayırabileceğimiz iletişim, zamana bağlı olarak gelişim göstererek çeşitli maddi unsurlar vasıtasıyla da kullanılmaya başlamıştır. İletişim araçları denilen bu maddi unsurları gazete, dergi, kitap, radyo, televizyon, internet ve bilişim teknolojileri olarak sıralayabiliriz. Bu iletişim araçlarının gelişimi, teknolojik gelişmelerle paralel bir şekilde iletişimde gelişimi olarak kabul edilebilir. Toplum haline gelen insanların bazı ihtiyaçlarından dolayı çeşitli kurum ve kuruluşlar da ortaya çıkmıştır. Bu kurum ve kuruluşların insanlarla ilişkilerini düzenlemenin yanı sıra, kurumların da birbirleriyle ilişkilerinin düzenlenmesi için iletişim kullanılmıştır. Herhangi bir kurum, kuruluş amacı doğrultusunda faaliyetlerini tam ve sağlıklı bir şekilde yerine getirmesi için çeşitli iletişim araç ve gereçlerini kullanmakta ve bu noktada kurumsal iletişim ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin önemli kurumlarından olan iletişim Başkanlığı çok önemli bir konumdadır. 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı'na bağlı bir şekilde kurulan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın şuan ki görev ve yetkilerini, Başkanlığın kurulmasının ardından lağvedilen Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü yerine getirmekteydi. Onun öncesi ise Matbuat Kanunu'yla birlikte Matbuat

Kurumsal İletişimde Sosyal Medya Kullanımı: Cumhurbaşkanlığı İletişim...

İdaresi'ne kadar gitmektedir. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'na genel olarak bakıldığında; devletin faaliyetlerinin duyurulması, kamuoyunu bilgilendirme, tanıtım, basın ve yayın işlerini yürütme görevlerini yerine getirdiğini görmekteyiz. Başkanlık, bu faaliyet ve görevleri yerine getirirken çeşitli iletişim araçlarını da kullanmaktadır. Bu iletişim araçlarından, son yıllarda en çok tercih edilen ve kullanılanlarından biri olan sosyal medya ayrı bir öneme sahiptir. Sosyal medyanın herhangi bir zamana ve mekana bağlı olmadan iki yönlü bir iletişimi sağlamasından dolayı onun devlet kurumları tarafından kullanılması, devlet ve vatandaş arasındaki bağı her zaman canlı ve sıcak tutabilmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın araştırma soruları olarak;

- Kurumsal iletişimde sosyal medyanın önemi nedir?
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı hangi sosyal medya uygulamalarını kullanmaktadır?
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın kullanmış olduğu sosyal medya uygulamalarında ne sıklıkla paylaşım yapılmaktadır?
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı hangi sosyal medya uygulamasını daha çok tercih etmektedir?
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın sosyal medya paylaşımları daha çok hangi içerik türündedir?
şeklinde belirlenmiştir.

Genel olarak; insanlarda olduğu gibi kurumlarında bir halkla ilişkiler faaliyeti olan sosyal medyanın kullanımı neticesinde, iletişim ayrı bir değer kazanmakta ve bu noktada Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın sosyal medya kullanmasının önemi ayrı bir yerde tutulmalıdır. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın sosyal medya kullanımı bu çalışmayla analiz edilerek belirlenen araştırma sorularına cevaplar aranmıştır.

1. KURUMSAL BİR DEĞER OLARAK İLETİŞİM KAVRAMI

Kurumsal iletişim bir yandan iletişim yönetimi anlayış ve düşüncesinde meydana gelen ihtiyaçlara bütüncül bir cevap vermeyi hedeflerken, diğer yandan geleneksel halkla ilişkiler yönetiminin yerine kullanılan stratejik bir yönetim anlayışına uygun bir biçimde iletişim yönetiminde etkinliği gerçekleştirilmeyi hedefleyen arayışların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kurumsal iletişim; bir kurum veya örgütte iletişimi sadece bir birimin değil, tüm örgütün sorumluluğu olarak ele alırken bir yandan her birimin yaptığı eylemlerin o kurumun iletişimine olumlu/olumsuz katkı yapacağını varsaymaktadır. Bu yüzden bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, bunların günlük hayata uygulanmasındaki hızlı ilerlemede yönetimleri vatandaşların siyasi katılım taleplerine daha duyarlı olmasına ve buna göre de kurumsal iletişim mekanizmalarını kurmaya yönlendirir. Katılım mekanizmalarının kurulmasıyla yönetim, vatandaşların istek ve ihtiyaçlarını, şikayet ve önerilerini, görüş ve düşüncelerini de almış olacaktır. Bu tür bir kurumsal iletişim sayesinde yöneten ile yönetilenler arasındaki mesafe azalacağı gibi, yöneticilerin vatandaşların siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarına daha duyarlı hale gelmelerini ve daha hızlı çözüm üretmelerini sağlayacaktır (Erfidan, 2016: 3-4).

Diğer yandan kurumsal iletişim; özellikle kurumsal amaçlar doğrultusunda kitlelerle sürekli bir bilgi alışverişlerinin yapılmasıdır denilebilir. Özellikle teknolojinin gelişimiyle birlikte kitlelere mesaj gönderme, onlardan mesaj alma hızı artmış ve kurumsal iletişimin yapısında da bazı yeniliklere sebep olmuştur. Bu açıdan bakıldığında kurumlar açısından çevrimiçi ortamların gücü her geçen gün daha artmakta ve bu çevrim içi ortamlar, halkla ilişkiler uygulamaları için etkileşimli iletişimi sağlayan en önemli ortamlar haline almıştır. Bu durum da kurumlar iletişim akışını sağlayacak, çeşitli etkili kurumsal iletişim araçlarına da ihtiyaç duyar (Çetintaş, 2014: 92). Kurumsal iletişim, herhangi bir kurumun sürekli değişen ve gelişen sosyal ve teknolojik çevresiyle bir ilişki kurmasını ve bilgi alışverişini sağlayıp gerekli değişiklikleri tam zamanında yapabilmesini ve kurumun varlığını güçlü bir şekilde sürdürebilmesini sağlayarak, bir yandan kurumun amaçlarının gerçekleşmesini diğer yandan da kurum üyelerinin motivasyonunu sağlamaktadır (Güven, 2016: 134).

Nihai olarak, kurumsal iletişime dikkat eden kurum ve kuruluşlar için amaç ve hedeflerin yerine getirilmesinde; kurumsal iletişime verilen önem ile elde edilecek başarılar doğru orantılıdır denilebilir.

Kurumsal iletişime özel olarak önem veren kamu kurum ve kuruluşların hizmet kalitelerinin arttığı, hizmet alan vatandaş nezdinde de olumlu yansımalarının olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurumsal iletişim faaliyetlerinin resmi olarak yürütülebilmesi için ise 24.7.2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olarak "Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı" kurulmuştur.

Kurumların içinde bulunduğu ekonomik ve politik yapı hedef kitlelerin memnuniyetine yönelik faaliyetleri zorunlu olarak geliştirmelerini gerekli kılmaktadır. Kurumlar temel de iki farklı hedef kitleye sahip olup, bunlar iç hedef kitle ve dış hedef kitledir. Sosyal sorumluluk faaliyetlerini kurumlar planlayıp uygularken hem iç hem de dış hedef kitleleri dikkate almak ve bu hedef kitlelerin bir bütün olarak memnuniyetini aramaları gerekir. Bu noktada kurumlar, bu iç ve dış hedef kitlelere yönelik sosyal sorumluluk faaliyetlerinin kapsamını ve etik ilkeler çerçevesinde hareket edip etmediklerinin belirlenmesi noktasında önemli bir belirleyen olmaktadır. Kurumlar, sosyal sorumluluk alanları ve bu alanlar içerisindeki uygulamalarında göz önünde bulundurulması gereken etik ilkeleri de içerisinde barındırmaktadır (Güven, 2016: 144).

Bu açıdan bakıldığında; Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı diğer iletişim faaliyetlerinin yanı sıra, etik ilkelere bağlı çeşitli sosyal sorumluluk projelerine (çocuk istismarı, kadına karşı şiddet vb.) yer vermekte, yürütmekte ve desteklemektedir.

2. TÜRKİYE'DE İLETİŞİMİN KURUMSALLAŞMASI

2.1. Matbuat Kanunu ve Matbuat İdaresi

Takvim-i Vekayi'nin 1 Kasım 1831 tarihinde yayımlanması Türkiye'de süreli yayınların başlangıcı olarak kabul edilse bile aslında Türkçe basının hareketlenmesi 1860 yılının sonlarıdır. Bu tarihten sonra Türkçe süreli yayınlar

Kurumsal İletişimde Sosyal Medya Kullanımı: Cumhurbaşkanlığı İletişim...

hareketlenerek bir basın kanununun hazırlanmasını zorunlu kılmış ve 1864 Matbuat Nizamnamesi ilk basın kanunu olarak hazırlanmıştır. Osmanlı devletinde Gayr-ı Müslimlerce yürütülen basım yayın işleri de hukuki düzenlemeler kapsamına alınarak 1857 de bir Matbaa Nizamnamesi yayınlanmıştır. 1857 Matbaa Nizamnamesi ise süreli yayınlardan çok genel olarak matbaa işlerini düzenleyen bir nizamname olmuştur (Demirkol, 2016: 688). Yürürlüğe giren bu Matbuat Nizamnamesi ile birlikte basın yaşamındaki keyfi uygulamalara son verilerek basına ilişkin sınırlamalarda da hukuki bir çerçeve oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra söz konusu nizamnamenin yürürlüğe girmesi ile birlikte basın yaşamında belirgin bir canlanmaya şahit olunmuş, bu çerçevede birçok gazete ve dergi yayın hayatına girmiştir (Değirmenci, 2013: 82).

Türk basınının başlangıç noktası olarak 1831 yılında Takvim-i Vekayi gazetesinin devletin resmi organı olarak yayın hayatına başlaması kabul edilmektedir. İlk özel teşebbüs ise Agah Efendi tarafından 21 Ekim 1860 tarihinde çıkarılmaya başlanan Tercüman-ı Ahval'dir. Matbuat Nizamnamesi (1864) ile birlikte Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün görevlerini üstlenen Maarif-i Umumiye nezaretine bağlı Matbuat Müdürlüğü kurulmuştur. Padişahın emriyle Mayıs 1884 de Matbuat Müdürlüğü yapılanmasında değişiklik yapılarak İç Basın Şubesi ve Yabancı Basın İşleri Şubeleri kurulmuştur. TBMM'nin açılmasıyla kamuoyunu, iç ve dış propaganda ile düşünce gücüyle kazanma yönteminin orduların kuvvetine eş değer bir önem kazandığı gerekçesiyle 7 Haziran 1920 de Meclis oturumunda 6 Sayılı Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün temeli olan, -Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Kanunu'nun kabul edilmesi zorunlu olmuştur. Bu yasa ile yapılandırılan Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü; dışarıya karşı ulusun gerçekleştirdiği ve gerçekleştirmeye çalıştığı işleri tanıtmak ve davanın haklılığını kanıtlamak, ulusu ülke içinde aynı noktada birleştirmek için her araçtan faydalanarak sürekli aydınlatmak ve uyarmak görevi yüklenmiştir. Hamdullah Suphi'nin (Tanrıöver) ilk genel müdürü olduğu Ankara'daki Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ile beraber 1864 de İstanbul'da kurulan Matbuat Müdürlüğü de görevine devam ediyordu. Bu kurum Saltanatın kaldırılması ve İstanbul Hükümeti'nin fiilen son bulmasıyla birlikte Hüseyin Siyret ÖZSEVER'in müdürlüğü zamanında 2 Kasım 1922'de kapatılmıştır. Anadolu Ajansı Genel Müdürlük bünyesine dahil edilerek 25 Aralık 1920 de Dışişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. Ayrıca Mustafa Reşit Paşa'nın emriyle 1846 yılında -Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye- adıyla yayımlanmaya başlanan Devlet Yıllığı 1925 yılında 68 cilt olarak basılmış, ardından 1925-1929 yılları arasında 5 cilt, 1945 yılında 1 cilt, 1973-1983 yılları arasında da birer cilt olarak Kurum tarafından hazırlanmıştır. 1 Haziran 1931 tarihinde Genel Müdürlük kapatılmış, 22 Mayıs 1933 de 2205 Sayılı Kanun ile İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak yeniden yapılandırılmıştır (www.sp.gov.tr).

Özetle; Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de Ankara'da Milli Mücadele'yi sürdürebilmek için bazı kurumlar oluşturmuştur. İstanbul'da faaliyetleri olan Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi bazı görevleri tam olarak yerine getirememesinden ötürü yeni bir yapılanmaya gidilmesini zorunlu kılmıştır.

Gerekçesini bizzat Mustafa Kemal'in kaleme aldığı ve Milli Mücadele'nin yurt içi ve yurt dışında anlatılması amacıyla 6 Nisan 1920'de kurulan Anadolu Ajansı'nı yasal statüye kavuşturmak adına 7 Haziran 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi kurulmuştur (Koçer, 2019: 91).

2.2. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü

İletişim konusunda kamuya ait bir temel taş niteliğinde olan Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün kuruluş ve hukuki statüsü 80 yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasından sonra yeni Türk devletin ilk kuruluşlardan biri de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'dir. 7 Haziran 1920 de, 6 sayılı kanun ile ve M. Kemal Atatürk'ün emriyle TBMM ve aynı zamanda icra Vekilleri Heyeti Reisine doğrudan bağlı bir biçimde kurulmuştur. Bu tarihten sonra çalışmalarını çeşitli bakanlıklara bağlı olarak farklı isimler altında yürüten genel müdürlük, sonunda 18 Haziran 1984 de yayımlanan 231 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü ismiyle teşkilatlanmıştır (Demirbulak, 2014: 173).

Ayrıca Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ilk yıllarında çeşitli farklı milletlerin gazete çıkarması, Türkçe gazetelerin yayınlanması ve Türklerin de gazete çıkarmaya başlamasıyla birlikte Bab-ı Ali, gazetelerin önemini anlamış resmi bir gazetenin çıkarılmasını istemiştir. Diğer yandan sayıları her geçen gün artan gazeteleri bir düzene sokmak için bir müdürlük kurulması gerekliliği oluşmuştur. Matbuat Müdürlüğü 1862 yılında Maarif-i Umumiye Nezaretine bağlı olarak kurulmuştur. 1864 de düzenlenen ilk Matbuat Nizamnamesi ile de Matbuat Müdürlüğünün görevleri belirlenmiştir. Fakat milli mücadele sırasında Matbuat Müdürlüğü İstanbul'da varlığını sürdürürken 23 Nisan 1920 de Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında yeni bir yapılanmaya gidilmesi zorunlu bir hal almıştır., milletin inancının sağlanmasıyla milli mücadelenin başarılı olması, milletin birlik ve beraberliğiyle verilen mücadelenin yurt içi ve yurt dışında anlatılması için bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün kaleme aldığı gerekçeyle 7 Haziran 1920 tarih ve 6 sayılı -Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Teşkiline Dair Kanun- ile TBMM ve aynı zamanda İcra Vekilleri Heyeti Reisine doğrudan bağlı olarak -Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi- kurulmuştur. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi yalnız tüm matbuat emirlerinin kaynağı olmakla bırakılmamış, iç ve dış yayınlar aracılığı ile aydınlatma ve istihbarat işleriyle ilgilenmek görevleri atfedilmiştir. Genel Müdürlük sonraki dönemlerde çalışmalarını farklı isimler altında ve çeşitli bakanlıklara bağlı olarak sürdürmüş olup, 8 Haziran 1984 tarihinde yayımlanan 231 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile -Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü- adı altında teşkilatlandırılmıştır. Başbakanlığa bağlı olarak merkezde 4 ana hizmet ve 2 danışma birimi, 2 yardımcı hizmet birimi, taşrada ise 17 il müdürlüğü ile yurtdışında da 38 basın müşavirliği ve 1 basın ataşeliği ile faaliyetlerini yürütmüştür (www.sp.gov.tr).

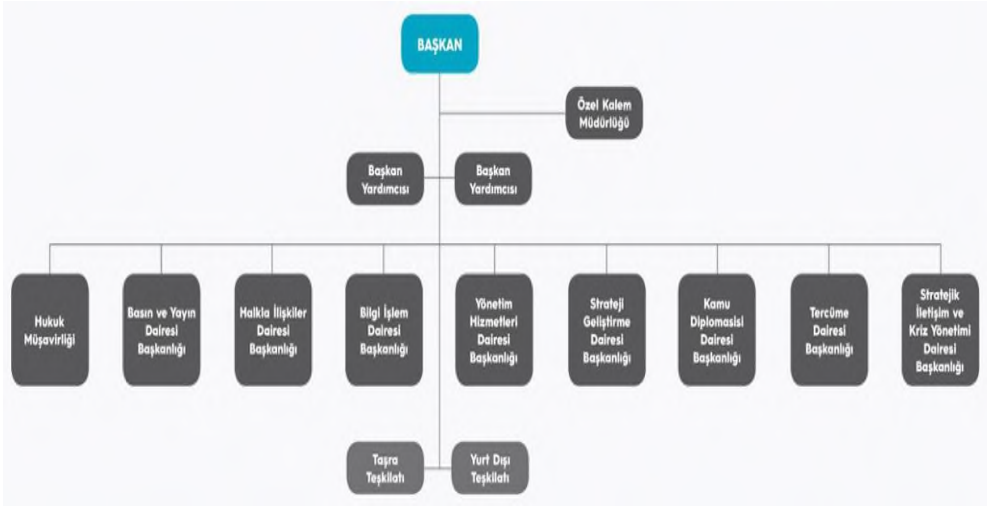
8 Haziran 1984 tarihinden beri hizmet vermekte olan Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 24 Temmuz 2018 tarihinde kurulan

Kurumsal İletişimde Sosyal Medya Kullanımı: Cumhurbaşkanlığı İletişim...

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın ardından görevine son verilerek lağvedilmiştir.

2.3. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 24 Temmuz 2018 de ve 30488 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan 14 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulmuştur. Başkanlığın görev ve yetkileri kararnamede tek tek sayılmış olup, şu an ki başkanı Fahrettin ALTUN'dur. Ayrıca kurumun idari yapılanmasında 2 Başkan Yardımcısı ve 9 Daire Başkanlığı bulunmaktadır.

Şekil 1: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Teşkilat Şeması
(www.iletisim.gov.tr)

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı 'Türkiye markasını güçlendirmek' hedefini kendisine ana görev olarak belirlemiş ve bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hemen hemen bütün kurumlarıyla birlikte iletişim çalışmalarını beraber yürütmek ve ortak hareket etmek gibi temel görevleri yürütmektedir. Kendinden önceki dönemlerde devletin iletişim çalışmalarını yürüten kurumlardan kendisini her zaman ayrı bir yerde konumlandırmış ve bu bağlamda yepyeni bir kurum olarak görevlerini yerine getirmektedir.

2.3.1. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın Taşra Teşkilatı

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın teşkilat şeması incelendiğinde taşra teşkilatlanması olarak 81 il içerisinde toplam 19 il de var olmakta ve bunlar sırasıyla; Adana Bölge Müdürlüğü, Afyon Bölge Müdürlüğü, Ankara Bölge Müdürlüğü, Antalya Bölge Müdürlüğü, Bursa Bölge Müdürlüğü, Çanakkale Bölge Müdürlüğü, Diyarbakır Bölge Müdürlüğü, Edirne Bölge Müdürlüğü, Erzincan Bölge Müdürlüğü, Erzurum Bölge Müdürlüğü, Gaziantep Bölge Müdürlüğü, İstanbul Bölge Müdürlüğü, İzmir Bölge Müdürlüğü, Kayseri Bölge Müdürlüğü, Konya Bölge Müdürlüğü, Muğla Bölge Müdürlüğü, Samsun Bölge Müdürlüğü, Şanlıurfa Bölge

Müdürlüğü, Trabzon Bölge Müdürlüğü şeklinde bölge müdürlükleri olarak hizmet vermektedir.

Şekil 2: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Taşra Teşkilatı
(www.iletisim.gov.tr)

Şuan itibariyle sınırlı sayıda olan il müdürlüklerinin sayısının gerekli görülen ihtiyaca binaen zamanla artacağı düşünülebilir.

2.3.2. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yurt Dışı Teşkilatı

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın yurt dışı teşkilatlanmasına bakıldığında; Abuja Office ve Ashgabat Office, Astana Office, Athens Office, Bakü Office, Beijing Office, Beirut Office, Berlin Office, Bern Office, Bishkek Office, Brasilia Office Brussels Office, Cairo Office, Damascus Office, İslamabad Office, Jakarta Office, Jeddah Office, Kuala Lumpur Office, Lefkoşa Office, London Office, Madrid Office, Moscow Office New Delhi Office, New York Office, Paris Office, Pretoria Office, Riyadh Office, Rome Office, Sarajevo Embassy Office, Sofia Office, Stockholm Office, Tashkent Office, Tehran Office, The Hague Office Tokio Office, Tripoli Office, Vienna Office, Washington Office, Warsaw Office olmak üzere toplam 39 farklı ülkede hizmet verildiği görülmektedir.

Şekil 3: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yurt Dışı Teşkilatı
(www.iletisim.gov.tr)

Kurumsal İletişimde Sosyal Medya Kullanımı: Cumhurbaşkanlığı İletişim...

Başkanlık faaliyetlerini bu ülkelerde resmi olarak kurumsal bir şekilde yürütmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış siyaset politikası çerçevesinde, ikili ilişkiler kapsamında bu birimlerin sayısının artıp azalacağı ön görülebilir.

3. SOSYAL MEDYA

Sosyal medya kavramı, insanların hayatlarında özellikle son 10 yıldır çok fazla yer almaktadır. Çoklu ortamları içinde barındırmasından dolayı sosyal medya, dünyanın bir ucundaki insanlar ile diğer öbür ucundaki insanların anında birbirleriyle yüz yüze iletişim kurulabildiği, fotoğraf, video vb. paylaşım yapıldığı yerdir. Yeni medya araçlarından olan web siteleri, bloglar, e-postalar, bilgisayar oyunları, interaktif televizyon, mobil medya, podcastler sayılırken, Facebook, Instagram, Tweeter, Youtube vb. gibi paylaşım siteleri de sosyal medya olarak sayılmaktadır. Sosyal medya olarak kabul edilen bu uygulamalar her zaman yazılımlarını güncellemekte ve bu sayede de değişen teknolojiye ayak uydurarak her zaman yeni kalmaktadırlar. Bu sosyal medya, insanların tanıdık yada tanımadık birçok kişi ile iletişime geçebilmesi, binlerce insan ile aynı anda binlerce ileti paylaşmasına imkan tanımıştır. Sosyal medya insanların birbiriyle yüz yüze iletişim kurabildiği hatta yüz yüze iletişimden çok daha fazla bilgi, yazı, müzik, fotoğraf, video, konum bildirme vb. paylaşımında bulunduğu medya ortamıdır (Öztürk, 2015: 288).

Bu sosyal medya uygulamalarının sayısı her geçen gün artmakta, insanların tercih ve kullanım yoğunluğuna göre de popülariteleri artıp azalabilmektedir. Şuan itibariyle en yaygın kullanılan sosyal medya uygulamaları ise Facebook, YouTube, Instagram ve Twitter'dır.

Ayrıca, bir alışkanlık veya bağımlılık, bir hastalık şeklinde kabul edilen sosyal medya; her cinsiyetten, yaştan ve kültürlerden gelen taleplere de cevap veren, devamlı yenilenebilen, iş aranan ve iş bulunan, her çeşit sanal paylaşımlara açık, günlük duygu ve düşüncelerin de iletilebildiği, eleştirilip ve tartışıldığı, fotoğraf ve videoların da paylaşıldığı, gerçek olan dünyanın sanal biçimde yaşandığı bir ortam olarak görülmektedir (Işık ve Kaptangil, 2017: 697). İletişim sadece insanın fiziksel varoluşunun dışında, toplumsal varoluşunun da zorunlu bir koşulu olduğundan iletişim teknolojilerindeki gelişmeyle birlikte sosyal medya, insan hayatının önemli bir parçası olmuştur. Bu yüzden iletişim büyük çoğunluk da sosyal medya üzerinden sağlandığı için günümüzde sosyal medya, bu yüzden iletişimin yeni ortamı olarak kabul edilmektedir (Çakmak ve Müezzın, 2018: 196). "Bu açıklamalar dahilinde sosyal medya, kişilerin toplum içerisinde varlıklarını özgürce kanıtlayabildikleri, kendilerini ifade edebildikleri ve bu sosyal ihtiyacı karşılayabildikleri bir ortam olarak tanımlanabilmektedir. Bu ortam da kişiler için hem bir eğlence aracı hem sosyalleşme ortamının en geniş sağlayıcısı hem de benlik ve kimlik üretiminde bir temsil aracıdır" (Işık ve Kaptangil, 2018: 698). Sosyal medyanın sayılan bu konularda yoğun bir biçimde kullanılmasıyla, insanların zamanın büyük bir kısmını almasıyla uzun vade de bir sosyal medya bağımlılığının oluşabileceği açıkça bellidir. Oluşacak bu bağımlılık kullanıcılar üzerinde psikolojik ve sosyolojik etkileri de ister istemez ortaya çıkarmaktadır. Sosyal medya sayesinde insan ilişkilerinin bazen

yalınlaşarak basitleştiği bazen de yoğunlaşarak daha kalıcı ve etkili bir hal alacağı bilinmektedir (Doğan vd, 2021: 192).

Herhangi bir sosyal medya uygulamasının kullanıcı temeline dayalı bilgiler üretmesi, iletişimdeki gücün kurum veya işletmelerden, hizmet alanlar ya da tüketicilere geçmesine olanak tanımıştır. Bu süreçle birlikte halkla ilişkiler faaliyetlerindeki etkinlik, halkla ilişkiler uzmanlarından sosyal medya kullanıcılarına kaydığı görülür. Kurum ve kuruluşlar bunun bilincine varıp, halkla ilişkiler uzmanlarını geleneksel medya olarak tanımlanan gazete, radyo ve televizyon gibi iletişim araçlarının yanı sıra, sosyal medya uygulamalarında da aktif hale getirmeye çalışmaktadır. Bu süreçte kurumlar sosyal medya üzerindeki hakimiyetlerini arttırıp, halkla ilişkiler faaliyetlerini Facebook, Instagram, Twitter ve Youtube gibi sosyal medya uygulamaları üzerinden yürütmeye çalışmaktadır (Işık vd., 2017: 49). Son zamanlarda özellikle sosyal medya kullanımının hızla yükselmesiyle birlikte kurumlar, hedef kitlelerine ekonomik bir biçimde daha hızlı ulaşıp, daha güçlü bir etkileşim kurma fırsatını yakalarlar. Bundan dolayı birçok kurum çeşitli sosyal medya ağlarında varlıklarını devam ettirmek ve hedef kitleleriyle iletişim kurmak için yoğun bir çaba içine girmiştir. Ayrıca günümüzde kullanıcı kişilerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan çok sayıda sosyal ağ sitesi varken, kullanıcılar bu ağ sitelerine kayıt olup, içerik üretmek zaman geçirebilmektedirler (Kabakçı ve Köker, 2017: 49). Sosyal medya, bir yandan kurumların iletişim masraflarını azalttığı gibi, kurumların etkinliklerini tanıtmada ve haberler ile kendi hedef kitlelerini güncel tutmak için faydalı bir araç olmaktadır. Günümüzde sosyal medya büyük işletmelerce yaygın bir şekilde kullanıldığı için, bu işletmelerin sosyal medyadaki kurumsal iletişim stratejilerinin neler olduğu da çok önemlidir. Kurumların internet çağında kurumsal iletişim etkinliklerini dış paydaşlarına duyurmak için duyuru panoları, afişler, posterler ve broşürleri artık tercih etmemektedirler. İlk zamanlar geleneksel kurumsal iletişim araçlarına iyi bir alternatif olarak web siteleri düşünülmüştü. Fakat bu web siteleri insanlarla etkileşim kurmak için zayıf kalmıştır. Çünkü web sitelerinde kullanılan iletişim genellikle kurumlardan ilgililere doğru tek yönlü olmaktadır. Diğer yandan, yaygın bir şekilde kullanılan Facebook, Instagram, Twitter ve Youtube vb. gibi sosyal medya araçları çok yönlü iletişime olanak sağladığından kurumların takipçileriyle ilişki geliştirmesine de yardımcı olmaktadır (Emeksiz ve Şimşek, 2018: 188). Ayrıca sosyal medyanın yanısıra, internet aracılığıyla kurulan iletişimlerden alınacak sonuçlar daha hızlı olabilmektedir. Bu faydayla birlikte iletişim tek taraflı durumundan çıkarak karşılıklı sürdürülen bir diyalog haline gelmektedir. Hedef kitle ile anlık bilgi alışverişi yapılabilmektedir (İrak, 2021: 124).

Sonuç olarak; kurumsal iletişimde sosyal medya uygulamalarının yaygın bir şekilde artmasıyla birlikte, birçok kurum ve kuruluş için hedef kitlelerine yönelik yürütülecek birçok faaliyette sosyal medyanın kullanılması zorunluluğu doğmuştur. Hatta bazı kurumlar için faaliyetlerin tam olarak yerine getirilmesi adına sosyal medyanın kullanımı, yapılması gereken mecburi bir uygulama haline gelmiştir. Diğer yandan kurumların başarılarına doğrudan etki eden sosyal medya uygulamalarının tercih edilmesi, hem hız ve zaman açısından hem de kurumsal etkenlik açısından çok

Kurumsal İletişimde Sosyal Medya Kullanımı: Cumhurbaşkanlığı İletişim...

önemlidir. Nihai olarak; sosyal medya uygulamalarının kurumlarca tercih edilip kullanılması, teknoloji çağının bir gereği hatta olmazsa olmazı olarak kabul edilebilir.

4. BULGULAR VE ANALİZ

4.1. Metodoloji

Bu çalışma ile Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın sosyal medya uygulamalarından hangilerini kullandığı, hesap bilgileri, hesabın kullanım ayrıntıları ve sıklığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın zaman sınırlılığı Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın kullanmış olduğu hesapların açılış tarihlerinden başlayarak 20 Kasım 2021 tarihidir. Bu zaman sınırı arasında; kurumun sosyal medya hesaplarından yapılan paylaşımların sayısı ile takipçi ve takip edilen sayısı, fotoğraf ve video vb. paylaşımlarının sayısı, bu paylaşımların beğeni sayıları uygulamaların özelliklerine göre içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın örnekleme, kurumun aktif olarak kullandığı dört (Facebook, Instagram, Twitter ve Youtube) resmi sosyal medya hesabıdır.

4.2. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın Sosyal Medya Uygulamaları

Sosyal medyanın ilk yaygınlaştığı dönemlerde; insanların bireysel kullanımlarının dışında bir organizasyon şeklinde, kurumsal bir zeminde ilk uygulayıcılar özel sektör işletmeleri olmuştur. Fakat kısa bir süre sonra özel sektör dışında kamu sektöründen de birçok kurum ve kuruluş sosyal medya da yer alma ihtiyacı ve gereği duymuştur. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı da çağın bir gereği olan sosyal medya uygulamaların da yer alıp, bu uygulama platformlarını aktif olarak kullanmaktadır. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın bahsi geçen resmi sosyal medya hesaplarına bakıldığında;

- Facebook, <https://www.facebook.com/iletisimbaskanligi/>
- Instagram, <https://www.instagram.com/iletisim/>
- Twitter, <https://twitter.com/iletisim>
- Youtube, <https://www.youtube.com/c/iletisimbaskanligi>

uygulamalarını kullandığı, bu uygulamalar yoluyla da genel olarak iletişim faaliyetlerine yer verdiği görülmektedir.

4.3. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın Sosyal Medya Kullanımı

Özellikle son yıllarda birçok insan ve kurum tarafından yaygın bir şekilde kullanılan ve daha çok çift yönlü bir iletişim yolu olan sosyal medya uygulamaları Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nca da kullanılmaktadır. Kurumun sosyal medya kullanımını incelendiğinde; yaygın olarak kullanılan uygulamalardan Facebook, Instagram, Twitter ve Youtube'u aktif olarak kullandığı görülmektedir.

Tercih edilen bu sosyal medya uygulamaları yoluyla Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, genel olarak iletişim faaliyetlerini yürütmekte, bilgi paylaşımı

yapmakta, vatandaşları bilgilendirici iletileri sunmanın yansıra, kurumsal hedef ve amaçları çerçevesinde haber, fotoğraf ve video gibi paylaşımlar yapmaktadır.

4.3.1. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın Resmi Facebook Hesabı Kullanımı

Yaygın bir kullanıma sahip olan Facebook sosyal medya uygulamasındaki Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın resmi hesap adı "T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı" iken, hesaba <https://www.facebook.com/iletisimbaskanligi/> linkinden ulaşılmaktadır. İlgili hesap incelendiğinde;

Tablo 1: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın Resmi Facebook Hesabının Verileri

Facebook	Beğeni Sayısı	Takipçi Sayısı	Değerlendirme Puanı	Değerlendirme Sayısı
Toplam	626.588	613 B	4.5	1.035

14 Mart 2011 ile 20 Kasım 2021 tarihleri aralığında sayfanın 626.588 adet beğeni aldığı, 613 B kişi tarafından takip edildiği ve bu takipçilerden 5 üzerinden 4.5 puanlık değerlendirme yapıldığı, 1.035 değerlendirme sayısı yanı sıra hemen hemen her gün fotoğraf, video vb. paylaşımların yapıldığı görülmektedir. Sayfa oluşturulma tarihi ise 14 Mart 2011 iken, bu tarihteki detay kurumun resmi olarak hizmete geçtiği 24 Temmuz 2018'den önce olmasıdır. Buda Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün devamı olmasından dolayı önceki halinin ismi değiştirilerek "T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı" ismi ile devam edilmiştir. Bu noktada facebook hesabının 14 Mart 2011 tarihinde "Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü" ismiyle açıldığı ardından 15 Temmuz 2013 de "T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü" şeklinde isminin değiştirildiği ve 4 Şubat 2019 da "T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı" isminin kullanılmasının ardından son olarak 25 Temmuz 2019'dan beri hesabın ismi "T.C. İletişim Başkanlığı" olmuştur. Resmi hesabın kapak fotoğrafında kurumun logosu yer alırken, uygulamanın "hakkımızda" kısmında "İletişimin tüm araç ve yöntemleri ile Türkiye'nin her alanda nitelikli temsilini sağlamak ve bu doğrultuda Türkiye markasını güçlendirmek" cümlesine yer verilmiştir. Ayrıca hesabın detaylarında kurumun iletişim bilgileri olarak (0312) 590 20 00 numaralı telefon hat bilgisi, yenimedya@iletisim.gov.tr e posta adresi ve www.iletisim.gov.tr resmi internet sitesi bilgisi herkesle paylaşılmıştır.

4.3.2. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın Resmi Instagram Hesabı Kullanımı

Instagram sosyal medya uygulamasındaki Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın resmi hesap adı "T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı" iken, hesaba <https://www.instagram.com/iletisim/> linkinden ulaşılmaktadır.

Kurumsal İletişimde Sosyal Medya Kullanımı: Cumhurbaşkanlığı İletişim...

Tablo 2: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın Resmi Instagram Hesabının Verileri

Instagram	Gönderi Sayısı	Takip sayısı	Takipçi Sayısı
Toplam	1.810	30	404 B

İlgili hesap incelendiğinde; 20 Kasım 2021 tarihine kadar toplam 1.810 paylaşım yapılmışken, hesabın toplam takipçi sayısı 404 B ve hesabın takip ettiği hesapların sayısı ise 30 dur. Hesabın açılış tarih bilgisinin uygulama tarafından verilmediği, www.iletisim.gov.tr resmi internet sitesinin bilgisinin herkesle paylaşıldığı ve hesabın kapak fotoğrafında ise kurumun logosunun yer aldığı görülmektedir. Hesap genel olarak incelendiğinde hemen hemen her gün aktif olarak bir paylaşım yapılmıştır.

4.3.3. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın Resmi Twitter Hesabı Kullanımı

Kurumsaldan ziyade daha çok kişisel hesapların olduğu Twitter uygulamasının resmi sosyal medya hesabına bakıldığında; Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın resmi hesap adı "T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı" iken, hesaba <https://twitter.com/iletisim> linkinden ulaşılmaktadır. İlgili hesap incelendiğinde;

Tablo 3: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın Resmi Twitter Hesabının Verileri

Twitter	Tweet Sayısı	Takipçi Sayısı	Takip Edilen Sayısı	Beğeni Sayısı	Fotoğraf ve Video Sayısı
Toplam	28.7 B	1.2 Mn	92	278	9.528

Kurumun resmi Twitter hesabı incelendiğinde; hesabın açılış tarihi olan Eylül 2010'dan 20 Kasım 2021 tarihine kadar toplam 28.7 B tweet atıldığı, 9.528 fotoğraf ve video paylaşıldığı ve toplam 278 beğeni aldığı görülmektedir. Ayrıca hesabın 1.2 Mn takipçisi varken, 92 kişinin takip edildiği görülmektedir. Son olarak hesabın açılış tarihinin Eylül 2010 olmasındaki dikkat çekici nokta ise bu tarihin Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı kuruluş tarihinden önce olduğundan dolayı Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün hesabının bir devamı olduğu söylenebilir.

4.3.4. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın Resmi Youtube Hesabı Kullanımı

Bir video paylaşım uygulaması olan Youtube'un Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı hesabına bakıldığında; resmi hesabın ismi "T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı" olup, ilgili hesaba erişim

<https://www.youtube.com/channel/UCVWfAmvrJjDPzDd0x-i2Jmg/featured> linkinden sağlanmaktadır.

Tablo 4: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın Resmi Youtube Hesabının Verileri

Youtube	Abone Sayısı	Video Sayısı	Görüntüleme Sayısı
Toplam	27 B	668	4.444.570

Youtube video paylaşım uygulamasında kurumun hesap açılış tarihi bilgisi 17 Ara 2018 iken, hesabın kapak resmi olarak kurumun logosu kullanmıştır. Hesabın 17 Aralık ile 20 Kasım 2021 tarihleri arasında toplam 27 B abone sayısı olmuşken, toplam 668 video paylaşılmış ve bu videolar 4.444.570 kez görüntülenmiştir.

SONUÇ

İnsanlar arası iletişimin insan ve kurum iletişimine oradan da kurumlar arası iletişim noktasına gelmesiyle birlikte, iletişim faaliyetleri araç ve gereçlerinin tercihi ve kullanımı ayrı bir önem kazanmıştır.

İletişim araçlarının teknolojik gelişmeyle birlikte yeni bir boyut kazanmasıyla, özellikle internet çağında internet platformları ve uygulamalarının kullanım tercihleri de artmıştır. Bu açıdan bakıldığında internet, bloglar, web sayfaları gibi çeşitli uygulamaların insanların yanı sıra kurumlar arasında da kullanım sıklığı her geçen gün artış göstermiştir. Özellikle sosyal medya uygulamaları insanların iletişim biçimini değiştirirken, kurumlarında iletişim faaliyetlerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Herhangi bir devlet kurumunun görev ve faaliyetlerini yerine getirirken ya da yerine getirdikten sonra onu kamuoyu ile paylaşımı noktasında sosyal medyayı zamanla daha çok tercih ettiği bilinmektedir. Aslında hizmet alan vatandaşın beklentisinin sonucunda kurumların özellikle web sayfalarının olmasının yanı sıra sosyal medya da yer almaları bir zorunluluk haline gelmiştir, demek pek yanlış olmayacaktır. Çünkü sosyal medyayı sıklıkla kullanan insanlar aynı şekilde kurumlarında bu uygulamaları tercih etmelerini beklemektedir. Sosyal medya da yer almayan bir devlet kurumunun vatandaş gözünde hep bir yanının eksik kalacağı, hatta kurumun pasif, teknolojinin gerisinde kalmış, görevlerini tam olarak yerine getirmeyen vasat bir kurum imajı algısının oluşabileceği rahatlıkla söylenebilir. Çünkü sosyal medya, vatandaşların kurum faaliyetleri hakkında bilgi edindiği ve kurumla doğrudan iletişime geçtiği bir mecradır. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, kuruluş amaç ve görevlerini tam olarak yerine getirmesinin aslında bir ön koşulu da internet araçlarını tercih etmesidir. Adında “iletişim” olan bir kurumun, günümüzde internet iletişim araçlarını kullanmaması ise doğal olarak düşünülemez. Bu bağlamda; Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı iletişim faaliyetlerini vatandaşa duyurma ve tanıtım gibi amacının yanı sıra, çağın gereğini yerine getirmek adına sosyal medyada yer almıştır. Bu araştırma ile de bu kurumun sosyal medya uygulamalarını kullanımı incelenmiştir.

Yapılan içerik analizi sonucunda Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın: Facebook, Instagram, Twitter ve Youtube gibi sosyal medya uygulamalarını sık sık

Kurumsal İletişimde Sosyal Medya Kullanımı: Cumhurbaşkanlığı İletişim...

kullandığı, hemen hemen her gün bir paylaşımda bulunduğu ve bu paylaşımlarla birlikte vatandaşlarla bir etkileşim içine girdiğini görmekteyiz. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara bakıldığında; Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı bu uygulamalarda yeni bir hesap açma işlemini sadece Youtube da gerçekleştirirken, diğerlerinde önceden Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü tarafından kullanılan hesapların isimleri değiştirilerek kullanılmaya devam edilmiştir. Kurumun bütün sosyal medya uygulamalarında resmi hesap ismi “T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı” olup, hesapların profil resimlerinde kurum logosu kullanılmıştır.

Sosyal medya uygulamaları arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa; vatandaşlar tarafından en çok takip edilen uygulama 1.2 Milyon ile Twitter iken, en az takip edilen ise 27 B ile Youtube olmuştur. Yapılan paylaşımların (fotoğraf, video vb.) sayısının karşılaştırmasında yine en çok Twitter uygulamasında paylaşım yapılırken, en az paylaşım ise 668 ile yine Youtube’ dan yapılmıştır. Sosyal medya uygulamaları ve hesaplar incelendiğinde paylaşım ve etkileşim noktasında en yoğun kullanılan ve tercih edilen uygulama Twitter olmuştur.

KAYNAKÇA

- ÇAKMAK, S, Müezzın, E. (2018). “Sosyal Medya Kullanımının İletişim Becerileriyle İlişkisinin İncelenmesi”. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 2 (3), 196-203.
- ÇETİNTAŞ, H. (2014). “Bir Kurumsal İletişim Stratejisi Olarak Kurumsal Bloglar”. *Selçuk İletişim Dergisi*, 8 (3), 92-121.
- DEĞİRMENCİ, F. (2013). “Osmanlı- Türk Modernleşmesinin Temel Uğraklarından Biri Olarak Basın”, *Atatürk İletişim Dergisi*, 4, 77-94.
- DEMİRBULAK, S. (2014). “İletişim Sektöründe Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü.” *Marmara İletişim Dergisi*, 9 (9), 173-184.
- DEMİRKOL, G. (2016). Tanzimat Mizahının Sonu: 1877 Matbuat Kanunu Tartışmaları ve Osmanlı’da Mizah Dergilerinin Kapanması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2), 686-710.
- DOĞAN A, Değirmenci F, Atılğan S. S, Okumuş M, Subaşı H, Özdemir Ö. C, Selçuk H. (2021). *Dijital Halkla İlişkilerde Güncel Konular*, Konya: Literatürk Academia,
- EMEKSİZ, G, Şimşek, A. (2018). “İşletmelerin Facebook Sayfalarında Kullandıkları Kurumsal İletişim Stratejileri ve Tüketicilerin Bu Sayfaları Takip Etme Güdülleri”. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (29), 185-205.
- ERFİDAN, Ö. (2016). Kurumsal İletişim Kavramının Katılımcı Demokrasi Anlayışına Katkılarının Cumhurbaşkanlığı Örneğinde İncelenmesi (2009-2013 Dönemi). (Yayımlanmış Doktora Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- GÜVEN, S. (2016). “Kurumsal İletişim Bağlamında Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Etik İlişkisi”. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (26), 133-154.

- İRAK, H. (2021). Dijitalizasyon ve Halkla İlişkiler. *Ahi Evran Akademi*, 2 (1), 122-132.
- IŞIK, M, Kaptangil, İ. (2018). “Akıllı Telefon Bağımlılığının Sosyal Medya Kullanımı ve Beş Faktör Kişilik Özelliği ile İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinden Bir Araştırma”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 695-717.
- IŞIK, M, Karaca, M, İspir, İ, Çakı, G, Yıldırım, L. (2017). “Sosyal Medya Platformlarının Halkla İlişkiler Amaçlı Kullanımı: Bankalar Üzerine İnceleme”. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 2 (2), 41-51.
- KABAKÇI, D, Köker, N. (2017). “Kurumsal İletişim Sürecindeki Rolü Açısından Online Şikayetlerin Önemi”. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (27), 46-77.
- KOÇER, N, D. (2019). “Türkiye’de -Kamu Diplomasisi’nin Kurumsallaşması: Matbuat İdaresi’nden Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı’na.” *Konya Sanat*, (2), 87-102.
- ÖZTÜRK, Ş. (2015). “Sosyal Medyada Etik Sorunlar”. *Selçuk İletişim Dergisi*, 9 (1), 287-311.
- <http://www.sp.gov.tr/tr/> (E.T: 11.07.2021)
- http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/xyPz6+BYEGM_2017_yili_performans_programi_09_ocak_2017_tasarim_kapakli.pdf (E.T: 11.07.2021)
- <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/dGgSW+BasinYayinveEnformasyonGenelMudurluguSP0913.pdf> (E.T: 11.07.2021)
- <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/teskilat-semasi> (E.T: 11.07.2021)
- <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/il-mudurlukleri-map> (E.T: 11.07.2021)
- <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yurtdisi-teskilat-map> (E.T: 11.07.2021)
- <https://www.youtube.com/channel/UCVWfAmvrJjDPzDd0x-i2Jmg/featured> (E.T:20.11.2021)
- <https://twitter.com/iletisim> (E.T: 20.11.2021)
- <https://www.instagram.com/iletisim/> (E.T: 20.11.2021)
- <https://www.facebook.com/iletisimbaskanligi/> (E.T: 20.11.2021)

Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi

Volume: 53, Spring-2022, p. (82-95)

ISSN: 1308-6200 **DOI Number:** <https://doi.org/10.17498/kdeniz.1076019>

Research Article

Received: Feb 19, 2022 | **Accepted:** Mar 4, 2022

This article has been checked for plagiarism.

**ARTISTIC TEXT AS A STATEMENT
(ON EXAMPLE OF THE A.P. CHEKHOV STORY “WARD № 6”)**

**BİR İFADE OLARAK EDEBİ METİN
(ÇEHOV’UN “6 NUMARALI KOĞUŞ” ÖYKÜSÜNDEN ALINAN
MATERYALE DAYANARAK)**

**ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТЕКСТ КАК ВЫСКАЗЫВАНИЕ
(НА МАТЕРИАЛЕ ПОВЕСТИ А. П. ЧЕХОВА «ПАЛАТА № 6»)**

Shalala RAMAZANOVA*

ABSTRACT

Anton Pavlovich Chekhov is a world famous Russian play and short story writer and one of the greatest writers in history. The article reviews one of the most famous Chekhov’s stories “Ward № 6”. The article describes the method of analysis of the text taking into account the internal dynamics of the construction of statements and their inclusion in the chain of communication in the practice of interactive teaching Turkish students of the Russian language in an extralinguistic environment.

The text of Chekhov’s story “Ward № 6” is considered as an appeal to the reader and a message to the addressee from whom a response is expected in the form of assessment, criticism, sympathy or objection.

Three types of utterances constructing the text are studied and analyzed: author monologue speech, direct speech of the characters and their dialogs. The individuality of the speech subject, that is the author of the story, his style, worldview, the idea of the work as well as various forms of transferring the speech of the characters in relation to the author’s speech is revealed. The role of the landscape sketch is analyzed as a reference to the time of year, month, time of day, weather, scene of action, from which the description of the development of the story’s plot begins as well as a marker of the emotional state of the character.

Analysis of the text of Chekhov’s story “Ward № 6” was made with Turkish students as part of an interactive teaching of Russian as a foreign language in comparative literature. Analysis of the text including the difficulties of perceiving a foreign language text allows to conclude that the strategy of reading and understanding Russian literature texts involves a conscious approach to those speech means that are used by the writer in the process of

* ORCID: [0000-0002-3252-6504](https://orcid.org/0000-0002-3252-6504), Dr. Öğr.Üyesi, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyat Bölümü, shramazan18@gmail.com

Artistic Text as A Statement (ON EXAMPLE OF THE A.P. CHEKHOV...)

compiling the text as a complex statement that poses essential questions to readers, to which each of them will have to find their own individual answer.

Key words: literary text, utterance, monologue speech, dialogical speech, author's speech, direct speech

ÖZET

Çalışmada dünyaca ünlü Rus oyun ve kısa öykü yazarı olarak tanınmış ve alanında haklı bir şöhrete ulaşmış yazarlar arasında sayılan Anton Pavloviç Çehov'un tanınmış öyküsü "6 Numaralı Koğuş" ele alınmıştır. Çalışmada anlatının inşasının içsel dinamiklerini dikkate alarak ve bunları iletişim silsilesine dahil ederek, yabancı dil ortamında Türk öğrencilere Rus dilinin etkileşimli öğrenme pratiğinde edebi metni analiz etme metodolojisi uygulanmıştır.

Anton Pavloviç Çehov'un "6 Numaralı Koğuş" adlı öyküsü, okuyucuya bir hitap, muhabata bir çağrı, değerlendirme, eleştiri, empati ya da muhalefet açısından bir yanıt vermesi beklenen muhabata bir mesaj olarak kabul edilmektedir. Çalışmada metni oluşturan üç tür ifade incelenmiştir; yazarın monolog konuşması, karakterlerin dolaylı konuşması ve karşılıklı konuşmalarıdır. Yazar, eserde, konuşma konusunun bireyselliğini; hikaye yazarının tarzı, dünya görüşü, eserin olay örgüsünün peripeteia'sı, yazarın konuşmasına göre karakterlerin konuşmasının farklı aktarım biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca çalışmamızda tasvirlerin rolü aracılığıyla; yılın ayı, günün saatinin, havanın, eylem sahnesinin yanı sıra bir işaretleyici olarak eserin olay örgüsünün peripeteia'si ve karakterin duygusal durumunun bir göstergesi olarak analiz edilmektedir.

Çalışma konusu, karakterler arasında olduğu kadar yazar ve okuyucular arasında da bir iletişim aracı olarak hikaye metninde yer alan ifade türleridir.

Burada, Anton Pavloviç Çehov'un "6 Numaralı Koğuş" adlı öyküsünün metin analizi, yabancı dil olarak Rusça'nın etkileşimli öğretiminin bir parçası olarak Türk öğrencilerle birlikte karşılaştırmalı edebiyat dersinde yürütüldü. Yabancı bir dil metnini algılamanın tüm zorluklarını hesaba katarak metnin analizi, Rus edebi metinlerini okuma ve anlama stratejisinin bilinçli bir yaklaşım gerektirdiği sonucuna varmayı mümkün kılmaktadır. Yazarın metni kapsamlı bir anlatı olarak hazırlama sürecinde kullandığı söz varlıkları, okuyucuların önüne her birinin kendi bireysel cevaplarını bulması gereken hayati derecede önemli sorular koymaktadır.

Anahtar sözcükler: kurmaca metin, ifade, monolog konuşma, diyalojik konuşma, yazarın konuşması, doğrudan ve dolaylı konuşma

АННОТАЦИЯ

Антон Павлович Чехов - всемирно известный русский автор пьес и рассказов, один из величайших писателей в истории. В статье рассматривается один из самых известных рассказов "Палата № 6", Антона Павловича Чехова.

В данной статье описывается методика анализа художественного текста с учетом внутренней динамики построения высказываний и их включения в цепь коммуникации в практике интерактивного обучения турецких студентов русскому языку во внеязыковой среде. Текст повести Антона Павловича Чехова «Палата № 6» рассматривается как обращение к читателю, как послание адресату, от которого ожидается ответная реакция в виде оценки, критики, сочувствия либо возражения. Исследуются три типа высказываний, конструирующих текст: монологическая авторская речь, несобственно-прямая речь персонажей и их диалогическая речь. Выявляется индивидуальность речевого субъекта – автора повести – его стиль,

Shalala RAMAZANOVA

мировоззрение, перипетии замысла произведения, различные формы передачи речи персонажей по отношению к авторской речи.

Проанализирована роль пейзажных зарисовок в качестве упоминания времени года, месяца, времени суток, погоды, места действия, с которых начинается описание очередной перипетии в развитии сюжета, а также в качестве маркера эмоционального состояния персонажа. Анализ текста повести Антона Павловича Чехова «Палата № 6», проведённый вместе с турецкими студентами в рамках интерактивного обучения русскому языку как иностранному в сравнительной литературе.

Анализ текста с учетом всех трудностей восприятия иноязычного текста позволяет прийти к выводу о том, что стратегия чтения и понимания русских художественных текстов предполагает осознанный подход к тем речевым средствам, которые используются писателем в процессе составления текста как комплексного высказывания, ставящего жизненно важные вопросы перед читателями, на которые каждому из них придется найти свой индивидуальный ответ.

Ключевые слова: художественный текст, высказывание, монологическая речь, диалогическая речь, авторская речь, несобственно-прямая речь

Introduction

Ilya Efimovich Repin in his letter to Anton Pavlovich Chekhov wrote the following with the reference to the short novel “Ward No. 6”: “...*It is utterly incomprehensible how such an irresistible, deep and colossal idea of humanity rises from such a simple, unpretentious, and even lacking the content story*” (Repin, 1950: 102). So, what constitutes this idea? Highlighting the issue of understanding true harmony in human life and the ways of achieving it does. This harmony can be achieved either by creating a man’s own isolated and steady little world, separated by the “fence” of indifference from all surrounding woes and iniquities, and justified by philosophical theories that work as “nails with their points outwards”, or by being open to the world with all its joys and sorrows, empathic to everything that happens and aspiring to contribute his fair share to change the world for the better.

The author demonstrates how the problem of indifference, lack of interaction and sympathetic understanding, citizenship, and professionalism rises in all levels of communication: between family members, between “friends”, between doctors and their patients, between convicts and their judges, between the state and its people.

To agree on all these levels, communicants must be able to articulate their thoughts and feelings verbally, have their statements reflect the reality adequately, not be self-deceptive or manipulative, be not only formally, but truly addressing the counterpart to get a response. (Stepanov, 2005) The study of various ways of communication between the short novel characters as the reflection of human relations provides foreign students with an opportunity to get familiarized not only with various types of linguistic units but also with typical extralinguistic conditions specific to Russia of the described period.

The purpose of this article is to present the methods used for an analysis of a literary text with respect to the internal dynamics of constituent statements and their inclusion into the communication chain in practical interactive teaching

Artistic Text as A Statement (ON EXAMPLE OF THE A.P. CHEKHOV...)

Russian to Turkish students in a nonlinguistic environment. The analysis of the text of Anton Chekhov's short story "Ward No. 6" is performed with the above objective in mind.

It is a common fact that in order to understand the content of a foreign text one must understand not only its objective but also pragmatically conditioned content. The types of statements in the text of the short novel as means of communication between characters and between the author and his readers constitute the subject of this study.

Materials and Methods

Considering a literary text as an independent subject of linguistic studies, scholars suggest its various definitions. (Vereshhagin and Kostomarov, 1973:126 Glaperin, 1981:138, Nikolayeva, 1978: 5-39, Hrapchenko, 1987:320). In this study, following Mikhail Bakhtin (1996: 159-206) we proceed from the perception of a literary text as a whole statement built with inner statements, either monologic or dialogic, elementary or complex, primary or secondary, depending on their connection to a particular speech genre. According to Mikhail Bakhtin, only specific statements of individual speech subjects can actually exist as a form of speech. Speaking of features of a statement that distinguish it from linguistic units (words, collocations, and sentences), Mikhail Bakhtin points out its distinct boundaries specified by the change of speech subjects, and its specific completeness demonstrated in the subject-semantic comprehensiveness and in the ability to define the active responsive position of other participants of communication, in the speech concept and in typical compositional generic forms of completeness.

The initial point of our proposed method of studying a literary text is understanding the active and responsive nature of a living statement "*every understanding implies a response and produces it in some form: the listener becomes the speaker...*" (Bakhtin, 1996: 159-206). Both the speaker and the listener, both the writer and the reader, are focused toward active responsive understanding; i.e., they expect a verbal response either in the form of agreement or disagreement, sympathy or objection to what they have said or written. At the same time, literary genres generally suggest an active responsive understanding of "slow action", when initially silent understanding can be implemented in speeches or actions of the reader over time. Moreover, each statement can be considered as a response to some previous statements – this new statement interacts with them in some way: it assumes them to be known, leans on them, and argues with them.

Interpreting the text of the short novel as a statement comprised of other statements, i.e., as written speech, consisting of a complexly organized chain of statements, we accordingly analyze each statement as a certain link in this speech, using the methods of descriptive, functional-structural and stylistic analysis.

Results and Discussion

Shalala RAMAZANOVA

Thus, the text of the short novel with its relatively stable types of statements, both monologic and dialogic, both elementary and complex structure can be considered as a secondary literary genre. At the same time, the individuality of the author of the short novel as the speech subject is revealed along with his style, mindset, peripeteia of the story concept, various forms of transmitting the characters' speech in relation to the speech from the author.

In general, the text of the short novel, just like any other text, can be interpreted as addressing to the reader, as a message to the recipient, from whom a response is expected in terms of assessment, criticism, sympathy, or objection. The important role in this respect belongs to the method of declamatory construction of a monologue (Matezius, 2003: 1-232) manifested in expressing the speaker's attitude to the recipient by using the first and second-person pronouns and speech forms. Thus, the text contains a number of statements with markers of direct address to the reader. For example, when describing the exterior of the building lodge, Chekhov uses the pronoun “**in our**” meaning “in Russia”, identifying himself with the people of the country: *These nails, with their points upwards, and the fence, and the lodge itself, have that peculiar, desolate, God-forsaken look which is only found in **our** hospital and prison buildings.* Further, addressing the readers, the author uses the pronoun “**you**” followed by an invitation to do something together: “*If **you** are not afraid of being stung by the nettles, **come** by the narrow footpath that leads to the lodge, and **let us see** what is going on inside.*” Showing the interior of the ward, the writer uses the pronoun “**we**” meaning himself together with his readers: “*Opening the first door, **we** walk into the entry*”. Then the author invites his readers to continue exploring the building without him by using the “**you**” pronoun again: “*Next **you** come into a big, spacious room which fills up the whole lodge except for the entry.*” “*... and for the first minute this stench gives **you** the impression of having walked into a menagerie.*” /Chapter 1/

As we can see, the monologue of the short novel is a detailed statement of one person – the author or the characters. Two main types of monologues can be distinguished in the short novel text: a monologue in the form of a conscious addressing a specific reader to communicate certain information and receive a response from the reader, and a monologue as a speech alone with oneself. The monologue of the first type can be of an inciting nature /the above monologic description of the lodge and the ward/, and of a persuasive nature /Gromov's monologue with his characterization of the doctor /Chapter 10/. The monologue of the second type is not addressed to a specific listener, and thus it does not imply the counterpart's response /the monologue of Andrey Yefimitch that there is no point in preventing people from dying if death is a normal and legal end for everyone / Chapter 5 /

Using the third-person pronoun in a generalizing sense when describing the porter Nikita is equally interesting: “*He belongs to the class of simple-hearted, practical, and dull-witted people, prompt in carrying out orders, who like discipline better than anything in the world, and so are convinced that it is their duty to beat **people*** [Translator's note: in Russian text **them**].” / Chapter 1/ Them

Artistic Text as A Statement (ON EXAMPLE OF THE A.P. CHEKHOV...)

that is, those who violate the order, whoever it was established and whatever it was. A number of homogeneous epithets that emphasize Nikita's traits also draw attention. Three positive qualities, as well as love for order, combined with the fourth negative one, turn him into a heartless sadistic warden. Describing the patients of the ward, Chekhov refers to himself as a narrator, using the first-person pronoun: "*Ivan Dmitritch's neighbour on the left hand is, as I have said already, the Jew Moiseika; his neighbour on the right hand is a peasant so rolling in fat that he is almost spherical, with a blankly stupid face, utterly devoid of thought.*" /Chapter 1/

Depicting the biography of Doctor Andrey Efimych and using the indefinite-personal construction "*They say...*" to demonstrate the source of information, the writer clarifies in the first person: "*How far this is true I don't know, but Andrey Yefimitch himself has more than once confessed that he has never had a natural bent for medicine or science in general.*" /Chapter 5/ Drawing a portrait of Gromov, Chekhov several times expresses his immediate impression of him: "*I like his broad face with its high cheekbones, always pale and unhappy, and reflecting, as though in a mirror, a soul tormented by conflict and long-continued terror.*" "*I like the man himself, courteous, anxious to be of use, and extraordinarily gentle to everyone except Nikita.*" "*His talk is disordered and feverish like delirium, disconnected, and not always intelligible, but, on the other hand, something extremely fine may be felt in it, both in the words and the voice.*" /Chapter 1/

Gromov makes a similar impression on Doctor Andrey Yefimitch: "*Andrey Yefimitch liked Ivan Dmitritch's voice and his intelligent young face with its grimaces. He wanted to be nice to the young man and calm him down.*" /Chapter 9/ He is admired by the erudition and intelligence of this mentally ill person: "*—Well said, —said Andrey Yefimitch, smiling with pleasure.*" "*—its a good thing you are a rational and thoughtful man.*" "*What an agreeable young man! —thought Andrey Yefimitch, going back to his flat.*" "*—That's original, —said Andrey Yefimitch, laughing with pleasure and rubbing his hands. —I am agreeably struck by your inclination for drawing generalizations, and the sketch of my character you have just drawn is simply brilliant. I must confess that talking to you gives me great pleasure.*" /Chapter 9/

Quite often indefinite personal phrases are used to point out the source of the information "*... but for some reason, they always send us such men as I would rather not see*" /Chapter 9/; "*Come, tell me, what is the newspapers and calendars?*" /Chapter 9/; "*It is rumoured that the doctor has begun to visit Ward No. 6.*" /Chapter 4 / "*In spite of the severity of his judgments and his nervousness, he was liked, and behind his back was spoken of affectionately as Vanya.*" /Chapter 2 / "*Within a year Ivan Dmitritch was completely forgotten in the town, and his books, heaped up by his landlady in a sledge in the shed, were pulled to pieces by boys.*" /Chapter 3/ "*These disorderly proceedings were perfectly well known in the town, and were even exaggerated, but people took them calmly; some justified them on the ground that there were only peasants and working men in the*

Shalala RAMAZANOVA

hospital, who could not be dissatisfied, since they were much worse off at home than in the hospital they couldn't be fed on woodcocks! Others said in excuse that the town alone, without help from the Zemstvo, was not equal to maintaining a good hospital; thank God for having one at all, even a poor one." /Chapter 5/

As one can see from the examples, the townspeople serve as the source of the information, albeit the author does not refer to them directly: "... *Moreover, he was well educated and well-read; according to the townspeople's notions, he knew everything and was in their eyes something like a walking encyclopedia.*" /Chapter 2 /

In their reasoning, the main characters frequently refer to statements, feelings, actions of famous people, or events in their lives, as well as to historical or mythological facts implanted into the cultural heritage of the people: "*Somebody in Dostoevsky or Voltaire said that if there had not been a God men would have invented him*"; "*Pushkin suffered terrible agonies before his death, poor Heine lay paralyzed for several years...*"; "*Thanks to the antiseptic system operations were performed such as the great Pirogov had considered impossible even in spe.*" /Chapter 7/; "*And the theory of heredity, hypnotism, the discoveries of Pasteur and of Koch, hygiene based on statistics, and the work of Zemstvo doctors!*" /Chapter 7/; "*Diogenes lived in a tub, yet he was happier than all the kings of the earth.*"; /Chapter 10/ "*Marcus Aurelius says: "A pain is a vivid idea of pain; make an effort of will to change that idea, dismiss it, cease to complain, and the pain will disappear.*" /Chapter 10/; "*The Stoics, whom you are parodying, were remarkable people, but their doctrine crystallized two thousand years ago and has not advanced, and will not advance, an inch forward, since it is not practical or living*" /Chapter 10/; "*Take Christ, for instance: Christ responded to reality by weeping, smiling, being sorrowful and moved to wrath, even overcome by misery. He did not go to meet His sufferings with a smile, He did not despise death, but prayed in the Garden of Gethsemane that this cup might pass Him by.*" /Chapter 10/; "*... in any other place the public and the newspapers would long ago have torn this little Bastille to pieces*" /Chapter 7/; "*Psychiatry with its modern classification of mental diseases, methods of diagnosis, and treatment, was a perfect Elborus in comparison with what had been in the past.*" / Chapter 7 /

The active use of these names and titles as allusions that refer to certain historical and cultural traditions provides the text with intertextuality that allows one to consider it, among other things, as a reactive statement to preceding stimulative statements. Thus, dialogic relations are formed between the precedent texts and the text of the short novel.

The structure of the text consists of three types of statements: the speech from the author, free indirect speech of the characters, and their dialogical speech.

By using free indirect statements, Chekhov conveys the inner monologue of the characters, for example in the description of the first symptoms of Gromov's illness or the reasons for Ragin's disappointment in his professional life: "He did not know of any harm he had done, and could be certain that he would never be guilty of murder, arson, or theft in the future either; *but was it not easy to commit a*

Artistic Text as A Statement (ON EXAMPLE OF THE A.P. CHEKHOV...)

crime by accident, unconsciously, and was not false witness always possible, and, indeed, miscarriage of justice? It was not without good reason that the agelong experience of the simple people teaches that beggary and prison are ills none can be safe from. A judicial mistake is very possible as legal proceedings are conducted nowadays, and there is nothing to be wondered at in it...” /Chapter 3/

“But in process of time, the work unmistakably wearied him by its monotony and obvious uselessness. *Today one sees thirty patients, and tomorrow they have increased to thirty-five, the next day forty, and so on from day to day, from year to year, while the mortality in the town did not decrease and the patients did not leave off coming. To be any real help to forty patients between morning and dinner was not physically possible, so it could but lead to deception...*” /Chapter 5 /

These examples demonstrate the vocabular and syntactic specifics of Gromov and Ragin’s statements, the unique manner of their speech with emotional coloring typical for direct speech; however, this speech is conveyed through the author, who expresses the thoughts and feelings of his characters by merging them with his own speech.

Both Gromov and Ragin can be considered monomaniacs, i.e., obsessed with only one idea, talking on the same topic all the time. Gromov’s discourse of dull, vicious life of society and the need for change constitute the main characteristic of his speech: “*Whatever one talked to him about he always brought it round to the same subject: that life was dull and stifling in the town; that the townspeople had no lofty interests, but lived a dingy, meaningless life, diversified by violence, coarse profligacy, and hypocrisy; that scoundrels were well fed and clothed, while honest men lived from hand to mouth; that they needed schools, a progressive local paper, a theatre, public lectures, the co-ordination of the intellectual elements; that society must see its failings and be horrified.*” /Chapter 2/. Reasoning of intelligence as a source of interesting conversation and pleasure are a constant topic of Doctor Ragin’s dialogues and monologues: “... *what a great pity it is that there are no people in our town who are capable of carrying on intelligent and interesting conversation, or care to do so.*”; “...*the intellect is the only possible source of enjoyment. We see and hear of no trace of intellect about us, so we are deprived of enjoyment.*” /Chapter 6/

However, the doctor's way of life, his indifference to his job and people turned him into a useless, and sometimes even harmful to community person. The author says about him: “*Andrey Yefimitch loved intelligence and honesty intensely, but he had no strength of will nor belief in his right to organize an intelligent and honest life about him.*” /Chapter 5/.

The doctor’s statements, such as “*one should not interfere with people who are going out of their minds*” or “*there is no point in preventing people from dying if death is a normal and legal end for everyone.*” /Chapter 5/ practically disqualify him as a doctor. Broken by strokes of bad luck and illness, Gromov is also not able to do anything for the community. Ragin formulates the reason for their social unsuitability: “*We are weak, my dear friend... I used to be indifferent. I reasoned boldly and soundly, but at the first coarse touch of life upon me, I have lost heart...*”

Shalala RAMAZANOVA

Prostration... We are weak, we are poor creatures... and you, too, my dear friend, you are intelligent, generous, you drew in good impulses with your mother's milk, but you had hardly entered upon life when you were exhausted and fell ill... Weak, weak!"/Chapter 18/

As for dialogic speech, the dialogues between Gromov and Ragin can be qualified as complete dialogues, as we consider them to be the exchange of contemplated statements from both parties, when a statement of one communicant stimulates a reactive statement of the counterpart. Generally, they are complex dialogical unities where both communicants actively participate in elaborating the topic and maintaining semantic continuity in verbal communication. Moreover, in terms of their content and stylistic design, these dialogues are formed as accusations-explanations, requests-objections, questions-answers, discussions, confessions. An example of a dialogic unity is the situation when Gromov accuses Ragin of theft, charlatanism, excruciation: "The door into the ward was open. Ivan Dmitritch, lying propped on his elbow on the bed, listened in alarm to the unfamiliar voice, and suddenly recognized the doctor. He trembled all over with anger, jumped up, and with a red and wrathful face, with his eyes starting out of his head, ran out into the middle of the road. —*The doctor has come!* he shouted and broke into a laugh. —*At last! Gentlemen, I congratulate you. The doctor is honouring us with a visit! Cursed reptile!* —he shrieked and stamped in a frenzy such as had never been seen in the ward before. —*Kill the reptile! No, killing's too good. Drown him in the midden-pit!* —Andrey Yefimitch, hearing this, looked into the ward from the entry and asked gently: —*What for? —What for?* —shouted Ivan Dmitritch, going up to him with a menacing air and convulsively wrapping himself in his dressing-gown. —*What for? Thief!* —he said with a look of repulsion, moving his lips as though he would spit at him. —*Quack! Hangman! —Calm yourself,* —said Andrey Yefimitch, smiling guiltily. —*I assure you I have never stolen anything; and as to the rest, most likely you greatly exaggerate. I see you are angry with me. Calm yourself, I beg, if you can, and tell me coolly what are you angry for?"* ... /Chapter 9/

As we can see, the dialogue is preceded by the description of the situation with direct verbal communication between the characters. Extralinguistic means and nonverbal aspects that shape the dialogue are conveyed by the speech of the author. From the standpoint of the social position of the communicants, the dialogue can be characterized as an asymmetrical one, built on the principle of confrontation between the patient and the doctor. The individual intentions of the communication participants in the dialogue have a conflicting nature from Gromov's perspective, who makes accusations, insults, and threats to Ragin, and reconciling and explaining nature from Ragin's perspective, who follows the social expectations in behaviour.

The dialogues between Ragin and Gromov are personal because in the course of their communication Ragin demonstrates himself not as a doctor in the first place, but as a personality; besides, before everything else he sees his counterpart as a personality, not a mentally ill patient, having distinguished him out

Artistic Text as A Statement (ON EXAMPLE OF THE A.P. CHEKHOV...)

of surroundings and showing interest to him as a person: *“What an agreeable young man! —thought Andrey Yefimitch, going back to his flat. —In all the years I have been living here I do believe he is the first I have met with whom one can talk. He is capable of reasoning and is interested in just the right things.”* /Chapter 9/

The conversations of Ragin’s friends and the postmaster Mihail Averyanitch illustrate *“a dialogue of the deaf”* or a quasi-dialogue that reveal total contradiction of the topical intentions between the communicants: either the doctor talks of *“the higher spiritual manifestations of the human mind”*, to which the postmaster constantly replies with the words *“Perfectly true”* or *“I agree”*, or the postmaster lengthily talks about the entertaining and interesting life in the past, *“how they used to lend money without an IOU, and it was thought a disgrace not to give a helping hand to a comrade in need”*, and *“Andrey Yefimitch would listen without hearing”*. /Chapter 6/

Sometimes an indication of the situation where the verbal communication takes place promotes a more precise understanding of its content and individual intentions of the communicators. Thus, the dialogue between Doctor Hobotov and the medical assistant Sergey Sergeyitch is a phatic communication, when Hobotov expresses his opinion about Ragin’s condition in a dismissive form, and the assistant not only confirms his “diagnosis” with emphatic respect for the speaker but also talks about its expectancy: *“Next day Hobotov went to the lodge, accompanied by the assistant. Both stood in the entry and listened. —I fancy our old man has gone clean off his chump! —said Hobotov as he came out of the lodge. —Lord have mercy upon us sinners! —sighed the decorous Sergey Sergeyitch, scrupulously avoiding the puddles that he might not muddy his polished boots. —I must own, honoured Yevgeny Fyodoritch, I have been expecting it for a long time.”* /Chapter 11/ However, the verbal communication situation described by the author points out how trivial this talk is for the assistant, who at the moment is much more interested in “not muddying his polished boots”, than in Ragin’s health, Hobotov’s career, and even the Lord’s mercy, as opposed to Khobotov, who is interested in recognizing Ragin as delusional.

The dialogue can be non-verbal, but no less understandable: *“Hobotov opened the door an inch and glanced into the ward; Ivan Dmitritch in his night cap and the Doctor Andrey Yefimitch were sitting side by side on the bed. The madman was grimacing, twitching, and convulsively wrapping himself in his gown, while the doctor sat motionless with bowed head, and his face was red and look helpless and sorrowful. Hobotov shrugged his shoulders, grinned, and glanced at Nikita. Nikita shrugged his shoulders too.”* /Chapter 12/. Nikita expresses his agreement with Hobotov by repeating his motion.

A fragment of the committee meeting for enquiring the mental condition of Doctor Ragin, where the military commander, the superintendent of the district school, a member of the town council, Khobotov, and the fair-haired doctor were present besides Ragin, can be looked into as a multilogue. (Crystal, 2005: 1-499) Verbal communication occurs in the following sequence: stimulative remark of the council member - reactive remark of Ragin - pause - further remark of Ragin -

Shalala RAMAZANOVA

reactive remark of the council member - reactive remark of Ragin - reactive remark of the fair-haired doctor - reactive remark of the council member - stimulative remark of Khobotov proceeded with the speech of the author, conveying questions in indirect speech: *“Having received an answer, the fair-haired doctor and he, in the tone of examiners conscious of their lack of skill, began asking Andrey Yefimitch what was the day of the week, how many days there were in the year, and whether it was true that there was a remarkable prophet living in Ward No. 6.”* A response to the last question of the “examiners” is given with direct speech: *“In response to the last question, Andrey Yefimitch blushed and said: —Yes, he is mentally deranged, but he is an interesting young man.”* /Chapter 12/. As we can see, obvious responses that do not add anything to Ragin's portrait are given by the author in indirect speech.

In the multilogue with the postmaster, Khobotov and Ragin, which became the climax in the life of Andrey Yefimitch, the play, pretense, indifference of the two communicants is replaced by Ragin's sharp reaction to vulgarity: *“—You have a much better colour today than you had yesterday, my dear man, —began Mihail Averyanitch. —Yes, you look jolly. Upon my soul, you do! —It's high time you were well, dear colleague, —said Hobotov, yawning. —I'll be bound; you are sick of this bobbery. —And we shall recover, —said Mihail Averyanitch cheerfully. —We shall live another hundred years! To be sure! —Not a hundred years, but another twenty, —Hobotov said reassuringly. —It's all right, all right, colleague; don't lose heart. Don't go piling it on! —We'll show what we can do, —laughed Mihail Averyanitch, and he slapped his friend on the knee. —We'll show them yet! Next summer, please God, we shall be off to the Caucasus, and we will ride all over it on horseback—trot, trot, trot! And when we are back from the Caucasus I shouldn't wonder if we will all dance at the wedding. —Mihail Averyanitch gave a sly wink. —We'll marry you, my dear boy, we'll marry you... —Andrey Yefimitch felt suddenly that the rising disgust had mounted to his throat, his heart began beating violently. —That's vulgar, —he said, getting up quickly and walking away to the window. —Don't you understand that you are talking vulgar nonsense? He meant to go on softly and politely, but against his will, he suddenly clenched his fists and raised them above his head. —Leave me alone, —he shouted in a voice unlike his own, blushing crimson and shaking all over. —Go away, both of you! Mihail Averyanitch and Hobotov got up and stared at him first with amazement and then with alarm. —Go away, both! —Andrey Yefimitch went on shouting. —Stupid people! Foolish people! I don't want either your friendship or your medicines, stupid man! Vulgar! Nasty! Hobotov and Mihail Averyanitch, looking at each other in bewilderment, staggered to the door and went out. Andrey Yefimitch snatched up the bottle of bromide and flung it after them; the bottle broke with a crash on the door-frame. —Go to the devil! —he shouted in a tearful voice, running out into the passage. —To the devil!”* /Chapter 16/ While the expressiveness of the postmaster's remarks is consistently muffled by more restrained remarks of Khobotov which are accompanied by yawns, the expressiveness and imperativeness of Ragin's reactive remarks are in no way

Artistic Text as A Statement (ON EXAMPLE OF THE A.P. CHEKHOV...)

inferior to Gromov's remarks, with which he greeted the doctor when the latter first appeared in the ward for mentally ill patients. They represent a cry of despair of a person who has fallen into a "trap", into a "vicious circle". The metamorphosis that occurred to Ragin is reflected in his speech: he moved from a quiet speech to a shout, from the subjunctive mood / "How about tea" ... or: "How about dinner"/ - to the imperative form.

Compared to other texts of Chekhov, the landscape as "any open space of the external world" is described in the text quite briefly. This is understandable: the short novel with the title "Ward No. 6", which is likened in the text to such definitions as "prison", "little Bastille", cannot abound in landscapes. Basically, the references are made to the time of year, month, time of day, weather, scenery where the next peripeteia in the plot takes place: "*One autumn morning Ivan Dmitritch, turning up the collar of his greatcoat and splashing through the mud, made his way by side-streets and back lanes to see some artisan, and to collect some payment that was owing.*" /Chapter 3/; "*On a spring evening towards the end of March, when there was no snow left on the ground and the starlings were singing in the hospital garden, the doctor went out to see his friend the postmaster as far as the gate.*" /Chapter 9/; "*It was a still, bright day. —I came out for a walk after dinner, and here I have come, as you see, —said the doctor. —It is quite a spring. —What month is it? March? —asked Ivan Dmitritch. —Yes, the end of March. —Is it very muddy? —No, not very. There are already paths in the garden.*" /Chapter 10/; "*One day -- it was at the end of June - Dr. Hobotov went to see Andrey Yefimitch about something. Not finding him at home, he proceeded to look for him in the yard; there he was told that the old doctor had gone to see the mental patients.*" /Chapter 11/; "*A week later it was suggested to Andrey Yefimitch that he should have a rest -- that is, send in his resignation a suggestion he received with indifference, and a week later still, Mihail Averyanitch and he were sitting in a posting carriage driving to the nearest railway station. The days were cool and bright, with a blue sky and a transparent distance.*" /Chapter 13/; "*By the time the friends were back in their own town it was November, and deep snow was lying in the streets.*" /Chapter 14 /.

Only in the climax part, two landscapes under the moonlit sky correlate with the emotional state of the character, as if pointing to his insight and horror of real life: "*Andrey Yefimitch walked away to the window and looked out into the open country. It was getting dark, and on the horizon, to the right, a cold crimson moon was mounting upwards. Not far from the hospital fence, not much more than two hundred yards away, stood a tall white house shut in by a stone wall. This was the prison. "So, this is real life," —thought Andrey Yefimitch, and he felt frightened. The moon and the prison, and the nails on the fence, and the far-away flames at the bone-charring factory were all terrible.*" /Chapter 18/; "*Ivan Dmitritch gave a loud scream. He must have been beaten too. Then all was still, the faint moonlight came through the grating, and a shadow like a net lay on the floor. It was terrible. Andrey Yefimitch lay and held his breath: he was expecting with horror to be struck again.*" /Chapter 18/

Conclusion

Having analyzed the text of Anton Pavlovich Chekhov's short novel "Ward No. 6" as a secondary literary genre with its relatively stable types of statements, we can conclude that the text is built with three types of statements: monologic speech of the author, free indirect speech of the characters and their dialogic speech.

In general, the text of the short novel can be interpreted as an address to the reader, as a message to the recipient, from whom a response is expected in terms of assessment, criticism, sympathy, or objection. The important role in this respect belongs to the method of declamatory construction of the text, which is manifested by expressing the speaker's attitude to the recipient using the first and second-person pronouns and verbal forms.

Free indirect speech along with statements, feelings, actions of famous people, or events or events in their lives, as well as historical or mythological facts implanted into the cultural heritage of the people are used as a reference to the source of the message. This provides the text with intertextuality that allows to consider it, among other things, as a reactive statement to preceding stimulative statements.

Free indirect speech is used to convey the inner monologue of the characters and reflects the vocabular and syntactic specifics of their statements, the unique manner of their speech with emotional coloring typical for direct speech. However, this speech is conveyed through the author, who expresses the thoughts and feelings of his characters by merging them with his own speech.

When describing dialogic speech, dialogic unities in the text are highlighted as a combination of statement remarks that elaborate the same micro topic, as well as elementary dialogues that consist of one or two brief and incomplete stimulative remarks together with question-answer types of reactive remarks, "the dialogues of the deaf", nonverbal dialogues, multilogues. Syntactic means of dialogization and expressive coloring of remarks as a speech characteristic of the emotional condition of communicants have been considered. It has been established that the dialogues occur in an atmosphere of direct live communication between the characters, are specified extralinguistically, and also contain an indication of the situation of verbal communication.

The role of landscape sketches has been analyzed as a reference to the time of year, month, time of day, weather, scenery that serve as the description of the beginning of the next peripeteia in the plot, as well as a marker of the emotional state of the character.

The analysis of Anton Chekhov's short novel "Ward No. 6" performed together with Turkish students in the course of interactive teaching Russian as a foreign language allow to conclude that taking into account the difficulty of comprehension of a foreign text, the strategy of reading and understating Russian literary texts offers an acknowledged approach to the linguistic means used by writers in the process of writing the text as a complex statement that asks their

Artistic Text as A Statement (ON EXAMPLE OF THE A.P. CHEKHOV...)

readers vital questions, the answer to which must be found by the readers one by one.

Bibliography

- Baxtin, M. (1996). *Problema rechevyh zhanrov*, Sobr. soch., Moscow, Russkie slovari, T.5: Raboty 1940-1960 gg. http://philologos.narod.ru/bakhtin/bakh_genre.htm
- Vereshhagin, E. and Kostomarov, V. (1973) *Yazyk i kul'tura*. – Moscow
- Gal'perin, I. (1981) *Tekst kak obekt lingvisticheskogo issledovaniya*. Moscow, Nauka
- Crystal, D. (2005) *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*, Cambridge University Press.
- Matezius, V. (2003) *Izbranny'e trudy' po yazy'koznaniyu Editorial URSS* ISBN:20035-354-00522-1
- Nikolaeva, T. (1978) Lingvistika teksta. *Sovremennoe sostoyanie i perspektivy', Novoe v zarubezhnoj lingvistike. -Moscow, Progress, 1978.-Vy'p. 8, 5-39.*
- Repin, I. (1950) *Pis'ma k pisatelyam i literaturny'm deyatelyam. 1880—1929.* Moscow
- Stepanov, A. (2005) Problemy' kommunikacii u Chekhova. *Tema dissertacii i avtorefetata po VAK RF 10.01.01., doktor filologicheskix nauk.* Moscow. <https://www.dissercat.com/content/problemy-kommunikatsii-u-chekhova>
- Hrapchenko M. (1987) *Tekst i ego svojstva. // Issledovaniya po drevnej i novoj literature.* Leningrad, Nauka.
- Chekhov, A. (2003) *Izbrannoe: Rasskazy'. Povesti. P'esy'. Vospominaniya pisatelej o Chekhove.* Moscow, Izd-vo E'ksmo.

KREMNA'DAN BİR KADIN TORSOSU*

A WOMAN TORSO FROM KREMNA

ЖЕНСКИЙ ТОРС ИЗ КРЕМНЫ

Abdulhadi DURUKAN**

ÖZ

Burdur İli, Bucak İlçesi, Çamlık Köyü yakınlarında konumlanan Kremna, Pisidia bölgesinin önemli kentlerinden birisidir. Bu çalışmada 2013-2019 yılları arasında Kremna ve Çevresinde gerçekleştirilen araştırmalarda keşfedilen bir kadın torsosu tanıtılmıştır. Torso, kentin güney surlarının dışında tarla sınırı için kullanılan taş yığını içerisinde bulunmuştur. Bu sebeple hangi yapıda bulunmuş olabileceği konusunda bir öneri sunulamamıştır. Torsonun baş kısmı ve belden aşağısı kırık ve eksiktir. İnsan boyutlarına göre küçük işlenmiştir. Daha önce kentin Q yapısında (Hamam/Kütüphane) yapılan çalışmalarda ele geçen heykellerin oldukça kaliteli işçiliğe sahip olduğu belgelenmiştir. Bu açıdan değerlendirilen torso kentin heykel envanteri için önemlidir. Zira mermer kalitesi, işleniş özellikleri ve elbisede görülen kıvrım yapısıyla daha önce Kremna'da bulunmuş heykellerin bir başka benzer örneği olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca çalışma konusu torsonun, yurt dışına kaçırılmış ve bugün J. Paul Getty Müzesi'nde sergilenen Kremna'dan Muse heykelleriyle malzeme niceliği, gövde ebatlarının hemen hemen aynı ölçülerde olması ve işleniş özelliklerinin benzerliği dikkat çekicidir. Bu verilerden yola çıkılarak, eserin Muse heykellerinden birisi olabileceği düşünülmüştür. Öte yandan eserde detayların belirgin olmaması, hangi museye ait olabileceği hususunda yorum yapmayı zorlaştırmıştır. Torsonun Muse heykelleriyle stilistik benzerlikleri ve dönemsel özelliklerinden hareketle MS. 200'lü yıllara ait olduğu sonucuna varılmıştır. Son araştırmalarda çalışma konusu torsonun ele geçmesiyle, kentte yapılacak kazılarla Muse heykellerinin başka örneklerine de rastlanabileceği varsayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Pisidia, Kremna, Heykel, Torso, Muse

* Makale konusunu çalışmama izin veren ve yayınlarından yararlanmam konusunda desteğinin esirgemeyen kıymetli hocam sayın Doç. Dr. Hüseyin METİN'e en kalbi duygularıyla teşekkürlerimi sunuyorum.

** ORCID: [0000-0001-5624-0415](https://orcid.org/0000-0001-5624-0415), Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, 25000-ERZURUM.
abdulhadidurukan@hotmail.com

ABSTRACT

Located in Burdur Province, Bucak District near Çamlık Village, Kremna is one of the important cities of the Pisidia region. In this study, a female torso discovered during the researches carried out in and around Kremna between 2013-2019 was introduced. Torso was found outside the southern walls of the city, in the pile of stones used for the field border. For this reason, no suggestion could be made as to which structure it might have been in. The head of the torso and the lower part of the waist are broken and missing; also small for normal human size. It has been documented that the sculptures unearthed during the previous studies in the city's Q building (Bath / Library) have high quality craftsmanship. In this respect, the torso is important for the sculpture inventory of the city. It has been revealed that it is another similar example of the sculptures previously found in Kremna, with its marble quality, processing features and the fold structure seen on the dress. In addition, it is striking that the torso, which is the subject of the study, is similar to the Muse statues brought from Kremna, which were smuggled abroad and are exhibited in the J. Paul Getty Museum today, in terms of material quantity, body dimensions, and processing features. From this point of view, it was thought that the work could be one of the Muse sculptures. On the other hand, the lack of clear details in the work makes it difficult to comment on which muse it might belong to. Depending on the stylistic similarities and periodical features of torso with muse sculptures, it has been concluded that it belongs to the 200s AD. It can be assumed that with the discovery of the torso, which is the subject of the study, other examples of Muse statues can be found during the excavations which will be conducted in the city.

Keywords: Pisidia, Kremna, Statue, Torso, Muse

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается Кремна расположенная в районе Бучак провинции Бурдур, неподалеку от Чамлыка, которая считается одним из весомых городов региона Писидия. В статье описывается женский торс, отысканный на протяжении исследовательских работ в Кремле и районах в период 2013-2019 гг. Туловище было найдено за южной стеной города, в грудке камней, использовавшихся для огораживания полей. По этой причине невозможно представить, в каком сооружении оно могло находиться. Голова туловища и нижняя часть талии сломаны и отсутствуют. Маленькие людские статуи, отысканные во время прошлых исследовательских работ в городском здании Q (Баня / Библиотека), имеют высочайшее качество изготовления и это документально подтверждено. В этом отношении торс имеет важное значение для инвентаризации скульптур города. Выяснилось, что это еще один аналогичный пример скульптур, ранее найденных в Кремне, с качеством мрамора, необыкновенностями обработки и структурой складок, видимых на платье. Кроме того, примечательно, что торс, который является предметом исследования, вывезен контрабандой за рубеж и выставлен сегодня в Музее Дж. Пола Гетти, а количество материала, размеры тела почти такие же, и необыкновенности обработки идентичны. На основании этих данных было высказано мнение, что работа может быть одной из скульптур Музы. С другой стороны, отсутствие четких деталей в работе затрудняло комментирование того, какой музе она может принадлежать. На основании стилистического сходства и периодических особенностей торса со статуями муз был сделан вывод, что она относится к 200-м годам после Рождества Христова. Можно предположить, что после обнаружения торса, который является предметом исследования. В ходе раскопок, которые будут проводиться в городе, могут быть найдены и другие примеры статуй муз.

Ключевые слова: Писидия, Кремна, скульптура, торс, Муза

1. GİRİŞ

1. 1. Kremna Antik Kenti'nin Konumu ve Tarihi Süreci

Toros Dağları'nın yüksek kesimlerine konumlanan Pisidia'daki göz kamaştırıcı kentlerden birisi olan Kremna, Burdur İli, Bucak İlçesi'ne bağlı Çamlık (Girme) Beldesi, Hacıbağ Mahallesi'nin hemen doğusundadır. 1100 m yükseklikte; doğusu, kuzeyi ve güneyi çıkılmaz uçurumlarla çevrili kentin topografik yapısı, adının Helence karşılığı (Κρημνα=Uçurum) ile birebir örtüşmektedir. Bir vadi ile ayrılan batı yakası ise yaklaşık 2 m. genişliğinde, 6 m. yüksekliğinde surla korunaklı hale getirilerek kente sarp, ulaşılması güç kale görüntüsü verilmiştir (Metin, 2012a, s. 215-226). Strabon, Kremna'nın zapt edilemez bir kent olmasına rağmen Galat Kralı Amyntas'ın (M.Ö. 39-25) Pisidia'yı egemenliği altına alışından bahsetmektedir. (Strabon, VII. C. 569). Amyntas'ın ölümünden sonra Kremna, Augustus tarafından Pisidia Antiokheia, Komama, Olbasa ve Parlais ile birlikte "*Colonia Iulia Augusta Felix Cremna/Cremnensium*" adıyla Pisidia'daki beş koloni kentinden birisi haline getirilmiştir. Ulaşılması güç olan kentin hem kontrol altında tutulacak olması hem de dağlık Pisidia Bölgesi'nin iç kesimlerine geçişi sağlayan "İmparator Yolu'nun" güven altına alınacak olması Roma'nın Kremna'yı koloni olarak seçmesini anlamlı kılmaktadır. Bunlara ek olarak Kremna'nın sadece doğusundaki Kestros Vadisi'nin bir kısmına değil, aynı zamanda kuzeyindeki Çanaklı ovasının bir bölümüne de hâkim olması kente sahip olmanın önemini artırmıştır (Metin, 2012a, s. 216). M.S. 129'da İmparator Hadrianus'un ziyaret ettiği düşünülen Kremna'ya İmparator Aurelian tarafından verilen hibe büyük bir refah dönemi getirmiştir (Levick, 1967, s.102). İmparator Probus zamanında ise Isauria haydutu Lydius'un kontrol ettiği güçlerin eline geçen Kremna, Romalılar tarafından M.S. 278'de tekrar alınmıştır. Hamam/Kütüphane/Q yapısında bulunan sikkeler,

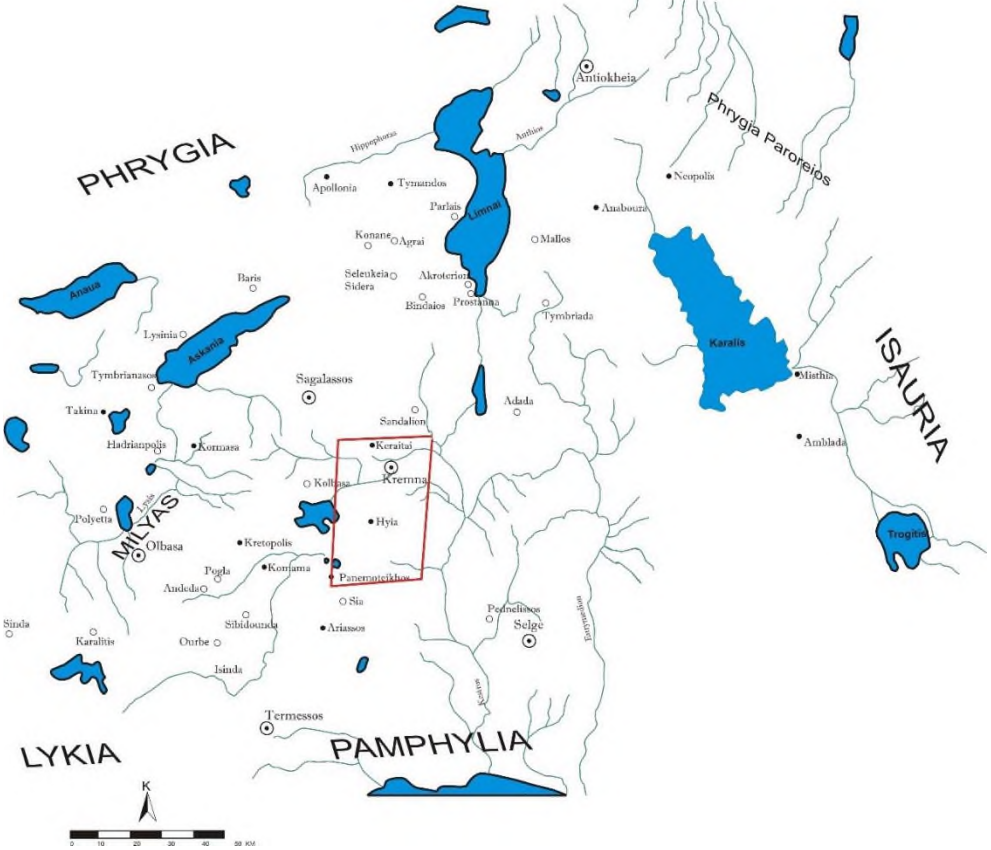
Kremna'dan Bir Kadın Torsosu

Anadolu Selçukluları hâkimiyetinin kent ve çevresinde etkin olduğunu belgelemiştir (İnan, 1970, s. 52). İsmi 1874 tarihinde G. Hirschfeld tarafından tespit edilen Kremna Antik Kenti'nin (Hirschfeld, 1879, s. 297-299) etkileyici konumu ve genel yapısı 19. ve 20. yüzyıl boyunca birçok seyyahın ilgisini cezbetmiştir (Arundell 1834; Davis 1874; Rott 1908).

Harita: Pisidia Bölgesi (Metin, 2021, Fig. 1)

1.2. Kentin Araştırma Tarihçesi

Kremna'da, J. İnan'ın 1970'li yılların başlarında yaptığı kurtarma kazısı dışında günümüze kadar ciddi anlamda bir kazı çalışması olmamasına karşın, kentle ilgili araştırmaların oldukça eskiye gittiği bilinmektedir. J. İnan, Hamam/Kütüphane yapısında kaçak kazılar sonucu çıkarılan heykel kaidelerinin yerlerini sonraki yaptığı kurtarma kazılarıyla tespit etmeye çalışırken, (İnan, 1972, s. 51-97) sadece kaidelerdeki yazıtlara göre değil, aynı zamanda kaçak kazıları gerçekleştiren köylülerin sözlü ifadelerine de başvurmuştur¹. Seyyahların aktardığı bilgilerden

¹ 1960'ların ortasına doğru bölgede bir antika dalgası zuhur etmiştir. Köylüler imece yapar gibi 40-50 kişi birden kazma küreklerle kazı yapmaktaydılar. Öyle ki antika için kazılan bir yerin toprağı örtüldükten sonra yeniden kazılmasın diye iki üçtaş üst üste konularak

anlaşıldığı üzere bugünkü görüntüsünden daha görkemli ve etkileyici olan antik kentte 1800'lü yıllarda yapılan ilk araştırmalar daha çok kentin lokalizasyonu ile ilgili ve fazla detayı olmayan verilerden oluşmaktadır. Geçen zaman süresince yapılan kaçak kazılar ve tarla açma faaliyetleri kente büyük zararlar vermiş olsa da, Kremna'nın etkileyciliği bugün bile hissedilebilmektedir. 1980'li yılların başlarında Pisidia Bölgesi'nde yaptığı çalışmalarıyla bölge arkeolojisine büyük katkı sağlayan ve araştırmalarını bugün de devam ettiren Mehmet Özsait, Kremna ile ilgili de çalışmalar gerçekleştirmiştir (Özsait 1985). 1985-1987 yılları arasında S. Mitchell ve ekibi tarafından kent merkezinde yüzey araştırmaları yapılmıştır (Mitchell, 1987; Mitchell - Wealkens, 1987; Mitchell, 1988; Mitchell Wealkens 1988; Mitchell 1995). Bu çalışmalara ek olarak, 2012 yılında Burdur Müzesi ve İŞKUR ortaklığında gerçekleştirilen 'Toplum Yararına Çalışma Programı' çerçevesinde Kremna'da bitki temizliği gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, aynı yıl içerisinde Burdur Müzesi Başkanlığı'nda kentin Hamam/Kütüphane yapısında yer alan heykel kaidelerinde anastylosis² çalışması yapılmıştır. Kremna ve territoriumu ile ilgili bugüne kadar yapılmış en kapsamlı çalışma ise 2013-2019 yılları arasında Metin tarafından yapılmıştır (Metin 2012a, 2012b; 2013; 2014a; 2015a; 2015b; 2015c; 2015d; 2016; 2017a; 2017b; 2018; 2019a; 2019b; 2020; 2021; 2022; Metin ve diğ. 2014a; 2014b; 2014c; 2015a; 2015b). Çalışma kapsamında kent merkezinde savunma yapıları, mimari yapı kalıntılarının analizleri, yol ağları detaylı çalışılmıştır. Kentin territoriumunda ise, küçük yerleşimlerin yanı sıra, küçük ölçekli kentler, kırsal alanların kent ile ilişkisi, kült alanları, kutsal alanlar, kuleler, karakollar tespit edilmiştir. Yerleşim izleri prehistorik dönemden başlayarak Ortaçağ boyunca

işaretleniyordu. Bu ifade Burdur İli Bucak İlçesi merkez bucağına bağlı Girme/Çamlık Köyü Kremna Antik Kenti'nde bir mermer baş bulup satan C. Ö. ye aittir. (<https://www.aktuelarkeoloji.com.tr/index.php?%2F=1177>).

² Anastylosis, antik bir yapının her bir taşına kadar birebir şekilde restorasyonu işlemidir ve her bir taş bloğunun özgün yerini tespit etmek için detaylı bir araştırma ve deneme-yanılma sürecini gerektirmektedir. Ziyaretçilerin antik kenti daha iyi anlamalarına ve burada geçirdikleri zamandan daha fazla keyif almalarına yardımcı olan semboller yaratmanın yanı sıra, bu süreç, antik dönemin mimar ve inşaat ustalarının çalışma şekilleri hakkında çok değerli bilgiler sunmaktadır. (<http://aphrodisias.classics.ox.ac.uk/tr/tr-excanastylosis.html>).

Kremna'dan Bir Kadın Torsosu

devamlılığı olduğu belgelenmiştir. Söz konusu çalışmaların bütüncül olarak ele alınması ve dönemsel bağların detaylandırılması oldukça önemlidir.

2. TORSO

Kent içerisinde, özellikle Hamam/Kütüphane yapısının çevresinde, çok küçük mermer parçalarına rastlanması, hem bu yapı içerisinde hem de diğer yapılarda başka heykeltıraşlık eserlerinin olabileceğini düşündürmüştür. Kentin sütunlu caddesi ve meydanında yüzeyde görülen heykel kaideleri bu kanıyı güçlendirmektedir. Öte yandan çalışma konusu torsosunun kent surlarının dışında

heykel parçasına rastlanması oldukça ilginçtir. Torso 2017 yılında Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması'nda güney surlarının hemen dışında, bir tarım arazisinde tarla sınırı için oluşturulmuş taş yığınları arasında bulunmuştur. Olasılıkla bu torso kent içerisinde yapılan kaçak kazılarda ortaya çıkmıştır. Ancak kaçak kazıcılar mantık olarak sağlam eserleri aradıkları için, kırık bir heykel parçasını uçurumdan aşağı atmaları olağandır³. Mermer torsosunun baş, kollar ve alt gövdesi kırık ve eksiktir. Mevcut kısımda da yer yer zedelenmeler görülür. Yaklaşık olarak 0.22 x 0.27 m ölçülerindedir. (Metin, 2021, s. 312-338) (Res. 1).

Resim 1. Kremna'dan Torso (Kremna Araştırma Arşivi)

Antik kentin zenginliğini anımsatacak ölçüde kaliteli mermere ve de özenli işçiliğe sahip eserde, ense kısmına kadar uzanan giysi parçası, heykelin arka kısmının işli olduğunu göstermektedir. Bu da duruş pozisyonu itibarıyla esere her yönden bakıla bilirlik sağlamıştır. Bu nitelikleriyle bile başlı başına değerlendirmeyi

³ Hacıbağ Köyü yaşlılarıyla yapılan sözlü konuşmalarda buna benzer ifadelerin olduğu ortaya konmuştur. Örneğin kazılarda çıkan bronz sikkelerin para etmediğini düşünerek uçurumdan aşağıya fırlattıkları, hatta bunu oyuna çevirerek uzağa fırlatma yarışı şekline dönüştürdükleri bilgisi verilmiştir.

hak etmektedir. Torsonun mermer kalitesi birinci sınıftır. Ancak burada torsoyu değerli kılan ve bu haliyle çalışma konusu olarak değerlendirmenin gerekliliğini doğuran esas bulgu, Paul Getty Müzesi'nde sergilenen Muse (Erhat, 1978, s. 209-210; Howatson, 2013, s. 628) heykelleri ile olan bağlantısıdır (Metin 2013). Çünkü hem işleniş özelliği, hem de ele geçen kısmın vücuda oranı hesaplandığında Paul Getty Museleriyle hemen hemen aynı ölçüyü verdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ilk akla gelen torsonun bir Muse'ye ait olabileceği düşüncesidir.

Aşağıda detayları sunulan bu heykeller farklı tarihlerde Kremna'dan kaçak yollarla yurt dışına çıkarılmıştır. Envanter bilgilerine menşei olarak Kremna'da bulunduğu yazmaktadır.

J. Paul Getty Müzesi'nde; 68.AA.21 envanter numaralı, 0.95,3 x 0.31 x 0.23 m ölçülerindeki Kremna Muse'si khiton üzerine omuzları saran himation ile görülmektedir (Res. 2). Dirseğin biraz altından kolları eksik olan ve başını zarif bir hareketle soluna doğru çevirmiş olan kadın betiminin gerek giysi detayları ve duruşu gerekse Roma Dönemi'nde oluşturulan çok sayıda kopyasıyla karşılaştırılarak müziğin ilham perisi Euterpe (Erhat, 1978, s. 111; Howatson, 2013, s. 311) olduğu düşünülmektedir.

Resim 2. Kremna'dan Muse Heykeli (İlham Perisi Euterpe) -J. Paul Getty Müzesi-

(<https://www.getty.edu/art/collection/objects/6531/unknown-maker-statue-of-a-muse-roman-about-ad-200/>)

Kremna'dan Bir Kadın Torsosu

Yine 68.AA.22 envanter nolu diğerk bir Kremna menşeilii Muse heykeli de oldukça iyi korunagelmıştır (Res. 3). Omuz kısmından itibaren kolları eksik eserde burunda da aşınmalar mevcuttur. Bir önceki eserle benzer duruş ve özellik sergileyen 0.97,5 x 0.29,1 x 0.19,5 m ölçülerindeki eser de, başın bu kez hafif sağa doğru çevrilmiş olmasını ve diğerkinin aksine sol bacağıın dizden öne doğru uzatılmasını farklılık olarak değerlendirmek mümkündür. Yine khiton üzerine himationla izlenen eserin tanımlamaya yardımcı kolları eksik olsa da göğüs kısmında görülen kırık destek dikmesi betimin elinde bir nesne tuttuğuna işaret etmektedir. Bu husustan hareketle heykelin elinde kitharasıyla lirik ve aşk şiirinin ilham perisi Erato (Erhat, 1978, s. 101; Howatson, 2013, s. 628) ya da dans ve koro şarkılarının ilham perisi Terpsichore (Sears, 2017, s. 152-153) olduğu söylenebilir. Değerlendirme konusu torso ile giysinin göğüs kısmında oluşturduğu kıvrım yapısı ve gövde-boyun geçişleri oldukça benzer özellik sergiler. Giysinin sol omuzdan aşağı sarkan bölümü, iki heykelin de benzer pozisyonda olduğunu akla getirir.

Resim 3. Kremna'dan Muse Heykeli (İlham Perisi Terpsichore) - J. Paul Getty Müzesi -

(<https://www.getty.edu/art/collection/objects/6532/unknown-maker-statue-of-a-muse-roman-about-ad-200/>)

Değerlendirmeye çalıştığımız torso ile benzer özelliklere sahip diğerk bir Kremna eseri 1968 yılında Elie Brovsky'den Varya ve Hans Chon'a onlardan da 1994'te yaklaşık yarım milyon dolara J. Paul Getty Müzesi'ne satılan 94.AA.22 envanter numaralı Muse heykelidir (Towne-Markus, 1997, s. 122) (Res. 4). Bu eserde de ilham perisi diğerk örneklerde olduğu gibi uzun bir elbise ile izlenmektedir. Önünde duran ve beline kadar yükselen desteğe oldukça zarif bir hareketle yaslanan

Muse betimi, düşünceli şekilde karşıya bakmaktadır. Dini şiir, ilahi, dans ve hitabetin ilham perisi Polyhymnia (Sears, 2017, s. 152-153) ya da şarkı söylemenin ve sonradan tragedyanın da ilham perisi olmuş Melpomene'yi (Erhat, 1978, s. 202; Howatson, 2013, s. 628) temsil ettiği düşünülen eser, 0.97 x 0.30,5 x 0.22,9 m ölçülerindedir. Değerlendirme konusu torso ile duruş-hareket bakımından oldukça farklılık sergilemektedir. Ancak Muse heykellerinin toplu halde niş ve aedicularlar içerisinde buldukları düşünüldüğünde, sanatçının görsel hareketliliği sağlama kaygısıyla ilham perilerini farklı vücut hareketleriyle tasarladığını söylemek mümkündür.

Resim 4. Kremna'dan Muse Heykeli (İlham Per. Polyhymnia - Melpomene) - J. Paul Getty Müzesi - (<https://www.getty.edu/art/collection/objects/13053/unknown-maker-statue-of-a-muse-roman-about-ad-200/>)

Bacaklardan birinin öne uzatılmasıyla, kol hareketliliğiyle ve de elbise kıvrımlarıyla tekdüzelikten kurtarılan eserlerin; saç, yüz ve vücudun genelindeki lokal boya izleri orijinalinde parlak bir şekilde boyandıklarını da göstermektedir.

Üç eserin ölçülerinin özellikle vurgulanması, değerlendirmeye çalıştığımız torso için büyük öneme sahiptir. Şöyle ki: torsonun uzunluğu ve genişliği bu eserlerin gövde kısımlarının ölçüsüyle neredeyse birebir örtüşmektedir. Bunun dışında malzeme kalitesi, işleniş özellikleri ve kıvrım yapılarını da bu benzerliklere dahil etmek torsonun bu ilham perilerinden birisi olabileceği tezini desteklemektedir. Tüm bu özellikleri ve aynı ustanın elinden çıkmışçasına benzerlikler sergilemesi yönüyle torsoyu da diğer eserlerle aynı tarihe, yani MS. 200'lere tarihlemek mümkündür.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yukarıda değinildiği gibi değerlendirme konusu torso nitelik olarak fazla bir anlam içermemektedir. Zira bugün birçok klasik kazı alanında yapılar içerisinde veya devşirme olarak kullanılan heykel parçalarına rastlamak mümkündür. Ancak torsonun baş-gövde geçişi, elbise kıvrım yapısı ve vücuda oranı detaylı incelendiğinde daha önce Kremna'da bulunan dünyaca ünlü Paul Getty'deki Muse heykelleri ile olan benzerliği göze çarpar. Bu çıkarım sayısı dokuz olan Muse heykellerinin, diğer eksik olanlarının kentte yapılacak kazılar ile ortaya çıkabileceği ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Boyut ve yapısal benzerliklerin Paul Getty Kremna Museleri bağdaştırılmasının bir tez olarak ortaya atmak bir yana, başka bağımsız bir heykel olsa dahi, her iki durumda da Kremna heykel buluntularının oldukça kaliteli işçilikli oldukları düşüncesi netlik kazanır. Tabii ki, kentte nitelikli bir kazı çalışmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer açıdan yüzey bulgularına dayanarak çıkarımda bulunmak yanıltıcı olabilir. Bu durum kentteki heykeltıraşlık eserlerinde de kendisini hissettirmektedir. Bunda köylüler tarafından yapılan kaçak kazılar sonucu bulunan eserlerin para karşılığı satılması ve bu eserlerin yurt dışına kaçırılmasının etkisi büyüktür. Bu anlamda değerlendirdiğimiz torso ve günü gelince tekrar ait olduğu topraklara kazandırılmasını ümit ettiğimiz eserler önem arz etmektedir. Araştırmaya tabii tuttuğumuz eser, J. Paul Getty Müzesi'ne götürülen Muselerin devamı olsun ya da olmasın malzeme kalitesiyle, işçiliğiyle ve mevcut kısımlarda izlenen kıvrım yapısıyla Kremna Antik Kenti'nin heykeltıraşlık konusunda da ne kadar özgün ve ileri seviyede olduğunu göstermeye yetmektedir. Hiç kuşkusuz ilerleyen yıllarda bölge ve kentte yapılacak kapsamlı çalışmalar birçok hususta olduğu gibi ele alınan konuda da açıklayıcı veriler sunacaktır.

KAYNAKÇA

- ARUNDELL, F. V. J. (1834). *Discoveries in Asia Minor. Including a Description of The Ruins of Several Ancient Cities And Especially Antioch of Pisidia*, Vol. 2, London.
- DAVIS, E. J. (1874). *Anatolica; or, the Journal of a Visit to Some of the Ancient Ruined Cities of Caria, Phrygia, Lycia, and Pisidia*, London.
- ERHAT, A. (1978). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HOWATSON, M. C. (2013). *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (1. Baskı), (Çev: Faruk Ersöz). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- İNAN, J. (1972). "Kremna Kazısı Raporu", *Türk Arkeoloji Dergisi XIX-II*. Ankara. 51-97.
- LEVICK, B. (1967). *Roman Colonies in Asia Minor*, Oxford.
- METİN, H. (2012a). "Pisidia'da Görkemli Bir Kent Kremna: Tarihi Coğrafya ve Araştırmalar", *Pisidia Araştırmaları-I Sempozyum Bildiri Kitabı*, (Edit: B. Hümmüzlü-M. Fırat-A. Gerçek). Isparta. 215-226.
- METİN, H. (2012b). "Kremna", Makü Bülten, *Asım'ın Sesi*, 1, 45-47.
- METİN, H. (2014a). "Toroslarda Saklı Bir Antik Kent: Sia", *Makü Bülten, Asım'ın Sesi*, 4, 14-16.

- METİN, H. (2014b). “Kremna’nın Kuzey Yayılımı Hakkında İlk Gözlemler”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 1-27.
- METİN, H. (2015a). “Kremna Araştırmalarında Yeni Bulgular”, *I. Teke Yöresi Sempozyumu*, 4-6 Mart, Burdur, Cilt I, 655-666.
- METİN, H. (2015b). “Temple of Men in Keraitai within the Pisidia Region (Bucak, Burdur”, Turkey)”, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry (MAA)*, Vol. 15.3. DOI: 10.5281, 9-15.
- METİN, H. (2015c). “Kremna: Dağlık Pisidia Bölgesi’nin Görkemli Kenti”, *Aktüel Arkeoloji*, 45, 22-24.
- METİN, H. (2015d). “Burdur Müzesi’nden İki Kalıp Işığında Pisidialı Bir Kalıp Yapımı Kâse Ustası APTEMH”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 149, 146-150.
- METİN, H. (2016). “Kremna İlham Perilerini Bekliyor”, *SDU Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Arkeoloji Günleri Etkinlikleri*, Poster Sunum, 2016.
- METİN, H. (2017a). “Burdur’da Yeni Bir Alternatif Kültür Turizm Modeli: Tarihiyle, Doğasıyla Bucak”, *I. Uluslararası Turizm ve Kültürel Miras Kongresi*, 4-8, Ekim, Muğla.
- METİN, H. (2017b). “Hellenistic Mouldmade Bowl Moulds from Kremna”, *OLBA*, 25, 271-297.
- METİN, H. (2018). “Pisidia Altıkapılı Kaya Kilisesi’ndeki Kaya Üstü Resimlerine (Petroglif) İlişkin Bir Gözlem”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5, 17. ek, 164-176.
- METİN, H. (2019a). “Merkez Pisidia’daki Karapınar/Asartepe Şarap İşliği”, *Cevat Başaran’a 60. Yaş Armağanı*, (Ed. Vedat Keleş – Hasan Kasapoğlu – H. Ertuğ Ergürer – Ersin Çelikbaş – Alper Yılmaz), 411-420.
- METİN, H. (2019b). “Pisidia Bölgesi’ndeki Keraitai Antik Kentinde Ostothek Üretimine Dair Kanıtlar”, *Çağlar Boyunca Üretim ve Ticaret: Prehistorya’dan Bizans Dönemi’ne* (Ed. Oktay Dumankaya), 437-445.
- METİN, H. (2020). “Rural Settlement Organization in the Central Pisidia in Light of Karadığın Hill (Southwest Turkey)”, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry (MAA)*, Vol. 20.2. DOI: 10.5281/zenodo.3746940, 83-96.
- METİN, H. (2021). “The Kremna Archaeological Research-Project in Central Pisidia: Last Season Field Studies”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 49, 312-338.
- METİN, H. (2022). Metal Statuettes from Pisidia and Surroundings in Burdur Museum, Ankara.
- METİN, H. - BECKS, B. A. P. - BECKS, R. (2014a). “Pisidia Bölgesi’nde Yeni Bir Yüzey Araştırması: Kremna ve Çevresi Çalışmaları 2013”, *TEBE Haberler*, 37, 40-43.
- METİN, H. - BECKS, B. A. P. - BECKS, R. (2014b). “Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2013/ Surveys in and around Kremna in 2013”, *ANMED*, 12, 71-78.

Kremna'dan Bir Kadın Torsosu

- METİN, H. - BECKS, B. A. P. - BECKS, R. - ATAYETER, Y - SAROĞLU, G. (2014c). “Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2013”, *AST.32.1*, 321-334.
- METİN, H. - BECKS, B. A. P. - BECKS, R. (2015a). Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014, *TEBE Haberler*, 39, 38-40.
- METİN, H. - BECKS, B. A. P. - BECKS, R. (2015b). “Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014”, *AST.33.1*, 205-216.
- MITCHELL, S. (1987). “Cremna and Sagalassos Studies”, 4. *RRM. 1*, 167-170.
- MITCHELL, S. - WAELEKENS, M. (1987). “Sagalassos and Cremna 1986”, *Anatolian Studies*, 37, 37-47.
- MITCHELL, S. (1988). “Cremna 1987”, 6. *RRM. 1*, 219-274.
- MITCHELL, S. - WAELEKENS, M. (1988). “Cremna and Sagalassos 1987”, *Anatolian Studies*, 38, 53-65.
- MITCHELL, S. (1995). *Cremna in Pisidia. An Ancient City in Peace and in War*, London: The Classical Press of Wales.
- ÖZSAİT, M. (1985). *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi*, İstanbul.
- ROTT, H. (1908). *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leipzig.
- SEARS, K. (2017). *Mitoloji 101 -Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey-*, (4. Baskı), (Çev: Ekin Duru), İstanbul: Say Yayınları.
- STRABON, (2002). *Geographika: XII-XIII-XIV. Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev: A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- TOWNE, E. - MARKUS. (1997). *Masterpieces of the J. Paul Getty Museum-Antiquities*, (Edit: Benedicte Gilman). Los Angeles: The J. Paul Getty Museum.
- <https://www.aktuelarkeoloji.com.tr/index.php?%2F=1177>
- <https://aphrodisias.classics.ox.ac.uk/tr/tr-excanastylosis.html>
- <https://www.getty.edu/art/collection/objects/6531/unknown-maker-statue-of-a-muse-roman-about-ad-200/>

SAVAŞ: MODERN DEVLETİN VAROLUŞ ARACI

WAR: THE TOOL OF EXISTENCE OF THE MODERN STATE

ВОЙНА: ИНСТРУМЕНТ СУЩЕСТВОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВА

Nursena YAŞAR*
Hayati AKTAŞ**

ÖZ

Savaş ve barış eski çağlardan beri ilgi çeken konular olarak popülerliğini sürdürmektedir. İnsanlık tarihinin belki de en karmaşık ve değişken olgusu olan savaşın niteliği, kapsamı hususunda tam olarak bir görüş birliği sağlanmış değildir. Savaşın tanımlanması diğer disiplinlerde de yer almasına rağmen, Uluslararası İlişkiler disiplininin başat tartışma konularından biridir. En fazla itibar gören, uluslararası düzeninin yapısının savaşa başvurma ve yönetmede belirleyici olduğu kanısına ek; toplumsal yapının da bir değişken olarak irdelenmesi savaşı anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Savaş, güç ediniminde işlevsel bir yere sahiptir, toplumsal ve uluslararası güç dağılımının, çıkar çatışmasının bir uzantısıdır. Temel aktör olarak nitelenen devletlerin içinde yer aldığı sistemin tanımlanması ve sınırlarının keskinliği için savaş hayati öneme sahiptir. Savaş, Uluslararası İlişkiler disiplininde neredeyse disiplinin doğuşu ile ilişkilendirilebilecek kadar iç içe geçmiş bir gerçekliktir. Savaşlar, uluslararası ilişkiler sisteminin oluşturduğu zeminde meydana gelir. Devlet, kendi varlığını meşrulaştırmak için savaşı bir araç olarak kullanmaktadır. Bu sebeple, öncelikle bu çalışmada Uluslararası İlişkilerde savaş olgusunun literatürde nasıl yer aldığı ve devletin meşruluğunu nasıl pekiştirdiği irdelenmiştir. Çalışmada savaşa yönelik literatür taramasının yanında modern devlet olgusunun savaşlarla nasıl oluştuğu, 1648 Westphalia barışına giden din savaşları üzerinden analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Savaş, Barış, Egemenlik, Meşruiyet

ABSTRACT

War and peace continue to be popular as subjects of interest since ancient times. There is no consensus on the nature and scope of war, which is perhaps the most complex and variable phenomenon in human history. Although the definition of war takes place in other

* ORCID: [0000-0001-8859-0110](https://orcid.org/0000-0001-8859-0110), Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, YÖK 100/2000 Öncelikli Alanlar 'Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Bursiyeri', nursenayasarun@gmail.com

** ORCID: [0000-0001-8474-8590](https://orcid.org/0000-0001-8474-8590), Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, hayatiaktas@akdeniz.edu.tr

Savaş: Modern Devletin Varoluş Aracı

disciplines, it is one of the main discussion topics of the International Relations discipline. In addition to the conviction that the structure of the international order, which is most respected, is decisive in resorting to and administering war; Examining the social structure as a variable makes it easier for us to understand the war. War has a functional place in power acquisition, it is an extension of social and international power distribution and conflict of interest. War is of vital importance for the definition of the system in which the states, which are described as the main actors, are included and the sharpness of their borders. War is such an intertwined reality in the discipline of International Relations that it can almost be associated with the birth of the discipline. Wars take place on the ground formed by the international relations system. The state uses war as a tool to legitimize its own existence. For this reason, first of all, in this study, it was examined how the phenomenon of war in International Relations took place in the literature and how it reinforced the legitimacy of the state. In the study, besides the literature review on war, how the modern state phenomenon was formed by wars was analyzed through the religious wars leading to the 1648 Westphalia peace.

Keywords: International Relations, War, Peace, Sovereignty, Legitimacy

АННОТАЦИЯ

Война и мир продолжают оставаться популярными предметами интереса с древних времен. Нет единого мнения о характере и масштабах войны, которая, пожалуй, является самым сложным и изменчивым явлением в истории человечества. Хотя определение войны имеет место в других дисциплинах, это одна из основных тем для обсуждения в дисциплине «Международные отношения». В дополнение к убеждению, что структура международного порядка, пользующаяся наибольшим уважением, имеет решающее значение для начала и управления войной; Изучение социальной структуры как переменной облегчает нам понимание войны. Война играет функциональную роль в приобретении власти, она является продолжением социального и международного распределения власти и конфликта интересов. Война имеет жизненно важное значение для определения системы, в которую включены государства, описываемые как главные акторы, и четкости их границ. Война настолько переплетенная реальность в дисциплине международных отношений, что ее можно почти связать с рождением дисциплины. Войны происходят на почве, сформированной системой международных отношений. Государство использует войну как инструмент легитимации собственного существования. По этой причине, в первую очередь, в данном исследовании было рассмотрено, какое место в литературе занимал феномен войны в международных отношениях и как он усиливал легитимность государства. В исследовании, помимо обзора литературы о войне, анализируется то, как в результате войн формировался феномен современного государства, через религиозные войны, приведшие к Вестфальскому миру 1648 года.

Ключевые слова: международные отношения, война, мир, суверенитет, легитимность.

GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler, küresel sistemdeki aktörlerin birbirileri ile ilişkilerini inceleyen bir disiplindir. Disiplinin bir bakıma savaşın bir ürünü olduğu, temelinde savaş-barış ikileminin yarattığı sorunsalın yer aldığı söylenebilir. Zaten uluslararası ilişkiler disiplininin doğmasına neden olan hadise de bir savaştır. Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım neticesinde barışa ulaşabilmek adına sorulan 'savaşlar

nasıl engellenebilir' gibi sorular Uluslararası İlişkiler disiplinin doğmasını sağlamıştır. Savaş, uluslararası ilişkilerde temel unsurlardan biridir. (Yalçınkaya, 2019:409).

Organize bir siyasal şiddet biçimi olarak nitelendirebileceğimiz savaş, içinde bulunulan siyasal, ekonomik, toplumsal düzeni yok etme ve yeniden oluşturabilme yeteneğine sahip bir toplumsal mekanizmadır. Savaş sadece uluslararası ilişkilerde güç ilişkilerinin yeniden tanımlanmasını değil, analiz birimi olarak devleti ve bireyi de içerir. Bu anlamda tarihin her döneminde savaş ve devletin ortaya çıkışı ile yurttaşlığın oluşturulması arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Egemen ulus devletler arasında yaşanan topyekun çatışmalar olarak savaş, siyasal, ekonomik, toplumsal dönüşümlerin hem bir sonucu hem de organize edicisi olarak işlevsel bir görev üstlenmiştir. Egemen devletin doğuşuyla savaş; merkezi bir devlet eliyle uğruna savaşmaya değen bir toprak adına tüm toplumu ilgilendiren bir toplumsal süreç haline gelmiştir. Egemenliğin mutlak olarak tesis edilmesi süreci, savaşın merkezileşmesine katkıda bulunmuş, savaşın merkezileşmesi de egemenliğin tanımlanmasını sağlamıştır. (Paker, 2017:11-18).

Savaşın söz konusu dahi olamayacağı bir uluslararası sistemin sağlanması mümkün müdür? Savaş ne etik ne de kültürel dir. Hepsinin kapsamından fazlasını içeren bir olasılık topluluğudur. Dilsel ve politik ikilemler içermektedir. Cevabı aranan sorun nedir? Nicelik ve nitelik bakımından savaşı sınırlandırmak mı, savaş bir hastalık mıdır? Bu sorular bizi savaşın aslında ne olduğunu incelemeye yöneltmektedir. Modern uluslararası ilişkilerde ana aktör egemen devletlerdir. 1648 Westphalian düzen ile egemen niteliğini kazanan devlete bu özelliğini veren savaşlardır. Devletin varlığı savaşın varlığına, savaşın varlığı devletin varlığına bağlıdır. Savaş sayesinde devletin egemenliği pekişir, iç-dış ayrımı keskinleşir. Toplumda uyum ancak devletler arası uyumsuzluk ve çatışma pahasına gerçekleşir.

Savaş, kolektif mantıksızlığın son aşaması mı yoksa siyasal iletişimin bir uzantısı, devletin varlığının zorunlu bir sonucu mudur? Bu sorular eşliğinde bu çalışmada uluslararası ilişkilerde savaşın yeri tartışılacak ve modern devlet ile ilişkisi ortaya konacaktır.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SAVAŞ

Savaş nedir? Savaşın Uluslararası İlişkilerde neredeyse her kavramda olduğu gibi üzerinde hemfikir olunan bir tanımı mevcut değildir. Savaş üzerine en etkili eserlerden birini veren Carl Von Clausewitz savaşta iki kişi arasındaki düellonun genişletilmiş hali olarak görür. Birinin fiziksel gücü ile diğerine kendi iradesini kabul ettirmeye çalışmasıdır. Bir kuvvet kullanma eylemidir ve kuvvetin kullanılmasında hiçbir sınır yoktur. Savaş, hiçbir zaman soyut bir eylem değildir, devletler ve hükümetler kendi çabalarıyla sınır saptar, savaş birdenbire çıkmaz ve yayılması da bir anda olacak bir şey değildir. Savaş; kesin sonuçlu değildir, yenilen devlet bunu daha sonraki zamanlarda politik ilişkilerle sağlayabileceği yardımla atlatacağı geçici bir felaket sayar. Bir toplumun, özellikle uygar halkların savaşta daima politik bir durumdan doğar. O halde savaş politik bir eylemdir. Savaş, politik bir amaç ile doğduğunda, amaç, aracın doğasına uymak zorundadır ve bu nedenle

Savaş: Modern Devletin Varoluş Aracı

sık sık değişir. Yani savaş, yalın bir politik eylem olmayıp, gerçek bir politik araç, politik ilişkinin bir devamı, politikanın başka araçlarla uygulanmasıdır. Savaşın kendine özgü özelliği sadece araçlarının özelliğinden ibarettir. Bu araçlarla politikanın yönünün ve amacının çelişkiye düşmemesini genellikle savaş sanatı sağlar. Politik niyet amaç, savaş ise araçtır ve araç hiçbir zaman amaçsız düşünülemez. Bazı savaşlarda politikanın tamamen ortadan kalktığı, bazılarında çok belirgin olduğu düşünülse de birincisinin de ikincisi kadar politik olduğu iddia edilebilir çünkü savaş hiçbir durumda kendiliğinden meydana gelmez. Savaş, her somut durumda doğasını biraz değiştirdiği için gerçek bir bukalemun gibidir. (Clausewitz, 2019:29-47).

Tarihsel olarak modernist savaş sistemi ve söyleminin ortaya çıkması devletler sisteminin oluşumuyla iç içe geçmiş bir süreçtir. Devletin teritoryal olarak şiddet araçlarına sahip olma tekelinin mutlaklaştığı dönemlerde savaşlar da daha şiddetli olmuştur. Clausewitz'in savaş, devlet politikasının başka araçlarla devamıdır ifadesi devlet egemenliğinin mutlaklaştığı, siyasal alanın en keskin şekilde bağımsızlığının olduğu dönemlere aittir ve bu süreç hakim egemen devlet söyleminin oluşumunu özetlemektedir. Modern anarşik devletler sisteminde şiddet, devletlerarası ilişkilerin bir özelliği haline gelir ve devletin güvenliğinin ne pahasına olursa olsun korunması gerektiği ortaya çıkar. Dış tehditlerin varlığı bizzat iç toplumdaki uyumu da sağlayan bir unsur haline gelir. Egemenlik, devletin ötesini bir araç olarak kullanıp, hegemonik bir baskı aracına dönüşür. (Yalvaç, 2010:261).

Sun Tzu, Savaş Sanatı isimli eserinde kadim zaman savaşçılarına yakıştırdığı stratejiyi toplumun tümüne uygulamıştır ve çatışmayı kavramanın onun yalnızca çözümüne yol açmakla kalmayıp, ondan tümüyle kaçınılmasının sağlanabileceğini göstermiştir. Kişi ilkenin derin bilgisiyle rahatsızlığı düzene, tehlikeyi güvenliğe, yıkımı yaşama, felaketi talihe dönüştürebilir. Gerçekten de bir şeyi var olmadan önce yapabileme, etkileşmeden önce duyumsayabilme, ortaya çıkmadan önce görebilme birbirine bağımlı olarak gelişen yeteneklerdir. Askeri eylem ulus için önem taşır, çünkü bu var olma ya da yok olma yolu, ölüm kalım meydanıdır. Sun Tzu'nun savaşa bakışında Taocu yapmama tarzı vardır; 'iyi yönetenler silahlanmaz, iyi silahlananlar savaş hatları oluşturmaz, iyi savaş hattı oluşturanlar savaşmaz, iyi savaşanlar yenilmez, iyi yenilmeyeler yıkıma uğramazlar'. Kısacası Savaş Sanatında savaş son çare, ideal olan ise savaşmadan kazanmaktır. (Tzu, 2013:11-15).

Thukydides, Peloponnesos Savaşlarını anlattığı eserinde gözlemlediği davranışların ve fenomenlerin, insanlık tarihi süresince kendilerini tekrar edeceğini varsayarak, Uluslararası İlişkiler disiplininin temelinde yatan değişmez doğayı açıklamayı hedeflemiştir. (Thukydides, 2020). Uluslararası ilişkiler dinamikleri, devletler arası güç gelişimi farklılığından kaynaklanmaktadır ve bu yaklaşım hegemonik savaş teorisi olarak da adlandırılabilir. Uluslararası sitemde meydana gelen değişikliklerin, baskın devletlerin hayati çıkarlarını tehdit etmeden, dolayısıyla aralarında bir savaşa yol açmadan meydana gelebildikleri sistemler istikrarlıdır. Bu tür istikrarlı bir sistem, açık bir güç hiyerarşisine ve baskın bir güce sahiptir. Ekonomik, teknolojik ve diğer değişikliklerin uluslararası hiyerarşiyi sarsacağı ve

hegemonik devleti zayıflatacağı sistemler ise istikrarsızdır. Bu konjonktürde istenmeyen olaylar, diplomatik krizler, sistemdeki devletler arasındaki savaşı hızlandırabilir. Bu tür bir savaşın sonucu yeni uluslararası yapıdır. (Gilpin, 2007:423-424).

İngiliz Filozof Thomas Hobbes'a göre insanın doğasında yer alan arzular çatışma ve düşmanlığın temel nedenidir ve böylesine bir dünyada hayatta kalmak savunma durumunda mümkün değildir aksine istila yoluyla güç artırımı olmaksızın güvenlik sağlanamaz. Hobbes'a göre devlet tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Doğa durumundaki insanın insana karşı sonsuz savaşı ancak insanların güç yoluyla egemenlik altına alınmaları sayesinde engellenebileceği için devlet olgusu ortaya çıkmıştır. İnsanlar tümünü korku altında tutacak genel bir otorite olmadan yaşadığı zaman, savaş durumundadırlar ve o savaş; herkesin herkese savaşıdır. Hobbes'un yazılarında devlet olgusunun yaratılmasının gerekliliğini görüyoruz peki ya savaş durumu? Savaş durumunun insanın doğasında yer alan bir gerçeklik olarak verilmesi irdelememiz gereken bir konudur. Savaşın doğru ya da yanlış olup olmadığına, neyin savaş neyin çatışma ya da daha azı olduğuna nasıl karar verilebilir. Bu sorunun cevabı o kavramı tanımlayarak olacaktır. Bu bağlamda Hobbes'a dönecek olursak kendi ürettiğimiz devleti üretme sebebimiz yine kendi ürettiğimiz savaştır. (Hobbes, 2020:10-15).

Realist kuram savaşı devletlerin güvenliklerini sağlamak, gerektiğinde güçlerini korumak ve artırmak üzere başvurdukları bir politika aracı olarak görür. Realist kuram için savaşın önemi, devletin güvenliği ve ulusal çıkarların korunmasının sağlanmasıdır. Machiavelli'e göre savaş; ayakta kalmanın, yönetmenin ve otoritelerinin en önemli aracıdır. Aslında tüm bu tanımlarda savaşa egemenlik inşası görevi verildiği kolayca anlaşılmaktadır. (Şenel, 2020:21). Hegel, savaşı devletlerarası anlaşmazlıkların çözümü için olağan bir araç olarak görmüş ayrıca savaşı devletin devlet olarak oluşmasında, insan özgürlüğünün gelişmesinde pozitif bir unsur olarak değerlendirmiştir. Savaş mevcut gerçekliğin bir parçasıdır. (Yalvaç, 2008a:92-94). E. H. Carr; devletin her eyleminin güç yönünden savaşa yönelik olduğunu belirtmiştir. Savaş potansiyelinin bu kadar hakim bir etken olduğu uluslararası siyasette askeri güç, siyasi değerler standardı haline gelmektedir. Diplomasi de bir bakıma potansiyel savaştır. (Carr, 2020:153). Waltz'a göre savaşların nedeni uluslararası anarşidir ve savaşlar onları engelleyecek bir şey olmadığı için ortaya çıkar. Savaşın nedenlerini incelerken anarşik uluslararası sistemin yanı sıra insan doğası ve devletin iç politik yapısı da diğer iki analiz düzeyidir. Uluslararası sistemin anarşisi içerisinde, devlet adamları karar verirler ve başkalarının kararlarına karşılık verirler. Zaman içerisinde bu etki tepki süreci, devlet adamlarının bilerek savaşı kışkırttukları ve olaylar üzerindeki kontrollerini kaybettikleri ya da kendilerini savaşa itilmiş olarak buldukları durumlara yol açabilir. Savaşın çıkışına kadar ki olayların birbiri ardına gelmesi aslında dış politikaların karşılıklı etkileşimlerinin sonucudur. (Waltz, 2009), (Gilpin, 2007:424).

Çağdaş liberal uluslararası ilişkilerin temelini atan, barışçıl bir dünya öne süren Liberalist teorisyenler için insan toplulukları doğa halinde uyum ve işbirliği

Savaş: Modern Devletin Varoluş Aracı

içerisindedir. Savaş bu nedenle doğal ve rasyonel değildir, suni bir mekanizmadır. Liberal kuramcılar bir anlamda realist savaş kuramı inşasını irdeleyerek; savaşların kendi çıkarları için hükümetler tarafından planlandığını öne sürmektedirler. Savaşlar, hükümete; vergileri arttırmak, bürokratik tahakkümlerini ve vatandaşları üzerinde kontrollerini genişletmek için olanaklar sunmaktadır. Savaş siyasi topluluğun bünyesinde bir kanser gibidir ve bu hastalığın ilacı demokrasi ve serbest ticarettir. Schumpeter gibi liberaller için savaş, temsil yetkisine sahip elitlerin saldırgan iç güdülerinin bir ürünüdür. Bu yöneticilerin savaşa olan eğilimleri, kitleleri şiddetli çatışmalara sürüklemekte, bu çatışmalardan silah tüccarları ve askeri sınıflar kar elde ederken, cephe savaşıların payına düşen ölüm olmaktadır (Burchill, 2017:89-90).

Rousseau, insanlar arasında doğa durumunda var olan rastgele şiddetin, ancak insanın topluma girmesiyle örgütlü bir nitelik kazandığını belirtir. Doğa durumundaki insanın hayatında savaş yoktur, savaş ancak insanın siyaset öncesi toplumdaki devletli topluma geçişi ile ortaya çıkar. Savaş toplumun ve devletin varlığı ile özdeş bir kurumdur. Devletlerin ortaya çıkmasından sonra savaşlar ortaya çıkmıştır. İnsan ancak yurttaş olduktan sonra asker olur. (Rousseau, 2020: 28-33). Savaşlar, dış düşmanlara karşı koruma adı altında toplumu kandırmakta, toplumsal eşitsizliğin ve insanın zincirlerini devam ettirmenin bir aracı olmaktadır. (Yalvaç, 2008b:41-44). Devlet, kendinden daha güçlü devletler olduğu sürece kendisini zayıf hisseder. Güvenliğinin ve varlığının devamını kendini komşularından daha güçlü kılmasına bağlar ve aslında devlet bir başkası aleyhine olmadan gücünü artıramaz veya kullanamaz.

Weber'in; belirli bir toprakta meşru fiziki güç kullanma tekeli elinde tuttuğunu iddia eden insan topluluğu olarak nitelediği devlet tanımı, fiziksel şiddet araçlarının tekelleşmesinin bir göstergesidir. Bu sayede şiddet ve ticaret arasına keskin bir sınır çizilmiştir. Ayrıca devletlerin kendi sınırları içinde ve dışında uyguladıkları şiddet pratikleri de ayrılmış; dışarıyı koruyan asker, içeriye koruyan polis gibi kurumların oluşmasını sağlamıştır. Savaşın sadece egemen devletler tarafından örgütlenen hem finansal hem insan gücü anlamında geniş kaynakları gerektiren bir etkinlik haline gelmesinin önemli bir sonucu da savaşın savaş hazırlığı üzerinden barış dönemlerini de belirleyen bir toplumsal süreç haline gelmesidir. Savaş hazırlığı süreci; savaş zamanında orduları finanse edecek hazine, askere alma düzeni, vergi daireleri gibi pek çok idari görevlerinde devlet tarafından yüklenilmesini gerektirmektedir. Bu sayede bu süreç devletin idari kapasitesini genişletmiş, siyasi iktidarın merkezden çepere doğru genişlemesini sağlamıştır. Yani savaşlar, savaşmak için gereken organizasyon ve verimlilik üzerinden modern devletin kurumsal altyapısının oluşturulmasını ve böylelikle devletin nüfuz etme kabiliyeti ve iktidarının genişlemesini sağlamıştır. Fransız devrimi neticesinde uygulanmaya başlayan yurttaş ordular sistemi ile tüm toplum savaş durumunda aktif katılımcı haline gelerek, zorunlu askerlik sisteminin de etkisiyle devletin suç ortakları haline dönüşmüştür. Yurttaş ordular, savaş ve milliyetçilik arasında kurulan bu bağ ile savaş; toprağı koruma anlamını genişleterek, yaşam şeklini, değerleri korumak gibi ulvi anlamlar içermeye başlar hale gelmiştir. (Paker, 2017:21-25).

Savaş çeşitlerinin tanımlanmasında Clausewitz savaşa; her somut olayda niteliğini bir ölçüde değiştiren sahici bir bukalemun gözü ile bakmıştır. Savaş olgusundaki değişim teknoloji ve stratejinin nasıl kullanıldığı ile ilişkilidir. Dördüncü nesil savaş teorisi ile savaşı sınıflandıran Lind ve diğerlerine göre; birinci nesil savaşlar, muharebe alanı belli, cephede azami ateş gücünün toplanmasının gerektiği, teknolojinin sınırlı olduğu savaşlardır. Endüstri devrimi ile ateş gücünün artması, demiryolları sayesinde taşımacılığın kolaylaşması, telgraf ile haberleşmenin kolaylaşması, buhar gücü sayesinde ortaya çıkan deniz gücü ile muharebe sahalarının genişlemesi neticesinde ikinci nesil savaşların doruk noktası olarak Birinci Dünya Savaşı gösterilebilir. Fırtına taktiklerinin, torpido, denizaltı gibi gelişen teknolojiye paralel artan tahrip gücü ile üçüncü nesil savaşlara gösterilebilecek örnek; 1991 Körfez Savaşı ve 2003 Irak Savaşı olabilir. Literatüre eklenen dördüncü nesil savaşlar, klasik savaş tanımlamasından tamamen ayrılarak, Soğuk Savaş sonrası caydırıcılık boşluğunun doldurulması için türetilmiş savaşlardır. Bu yeni savaşlarda sivil ve asker arasındaki ayırım hatta savaş ve barış hali arasındaki ayırım dahi ortadan kalkmıştır. (Gürcan, 2012:87-92). Savaşın tanımı, yarattığı algı ve yönü değişirken, savaş argümanları da değişen dünya düzenine adaptasyon sağlamaya başlamıştır. Savaşın kesin ve net bir tanıma sahip olmamasının nedeni değişkenlik halinin sürekli olmasıdır (Bayer, 2020:12). Irak müdahalesi gibi insan hakları emperyalizmi olarak nitelendirilen eylemler, savaş söyleminin gücünü yitirmesine neden olmuştur. İnsan haklarını muhafaza etmeye ya da yerleştirmeye yönelik silahlı sınır ötesi mücadelelerin, küresel barbarlığın, şiddetin ve düzensizliğin çoğaldığı bir çağda meşru bazen de gerekli olduğu algısının inşası ters etki yaratmıştır (Hobsbawn, 2008:19).

Napolyon Savaşlarını yaşamış Prusyalı General Clausewitz'e dönecek olursak; Savaş Üzerine isimli eserinde savaşa yönelik kavramsallaştırmaları dikkatli analiz edilmesi gerekir. Savaşı politikanın bir devamı olarak görmesi aslında devlet inşasına işaret etmektedir. Şiddetin tekelleşerek devlet eliyle icrası, Clausewitz'in savaş tanımlamasının bir kolu ve aynı zamanda devletin egemenliğinin bir göstergesidir. Halk, ordu ve hükümet arasındaki üçlü analizi bu durumu nitelendirmektedir. (Clausewitz, 2019). Clausewitz, devletleri esas alarak geleneksel anlamda savaşın tanımlanmasını sağlamıştır, ama bu yaklaşım yeni savaşları, etnik çatışmaları, iç savaşları, ayaklanmaları açıklamakta yetersiz kalmıştır. Savaş alanlarında devlet dışı aktörlerin varlığının artması farklı bakış açılarını gerekli kılmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Lind'in dördüncü nesil savaşlar olarak tanımladığı yeni nesil savaşlarda yukarıda belirtilen özelliklerin hiçbirinin cevabı net değildir. Yeni savaşlar öncekilerin aksine devleti erozyona uğratmakta, sağlığını sarsmaktadır. Savaşlar, politik olmaktan ziyade etnik ayrılıklara, radikal akımlara, kültürel ve hatta teknolojik nedenlere dayanır hale gelmiş, devletin siyasi etkisi azalmıştır. (Yalçınkaya, 2019:416). Soğuk Savaşın bitimi ve küreselleşme dalgası ile şekillenen bu post modern dönemin aksine yukarıda da değinildiği gibi modern dönemde savaş ve devlet birbirini tamamlayan iki olgudur.

SAVAŞ'IN KÖKENLERİ

Savaş: Modern Devletin Varoluş Aracı

Savaş'ın kökenleri gizemini korumaktadır. Savaş muhtemelen ilk olarak gerekli silaha ve çatışma nedenine sahip avcı gruplar arasında ortaya çıkmıştır. Örgütlü savaş ise artan nüfusa paralel olarak yeni toprakların ele geçirilmesi ihtiyacından dolayı ortaya çıkmıştır. Nüfus artışı, tarımda verimlilik ve toplumların gittikçe karmaşıklaşması neticesi surlara ve hisarlara sahip şehirlerin kurulmaya başlamasıyla bir tür bölge bilinci ortaya çıkmaya başlamıştır. Kendini koruma, savunma ve yönetme ihtiyacı gün yüzüne çıkmıştır. İlk şehirler hem çevrelerindeki köyleri yönetmek hem de saldırganlara karşı koruma sağlamak amacıyla kurulmuşlardır. Bu şehirlerdeki savunma hisardan ibaret olduğu için asıl amacın içeride denetim kurmak olduğu bile söylenebilir. Antik Çağ'da dahi henüz devlet olarak nitelendirilebileceğimiz bir oluşum olmamasına rağmen insan topluluklarının yönetilmesi ve güvenliklerinin sağlanması gerektiği bu yolda da savaşın, bir tehdiye karşı birleşmenin başarılı bir araç olabileceği görülmektedir. Klasik dönemdeki Peloponnesos Savaşları Uluslararası İlişkiler disiplininin önemli yapı taşlarından. Thukydides'e göre savaşı kaçınılmaz kılan şey, Atina'nın gücünün artması ve bunun Sparta'da yarattığı korkudur. Ticari anlamda yükselen Atina, Sparta için tehdit oluşturmuştur. Ekonomi halkın yönetilmesinde anahtar konumdadır ve Sparta bu gücünü yitirmek üzeredir. Atinalıların aslında imparatorluklarına sınımsız sarılmış olmadıklarını ama duydukları korku, şeref ve çıkarları uğruna güçlenme istekleri aslında savaşın halkın yönetilmesinde ne denli kuvvetli bir araç olduğunu kanıtlar niteliktedir. (Thukydides, 2020: 280). Orta Çağ Feodalizmine baktığımızda karşımıza dini şevk ve askeri korunma çıkmaktadır. İnsanın doğa ile arasındaki eşitsiz ilişki, etrafında olan biteni anlama arayışında onu doğaüstü güçlere yöneltmiştir. Bu teolojik dönemde insanoğlunun toprak ile olan ilişkisi savaşa dönüşmüş, verimsizlik ortamında toplumda dayanışma dini inanış ile sağlanmıştır. Haçlı Savaşları bu döneme verebileceğimiz örneklerdir. Coğrafi Keşifler, Reform ve Rönesans ile Avrupa'da yaşanan güç mücadelesinin dünyaya yayılması, insanın güçlü olduğu ve bu gücüyle büyük başarılar elde edebileceğinin keşfedilmesiyle modern uluslararası sistemin yapıtaşları oturmaya başlamıştır. Ticaret ve diplomasiyle devletler arası ilişkiler gelişme kaydetmiş, egemenlik kavramı uluslararası siyasette yerini almaya başlamıştır.

Modern devletin oluşumuna giden yolda karşımıza Avrupa'daki din savaşları çıkmaktadır. 1529-1555 yılları arasında İsviçre coğrafyasında Luther yanlıları ve Katolikler arasındaki savaş Augsburg Barışı ile son bulmuştur ve bu anlaşma ile 'kimin bölgesi onun dini' ilkesinin kabulü siyasi açıdan mutlak yetki ve güçlü ulus devlet oluşum sürecini başlatmıştır. Fakat bu barış Avrupa'da kısa sürmüş, istikrar hızla bozularak farklı mezhepler etrafında kutuplaşma başlamıştır ve 1618'de dini nitelikli bir iç savaş olan Otuz Yıl Savaşları başlamıştır. Otuz Yıl savaşları mezhep savaşı olmasının yanı sıra siyasi de bir savaştır, Fransa ile Avustralya arasındaki güç mücadelesinin bir yansımasıdır. Devletler arası ilişkilerde din faktörü yerine devlet çıkarı (raison d'état) ilkesinin benimsenmiş, devletin bekası için diğer tüm düşünce ve faaliyetlerin devletin menfaatine tabii olduğu kanısı yerleşmiştir. Bu kıtasal güç savaşında papalığın siyasal aktör olarak belirleyiciliği azalmış yani diplomasi de dinin etkisi kaybolmaya başlamıştır. Sonunda yapılan

Westphalia Barış Anlaşmaları ile Hollanda ve İspanya arasındaki Seksen Yıl Savaşları da sona ermiş artık çok taraflı diplomasi başlamış, Avrupa'nın ortak sorunları tartışılmaya açılmıştır. Askerlerle siviller arasındaki ayırım belirgin hale gelmiş ve savaş hukukunun temelleri atılmıştır. Westphalian düzenin üç ilkesi gelişmiştir; devletin kendisinden daha üstün bir otoriteyi tanımamasına ve her devletin devlet olma temelinde egemen eşit olma ilkesine dayanan dış egemenlik, devletin kendi sınırları içerisinde sahip olduğu yetkiyi vurgulayan iç egemenlik ve uluslararası sisteme hakim olma gücü taşıyan bir devlete karşı ittifaklarla birleşerek hegemon olmasını engelleme ve sistemin işleyişinin devamına yönelik güç dengesi. 17. Yüzyıl'da yaşanan bu gelişmelerle savaş taktik, strateji ve silahları evrim geçirmiş, ekonomik yapının da değişmesiyle insanoğlu yeni bir döneme geçmeye hazır hale gelmiştir. (Freedman, 2018: 412-422, Özdal 2015:186-226). Westphalia Barışı ile girilen dönemde artık devletler çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlamış ve bu yolda yapılan tüm eylem ve düşünceler devletin menfaatine tabi görülmüştür. Devletin başat aktör olarak sahnede yer alması ile kamuoyunun önemi de ortaya çıkmıştır. Politika artık liderlerin kişisel alanı değil, devletin bekası için halkın bağlılığının sağlanması gereken bir alan olarak görülmeye başlanmıştır. Savaş algısı da değişime uğramıştır, savunulması gereken sınırlar belirlenmiş ve bu varoluşsal bir olgu olarak politikaya dahil edilmiştir, Savaşı dönüştüren bir diğer nokta ise strateji biliminin savaşa uyarlanması ile oluşmuştur. Kaynakların kıt olduğu, koşulların zorlaştığı durumlarda askerlerin hemen bırakıp kaçmaya hazır olduğu ordular; seferin sürdürülmesi konusunda güvensizlik yaratmakta ve savaşın etkilerini sınırlamaktaydı ama 1789 Fransız Devrimi büyük bir enerji, inovasyon ve aynı zamanda büyük bir yıkım yaratmıştır. Çağlarına sığmayan politik ve sosyal güçlerin dizginlerini salmış, büyük halk ordularına giden kapıları açmıştır. Sınırlı mevzi savaşlarından, hükümdarların kavgaları sonucu olan, lojistik yokluklarla ve güvenilmez ordularla yapılan savaşlardan uzaklaşmış, tüm ulusu içine alan topyekûn savaş çağına girilmiştir. Bu savaşlar monarşi sisteminin bir ürünüdür. Milliyetçilik ve cumhuriyetçilik bu yolla yükseltilerek halkın bağlılığı sağlanmış, devletin devamlılığı kesintiye uğramamıştır. Bir egemen birime karşı sağlanan zafer meşruiyeti artırmıştır. Savaşın belirsizlikleri ve sonunda bir çeşit uzlaşmaya gidilecek şekilde masaya oturulması Clausewitz'in savaşın bir çeşit diplomasi olduğu vurgusunu kanıtlar nitelikte olmasına rağmen, savaşı bir olgu olarak değil de kan dökülen bir gerçek olarak ele aldığımızda gerekliliği halen sorgulanmaktadır. (Mann, 2012: 418-433, Archer, 2021: 367-435).

Wallerstein'in deyiimiyle; büyük uygarlıkların doğuşunu büyük savaşlar hazırlamıştır. Westphalian döneme giden süreçte verilen savaşlar mutlakiyetçi meşrutiyetin yani egemenliğin oturtulmasına yardımcı olmuştur. Ortaya çıkan merkezileşme eğilimleri devlete olan bağımlılığı artırmıştır.

EGEMENLİK İNŞASINDA SAVAŞ'IN YERİ

Ulus devlet sistemi meşruiyetini şiddet araçlarının kullanımını tekeline alıp toplumsal barışı sağlama iddiasıyla pekiştirmiştir. Uluslararası İlişkiler disiplini bir taraftan anarşi ve savaşı lanetlerken diğer yandan da savaşı kaçınılmaz kılan bir

Savaş: Modern Devletin Varoluş Aracı

devletler sistemini meşru kılmaya çalışmaktadır. En büyük barış düşünürü olan Kant bile savaşı ancak savaşın sona erdirebileceğini söyler. Hegel devleti ahlaksal yaşamın kaynağı olarak görür ve savaşın sivil toplumun çelişkilerini aşarak yalnızca özel çıkarları ile ilgilenen yurttaşlara faziletli nitelikler vererek toplumların sağlığına katkıda bulunduğunu savunur. Hegel'e göre ulusların yozlaşmasının asıl nedeni sürekli barışın ta kendisidir. Treitschke'ye göre siyasetin asıl görevi devlet içinde ahlaki bir düzenin yaratılmasıdır ve bu ahlaki düzenin sağlanması ancak savaş ile gerçekleşebilir. Fukuyama'ya göre insanları toplum içinde yaşamaya iten ve bu toplumların potansiyelini daha da ileriye götürecektir olan işbirliği değil çatışmadır. Bütün bu kuramlar bir taraftan savaşı lanetlerken bir taraftan da savaşın işlevsel rolüne dikkat çekerler. Savaş ve barış söylemi bile bizzat bu egemen devlet paradigmasının bir uzantısıdır. Aslında Uluslararası İlişkiler kuramı bir hayatta kalma kuramıdır. (Yalvaç, 2010:251-256). Bir taraftan şiddeti kontrol altına alma zorunluluğu modern devleti yaratırken, diğer taraftan devlet şiddet araçlarını tekeline alarak şiddet kullanımını kontrol altına almaya çalışmaktadır. Bu durum aslında birey için bir güvenlik ikilemi oluşturmaktadır. Güvenli halde olmak için özgürlüğünü devrederek çatısı altına girdiği devlet, bir anlamda şiddet tekeli elinde bulundurmakta ve toplumsal huzuru sağlayabilmek için uluslararası arenada çatışmayı öngörmektedir.

Uluslararası ilişkilerde temel aktör olan devletin varlığının devam ettirilmesi amaçlanmaktadır. Devletin bekasının sağlanabilmesi içinse askeri güç ön plana çıkmakta ve maksimize edilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla devletlerarası ilişkiler güç mücadelesi yönünde şekillenmektedir. Uluslararası sistemdeki bu anarşik durum sistemi rekabetçi ve çatışmacı hale getirmektedir. Tarih boyunca dünyanın dört bir yanında teritoryal olarak iyi tanımlanmış, içeriden yönetilen ve hiçbir harici otoriteye itaat etmeyen pek çok siyasi birim varken, uluslararası topluma karşı belirlenmiş hakları, ayrıcalıkları ve yükümlülükleriyle bugün bildiğimiz şekliyle modern egemen devlet Westphalia Barışı ile yaratılmıştır ve bu barış Otuz Yıl savaşlarının bir sonucudur. Savaşa neden olan sorun ve beklentiler yeni bir sisteme; devlet egemenliği ilkesine temel oluşturmuştur. Westphalia Barışı savaşı ortadan kaldırmamış, şeklini değiştirmiştir. (Nye & Welch, 2018:114-115)

Savaş, Clausewitzden özetle, birinin diğerine istediği şeyi yaptırmasıdır. Bir güç mücadelesidir. Morgenthau'nun da belirttiği üzere güç mücadelesi insanın arzularında kötülük olduğu için değil, insanlar bir şey istedikleri için ortaya çıkmaktadır. Güç, birinin diğerleri üzerinde etki sürdürebilme, artırabilme kabiliyetidir. Siyasal anlaşmazlıklar güce, rekabetçi mücadelelerde başarı için gerekli bir araç olarak önem verirken, güç kendi içinde bir amaç olarak ortaya çıkmaktadır. Güç bu durumda devletlerin peşinde koştuğu yüce bir konuma çıkartılmaktadır. (Waltz, 2009:34-35). Bu inşa sürecini; güç, devletlerin en yüce değeri olmalı mıdır sorusu ile söküme uğratmak mümkündür. Karşılıklı güç artırımının bir sonucu olan güvenlik ikilemi kavramı da güce atfedilen yücelikten endişe duyulması gerektiğinin bir kanıtıdır. Yirminci yüzyıl iki büyük Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş ile kesintisiz bir savaş yüzyılı olmuştur. Güç savaşın en büyük yoldaşdır. Güçlü devletlerin kendi aralarındaki kuralsızlık kabulleri örneği olarak;

Birleşmiş Milletler kurulana kadar olan süreçte savaş, devletlere ait temel haklar arasında görülmüştür.

Güç dengesi kavramına da baktığımızda aslında egemenlik inşası ile karşılaşırız. Güç dağılımını tanımlamak için kullanılan kavram özünde barışa değil istikrara işaret etmektedir. Kavram, devletlerin herhangi bir devletin güç üstünlüğü geliştirmesini önlemek üzere hareket edeceklerini öngörür. Devletler gücü barışı korumak için değil bağımsızlıklarını korumak için dengelerler. Güç dengesi sisteminde bir taraf diğerlerini kendisine saldırmaktan vazgeçirecek bir güç üstünlüğüne sahip olmalıdır. Caydırıcılığa dayalı bir denge söz konusudur. Genelde yapılan ittifaklarda devletler karşılıklı olarak güvenliklerini sağlamak için birbirleriyle anlaşma yaparlar. Bir devlet, zayıf görünen bir devlet ile ittifak yaparak güçlü devletin daha da güçlenip bağımsızlıklarının yitirilmesine engel olmaya çalışır. Kısacası güç dengesi tehdit algıları ile ilgilidir. (Nye & Welch, 2018:116-124).

Savaşın nihai olarak en büyük kötülük olduğu ve ortadan kalkması gerektiği yadsınamaz bir gerçek olduğu için, tartışmaya açık birçok varsayım üstüne kurulmuş olan uluslararası ilişkiler disiplinin temelinde yatan, değerlerle yüklü ve aslında bu sistemini meşrulaştıran varsayımların gündeme gelmesi ve eleştirilmesi olanaksızlaşmış, savaş hep onunla yaşamamız gereken bir olgu gibi görünmüştür. Ancak asıl tartışılması gereken savaş ve barışı nasıl algılamamız gerektiğine sınır koyan bu gizli varsayımlardır. (Yalvaç, 2010:256). En yüksek iyiliğin meydana gelebilmesi için kötülüğün gerekli olduğu algısı bu durumu desteklemektedir.

Savaşa yol açan süreçte yanlış algılamaların rolüne de vurgu yapmak gereklidir çünkü bu süreç; tehdit inşası, varoluşsal tehdit söylemleri içermektedir. Thukydides'ten Morgenthau'ya kadar çeşitli yazarlar süreci incelemek yerine karar vericilerin dış tehdit ve olanakları kesin bir şekilde algıladıklarını ve ulusal çıkarı arttırmak amacı ile maliyet-fayda hesabı temelinde bir politika seçiminde bulduklarını varsayan rasyonel çatışma modelleri oluşturmuşlardır. (Levy, 2013:291). Wendt'in deyimiyile 'her şey düşüncelerden mi ibarettir?'. Tehdit inşasını söylem yoluyla karar alıcılar, üst otoriteler yaptığına göre savaş kavramının uluslararası ilişkilerde verili olarak kabulü ne kadar doğrudur ve çözümün bulunmasında yeterli olur mu? Savaşa giden yolda güç ve çıkar önemli ve belirleyicidir. Güç ve çıkar etkisini onları meydana getiren düşünceler sayesinde ortaya koyabilmektedir. Neorealist kuramcılar anarşik uluslararası sistemde istikrarın sağlanması için çok kutuplu sistemi önerdiğinde, kutupları dost yerine düşman olarak betimleyen söylemler sistemde savaşı inşa etmektedir ya da tam tersi liberal kuramcılar barış için ekonomik karşılıklı bağımlılığı önerdiğinde, serbest ticaret ve ekonomik büyümeye önem veren kimliklere sahip devletler bu söylemleri çıkarları doğrultusunda inşa etmektedir. (Wendt, 2016:175-178).

Yapısalcılık ve bütüncülük ile ilgili konstrüktivist kuramda herhangi bir sosyal sistemin yapısı üç unsur içermektedir; maddi şartlar, çıkarlar ve düşünceler. Maddi şartların önemi kısmen çıkarlar tarafından meydana getirilmektedir ve benzer şekilde çıkarlar kısmen düşünceler tarafından meydana getirilir. Kısacası düşünceler olmadan, çıkarlar olmaz; çıkarlar olmadan anlamlı maddi şartlar olmaz, maddi

Savaş: Modern Devletin Varoluş Aracı

şartlar olmadan, gerçek olmaz. Çıkarlar esas savaş alanıdır. Devletler birbirileri ile etkileşime geçmeye başladıkları zaman özel olarak sahip oldukları inançlar dahilinde tanışırlar. Bu inançlar onların çıkarlarını ve durum tanımlarını meydana getirmektedir. (Wendt, 2016:183-188). Devletlerin özel inançları, birbirileri ile etkileşime geçen devletler üzerinden bir araya getirildikleri sürece sistemik bir olguya dönüşür ve sosyal yapıyı meydana getirir. Devletlerin kendi yapıları olduğu gibi devletler sisteminin de yapısı vardır ve günümüzdeki bu yapı savaşlarla derinleştirilmiştir. Egemen devlet kavramı üzerine inşa edilen bir yapı söz konusudur.

Savaşın saldırganının veya başlatıcısının kimliğini tanımlamak savaş anlamamızı sağlayacak bir diğer ögedir. Devletler kendi varlıklarını sağlayabilmek için istikrarlı ve düzenli bir kimliğe sahip olmalıdır. Bu sürdürülebilir kimlik fiziksel varlık kadar önemlidir. Devletler öz anlatılar yoluyla bu kimlik inşasını gerçekleştirirler. Kimlik oluşturulurken ötekileştirme en geçerli yoldur ve bu yolda savaş en etkili araçtır. Uluslararası siyaset aktörler aracılığıyla icra edilmektedir ve bu bağlamda devlet ve siyaset birbirini tamamlayan kavramlardır. Siyasetin rolü çatışmalar ortaya çıktığında onları çözmek mi yoksa çatışmalar var olduğu için mi siyaset bilimi vardır? Bu denklemde siyaseti verili kabul edersek; güç dengesi ve benzeri kavramların da varlığını kabul etmek zorunda kalır, savaşın bir politika aracı olduğu sonucuna varırız. Savaşı verili kabul edip, insan doğasının kötülüğünden yola çıkarsak savaş en nihai çıkmaz sokak olarak literatürdeki yerini sağlamlaştırır. Savaş her şeyden önce siyasetin, siyaset dolayısıyla da toplumun bir uzantısıdır.

Savaş uluslararası ilişkiler tarihinin vazgeçilmez bir olgusu olarak araştırmacıların oldukça dikkatini çekmektedir. Bu kapsamda savaş yönelik kavramsal, kuramsal çalışmalar hatta antropolojik sınıflandırmalar mevcuttur. Bu çalışmada savaşın öznel niteliği devletin varlığı ile birleştirilmiş, savaşın; devletin varlığı için ontolojik önemine vurgu yapılmıştır. Devlete itaat tarih boyunca çeşitli güçler aracılığıyla sağlanmıştır ve savaş bu yollardan bir tanesidir. Ortak yaşamın gelişmesi zaman içinde devlete dönüşürken bu gelişimin çekici güçlerinin başında güvenlik gereksinimi gelmiştir ve savaş güvenliğin sağlanmasında; bir tehdit oluşturulmasında veya bir tehdidin savurulmasında başat role sahiptir. İnsan doğaya ve diğerlerine karşı sürekli savunma durumundadır. Bu durum insanı dayanışmaya ittiğinden kolektivitinin gelişmesini sağlamış; işbirliği siyasal toplulukların gelişmesinin önünü açmıştır ve bunun son noktası da devlet olmuştur. İnsan toplulukları etrafında şekillenen kaostan, anarşiden kurtulmaya çalışmış; 1789 Fransız devrimi ile toprağın vatana dönüşmesi ve savunulması gerekmesi, toplum yapısının sahip olduğu çelişkiler ve tehditler bir güvenlik örgütlenmesi olarak devleti ortaya çıkarmıştır. Devlet her tür bireysel ve kolektif güvenliğin sağlanması hususunda zorunlu bir varlık halini almıştır.

Devletler sisteminde egemenlik kavramının oluşmasına savaşın nasıl hizmet ettiğini görmenin en güzel yolu Westphalia'ya odaklanmaktır. Devletler sisteminin Westphalia deneyiminin merkezinde yer aldığı açıktır, ancak bu sistemin kendisi, savaş ve eşitsizlikler tarafından şekillendirilen uluslararası politikadaki davranış kalıplarıyla hem yol gösterici hem de tutarsız bir mittir. 1640'larda egemenlik fikri

yeni değildir, aksine birçok imparatorluktan ve Papa'dan bağımsızlığını isteyen devletlerin direnişi şeklinde gelişmeye başlamıştır. Westphalia'da hiç kimse bir uluslararası egemen, bağımsız devletler sistemi yaratma fikriyle müzakereleri başlatmamış ve bitirmemiştir ancak birçoğu kendi egemenliklerini korumak istemiştir. Bu doğrultuda egemenliği destekleyen tek olgu bağımsız olma fikri olarak yerleşmiştir; egemenlik ve egemenliği sorgulayana karşı savaşmayı kabul etme yani siyasal şiddet kullanma tekelini elinde bulundurma fikri. Westphalian düzene göre hukuk devlet içinde işleyebilir çünkü bir yaptırım kurumu vardır ancak devletin dışında hiçbir yaptırım mekanizması yoktur sadece caydırıcılık yoluyla minimum şiddet içeren bir savaş alanı mevcuttur. Sistemin güvenliğinin sürdürülmesi, egemen devletler arasında denge ve istikrarın korunması; lider devletlerin kendi seçtikleri zaman ve yerlerde güç kullanma takdirine bağlıdır. Westphalian düzen savaş sistemini sürekli yeniden üretmektedir. Modelski tarafından ortaya konulan 'başat güç kuramında' da bu düzenin sistematik hale getirilmesi durumu söz konusudur. Bu kurama göre 15. yüzyıldan itibaren dünya tarihi, belirli devletlerin, belirli sürelerle yer yüzünde başat güç (dominant power) durumuna yükselmeleri ve bu statülerini kaybetmeleri zinciri şeklinde şekillenmiştir. Başat güç statüsü genellikle yüz yıl civarı sürmekte ve dünya denizlerine egemen olmakla elde edilmektedir. Bu süre içinde başat güce meydan okuyan bir başka güç (challenger) ortaya çıkar, büyük bir savaş olur ve savaş sonucunda genellikle üçüncü bir devlet kazançlı çıkıp başat güç olur. 15. ve 16. yüzyılda önce Portekiz sonra İspanya başat güçtür. Hollanda – İspanya savaşları (1568) Portekiz ve İspanya'yı zayıflatır. Hollanda başat güç olur. Hollanda'nın bol miktarda sömürgesi vardır ama bunları koruyabilecek kadar büyük bir ordusu yoktur. Otuz Yıl Savaşları sonucunda (1648) Fransa Avrupa'nın en güçlüsü olur. Yedi Yıl Savaşı sonunda (1763) İngiltere, Fransa'dan üstünlüğü alır. İngiltere'nin egemenliğine Almanya'nın meydan okuması dünya savaşlarına neden olur. Bu mücadeleden yarar sağlayan ABD olur. 20. yüzyılın yarısından itibaren ABD başat güçtür. Egemen devletler sisteminin devamlılığı devletlerin güç oranlarının farklılığı ve bu süreçte verdikleri savaşlara bağlıdır. Bir devlet savaşarak hem uluslararası topluma hem de kendi toplumuna gücünü ispat ederek egemenliğini sürdürmektedir. Egemenlik devletler sistemi anlayışımızın merkezinde yer almaktadır ve tanım gereği insanları devletlerin münhasır bölgesel otoriteye sahip olması gerektiğine ikna etmektir. Aslında egemenlik bir meşrulaştırma biçimidir ve bunun ilanında savaş en başarılı yoldur. (Croxtton, 2010: 570-575, Falk, 2002: 311, Osiander, 2001: 251-260).

SONUÇ

Savaş her zaman Uluslararası İlişkilerin temelini oluşturmuştur. Devleti merkeze alan uluslararası ilişkilerde, devletlerin üstünde onların gücünü dizginleyebilecek bir üst otoritenin yokluğu durumu anarşiyi ve beraberinde çatışmayı getirmektedir. Haliyle bu anarşi durumunun, çatışmaların nasıl ortadan kaldırılacağı temel sorun gibi görülmektedir. Halbuki asıl sorun anarşinin, savaş durumunun verili kabul edilmesi, uluslararası ilişkilerde bir problematik haline getirilmesidir. Savaşlar neden vardır sorusuna verilmesi gereken cevap kötü insan

Savaş: Modern Devletin Varoluş Aracı

doğasının uluslararası ilişkilere yansımaları değil, savaşların devletin inşa sürecinin bir ürünü olduğudur. Uluslararası ilişkiler disiplininin temel unsurlarından olan savaş; devlete atfedilmiş mutlak egemenliğin pekiştirilmesinde bir araçtır. Egemenliğin güçlendirilmesi için bir araya gelen söylemlerin ve davranışların bir sonucudur. Savaş söylemi, siyasal söylemin en önemli yapı taşlarından biridir. Savaş ile ilgili yapılan literatür taramasında görülmüştür ki savaş hep devletlerin nihai amacı olan ulusal güvenliğin sağlanmasında bir araç olarak varsayılmaktadır. Savaş aslında daha ulvi bir olgunun, devletin meşrulaştırılmasının bir aracıdır. Hedef güvenlik kelimesinin telaffuz edilmesinin verdiği otoritedir. Devlet bir güvenlik sağlayıcı olarak varlığına yönelik tehdit oluşturursa meşruluğunu sağlayabilir ve bu yolda savaş en güçlü araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Savaşa sosyal bir sapma ya da kitlesel düzensizlik olarak bakmak birçok soruyu cevapsız bırakmaktadır. Siyasi bir faaliyet olan savaş zorla irade kabulü olarak betimlemekte yetersizdir. Uluslararası siyaset inşa edilmiş bir yapıdır ve devletler sosyal olarak oluşturulmuş varlıklardır. Bu siyasi aktörlerin sistemin üyesi olarak inşa edilmeleri anlamlar yoluyla olmaktadır; bir kimlik atfedilmelidir ve güvenliği sağlanmalıdır. Bu noktada savaş devreye girerek bir etki-tepki süreci neticesinde modern egemen devletin oluşmasını ve pekişmesini sağlamıştır.

Savaş söyleminin modern dönemde inşa ettiği algı ile günümüzdeki oldukça farklıdır. Küresel dünyada savaş söyleminin yıkıcılığı artarken inandırıcılığı azalmış, insani güvenlik, toplum güvenliği gibi kavramların güvenlik literatürüne dahil edilmesi ile savaşın akıl dışılığı söylem gücünü yitirmesine sebep olmuştur. Yeni dönemde savaşan güçler ile savaşçı olmayan kesimler arasındaki ayrım sınırları gittikçe silinmeye yüz tutmuştur. Savaşın yükü sivillere doğru kaymıştır. Siviller artık hem kurban hem de hedef haline gelmişlerdir. Siyasal ve askeri bakımdan biricik etkili otoriteler hala teritoryal devletlerdir. Yeni savaşlar bu konumu destekleyici olmaktan çok savaş ve barış arasındaki ilişkinin yol açtığı karmaşıklıklarla devletin otoritesini sarsmakta, toplumların güvensizlik algısını körüklemektedir. Silahlı çatışmaların yapısına ve anlaşma yöntemlerine baktığımızda, dünyadaki egemen devletler sisteminin derin ve köklü bir dönüşüm geçirmekte olduğu sonucuna varılmaktadır. Aslında baktığımızda uluslararası ilişkiler tarihi, savaşlar tarihidir. Hobsbawm'ın da belirttiği gibi yirmi birinci yüzyılın barış yüzyılı olma ihtimali çok düşüktür ama topyekûn imha silahlarına sahip günümüz devletleri ya barışçı olmak ya da var olmamak tehdidi ile karşı karşıyadırlar.

KAYNAKÇA

- ARCHER, C. ve Diğerleri (2021). *Dünya Savaş Tarihi* (2. Basım). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- BAUMAN, Z. (2020). *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı* (3. Basım). Say Yayınları.
- BAYER, D. (2020). Yeni Dünya Sistemi Üzerinde Değişen Savaş Argümanları. İçinde S. Alşan (Der.), *Savaş Üzerine Notlar*. (ss. 11-41). Kriter Yayınevi.
- BLACK, J. (2009). *Savaş ve Dünya: Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi*. Dost Kitabevi.

- BURCHİLL, S. (2017). Liberalizm. İçinde A. Linklater (Der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (3. Basım ss. 85-123). Küre Yayınları.
- CARR, E. H. (2020). *Yirmi Yıl Krizi*. (3. Basım). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CEMİL, O. (2014). *Modern Toplumlarda Savaş ve Barış* (2. Basım). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CLAUSEWITZ, C. V. (2019). *Savaş Üzerine*. Doruk Yayıncılık.
- CROXTON, D. (2010). The Peace of Westphalia of 1648 and the Origins of Sovereignty. *The International History Review*, 21(3), ss. 569-591.
- ÇİMEN, A. & Gögebakan, G. (2007). *Tarihi Değiştiren Savaşlar* (3. Basım). Timaş Yayınları
- DÜZGİT, S. A. (2015). Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları. *Uluslararası İlişkiler*, 12(46), ss. 153-168.
- FALK, R. (2002). Revisiting Westphalia, Discovering Poat-Westphalia. *The Journal of Ethics*, 6, ss. 311-352.
- FREEDMAN, L. (2018). *Strateji* (4. Basım). Alfa Yayınları.
- GIDDENS, A. (2008). *Ulus-Devlet ve Şiddet* (2. Basım). Kalkedon Yayınları.
- GİLPİN, R. (2007). Hegemonik Savaş Teorisi. İçinde E. Diri (Der.), *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler* (ss. 423-443). Der Yayınları.
- GÜRCAN, M. (2012). Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar. İçinde A. Sandıklı (Der.), *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*. (ss. 71-123). Bilgesam Yayınları.
- HARARİ, Y. N. (2021). *21. Yüzyıl için 21 Ders* (12. Basım). Kolektif Kitap.
- HOBBES, T. (2019). *Leviathan*. Litera Yayıncılık.
- HOBSBAWN, E. (2008). *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*. Agora Kitaplığı.
- KANT, I. (2020). *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*. Gece Kitaplığı
- KEEGAN, J. (2007). *Savaş Sanatı Tarihi*. Doruk Yayıncılık.
- LEVY, J. S. (2013). Yanlış Algılama ve Savaşın Nedenleri: Kuramsal Bağlantılar ve Analitik Sorunlar. İçinde E. Diri (Der.), *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler* (ss. 291-317). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- LIDDELLHART, B.H. (2003). *Strateji Dolaylı Tutum* (2. Basım). Doruk Yayıncılık.
- MANN, M. (2012). *İktidarın Tarihi: Başlangıcından 1760'a kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları*. Siyasal Kitabevi.
- NYE, J. S. & Welch, D. A. (2018). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak Kurama ve Tarihe Giriş* (5. Basım). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- OSIANDER, A. (2001). Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth Andreas. *International Organization*. 55(2), ss. 251-287.
- ÖZDAL, B. & Karaca, R. K. (2015). *Diplomasi Tarihi 1*. Dora Yayınları.
- ÖZGÜDEN, M. (2015). *Hegemonya ve Politik Toplum Bir Gramsci Okuması*. Phoenix Yayınevi.
- PAKER, E. B. (2017). *Küresel Güvenlik Kompleksi Uluslararası Siyaset ve Güvenlik* (2. Basım). İletişim Yayınları.
- POLAT, D. Ş. (2020). Post-Yapısalcılık ve Güvenlik. İçinde O. Bingöl, & A. Varlık (Der.), *Güvenlik Çalışmaları*, (ss. 419-445). Hiper Yayınları.

Savaş: Modern Devletin Varoluş Aracı

- ROUSSEAU, J.J. (2020). *Toplum Sözleşmesi*. Karbon Kitaplar.
- STEPHENS, A. & Baker, N. (2009). *Savaşı Anlamak*. Phoenix Yayınevi.
- ŞENEL, M. (2020). *Savaş Söylemleri*. Sanat Dükkânı Yayıncılık.
- TOFFLER, A. & Toffler, H. (1994). *Savaş ve Savaş Karşıtı Mücadele*. Sabah Yayınları
- THUKYDİDES. (2020). *Peloponnesos Savaşları* (4. Basım). Belge Yayınları.
- TZU, S. (2013). *Savaş Sanatı* (6. Basım) Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- WALTZ, K. N. (2009). *İnsan Devlet ve Savaş Teorik Bir Analiz*. Asil Yayın.
- WENDT, A. (2016). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi* (2. Basım). Küre Yayınları.
- YALÇINKAYA, H. (2010). *Savaş: Farklı Disiplinlerde Yeni Yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi.
- YALÇINKAYA, H. (2019). Savaş. İçinde Ş. Kardaş, & A. Balcı (Der), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, (9. Basım, ss. 409-419). Küre Yayınları.
- YALVAÇ, F. (2008a). *Hegel'in Uluslararası İlişkiler Kuramı Dünya Tini, Devlet ve Savaş* (2. Basım). Phoenix Yayınevi.
- YALVAÇ, F. (2008b). *Rousseau ve Uluslararası İlişkiler* (3. Basım). Phoenix Yayınevi.
- YALVAÇ, F. (2010). Savaş ve Barış. İçinde A. Eralp (Der), *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, (5. Basım ss. 251-287). İletişim Yayınları.

İÇ GÜVENLİK BAĞLAMINDA I. DÖNEM TBMM'DE DÂHİLİYE VEKÂLETİ VE BAĞLI KURULUŞLAR BÜTÇE GÖRÜŞMELERİ

IN THE CONTEXT OF INTERNAL SECURITY, BUDGET NEGOTIATIONS WITH THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS AND ITS AFFILIATES IN THE FIRST TBMM

БЮДЖЕТНЫЕ ПЕРЕГОВОРЫ В ВЕЛИКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ СОБРАНИИ ТУРЦИИ (ТВММ) ПЕРВОГО СОЗЫВА: ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

Hacı Veli GÖK*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına dâhil olması ve Mondros Mütarekesi sonrası yaşanan gelişmeler, Milli Mücadelenin başlamasında en önemli etken olmuştur. Bu süreçte Türk ordusu ve halkı topyekûn bir mücadele içerisine girmiş ve vatan savunması temelinde bir mücadele başlamıştır. Milli Mücadele döneminde, iç ve dış güvenlik ayrımı ortadan kalkarak vatanın kurtuluşuna yönelik tek bir güvenlik stratejisi söz konusu olmuştur. Bu strateji doğrultusunda Mustafa Paşa öncülüğünde verilen İstiklal mücadelesi neticesinde emperyalist güçler hezimete uğratılarak vatan topraklarından çıkarılmışlardır. Ancak bu süreçte ülkede eşkıyalık, asayişsizlik ve isyanlar patlak vermiş ve bu durum halk üzerinde tedirginlik ve kaygıya yol açmıştır. Bu kaygının ortadan kaldırılması amacıyla Dâhiliye Vekâleti ve bağlı kuruluşlar önemli bir misyon üstlenmişlerdir. Zira dış güvenliğin sağlanmasının en önemli şartları arasında güçlü bir iç güvenliğin tesisi hayati öneme sahiptir. Bu öneme binaen Dahiliye Vekâleti ve bağlı kuruluşları önemli bir mücadele içerisine girmişleridir. Verilen bu mücadele sürecinde yaşanan aksaklıklar TBMM'de yankı bulmuş ve bu konuda zaman zaman tartışmalar yaşanmıştır. Bu çalışmada, 1921 Türkiye'sinde güvenlik teşkilatlarındaki yapısal bozukluklar, dönemin iç güvenlik anlayışı ve iç güvenlik teşkilatları Meclis zabıtları merkezli incelenerek sağlıklı bir değerlendirmeye varılması amaçlanmıştır. Türkiye'de 1921 yılında iç güvenlik teşkilatları ve iç güvenlik meselesi ile ilgili çok önemli bilgiler veren Dâhiliye Vekâleti ile bağlı kuruluşlar bütçe görüşmelerinin ayrıntılı analizi bu çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dâhiliye Vekâleti, Emniyet Umum Müdürlüğü, Jandarma Umum Komutanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bütçe Görüşmeleri

* ORCID: [0000-0001-7419-0271](https://orcid.org/0000-0001-7419-0271), Dr., Emniyet Genel Müdürlüğü, h.veligok@gmail.com

ABSTRACT

Being included in the First World War of the Ottoman Empire and developments after Mondros Armistice Agreement were the most essential factor in the beginning of National Struggle. Within this period, the Turkish army and public got into the fight and a struggle on the basis of nation defense had started. In the period of the National Struggle, the difference between internal and external security was disappeared and it was tried to find a strategy under the one security concept about the liberation of the homeland. However, thuggery, lawlessness and rebellions broke out and this situation led to uneasiness and anxiety among the people. With the aim of removing this uneasiness, the Ministry of Interior and establishments undertook an important mission. In this study, it is aimed to evaluate the structural problems of the establishments mentioned, the internal security concepts and internal security governances properly by analyzing official reports. The internal security governances and budget discussions of establishments affiliated with Ministry of Interior, giving important information about internal security issue, in 1921 are comprised the main theme.

Key Words: Ministry of Interior, General Directorate of Security, Gendarmerie General Command, Grand National Assembly of Turkey, Budget Discussions

АННОТАЦИЯ

Участие Османской империи в Первой мировой войне и события после Мудросского перемирия были наиболее важными факторами в начале национальной борьбы. В этом процессе турецкая армия и народ вступили в тотальную борьбу и борьба началась на основе защиты родины. Исчезло различие между внутренней и внешней безопасностью в период национальной борьбы и осталась только одна стратегия безопасности для освобождения родины. Согласно этой стратегии, в результате борьбы за независимость под руководством Мустафы Кемал-паши империалистические державы потерпели поражение и были изгнаны с родины. Но в ходе этого процесса в стране вспыхнули бунты, бандитизм и беззаконие, что вызвало беспокойство и волнение среди населения. Чтобы устранить это беспокойство, Министерство внутренних дел и его подразделения взяли на себя важную миссию. Одним из важнейших условий обеспечения внешней безопасности жизненно важное значение имеет создание прочной внутренней безопасности. Из-за этой важности Министерство внутренних дел и его подразделения вступили в важную борьбу. Неудачи, пережитые во время этой борьбы нашли отражение в Великом Национальном Собрании Турции, и этот вопрос время от времени обсуждался. В этом исследовании их цель - направлен на получение здоровой оценки путем изучения структурных дефектов в организациях безопасности в Турции 1921 года, понимания внутренней безопасности того периода и организаций внутренней безопасности в центре парламентских протоколов. Основным направлением этого исследования является подробный анализ переговоров по бюджету с Министерством внутренних дел, который дал очень важную информацию об организациях внутренней безопасности и проблеме внутренней безопасности в Турции в 1921 году.

Ключевые слова: Министерство внутренних дел, Главное управление безопасности, Главное командование жандармерии, Великое национальное собрание Турции (ТБММ), переговоры по бюджету.

1. GİRİŞ

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi içerisinde, bireyin en temel ihtiyaçları arasında gıda ve sağlık gibi fizyolojik ihtiyaçları yer almaktadır. Bahse konu fizyolojik ihtiyaçlarının sağlanması durumunda ikinci temel ihtiyacı güvenlik ihtiyacı oluşturmaktadır. Güvenlik ihtiyaçları içerisinde bireyin kişisel güvenliğinden, mesken güvenliğine hatta birey ve toplumun ahlaki güvenliğine kadar birçok başlık sıralanabilir. Bireyin en temel ihtiyaçları arasında yer alan güvenlik ve emniyetin tesis edilmesi diğer birçok ihtiyaç ve gelişmenin de önünü açmaktadır. Güvenliği sağlanan toplumların ekonomi, sağlık, bilim ve diğer birçok konuda ilerleme kaydetmesi kaçınılmazdır. Zira güvenlik başlığı diğer olumlu gelişmelere zemin hazırlamaktadır. Eskiçağlardan beri var olan güvenlik ihtiyacı, insanları mağaralarda yaşamaya, güçlü kaleler ve surlar inşa etmeye yöneltmiştir. Ayrıca toplumlar tarihsel süreç içerisinde gerek örfi kanunlar gerekse yazılı metinlerle genel güvenliği sağlama noktasında kanunlar ve kurallar koymuşlar ve tesis ettikleri kurum ve teşkilatlar aracılığı ile bu kuralları tatbik etmişlerdir. Buradaki en büyük amaç toplumun huzur, güven ve esenliğini sağlamaya dayanmaktadır.

Bu bağlamda, ülkenin iç güvenliğinden ve kamu düzeninden sorumlu olan Dâhiliye Vekâleti bu sorumluluğunu kendisine bağlı olan Emniyet Umum Müdürlüğü ile Jandarma Umum Komutanlığı vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Sultan II: Mahmut döneminde 1836 yılında Sadaret Kethüdalığı adı altında faaliyet yürüten iç güvenlik teşkilatı Umur-ı Mülkiye Nezareti 1837'de Dâhiliye Nezareti adını almış ve başına da Akif Paşa tayin edilmiştir. (Akgündüz 150) Dâhiliye Nezareti adı altında kurulan teşkilatta 1913'e gelindiğinde, önemli bir revizyon yapılmış ve bir *nizamname* çıkarılmıştır. Bu düzenleme Dâhiliye Nezareti'nin kurumsallaşmasına bulunduğu katkıdan dolayı önem arz etmektedir. Zira nizamname ile Dâhiliye Nezareti müstakil bir teşkilat kanununa sahip olmuştur. (Gök 44; Çelik 21) Dâhiliye Nezareti 2 Mayıs 1920 sayılı kanun ile Dâhiliye Vekâletine dönüştürülmüştür. Dâhiliye Nezareti, Cumhuriyet dönemi ile birlikte önce Dâhiliye Vekâleti daha sonra ise İçişleri Bakanlığı adını almıştır. (İpşirli 416; Başa 230) Milli mücadele sürecinde 5 Mayıs 1920 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu'nun ilk toplantısındaki hükümet programında Dâhili politikalara önemli bir yer verilmiştir. Buna göre milletin birlik ve beraberliğinin tesisi ve ülke çapında asayiş ve huzurun sağlanması en önemli başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. (Gök 46). Bu doğrultuda Dâhiliye Vekâlet'ine bağlı kuruluşlar arasında yer alan Emniyet Umum Müdürlüğü'nün tarihsel gelişimine bakıldığında farklı düzenlemelerden geçtiği görülmektedir. Tarihsel süreç içerisinde ilk olarak 10 Nisan 1845'te yayımlanan polis nizamnamesi ile İstanbul'da polis teşkilatı kurulmuştur. 4 Aralık 1879'da ise Zaptiye Nezareti kurularak Polis teşkilatı Dâhiliye Nezareti'ne bağlanmıştır. 1879-1907 yılları arasında çeşitli düzenlemelerden geçirilen polis teşkilatı ile ilgili 1907'de ilk polis nizamnamesi yayımlanmış ve ilk polis mektebi kurulmuştur. 1908 yılına gelindiğinde, Emniyet Umum Müdürlüğü'nün kurulması ile Emniyet teşkilatı, Umum Müdürlük vasfına erişmiş, böylece polis teşkilatı Umum

İç Güvenlik Bağlamında I. Dönem TBMM'DE Dâhiliye Vekâleti ve Bağlı ...

Müdürlük çatısı altında toplanmıştır. 1910'a gelindiğinde teknolojik gelişmeler ışığında suç ve suçluların tespitinde çok önemli bir faktör olan parmak izi bürosu kurulmuştur. 9 Aralık 1913'te çıkarılan Dâhiliye Nezareti Teşkilat Nizamnamesine göre Emniyet Umum Müdürlüğü'nün görevi "Memleketin Emniyet ve İnzibatına taalluk eden her türlü umum ve muamelatı takip ve o baktaki muhaberatı idare ve polis teşkilat ve polis mekteplerini idare etmek." olarak belirlenmiştir. (Kaya 75-76; Sayın 6; Yılmaz 132; Özel 35; Mil 41). Bu bağlamda Milli Mücadele dönemine gelindiğinde iç güvenliğin tesisinden sorumlu polis teşkilatı aynı zamanda vatan savunması için görev almış ve Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde 18.000 olan polis sayısı, Milli Mücadele dönemi sonrası kayıplarla birlikte 2000'e kadar düşmüştür. (Mil 41)TBMM'nin kuruluşundan hemen sonra 23 Haziran 1920'de birisi İstanbul'da İstanbul Hükümetine bağlı diğer ise Ankara'da Milli Hükümete bağlı olmak üzere iki Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü vücuda getirilmiştir. Ancak polis teşkilatında oluşan bu iki başlılık İstiklal Savaşının neticelenmesi ile birlikte giderilmiştir. 1922'de kurulan merkezi polis teşkilatı ile birlikte iç güvenliğin sağlanmasında çok önemli sorumluluklar üstlenen polis teşkilatı tek merkezden görev ifa etmeye başlamıştır. (Dikici 721) İç güvenliğin tesisinde polis teşkilatı kadar öneme haiz olan Jandarma teşkilatı ise 14 Haziran 1839'da Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesi ile birlikte kurulmuştur. (Tıgılı 19; Çetinkaya 974; Özcan 175; Uçar 280) Jandarma Teşkilatının oluşturulmasında yabancı etkisinden de söz etmek gerekir. Zira İngiliz General Baker Paşa öncülüğünde oluşturulan heyet, Jandarma Teşkilatının oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır. (Sönmez, Jandarma 167; Sönmez, Osmanlı 2855) Bu süreç içerisinde II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Rumeli'de başarılar gösteren jandarmalar buradaki başarısının Anadolu'da da gerçekleşmesi için Anadolu'ya çağırılmışlardır. 1909'da Umum Jandarma Kumandanlığı oluşturulmuş, 16 Mart 1909'da yayımlanan bir nizamname ile de Umum Jandarma Kumandanlığı teşkilat yapısında değişikliğe gidilerek şube sayısı üçten ikiye düşürülmüştür. Böylece Umum Jandarma Kumandanlığında iki şube, bir özel kalem, bir genel evrak kalemi, daire müdürlüğü ve Umum Müfettişlikten oluştuğu görülmektedir. I. Dünya savaşı döneminde Osmanlı Devleti Kara Kuvvetleri içerisine dâhil edilen Jandarma, II. Ordu müfettişliği bölgesinde yer alan Seyyar Jandarma Birlikleri, Şam, Halep, Kudüs ve Mekke taburlarından oluşmuş ve çok önemli vazifeler ifa etmiştir. (Koparan 21, 31) Bu doğrultuda iç güvenlik noktasında Jandarmanın önemi en az Emniyet teşkilatı kadar mühimdir.

2. 1921

2.1. 1921 Yılı Dâhiliye Vekâleti ve Emniyet Umum Müdürlüğü Bütçe Görüşmeleri (22 Şubat 1921)

2.1.1. Müfettişlik Teşkilatı

1921 Dahiliye Vekaleti bütçe görüşmeleri sırasında kabinede Dahiliye Vekilliği görevini Refet Bey üstlenmektedir. Ancak bahse konu yılda yapılan bütçe görüşmeleri sırasında Bele'yi TBMM'de Dr. Adnan Bey temsil etmiştir. 1921 Dâhiliye Vekâleti bütçe görüşmeleri *müfettişlik* tartışması ile başlamıştır. Bu konuda

söz alan Konya Milletvekili Vehbi Bey, bütçe görüşmeleri vesilesi ile *müfettişlik* meselesini TBMM'ye taşımıştır. Mecliste gündeme gelen müfettişlik teşkilatına ilk olarak Sultan II. Abdülhamit döneminde rastlanmaktadır. II. Abdülhamit döneminde görev alan müfettişlerin görevleri arasında özellikle, IX. yy. ın sonlarına doğru belirli bölgelerde gerçekleştirilen ıslahatları teftiş etmek yer almaktadır. (Öztürk 4; Türkmen 240) Bu bağlamda 1878 Berlin Antlaşması ile Türkiye'nin doğusundaki altı ilde (Erzurum, Sivas, Van, Bitlis, Mauratül-aziz, Diyarbakır) gerçekleştirilmesi istenilen ıslahatlara yönelik yapılan dış baskı neticesinde Osmanlı idaresi tarafından bahse konu bölgeye bir teftiş heyeti gönderilmiştir. Temel görevleri arasında sorumluluk bölgesinde asayişin teminini sağlamak olan Müfettişlik Teşkilatı¹, çeşitli tarih ve bölgeleri kapsamak üzere 28 Nisan 1920'de *Anadolu Olağanüstü Müfettişliğinin* kurulması ile çalışmalarına devam etmiştir. 3 Kasım 1920'de kapatılan müfettişlik teşkilatı daha sonra 1921 anayasasında tekrardan kendisine yer bulmuştur² (Bulut 85; Akhan 169). 1927 yılında çıkarılan kanun ile Türkiye Cumhuriyeti'nde Umumi Müfettişlikler yeniden tesis edilmiştir. (Resmi Gazete, 1927/1164)

Vehbi Bey, Dâhiliye Vekâleti V. Dr. Adnan Bey'e hitaben müfettişlik teşkilatının işleyişinden rahatsızlık duyduğunu iletmış ve “ya bunlar teftiş etmiyor, ya teftiş ettiklerinde bir şey bulamıyor. Teftiş etmiyorlarsa bunların ne lüzumu var. Bir şey bulamıyorlarsa yine ne lüzumu var. Şu halde her iki surette de bendenizce bu müfettişlere hiç lüzum yoktur.” şeklinde ifadeler kullanarak bu kurumun işlevsizliğini ve kaldırılması gerekliliğini vurgulamıştır. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 22.02.1337: 363; Hâkimiyet-i Milliye, 23 Şubat 1921: 2) Vehbi Bey'in müfettişlik kavramını bu derece sert bir dille eleştirmesinin geçmişte yaşanan kötü tecrübelerden kaynaklandığı düşünülebilir. İç güvenliğinin tesisinde önemli görev ve sorumluluklar yüklenmiş olan müfettişlik teşkilatının, Osmanlı Devleti döneminde tesis edilmesinde, iç zorunluluklar olduğu kadar yabancı güçlerin baskı ve zorlamasının da ciddi bir payı vardır. Bu bağlamda, müfettişlik teşkilatı Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmek isteyen dış güçler tarafından kullanılmıştır. Bunun en yakın örneği Damat Ferit Paşa Hükümeti döneminde yaşanmıştır. Milli Mücadele döneminde Kuvay-ı Milliye'yi ortadan kaldırmak için İtilaf güçlerinin talep ve telkinleri ile tesis edilen Kuvay-i İnzibatiye ordusu bu amacında başarısız olmuştur. Bunun üzerine, “Anadolu'da söz konusu olan isyanı ve asayişsizliği direk olarak ortadan kaldırmak için” Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği 27 Nisan 1920'de kurulmuştur. (Öztürk 6) Devlet için fayda sağlamasından daha çok bir tehdit unsuru olarak kullanılan böylesi bir kurumun Osmanlı Devleti'nin varisi Türkiye'de halen geçerliliğini koruyor olması milletvekillerinin bilinçaltında ister istemez bir endişe

1 Müfettişlerin diğer görevleri arasında; ıslahatları gerçekleştirmek, yasaları uygulamak, mülki ve idari işleri denetlemek ve ıslah edilmesi gereken yerleri merkezi hükümete bildirmek yer almaktadır. (Kaya 2019: 26)

2 “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10-21. maddeleri yeni mülki idare yapısını belirlerken, 22. Maddesi vilayetlerin iktisadi ve sosyal ilişkileri açısından bir araya getirilerek Umumi Müfettişlik Teşkilatı'nın kurulabileceğini, 23. maddesi ise kurulacak olan Umumi Müfettişliklere atanacak müfettişlerin görevlerini belirlemektedir.” Bkz. (Korhan 2011: 102)

İç Güvenlik Bağlamında I. Dönem TBMM'DE Dâhiliye Vekâleti ve Bağlı ...

yaratmıştır. Ancak Cumhuriyet dönemi müfettişlik teşkilatının genel bir incelemesi yapıldığında bu korku ve endişenin yerini sükûnete bıraktığı görülmektedir. Zira Cumhuriyet dönemi yeniden düzenlenen müfettişlik teşkilatı Türk devletinin kendi iradesi ile tesis edilmiş, merkezi yönetimi güçlendirme ve iç güvenliği sağlama kaygısı ile şekillenmiştir. (Özbay 50)

Vehbi Bey'in müfettişlik teşkilatının kaldırılmasını istemesinde etkili olan sebepler arasında bu teşkilatın işleyişinde meydana gelen sıkıntılar da yer almaktadır. TBMM'de müfettişlik üzerinden başlatılan tartışmaya Kırşehir milletvekili Müfit Bey ve Dâhiliye Vekâleti V. Dr. Adnan Bey de dâhil olmak durumunda kalmış ve Vehbi Bey'e katılmadıklarını dile getirmişlerdir. (Hâkimiyet-i Milliye, 23 Şubat 1921: 2) Adıvar, müfettişlik teşkilatının kaldırılması bir yana ikmal edilmesi düşüncesindedir (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 22.02.1337: 364). Ayrıca Adnan Bey, dünyanın hiçbir yerinde müfettişlik teşkilatının lağvının söz konusu olmadığını altını çizmiştir. (Hâkimiyet-i Milliye, 23 Şubat 1921: 2) Adnan Bey'e göre iç güvenliğin sağlanmasında önemli görevler üstlenen müfettişler birçok iş yapmakta ve birçok farklı kurumu teftiş etmektedirler. (Hâkimiyet-i Milliye, 23 Şubat 1921: 2) Müfettişliğin kaldırılması tartışmasına dâhil olan Hakkâri Milletvekili Mazhar Müfit Bey'e göre bu mekanizmanın kaldırılması merkezi otoritenin zayıflamasına mahal verebilir. Bu durumu örneklerle açıklama yoluna giden Mazhar Müfit Bey, müfettişliğin ortadan kalkması durumunda vatandaşların her konudaki şikâyetleri kısa süre zarfında değil uzun bir müddet sonra çözülecektir. Mazhar Müfit Bey burada denetim mekanizmasının göreceği zarar konusunda milletvekillerini uyarmaktadır.³ Aydın Milletvekili Tahsin Bey de müfettişliğin lağvına karşı çıkan milletvekilleri arasında yer almıştır. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 22.02.1337: 364; Hâkimiyet-i Milliye 23 Şubat 1921: 2)

2.1.2. Genel Asayiş, Emniyet ve Huzurun Tesisi ve Dâhiliye Vekâleti

Kelime anlamı, "Bir yerin düzen ve güvenlik içinde bulunması durumu, düzenlilik, güvenlik" anlamına gelen asayiş bir devletin asli görevleri arasında yer almaktadır. Zira asayişte meydana gelecek kötü gidişat devletleri hem içerde hem de dışarda zor duruma sokabilmektedir. Dış politikada güçlü olmanın en etkili yolu güçlü bir iç güvenlik ve hâkimiyetten geçmektedir. Bu minvalde cumhuriyetin mirasını devraldığı Osmanlı Devleti döneminde devletin birçok isyanla uğraştığı ve bu durumun, devletin dış politikasını sekteye uğrattığı bilinmektedir. Milli mücadele döneminde ise Türk Devleti bir yandan dış güçlere karşı vatan müdafaası verirken öte yandan iç güvenliği temin noktasında mücadele içerisinde olmuştur.

Dâhiliye Vekâleti bütçe görüşmelerinde, müfettişlik teşkilatını *emniyet* ve *huzur* kavramları çerçevesinde değerlendiren Aydın Milletvekili Tahsin Bey, Türk

3 Mülki idari sistemindeki mekanizmanın bozukluğundan söz eden Aydın milletvekili Tahsin Bey, "Görüyoruz ki taşralarda valiler yaptıkları şeylerde ahaliye hitap etmeye tenezzül bile etmiyorlar efendim. Memurini Dâhiliye böyle olmamalıdır. Ahaliye hitap etmeye tenezzül etmiyorlar. Kaymakamlar gidiyorlar, karşılarındakilerin halet-i ruhiyesini ve nasıl bir adam olduğunu ve gideceği memlekette ne surette ifayı vazife edeceğini anlamıyor, anlamaya tenezzül etmiyorlar." Bkz. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 22.02.1337: 364)

milletinin emniyet, huzur ve asayiş gibi kavramlara uzunca bir süredir hasret kaldığını belirtmiştir. Uzun yıllar türlü savaşlarla boğuşan ve nihayet İstiklal Savaşı içerisinde beka meselesi ile karşı karşıya kalan Türk milleti temsilcileri için bu haklı bir değerlendirmedir. Tahsin Bey, 69 milyonluk 1920 bütçesinde Dâhiliye Vekâleti, Emniyet Umum Müdürlüğü ve Jandarma Umum Komutanlığı bütçelerine 8 küsur milyon TL'nin ayrıldığına 1921 senesi için bu rakamın 10 milyon TL'ye çıkacağını altını çizmiştir. Dâhiliye Vekâlet'inin en önemli vazifesinin emniyet ve genel asayiş sağlama, halkın refahını temin etmek olduğunu vurgulayan Tahsin Bey, uzun yıllar bu gibi kavramların özlemi içerisinde olan Türk Milletinin, 1921 senesi içerisinde 10 milyon TL'yi ilgili bütçelere ayırabileceğini kararlılıkla ve gururla ifade etmiştir. Bu tespit göstermektedir ki, 1921 Türkiye'sinin önceliği ne sağlık ne eğitim ne de başka bir başlık altında değerlendirilemez. Öncelik ülkenin kurtuluşu ve güvenliğidir (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 22.02.1337: 364). Zira güvenlik ve bağımsızlık kavramları sayılması gereken her türlü başlıktan önce gelmektedir. Bu doğrultuda bir ülkede iç ve dış güvenlikten bahsedilemezse diğer hiçbir kavramın öneminden bahsedilemez. Tahsin Bey 1921 bütçe görüşmeleri arasında yer alan; Maarif, Nafia, Şer'iyeye, Posta ve Telgraf, Adliye ve Sıhhiye gibi konularda yapılan tüm bütçe görüşmeleri içerisinde en zarurisini Dâhiliye Vekâleti ve buna bağlı kuruluşlarının bütçe görüşmeleri olarak değerlendirmiştir.

Müzakereler esnasında söz alan Kayseri Milletvekili Ahmet Hilmi Bey, emniyet ve asayiş başlığı içerisinde önemli bir konuya değinmiştir. Ahmet Hilmi Bey, bir tespit yaparak ülkede görev yapan kalifiye memurların Mondros Mütarekesi sonrasında işten el çektirildiği ve onların yerini ehil olmayan memurların almış olduğu düşüncesini ortaya atmıştır. İşten çıkarılmaların gerekçesini ise “birçok zihniyet dolayısıyla iyi idare memurları işten alındı” şeklinde açıklamıştır. Bu durum mütarekeden sonra merkezi hükümetin dağıldığını ve milli mücadele yanlısı memurların işten el çektirildiği düşüncesini doğurmaktadır. Milli Mücadele döneminde bu mücadeleyi yürütmekle görevli olan memurların birbirleri ve hükümetle olan iletişimi sağlama noktasında, itilaf güçleri tarafından muhabere ağına konulan engellemeler de bu kapsamda değerlendirilebilir. (Başkan 6) Ayrıca Dâhiliye Vekâleti Muhasebe Vilayet Şubesi tarafından yazılmış olan 29 Ekim 1919 tarihli evrakta bakıldığında, işgal edilen memleketlerde mazeretsiz olarak 30 Eylül 1919 tarihine kadar kalan memurlara devlet teşkilatında görev verilmeyeceğinin belirtilmesi Ahmet Hilmi Bey'in tezini destekler niteliktedir. (BCA 272-00-00-12/38-27-2) Milli mücadele döneminde İstanbul'dan kaçarak milli hükümet emrinde çalışmak üzere iltica eden polis memurlarının durumu yaşanan sürece örnek teşkil etmektedir (30-10-00-00/88-579-1). Böylece anlaşılmaktadır ki, işgal güçleri işgal ettikleri bölgelerde kendi çıkarlarına uygun önlemler almaktadır.⁴ Ahmet Hilmi

4 12 Ekim 1921 tarihli Başvekâlet kararnamesine bakıldığında İtilaf güçleri tarafından işten el çektirilen memurlarla alakalı, işgal sırasında görev yerlerini terk etmeyen Yunan asıllı memurlar arasında ahlaki düzgün olanların istihbari araştırması yapıldıktan sonra düzgün olanların uygun yerlerde işe alımlarının yapılmasının kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. (BCA 30-10-00-00/204-392-23) Aynı şekilde Yunan işgali altında hizmeti terk etmeyerek görevine devam eden ve tayini merkeze ait bulunan memurların işgal esnasındaki hareket, seciyye ve

İç Güvenlik Bağlamında I. Dönem TBMM'DE Dâhiliye Vekâleti ve Bağlı ...

Bey'e göre Milli Mücadelenin başlaması ve milli hükümetin tesis edilmesinden sonra memur görevlendirilmelerinde “yeterlilik” faktörüne itina gösterilmemiştir. Bu durumu örnek vererek açıklama yoluna giden Ahmet Hilmi Bey, yaşanan bir olumsuzluğa değinmiştir. Buna göre muhtelif cephelerde savaşan bir ihtiyat zabiti, ülkede görev yapan bazı yöneticilerin çarpık düşüncelerinden dolayı mağdur olmuştur. Mısır'da esir kalan bu zabit esaretten kurtularak İstanbul'a gelmiştir. Daha sonra yanındaki arkadaşları ile birlikte Yozgat'a gitmek üzereyken Değirmendere olarak bilinen bölgede eşkıyalar tarafından soyulmuştur. Daha sonra canını kurtararak memleketi Yozgat'a ulaşan bu zabit, başından geçenleri Kayseri'de bulunan bir arkadaşına mektup göndermek suretiyle yazmıştır. Zabitin yazdığı mektupta, “korktuğumuz başımıza geldi. Yolda bizi eşkıyalar soydu. Aldığımız ufak tefek eşyalar gitti” diyerek içinde düşmüş olduğu durumu özetlemiştir. Zabıt, mektubunda ayrıca bu konu ile alakalı jandarma kumandanlığına ve komiserliğe gittiğini ancak dikkate alınmayarak buralardan kovulduğunu dile getirmiştir. Bahse konu zabıt bu duruma, “yazık bizim gösterdiğimiz fedakârlığa” şeklinde veryansın etmiştir. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 22.02.1337: 368)

Ahmet Hilmi Bey, “sansür bir defa vazifesi olmadığı halde bu mektubu açıyor” diyerek mektubun güvenlik güçlerinin eline geçtiğini ve yetkili komiserin mektubu okuduktan sonra, “Bu efendi, halkı hükümet aleyhine teşvik ediyor.” şeklinde bir kanata vardığını dile getirmiştir. Yetkili komiser, bu doğrultuda tarassut altında bulundursun, takibat icra edilsin diyerek Mutasarrıflık vasıtasıyla talimat vermiştir. Bunun üzerine Mutasarrıf emriyle bahse konu zabıt gözaltına alınmış ve birkaç gün sonra Kayseri'ye gönderilmiştir. Kayseri'de bahse konu mektup yüzünden İstiklal Mahkemesine verileceği sırada, Ahmet Hilmi Bey bu durumu duyarak konuya dâhil olmuştur. Mektubu okuyan Ahmet Hilmi Bey bu mektupta herhangi bir olumsuzluk görmek bir yana bilakis şahsı takdir etmek gerekliliği kanaatine varmıştır. Ona göre görevini yaparak memleketine dönen bir asker, “memleketin asayişsizliğinden dolayı” hırsızlar tarafından soyulmuş, bu durumdan duymuş olduğu derin üzüntüyü de mektup yazmak suretiyle arkadaşı ile paylaşmıştır. Ahmet Hilmi Bey, ülkenin idare anlayışını TBMM kürsüsünden eleştirmeyi kendisine bir görev bilmiştir. Ona göre, böylesi bir durumda şahsa ceza vermeyi reva gören bir anlayış içerisinde olan yöneticilerin, halkın can ve mal güvenliğini, asayişini temin için görevlendirilen Dâhiliye Vekâleti içerisinde görev yapıyor olması, idari anlamda yönetimsel bir sıkıntının göstergesidir. Ahmet Hilmi Bey'in araya girmesi neticesinde bahse konu zabıt serbest bırakılmıştır. Tüm bunlardan yola çıkarak, Ahmet Hilmi Bey Dâhiliye Vekâleti emrinde çalışan idare memurları ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

“İdare memuru bir hak ile büyük bir nüfuzu ilmi ile fen ile memleketi idare etmek liyakatinde olursa orada bir fenalık olmaz. Fakat idare memurları sellemehüsselam (keyfince) ve biraz da nüfuzu kırmak, memlekette sivrilen bir fikri, sivrilen bir

ahlakları incelenmek kaydıyla işe alımlarının 23 Kasım 1922 tarihli yazı ile TBMM'ye arz edilmesi bir diğer örneği teşkil etmektedir. (BCA 30-18-01-01/6-38-7)

şahsiyeti mahvetmek ve onu derhal kırmak zihniyetiyle hareket ettiği takdirde, birçok fenalıklar oluyor.” (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 22.02.1337: 369)

Ahmet Hilmi Bey bu açıklaması ile idarecilerin ve yönetim anlayışının sistemsiz ve kanuni bir süreç takip etmek yerine bilakis sistemsizlik temelli keyfiyetçiliğin 1921 Türkiye’inde işgal ettiği yeri açıklamıştır. Ahmet Hilmi Bey’in Mondros Mütarekesinden sonra idare memurları arasında büyük bir değişim yaşandı düşüncesine Dâhiliye Vekâleti V. Dr. Adnan Bey inkâr etmemiştir. Adnan Bey’e göre mütarekeden sonra eski memurlar değişmiştir. Daha sonra muhtelif İstanbul Hükümeti kabineleri zamanında bir değişim daha yaşanmıştır. Adnan Bey’e göre bu süreçte Dâhiliye Vekâleti içerisinde bu vekâletle ilişkisi olmayan kişiler işe alınmıştır. Ancak bu alım sürecinde memurların çeşitli sebeplerle görev yerlerine gitmemeleri ve Dâhiliye Vekâlet’inin “*akidelerine*” uygun memur bulunamaması kurumu zora sokmuştur. Öyle ki kahveciden kaymakam yapıldığı haberinin TBMM’ye kadar gelmiş olması, Mütareke sonrası ve Milli Mücadele yıllarında ülkenin nitelik ve nicelik açısından memuriyette ciddi sıkıntılar çektiğini göstermektedir. Bahse konu bu memurlar arasında, güvenlikten sorumlu kişilerin de yer aldığı unutulmamalıdır. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 22.02.1337: 370)

Görüşmeler devam ederken Hakkâri Milletvekili Mazhar Müfit Bey, Dâhiliye Vekâleti V. Adıvar’a Dâhiliye Vekâlet’inin çalışmaları neticesinde elde edilen kazanımlar noktasında soru yönelmiştir. (Hâkimiyet-i Milliye, 23 Şubat 1921: 2) Adnan Bey’e göre, ülkenin iç güvenliğinden sorumlu olan Dâhiliye Vekâlet’inin Nafia Vekâleti gibi, “şu kadar met. şu kadar km. yol yaptık” şeklinde bir kalıp içerisinde veri açıklama yöntemi olamaz. Bu bağlamda Dâhiliye Vekâlet’inden beklenen verim iç güvenlik kapsamında vakıa ve hadiselerle engel olabildiği ölçüde değerlendirilmelidir. Ülkede karışıklık çıkarmak isteyenlere karşı Dâhiliye Vekâleti olarak mücadele verilmekte olduğunu dile getiren Adnan Bey, “Bendeniz, kemal-i esfle söylüyorum ki, hakikaten bu son geçen sene zarfında memleketin birçok yerinde şurişler, isyanlar ve şekavetler vuku buldu.” ifadelerini kullanarak, Dâhiliye Vekâlet’inin dönem koşulları içerisinde tek başına bahse konu isyan ve karışıklıkları bertaraf edecek kuvvet ve kapasitesinin bulunmadığının altını çizmiştir. Adnan Bey’e göre, bu nedenle meydana gelen iç karışıklıkların bastırılmasında vekâletler arası koordineli bir çalışma yöntemi benimsenmelidir. Dâhiliye Vekâleti ile bu konuda dirsek temasında olan Vekâlet ise Milli Müdafaa Vekâletidir. Zira dönem koşulları dikkate alındığında Milli Mücadelenin halen devam etmekte olması böyle bir dayanışmanın elzem olduğu göstermektedir. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 22.02.1337: 369) Adnan Bey’in kast ettiği karışıklıklar arasında; II. Anzavur Ayaklanması (13 Şubat-16 Nisan 1920), Adapazarı, Bolu, Gerede, Hendek ve I. Düzce İsyanı (13 Nisan-13 Mayıs 1920), Konya isyanı (2 Ekim-15 Kasım 1920), Yenihan, Yozgat, Boğazlıyan Çorum, Tokat ve Zile İsyancıları (13 Mayıs-27 Ağustos 1920), Milli Aşiret İsyanı (1 Haziran-15 Eylül 1920), Afyonkarahisar Çopur Musa İsyanı (Haziran 1920) yer almaktadır. (Çelik 591-596) İsyancıların nitelik ve niceliğine bakıldığında, bu isyanlara müdahale noktasında Adnan Bey’in, Vekâlet olarak tek başlarına bir mücadele veremeyecek olduklarını

İç Güvenlik Bağlamında I. Dönem TBMM'DE Dâhiliye Vekâleti ve Bağlı ...

dile getirmesi gayet makul karşılanmalıdır. Zira isyanları bastırma mücadelesi, vatan müdafaası kapsamında değerlendirilmelidir. Elde edilecek başarı ise topyekûn bir mücadele gerektirmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki, TBMM'nin Dâhiliye Vekâletinden beklentisi yüksektir, ancak dönem şartları düşünüldüğünde Adnan Bey'in savunması ise gerçekleri yansıtmaktadır.

Dâhiliye Vekâleti bütçe görüşmelerinde öne çıkan bir diğer konu ise ilçelerde güvenliği sağlamakla memur edilmiş en yüksek makam olan kaymakamların idarecilik anlayışı olmuştur. Bu kapsamda söz alan Konya Milletvekili Hacı Bekir Bey, illere az sayıda jandarma görevlendirmesinin yapıldığını dile getirmiştir. Şehirlere büyüklüğü ile orantılı olarak jandarma görevlendirilmesi yapılmaktadır. Bu bağlamda şehirlerde görev yapan az sayıdaki jandarmanın bir bölümü vali ve mutasarrıflıklar kendi emrine almaktadır. Hacı Bekir Bey, bunun yanında kaymakamların yanlarına *hizmetçi* (jandarmayı kast ederek) aldıklarını, şube müdürlerinin ve mahkemelerin de kendi uhdelerinde jandarma bulduklarını dile getirmiştir. Hacı Bekir Bey'in kaymakam yanında çalışan jandarmayı *hizmetçi* sıfatı ile TBMM kürsüsünde dile getirmiş olması, aslında makam sahibi kişilerin kolluk güçlerine asli vazifeleri dışında bir takım hususi işlerini de yaptırmış olabilecekleri düşüncesini doğurmaktadır. Sonuç olarak, illerde güvenlik gücü kapasitesinin yetersiz olduğunu anlatmaya çalışan Hacı Bekir Bey, bu durumu vermiş olduğu bir örnekle somutlaştırma yoluna gitmiştir. Buna göre Konya, Yalvaç-Akşehir arasında yaklaşık 80-100 kişilik bir grup, eşkıya tarafından soyulmuştur. Bunun üzerine mağdurlar kaymakamın yanına gelerek durumu anlatmışlar ve eşkiyalardan şikâyetçi olmuşlardır. Ancak kaymakamın mağdurları umursamamasından dolayı, ayrı bir şikâyet söz konusu olmuş ve bölgeye müfettiş görevlendirilmiştir. Müfettiş, kaymakama bahse konu yerde meydana gelen eşkıyalık olayında neden eşkiyaların peşine jandarma kuvveti göndermediğini sorduğunda, “Ben jandarma kumandanını çağırdım. Bir jandarmam var ben ne yapayım.” cevabını almıştır. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 22.02.1337: 376) Bu örnekten yola çıkarak Hacı Bekir Bey'in TBMM kürsüsündeki hitabı, dönemin idare anlayışındaki bozulmayı gün yüzüne çıkarmaktadır. Ancak 1921 yılı temel alındığında bağımsızlık savaşının içerisinde yer alan bir ülke için bu durumun gayet normal olacağı unutulmamalıdır. Zira milli mücadele sürecinde güvenlik güçlerinin çok önemli bir bölümü cephelerde vatan savunması ile meşguldür. Konuşmaların ardından, iç güvenlik bağlamında dönem Türkiye'sinin çok önemli konularına değinilen Dâhiliye Vekâleti bütçe görüşmeleri yapılan oylama neticesinde kabul edilmiştir (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 22.02.1337: 384) Böylece 1921 Dâhiliye Vekâleti bütçe görüşmeler neticesinde Dâhiliye Vekâlet'inin bütçesi 2.731.023 TL olmak üzere kabul edilmiştir. (Hâkimiyet-i Milliye, 23 Şubat 1921: 2)

Dâhiliye Vekâleti bütçe görüşmelerinin ardından Emniyet Umum Müdürlüğü bütçe görüşmelerine geçilmiş ancak görüşmelerde iç güvenlik bahsi geçmemiş ve yapılan oylama neticesinde bütçe 1.354.688 TL olarak kabul edilmiştir. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 22.02.1337: 385-388)

2.2. 1921 Yılı Jandarma Umum Komutanlığı Bütçe Görüşmeleri (27 Şubat 1921)

2.2.1. Jandarmada Görevi Kötüye Kullanma İddiaları

Dâhiliye Vekâleti ve Emniyet Umum Müdürlüğü bütçe görüşmelerinden beş gün sonra TBMM’de Jandarma Umum Komutanlığı bütçe görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler Dâhiliye Vekâleti görüşmelerinde olduğu gibi tartışmalarla başlamış ve bu bağlamda ilk sözü Ankara Milletvekili Hacı Mustafa Bey almıştır. Hacı Mustafa Bey, jandarma teşkilatında görmüş olduğu muhtelif sorunları örnekler vererek Meclis kürsüsüne taşımıştır. Buna göre iç güvenliğin sağlanmasında temel taşlardan birisini teşkil eden Jandarma karakollarının bazılarında ciddi sıkıntılar söz konusudur. 1921 şartlarında halkın büyük çoğunluğunun kırsal kesimde yaşadığı bilinmektedir. Görev bölgeleri kırsal kesimi kapsayan Jandarma karakolları ile ilgili TBMM’ye kadar taşınan sorunlar, Hacı Mustafa Bey gibi düşünen milletvekillerini tedirgin etmiştir. Hacı Mustafa Bey’e göre Ankara’da bulunan Çakal ve Çubuk’un Ravlı mıntıklarında bulunan Jandarma karakollarında ciddi sıkıntılar söz konusudur. Bu nedenle bahse konu bu iki karakol kaldırılmalıdır. Hacı Mustafa Bey karakolların kaldırılması gerekliliğini, “onlar, o mıntıklar etrafındaki köyler için muhafız değil, bilakis bir mazarrat teşkil ediyor.” şeklindeki ifadelerle özetlemiştir. Konu ile alakalı çok ciddi bir iddia ortaya atan Hacı Mustafa Bey, burada yaşayan köylülerin mahsulleri gayet bol ve köylü ahlak sahibi olduğunu dile getirdikten sonra, bahse konu köylünün müspet özelliklerinin, “Bu noktalar yani oralarda karakollar tesis edilinceye kadar öyleydi” şeklindeki ifadeleri ile olumsuz anlamda etkilendiğini savunmuştur. Bahse konu karakollar ile ilgili vahim iddialarda bulunan Hacı Mustafa Bey, bu bölgelerdeki köylere içki içme alışkanlığının, rüşvetin ve ahlaksızlığın bahse konu karakollar vasıtası ile girdiğini dile getirmiş, bu nedenle karakol bölgesinde bulunan köylülerin bu karakollardan rahatsızlık duyduğunu dile getirmiştir. Vatandaşın can ve mal güvenliğini korumak sebebi ile yapılan jandarma karakolları elbette ki buldukları bölgelerde devleti temsil eden başlıca kurumlar olarak faaliyet göstermektedirler. Böylesi vahim iddiaların ortaya atılması, karakolların tamamen ortadan kaldırılmasını gerektirmekten çok buralarda ıslah yoluna gidilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey’in bu vahim iddialarla tümevarım yoluna gidilmesinin yanlışlığını dile getirmesi ile birlikte Hacı Mustafa Bey, geri adım atarak karakolların lağvı yerine ıslah yoluna gidilebileceğini savunmuştur. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 483)

Hacı Mustafa Bey, bahse konu bölgelerdeki jandarma karakolları ile ilgili olumsuz fikirlerini, verdiği örneklerle somutlaştırma yoluna gitmiştir. Buna göre, yaz aylarında Çakal mıntıkası Karaoğlan Köyü’nde tarım işçisi olarak getirilen kişilerin sık sık jandarma tarafından götürülerek sorguya alınmasının tarım işçilerinin çalıştıkları yerleri terk etmesi ile sonuçlanmıştır. Bunun yanında jandarma mıntıkasında bulunan Yavrucak Köyü’nde bir vatandaş, 25 liraya deve satın almış daha sonra jandarma mıntika komutanı deve sahibine, “ulan bu deveye ben de ortağım” diyerek baskı yapmış ve bilahare devenin satışından kendisine pay almıştır. Bu iddianın yanında, yine jandarma bölgesinde bulunan Çerkes köylerinde, yakın

İç Güvenlik Bağlamında I. Dönem TBMM'DE Dâhiliye Vekâleti ve Bağlı ...

zamanda 40'a yakın büyükbaş hayvan çalınmıştır. Bunun üzerine Hacı Mustafa Bey'e diğer milletvekillerinden tepkiler gecikmemiştir. Diyarbakır Milletvekili Kadri Bey, Hacı Mustafa Bey'e bahsettiği bölge halkı ile yakın münasebetlerinin olmuş olabileceği gibi bir eleştiri yöneltmiştir (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 484). Jandarma ile ilgili eleştirilerini sıralamaya devam eden Hacı Mustafa Bey, Eğritepe köyünde yaşanan bir olayı anlatmıştır. Buna göre bahse konu köye gelen jandarma hemen köyün muhtarını çağırmış ancak muhtarın yerinde olmadığını cevabını almıştır. Bir süre sonra muhtar elinde yemek ile jandarmanın yanına gelmiştir. Muhtarın geç gelmesi gerekçe gösterilerek muhtar, jandarma tarafından ceza olarak köye 3-4 saatlik bir mevkiye götürülmüştür. Hacı Mustafa Bey'e göre burada alıkonulan muhtarın önünde, başka yerden tedarik ettirilen tavuk pişirilerek yenilmiş ve daha sonra muhtar jandarma tarafından serbest bırakılmıştır. Anlattığı bu örneğin tüm jandarma teşkilatına mal edilmemesi gerektiğinin altını çizen Hacı Mustafa Bey, teşkilat içerisinde bu tür kanunsuz iş ve işlem yapan personelin ayıklanması gerektiğinin ifade etmiştir. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 484).

2.2.2. Jandarma Karakolları İle İlgili Tartışmalar

Hacı Mustafa Bey, Jandarma Umum Komutanlığı bütçe görüşmelerinde, jandarma karakollarda yaşanan bir takım münferit olumsuzluklardan yola çıkarak iç güvenliğin tesisinde elzem önem taşıyan bu karakolların kapatılmasını istemiştir. Bunun yanında, jandarma ile ilgili birtakım iddiaları, TBMM kürsüsünden dile getirmiş olması bazı milletvekillerini rahatsız etmiştir. Bu bağlamda Diyarbakır milletvekili Kadri Bey söz almış ve jandarma karakollarını kaldırma fikrini eleştirerek şu ifadeleri kullanmıştır:

“Karakollar binay-ı devlet ve vücud-u devlette adeta insanın kan damarlarına benzer. Efendiler şahıs başkadır, idare teşkilatı başkadır. Vilayet idare edilmiyorsa bu, vilayet teşkilatından değildir, validendir. Liva idare edilemiyorsa mutasarıftandır. Binaenaleyh jandarma karakolu iş görmüyorsa bunun sebebi karakol kumandanının şahsında ve fitratındadır, karakolda değildir. Karakol lazım değildir denilemez.” (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 484)

Kadri Bey, Hacı Mustafa Bey'in devletin bir kurumunda yaşanan münferit olumsuzluklar bahane göstererek o kurumu topyekûn ortadan kaldırılmasının doğru ve mümkün olmayacağını anlatmaya çalışmıştır. Ayrıca, Hacı Mustafa Bey'in jandarma karakollarının köylere içki alışkanlığı soktuğu iddiasını da sert bir şekilde karşı gelen Kadri Bey, bu alışkanlığı bahse konu köylere uğrayan ve o mintikalarda bulunan karakol personelinin öğretmiş olabileceği ihtimalini zayıf görmektedir. Ona göre, bu kötü alışkanlıkların köylü tarafından memuriyet ve askerlik dönemlerinde öğrenilmiş olabileceği gerçeğinin göz önüne alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, jandarma karakolları ve teşkilatını karalayacak her türlü eleştiriye karşı çıkan Kadri Bey, konuşmasının sonunda çok ilginç bir tespit ortaya atmıştır. Kadri Bey, “Jandarmaların öteye beriye saldırdıkları, yedikleri vardır, vakidir. Fakat bu maaşla en namuslu bir adamı da, karakol kumandanı olarak gönderecek olursak üç gün sonra

bozulacağı muhakkaktır.” (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 484) ifadeleri ile aslında jandarma teşkilatına farklı bir suç isnat etmiştir. Dönem koşulları düşünüldüğünde halen milli mücadelenin içerisinde yer alan Türk Devleti, çalışanlarına eldeki mevcut imkânlar dâhilinde maaş ödemesi yapabilmektedir. Devletin bekası için topyekûn istiklal savaşı veren bir devletin güvenlik güçlerinin maaşlarındaki yetersizlik sebebi ile suç işleyerek bir takım fenalıklar içerisine girmesi kabul edilemez. Kadri Bey’in bu ithamlarına Vehbi Bey karşı çıkarak bu tür iddiaların geçeklik payı varsa bunları kanunsuzluk olarak değerlendirmiştir. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 486)

2.2.3. Jandarma-Vatandaş İlişkileri, Asayiş Temin Noktasında Var Olan Sıkıntılar ve Rüşvet İddiaları

Kütahya Milletvekili Besim Atalay Bey, “fahişeleri, fena yola gidenleri korkutan yegâne şey jandarmadır.” İfadeleri ile jandarmanın asayişin teminindeki rolünü vurgulayarak sözlerine başlamıştır. Besim Atalay Bey, iç güvenliğin önemli bir unsuru olan Jandarma Teşkilatının faydasını, vermiş olduğu örneklerle açıklama yoluna gitmiştir. Buna göre Türkiye güvenlik ve asayiş olarak iki bölgeye ayrılırsa birincisi, “saf ve bakir Türk ile meskûn olan kıta” diğeri ise “Sivas’tan öteye” olan mıntıkadır. Besim Atalay Bey bu mıntıkayı; “yol yok, asayiş yok, emniyet yok” olarak tanımlamış ve jandarmanın buralarda bulunmamasının milletin zararına olacağını düşünmektedir. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 484-485) Ancak unutulmamalıdır ki uzun yıllar süren savaş ortamında Jandarma, asıl görevi olan iç güvenliğin tesisinden ister istemez uzaklaşmıştır. Zira jandarma milli mücadele kapsamında Antep, Maraş, Urfa, Adana, Aydın ve Balıkesir’de önemli bir güç unsuru olarak faaliyetlerde bulunmuştur. (Koparan 82-95) Atalay’ın bu bölgelerden geçiş için jandarmaya para vermiş olduğunu dile getirmesi ise ayrıca bir tartışma konusu açmıştır. Besim Atalay Bey, Jandarmanın görevini itina ile yapabilmesi için maaşlarına yapılacak iyileştirmenin elzem olduğunu dile getirerek konuşmasını sonlandırmıştır. Besim Atalay Bey’in jandarma maaşının artırılması konusundaki düşüncesine katılan İzmit Milletvekili Hamdi Namık, 500-600 kuruş maaş alan bir jandarmadan fazla bir şey beklenmemesi gerekliliğini savunmuştur.⁵ (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 484-485; Hâkimiyet-i Milliye, 28 Şubat 1921: 2). Milletvekillerinin dikkat çektiği jandarma maaşlarındaki artış konusu Dâhiliye Vekâleti tarafından başçavuş, er ve erbaş maaşlarına zam yapılması teklifi ile TBMM’ye iletilmiştir. Ancak bu teklif, 24.08.1920 tarihli yazı ile kabul edilmeyerek Dâhiliye Vekâletine tekrardan iade edilmiştir. (BCA 30-10-00-00/125-891-1) Besim

⁵ Jandarmanın maaşının yetersiz olduğu düşüncesine Konya Milletvekili Vehbi Bey karşı çıkmıştır. Vehbi Bey konu ile alakalı; “Maaşı çok verirsek doğru olurmuş. Hayır, efendiler yüz elli lira maaş alanın bir mecdiye irtikâp ettiğini gördük. Yüz elli kuruş maaş alarak iffet ve namusuyla yaşayan memurları da gördük. Para çok vermektan müstakim olması lazım gelmez. Bu fikir yanlıştır. Doyuralım fakat bulgur pilavına kanaat etsin. Tavuk istemesin, koyun kestirmesin rica ederim. Bunlar meydanda bir hakikat. Aksi nasıl iddia edilebilir. İnsaflica düşünelim. Bunlar meydanda bir hakikat. Nesini inkâr etmeli arkadaşlar?” ifadelerinde bulunmuştur. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 486)

İç Güvenlik Bağlamında I. Dönem TBMM'DE Dâhiliye Vekâleti ve Bağlı ...

Atalay, jandarmanın sadece asayişî sağlama noktasında hizmet eden bir teşkilat olmadığını dile getirmiştir. Ona göre kış aylarında karla kapalı yollarda mahsur kalan vatandaşlara yardım elini uzatan ilk kişiler karakol jandarmalarıdır. Besim Atalay Bey sözlerini, “Bu gün jandarma teşkilatı memleketin asayiş ve inzibatı için elzem ve vacip derecesindedir” diyerek, jandarma ile ilgili tartışmalarda tarafını net olarak jandarmadan yana koymuştur. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 484-485)

Ülkede asayişî temin etmesi ve iç güvenliği sağlaması için kurulmuş olan Jandarma teşkilatının bu görevlerini eksik yaptığının⁶ TBMM kürsüsünde dile getirilmiş olması, ülkenin iç güvenlik anlamında ciddi sıkıntı yaşadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Konya Milletvekili Vehbi Bey, jandarmanın bu devlete lazım gelen bir teşkilat olduğunu ancak iç güvenlik noktasında jandarmanın etkisini somut olarak görmek istediğini dile getirmiştir. Buna göre Jandarmanın göstermiş olduğu bu etki aksi halde sirayet etmektedir. Vehbi Bey, jandarmaya karşı eleştirisi öylesine ileri götürmüştür ki, jandarma personeline karşı, “ekseriyetle belki asayişî ihlal memurlarıdır” ifadelerini kullanmıştır. Vehbi Bey konuşmasında, görevini kötüye kullanan jandarmalar hakkında “onlara istiklal mahkemeleri bile tesir etmedi” ifadelerini kullanacak kadar ileri gitmiştir. Bazı jandarmaları kast ederek, “Bu mıntıka mülk içinde o kadar çok ifdasat⁷ yaptı ki, oturduğu köyü pislediği gibi etrafına da usul usul bulaştırdı.” şeklinde ifadeler ile jandarmanın görev sahasındaki bölgelerde huzur ve güven inşası yerine karışıklık çıkardığını anlatmaya çalışmıştır. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 485)

Jandarmayı teşkilat olarak zan altında tutan bu ifadelere bir yana, jandarmanın canı pahasına asayişî sağlamaya memur olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Zira asayişî temin için asilerle girilen çatışmada şehit olan Yüzbaşı Ahmet Lütfü isimli jandarma komutanının şehadeti buna örnek olarak gösterilebilir. (BCA 30-10-00-00/132-952-2) Vehbi Bey'in bu ifadesi TBMM'de sert bir dille eleştirilmesine rağmen Vehbi Bey, ileri sürmüş olduğu bu tezi savunarak, jandarmanın mücadele ettiği bir takım olumsuzlukları bizzat kendisinin yaptığını ifade etmiştir. Bu bağlamda Vehbi Bey, “Hırsızlık oluyor evvela onların oturduğu yerde oluyor. Soysuzluk oluyor evvela onların oturduğu yerde oluyor. Sonra kumar oynanıyor, o köy ahalisini evvela onlar alıştırıyor. Sonra başka türlü menhiyat (yasaklar) olur, evvela onlar alıştırıyor.” (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 485) şeklinde ifadelerde bulunarak, jandarmanın sadece ilçe merkezinde bulunmasını ve kuvvetli bir şekilde örgütlenerek lazım gelen yere vaktinde ulaşmasını istemektedir. Jandarmayı sert bir şekilde eleştiren Vehbi Bey, Kütahya Milletvekili Besim Atalay Bey örneğini vererek, “Besim Atalay Bey, gayet garip bir şey söyledi. Kendisini götürmek için jandarmalara eli, altmış lira rüşvet verdiğini kendisi söylüyor.” diyerek eleştirilerini somut örneklerle açıklama yoluna gitmiştir. Ancak bu sırada Besim Atalay söz isteyerek; “Rüşvet vermedim. Bahşiş. Vicdanımdan doğdu”

6 Görev sırasında Jandarmanın vatandaşa kötü muamelede bulunması, görev kapsamı dışında olan bir olgudur. Zira 1919 yılında jandarmanın vatandaşa işkence yaptığı iddiasının Ordu/Sultanköylü Muhtarı tarafından Dâhiliye Vekâletine şikâyet edilmesi bu duruma örnek teşkil eder. (BCA 272-00-00-11/14-53-9)

7 Kargaşalık çıkarma, fitne yaratma.

ifadeleri ile jandarmanın rüşvet alma suçuna karışmadığını vurgulamıştır. Bu sırada söze giren Lazistan Milletvekili Dr. Abdin Bey ise, “Besim Atalay Bey, dünyada insana bahşış vermez” diyerek kendisini yalanlamıştır. Vehbi Bey ise jandarmanın aldığı iddia edilen “bahşış” ile bölgede bulunan eşkıyalara *şerik* (ortak) olduğunu tereddüt etmeden söylemiştir. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 486; Hâkimiyet-i Milliye 28 Şubat 1921: 2) Verildiği iddia edilen bu para, gerek *rüşvet* gerekse *bahşış* adı altında olsun jandarma teşkilatının isminin böyle iddialara karışmış olması bu teşkilatının saygınlığı için zedeleyici bir etki yaratmaktadır. Hele ki bu iddiaların TBMM Genel Kurulu’nda tartışılıyor olması, işin vahametini bir kat daha artırmaktadır. Jandarma’nın görev sahasındaki vatandaşın zorla gıda malzemesi aldığını iddia eden Vehbi Bey bu durumu örnek vererek açıklamıştır. Buna göre jandarma mıntikasındaki bir eve giderek bal istemiştir. Ev sahibi balın olmadığını çünkü arılardan henüz bal almadıklarını ifade etmesi üzerine jandarma “Biz alırız getir çırayı” cevabını vermiştir. Bunun üzerine jandarma küfeden balı alarak gitmiştir. Ancak Vehbi Bey bu iddialarını TBMM kürsüsünde açıklarken kendisinin herhangi bir delil ya da belge temelli yaklaşımdan uzak olduğu unutulmamalıdır. Bu da bize bu türlü iddiaların duyumlardan hareket edilerek dile getirildiğini göstermektedir. Vehbi Bey, jandarma ile ilgili eleştirilerini sıralarken aynı zamanda devlet ve millet olarak zor günler geçirilen 1921 senesinde, jandarma hakkında öne sürülen iddiaların milletin devletten soğumasına yol açtığını dile getirmiştir. Vehbi Bey, “Bu ahalinin bu gün bu Hükümetten bir üşümesi varsa sebebi Jandarmadır. Hükümeti millettten bu gün dilgir eden, Hükümetten üşüten jandarmadır.” ifadelerini kullanarak aslında çok da doğru olmayan bir genelleme yapmıştır. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 486) Zira münferit cereyan eden birtakım olumsuzlukların 1839’da (Özcan 175) kurulmuş köklü bir kurum olan Jandarma teşkilatının genelini suçlayıcı tarzda eleştirilmesi gerçeklerden uzak bir değerlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu durum öne sürülen iddiaları gerçekleştirilen jandarma personelinin disiplin yolu ile ıslah edilmemesi anlamına gelmemektedir. Zira münferit yaşanan vakıalar genele sirayet etmeden ortadan kaldırılmalıdır. Kırşehir Milletvekili Müfit Bey, bu düşünceden hareketle TBMM Genel Kurulu’nda jandarma ile ilgili yapılan eleştirilerin teşkilata değil teşkilat içerisinde disiplinsiz hareket eden bireylere yönelik olması gerektiği kanısındadır (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 488).

Jandarma teşkilatı ile tenkitlerin ağırlıklı yer aldığı bütçe görüşmelerinde Jandarmaların kendi memleketlerinde görev yapabilirliği noktasında ayrı bir tartışma konusu açılmıştır. Vehbi Bey, jandarma personelinin kendi memleketlerinde görev yapabilmesinin önünün açılmasını savunmaktadır. Bunun gerekçesi ise kendi memleketlerinde usulsüz iş ve işlemler yapabilme oranlarının daha düşük olacağı kanaatinden ileri gelmektedir. Vehbi Bey yerli jandarma ile ilgili, “memleket ahalisini bilir, utanır, hayâ eder ve memleketi daha ziyade muhafaza eder.” ifadelerini kullanarak jandarmanın hariçten olması düşüncesini vurgulamıştır. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 486). Ancak Dâhiliye Vekâleti V. Dr. Adnan Bey, Vehbi Bey’in bu düşüncesine çok farklı bir gerekçeyle karşı çıkmıştır. Adnan Bey’e göre bu mesele müzakere edilmeden gelişigüzel bir biçimde tatbik edilemez.

İç Güvenlik Bağlamında I. Dönem TBMM'DE Dâhiliye Vekâleti ve Bağlı ...

Öte yandan Adnan Bey, yerli jandarma konusunun bir dönem uygulamaya konulduğunu ancak başarısızlıkla sonuçlandığını dile getirmiştir. Mondros Mütarekesinden sonraki sürece örnek vererek konuya açıklık getiren Adnan Bey'e göre mütarekenin ardından ülkede karışıklık çıkan yerlerde görev yapan bazı yerli jandarma unsuru, karışıklığın giderilmesi yerine görev bölgesini terk ederek kendi evlerine çekilmişlerdir. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 489)

Jandarma ile ilgili uzun süren ve teşkilatı bütünüyle zan altında bırakan iddialara karşı Kırşehir Milletvekili Müfit Bey karşı çıkmıştır. Müfit Bey konu ile alakalı şu ifadelerde bulunmuştur:

“Jandarma dediğimiz eşhas nerede doğuyor, kimin evladıdır. Şimdi bu jandarma Ali oğlu Veli, Ahmet oğlu Mehmet, Hasan oğlu Hüseyin'dir. Bunlar da ister bu memleketli olsun, ister hariç memleketli olsun ister Ankara'da ister Kırşehir'de istihdam edilsin, bunlar bu vatanın evladı, bu Türklerin evladıdır... Rica ederim asıl mesele asıl dert teşkilatta değil eşhas noktasındadır.” (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 488)

Müfit Bey bu konuşması ile münferit verilen örneklerin ülkenin tamamını kapsaya jandarma teşkilatına mal edilmesinin kendilerini yanlışlığa sevk edeceğini anlatmaya çalışmıştır. Müfit Bey'in konuya realist yaklaşımı, ortadaki kavram kargaşasına katkıda bulunması açısından önem arz etmektedir. Konuşma ve tartışmaların ardından Jandarma Umum Komutanlığı Bütçe görüşmeleri 4.858.976 TL olarak kabul edilmiştir. (TBMMZC, D.1, C.8, İ.1, 27.02.1337: 489-491)

SONUÇ

Birinci TBMM'de görüşülen Dâhiliye Vekâleti ve bağlı kuruluş bütçe görüşmeleri çok da alışık olunmayan bir şekilde tartışmalar ışığında sürdürülmüştür. 1921 bütçelerinin görüşüldüğü süreçte özellikle iç güvenlik bağlamında meydana gelen bu tartışmalar milli mücadele döneminde yürütülmekte olan iç güvenlik anlayışı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca bu görüşmeler iç güvenlik teşkilatlarının başında bulunan Dâhiliye Vekâlet'inin güvenliği temini noktasındaki işleyişi ve bağlı kuruluşu Jandarma Umum Komutanlığı hakkında vahim iddiaların TBMM Genel Kuruluna yansması ile sonuçlanmıştır. Genel amaçları arasında asayişin sağlanmasının yer aldığı Umumi müfettişliklerin Dâhiliye Vekâleti bütçe görüşmeleri sırasında tartışmalara neden olması bu duruma örnek olmuştur. Milli Mücadele sürecinde görüşülen Dâhiliye Vekâleti ve bağlı kuruluş bütçeleri, bağımsızlık mücadelesi içerisinde olan Türk Devletinin aynı zamanda içeride de sıkıntılı günler geçirdiğini göstermektedir. Bu sıkıntılar arasında dış güçlerin kışkırtmasıyla çıkan isyanların yanı sıra, eşkıyalık ve asayişte husule gelen bozulmalar gösterilebilir. Ancak bütçe görüşmelerinde öne çıkan iddialar bozulmanın sadece iç güvenlikte değil, güvenlik anlayışında da olduğunu göstermektedir. Dâhiliye Vekâleti ve bağlı kuruluşlarına yönelik iddia boyutunda yer alan bir takım münferit gelişmeler bütçe görüşmelerine damga vurmuştur. Bu iddialar arasında yer alan rüşvet, bahşiş, görevi kötüye kullanma, güvenlik kuruluşlarının işlevselliğinde yaşanan ciddi sıkıntılar, ehil sahibi olmayan

memurların iş başına getirilmesi ve vatandaşa kötü muamele gibi ciddi sıkıntıların TBMM kürsünden dile getiriliyor olması, iddia boyutunda kalsa bile Osmanlı Devleti'nden miras kalan iç güvenlik teşkilatlarında revize sürecinin başlaması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Zira vagonlarda meydana gelen aksaklıklar lokomotifin zarar görmesine neden olabilmektedir. Bu düşünce ile iddia boyutunda dahi kalsa sorunlar araştırılarak bunlara yerinde ve zamanında müdahale edilmesi elzemdir.

Dışarda güçlü olmanın en etkili yönteminin içeride güçlü olduğu gerçeğinin unutulmadığı Milli Mücadele döneminde, Dâhiliye Vekâleti bağlı kuruluşları ile birçok şehit vermiş ve ülke genelinde huzur ve sükûnu sağlama amacı ile görev yapmıştır. Ancak güvenlik teşkilatlarında meydana gelen münferit olumsuzluklar bazı milletvekillerinin bu durumu Meclis kürsüsüne taşımaya neden olmuştur. Türk Devletinin beka mücadelesi verdiği bu günlerde böylesi tartışmaların Meclis kürsüsünde cereyan etmesi üzücü bir durumdur. Ancak tartışmaların Genel Kurula kadar gelmiş olması, vatandaşlardan gelen talep ve şikâyetlerin sayıca çokluğunun etkisi ile olmuş olabileceği gerçeğini düşündürmektedir. Devletlerin güçlü dönemlerinde sağlam temellere dayanan güvenlik anlayışı ve teşkilatlarında, merkezi otoritenin güç kaybetmesi ile bozulma eğilimleri göstermesi kaçınılmazdır. 1921 Türkiye'sinde bütçe görüşmeleri vesilesi ile öğrenilen güvenlik bağlamında ortaya çıkan bu dezenformasyonda en önemli sebep devlet otoritesinde meydana gelen kırılmalardan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Mecliste meydana gelen iç güvenlikteki aksaklık tartışmaları haklı bir sebebe dayanmaktadır. Ancak genel anlamda düşünüldüğünde tüm bu olumsuzluklar olması muhtemel bozulmalar olarak değerlendirilmelidir. Bu dönemde verilen istiklal mücadelesinin zaferle neticelenmesi, Türk Devletinin hâkimiyetini dış güçlere kabul ettirdiği gibi içeride de tesis ettiğinin en önemli kanıtıdır. Milli Mücadele süreci neticesinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti kuruluş süreci ile birlikte birçok alanda olduğu gibi iç güvenlik anlayışı ve teşkilatlarında da yenileşmeye giderek profesyonel anlamda güvenlik kurumlarını revize ettiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

BCA 272-00-00-12/38-27-2
BCA 272-00-00-11/14-53-9
BCA 30-10-00-00/125-891-1
BCA 30-10-00-00/132-952-2
BCA 30-10-00-00/88-579-1
BCA 30-10-00-00/204-392-23
BCA 30-18-01-01/6-38-7

B. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi
Resmi Gazete

C. Süreli Yayınlar

Hâkimiyet-i Milliye

D. Telif ve Tetkik Eserler

- AKGÜNDÜZ, Ahmet. Arşiv Belgeleri Işığında Dâhiliye Nezareti Tarihi, Acar Basım, TİAV Yayınları, 2015.
- AKHAN, Halil. Bitlis'te Siyasi Parti Faaliyetleri (1920-1950), Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi, 2020.
- BAŞA, Şafak. Kurumsallaşma Bağlamında Dâhiliye Nezareti'nden Dâhiliye Vekâlet'ine Geçiş (1920-1923), Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2012.
- BAŞA, Şafak. "Dâhiliye Vekâleti Kuruluş ve Kurumsallaşma Dönemi: 1920-1930" T.C İçişleri Bakanlığı Tarihi (1920-2014), Editör: Mehmet Çelik, TİAV Yayınları, Ankara, 2015.
- BAŞKAN, Ömer Fatih. "Milli Mücadele Yıllarında İngiliz ve Fransızların İşgal Ettikleri Güney Bölgesi'nde Haberleşmeye Yönelik Sansür Uygulamaları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.36, S.101, 2020, ss. 1-28.
- BULUT, Engin Çağdaş. "Devletin Taşradaki Eli Umumi Müfettişlikler", CTAD, Sene.11, S. 21, 2015, s.83-110.
- ÇELİK, Kemal. "Milli Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri", Atatürk Yolu Dergisi, S.40, 2007, s. 569-613.
- DİKİCİ, Ali. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Polis Teşkilatı (1923-1938)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.24, S.72, 2008, ss. 719-756.
- DOĞAN Korhan, Tuğba. Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikası (1930-1938), Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2011.
- GÖK, Hacı Veli. Demokrat Parti Döneminin Önemli Bir Siması: Namık Gedik ve Siyasi Faaliyetleri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2020.
- GÖKTÜRK Çetinkaya, Selma. "Umum Jandarma Kumandanlığı'nın Tarihi Gelişimi ve Değişimi (1919-1939)", Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.6, S.3, 2020, ss.974-990.
- İPŞİRLİ, Mehmet. "Dâhiliye Nezareti", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 8. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, ss.414-416.
- KAYA, Hasan. Fransız ve Türk Emniyet Teşkilatlarında Adli Kolluk Tarihçilerine Göre Bir Mukayese, Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi, 2012.
- KOPARAN, Necdet. Türk Jandarma Teşkilatı (1908-1923), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.
- MİL, Halil İbrahim. "Türkiye'de İç Güvenlik Teşkilatları ve Özellikleri", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, C.5, S.11, 2014, ss. 40-61.
- ÖZBAY, Burcu. "Dördüncü Umumi Müfettişlik Bölgesinde Ekonomik Durum ve Yatırımlar (1936-1952), Türk Dünyası Araştırmaları, C.123, S.242, 2019, s.49-62.
- ÖZCAN, Ahmet. "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", Research Article, S.32, 2013, s. 173-194.

- ÖZCAN, Ahmet. “Osmanlı Devleti’nde Jandarma Teşkilatının Kuruluşunun Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)”, Tarih Araştırmaları Dergisi, C.32, S. 53, 2013, ss. 173-194.
- ÖZEL Şaban, Ali. Türk Polis Teşkilatının Gelişiminde Batı’nın Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, 2019.
- ÖZTÜRK, Emine. Trakya Umumi Müfettişliği ve Çanakkale (1934-1952), Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, 2013.
- SAYIN, Kenan. Atatürk Dönemi Türkiye Büyük Millet Meclisi Görüşmelerinde Emniyet Teşkilatı, Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2010
- SÖNMEZ, Ali. “Jandarma Teşkilatının Kuruluş Sürecinde Baker Paşa’nın Rolü”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, S.11, 2007, ss. 163-173.
- SÖNMEZ, Ali. “Osmanlı Devleti’nde İç Güvenliğin Dönüşümü: Zabtiye Teşkilatından Jandarma’ya”, Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, C.6, 2007, ss. 2855-2865.
- TIĞLI, İsmet. Türk Jandarma Literatürünün Bibliyografik Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, 2021.
- TÜRKMEN, Zekeriya. "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde İttihat ve Terakki Hükûmetinin Doğu Anadolu Islahat Projesi ve Uygulamaları", Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri, C.2, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, 2001, ss. 239-268.
- UÇAR, Fuat. “Birinci Meclis Zabıt Ceridelerine Göre Jandarma Teşkilatı’na Ayrılan Bütçe Görüşmeleri”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.43, 2020, ss. 279-297.
- ÜZÜM Kaya, Simge Ece. Türkiye’de Tek Parti Döneminde Siyasal Denetim, Yönetim ve İnşa Araçları Olarak Umum Müfettişlikler: Trakya Umum Müfettişliği Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019.
- YILMAZ, İbrahim. “Konya’da Polis Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi”, Akademik Sayfalar Dergisi, C.15, S.9, 2015, ss.132-144.

YENİSEY KIRGIZLARI ÜZERİNE TÜRKİYE’DE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

STUDIES ON THE YENİSEY KYRGYZ CONDUCTED IN TURKEY

ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ИСТОРИИ ЕНИСЕЙСКИХ КЫРГЫЗОВ ОПУБЛИКОВАННЫЕ В ТУРЦИИ

Leyla DERVİŞ*

ÖZ

Çalışmanın ana amacı, Yenisey Kırgızların tarihi üzerine bugüne kadar yapılmış olan çalışmaların listesini oluşturarak araştırmacıların bunlardan yararlanmalarını sağlamaktır. Zira Türkiye’de Kırgız tarihi hakkında bazı bibliyografya denemeleri olmasına karşılık, Yenisey Kırgızları hakkında böyle bir müstakil çalışma şimdiye kadar yapılmış değildir. Karışıklığa mahal vermemek adına yakın dönem Hakasya ve Güney Sibirya tarihini ilgilendiren araştırmalar bu çalışmanın ilgi alanı dışında tutulmuştur.

En eski Türk kavimlerinden biri olan Yenisey Kırgızları tarihinin günümüze kadar yeterince ve her yönüyle araştırıldığı ileri sürülemez. Yapılan çalışmalar çok orijinal bilgiler içermesine karşılık sayıca son derece sınırlı durumdadır. Bu nedenle Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan Yenisey Kırgızları hakkında yeni araştırmalar yapılmasını teşvik etmek ve konuyla ilgili çalışacak olan araştırmacılara bir nebze de olsa ışık tutmak amacıyla Türkiye’de yayımlanmış olan araştırmaların değerlendirmesi yapılmış ve bibliyografik listesi çıkartılmıştır.

Konu ile ilgili materyal toplama çalışmalarını sürdürürken Türkiye’de bu Türk topluluğu hakkında derli toplu bir bibliyografik çalışmanın olmadığını fark ettik. Sayıları az da olsa özellikle son yıllarda Yenisey Kırgızları tarihi hakkında Türkiye’de önemli bilimsel araştırmalar yayımlandığı halde derli toplu bibliyografik bir çalışmanın yapılmamış olması bir eksiklik olarak öne çıkmaktaydı. Bu çalışma, şimdiye kadar yapılan konuya ilişkin mevcut araştırmalar ile ilgili genel bir değerlendirmeyi ve yayınlanmış tüm eserlerin listesini içermektedir. Böylece konuya ilgi duyan araştırmacıların topluca bir araya getirilen yayınlara kolayca ulaşmalarını sağlamak mümkün olacaktır. Çalışmanın amaçlarından bir diğeri de Yenisey Kırgızları tarihi üzerine daha çok araştırılan ve yahut eksik kalan konuları tespit etmek olmuştur. Mesela Yenisey Kırgız Kağanlığı ve bıraktığı izlerin farklı yönlerinin derinlemesine araştırılmasında fayda olduğu ve Yenisey Kırgızlarının Batı Türklüğü ile ilişkilerine dair karşılaştırmalı çalışmaların da yapılması gerektiği hususu

* ORCID: [0000-0002-9396-9018](https://orcid.org/0000-0002-9396-9018), Doç. Dr., Antalya Akdeniz Üniversitesi Tarih Bölümü, leyladervis@akdeniz.edu.tr

Yenisey Kırgızları Üzerine Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

ortaya çıkarılmıştır. Araştırmamız sırasında gösterdiğimiz özen ve dikkate rağmen yine de Yenisey Kırgızları tarihi ile ilgili Türkiye’de yayımlanmış bazı araştırmaların gözümüzden kaçmış olabileceğini ifade etmek isteriz.

Anahtar Kelimeler: Yenisey Kırgızları, Kırgızlar, Hakaslar, Hakas tarihi, Güney Sibirya.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to create a list of studies that have been carried out so far on the history of The Yenisei Kyrgyz people and provide researchers with the opportunity to make use of these studies. Although there are some bibliographic attempts about Kyrgyz history in Turkey, no such independent study has been conducted on the Yenisei Kyrgyz people. To avoid confusion, research covering the close history of Khakassia and Southern Siberia was kept out of the scope of this study.

It cannot be argued that the history of The Yenisei Kyrgyz people, one of the oldest Turkic peoples, has been adequately investigated with all its aspects until now. While existing studies contain highly original information, they are very limited in numbers. Therefore, in this study, to encourage new research about The Yenisei Kyrgyz people, who have a significant place in Turkic history, and pave the way for researchers who intend to work on this topic as much as we can, a review of studies conducted in Turkey was carried out, and a bibliographic list of these studies was created.

While continuing our work of collecting materials relevant to the topic, we noticed the absence of a comprehensive study on this Turkic people in Turkey. Although important scientific studies had been carried out, especially in recent years and albeit in low numbers, about The Yenisei Kyrgyz people in Turkey, it was a significant dearth that a comprehensive bibliographic study had not been performed. This study includes a general review of studies that have been conducted so far about the topic and a list of all relevant published articles. This way, it will be possible for researchers who are interested in the topic to easily access publications that are collected as a whole. Another purpose of the study was to determine the issues that are more prevalently researched or those that are not adequately covered about Yenisei Kyrgyz history. For example, it was revealed that it would be useful to investigate different aspects of the Yenisei Kyrgyz Khanate and the traces it has left in depth, and it is needed to also conduct comparative studies on the relationships of The Yenisei Kyrgyz people with Western Turks. We would like to note that despite our care and attention during our research, some research published in Turkey about the history of The Yenisei Kyrgyz people may have gone unnoticed by us.

Keywords: Yenisei Kyrgyz People, Kyrgyz, Khakas, History of Khakassia, Southern Siberia.

АННОТАЦИЯ

Основной целью исследования является создание списка трудов по истории енисейских кыргызов и предоставление исследователям возможности воспользоваться ими. Несмотря на то, что в Турции имеются библиографические очерки по истории кыргызов, самостоятельного библиографического исследования по енисейским кыргызам до сих пор не проводилось. Во избежание путаницы хотим подчеркнуть что исследование, касающиеся новейшей истории Хакасии и Южной Сибири, исключены из рамок настоящего исследования.

Нельзя утверждать, что история енисейских кыргызов, одного из древнейших тюркских племен, до сегодняшнего дня изучена достаточно и всесторонне. Идентичны и очень ценны с научной точки зрения уже имеющиеся труды, однако их количество крайне ограничено. По этой причине, для привлечения внимания к

данной теме, которая занимает важное место в истории Турции, в данной статье изучена и проведена оценка опубликованных в Турции трудов по истории енисейских кыргызов и составлен библиографический список для исследователей, которые будут работать над этой темой в будущем.

Изучая материалы по данной теме было выявлено отсутствие в Турции библиографического исследования об этом тюркском народе. В Турции, особенно в последние годы, опубликованы важные научные исследования по истории енисейских кыргызов и хотя их количество невелико, основным недостатком является отсутствие отдельного библиографического исследования. Данная работа включает в себя обзор текущих исследований и список всех опубликованных работ по данной теме на сегодняшний день и тем самым предоставляет исследователям, интересующимся данной темой, легкий доступ к списку публикаций. Другой целью исследования было выявление наиболее изученных или оставленных без должного внимания тем по истории енисейских кыргызов. Например, было выявлено, что было бы важно более глубоко исследовать различные аспекты Енисейского кыргызского каганата и его следов, а также провести сравнительные исследования отношений енисейских кыргызов с западным тюркизмом. Хотим отметить, что, в ходе нашего тщательного исследования, некоторые опубликованные в Турции труды по истории енисейских кыргызов все же могли остаться незамеченными.

Ключевые слова: енисейские кыргызы, кыргызы, хакасы, история хакасов, Южная Сибирь.

Giriş

Yenisey Kırgızları, Tanrı Dağları Kırgızları ve Hakaslar başta olmak üzere Güney Sibirya'da yaşayan Türk kökenli halkların ortak atalarıdır. Bu nedenle şimdiye kadar yapılmış çalışmalarda Tanrı Dağları Kırgızları ve Güney Sibirya Türk halklarının eski ve orta çağdaki yaşamları araştırılırken aslında Yenisey Kırgızlarının tarihi de ele alınmaktadır. Biz ise bu çalışmada sadece Yenisey Kırgızları tarihini ilgilendiren ve Türkiye'de neşredilen eserlerin değerlendirmesini yapmayı uygun bulduk. Zira Türkiye'de Kırgız tarihi hakkında bazı bibliyografya denemeleri olmasına karşılık,¹ Yenisey Kırgızları hakkında böyle bir müstakil çalışma şimdiye kadar yapılmış değildir. Karışıklığa mahal vermemek adına yakın dönem Hakasya ve Güney Sibirya tarihini ilgilendiren araştırmalar bu çalışmanın ilgi alanı dışında tutulmuştur.

Türkiye'de özelde Hakasların, genelde Güney Sibirya halklarının dilleri,² halk edebiyatı,³ inançları konularında çok fazla çalışma yapılmasına karşılık,

¹ Abdrasul İsakov, "Kırgızlar ve Kırgızistan Tarihi ile İlgili Türkiye'de Yayımlanmış Bilimsel Çalışmalar (1910-2009)", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Sayı: 5/9, Ankara: USAK Yay., 2010, s. 101-131; Abdrasul İsakov, "Kırgızlar ve Kırgızistan Tarihi ile İlgili Türkiye'de Yayımlanmış Bilimsel Çalışmalar (2010-2014)", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Sayı: 9/19, Ankara 2015, s. 145-161.

² Erhan Aydın, "Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Türkiye'de Yapılan Çalışmalara Bir Bakış", *I. Uluslararası Uzak Asya'dan Ön Asya'ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni Bildirileri*, Afyonkarahisar, 2010, s. 25-34; Mertcan Akar, "Türkiye'de Hakas Türkçesi Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezleri", *Tehlikedeki Diller Dergisi*, Sayı: 15, Yaz 2019, s. 253-260.

Yenisey Kırgızları Üzerine Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

Yenisey Kırgızları tarihi konusunda yapılan Türkçe çalışmalar diğer alanlarda olanlar kadar fazla değildir.

Yenisey Kırgızları tarihi konusunda Türkiye’de şimdiye kadar sadece Viktor ve İrina Butanayevlerin *Yenisey Kırgızları. Folklor ve Tarih* adlı eserlerinin tercüme edilerek neşredildiği dikkat çekmektedir.⁴ Hakas Özerk Cumhuriyeti’nin önde gelen bilim adamları olan Viktor ve İrina Butanayevlerin aynı konuda yazmış oldukları başka makale, bildirimleri de Türkçeye kazandırılmıştır.⁵

Konumuzla doğrudan ilgili yirmiden fazla kitap, ansiklopedilerde madde veya bölüm olarak neşredilmiştir. Yenisey Kırgızları, Kırgız Kağanlığı, Aco,⁶ İnal⁷ terimleri, Yenisey Kırgızlarının toprakları gibi konular bu çalışmalarda ele alınmıştır. Sadri Maksudi Arsal, Wolfram Eberhard, Rene Giraud, Bahaeddin Ögel, Jean-Paul Roux, Gülçin Çandarlıoğlu, Michail Dromp, Peter Golden ve Ahmet Taşağıl gibi bilim adamları çalışmalarında Yenisey Kırgızları tarihinin çeşitli meselelerine değinmişlerdir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla konumuzla ilgili tezlerin sayısı sekizdir. Bunlardan üç tanesi doktora tezleridir.⁸ Abdrasul İsakov’un doktora tezi kitap

³ Doğan Çolak, “Türkiye’de Sibiry Türk Topluluklarının Halk Edebiyatı Hakkında Yapılmış Çalışmalar Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Sibiry Araştırmaları*, Sayı: 1/3, 2013, s. 61-70; Erhan Aktaş, *Hakas Destan Geleneği ve Kahramanları*, Konya: Kömen Yay., 2016, 410 s.

⁴ Viktor Butanayev, İrina Butanayeva, *Yenisey Kırgızları. Folklor ve Tarih*, Çev. Yaşar Gümüş, İstanbul: Ötüken, 2007, 214 s.

⁵ Viktor Butanayev, “Hakaslar Hooraylar-Koraylar”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 108, İstanbul 1995, s. 34-40; Viktor Butanayev, “Moğol-Cungar Hakimiyeti Döneminde Yenisey Kırgızları”, *Türkler*, c. II, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, s. 405- 411; Viktor Butanayev, “Eski Türk Dönemindeki Kırgızların Etnik Bölge ve Dil Kaynakları Üzerine”, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu*, 3-5 Mayıs, Bursa, 2013, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay., 2017, s. 23-30; İrina Butanayeva, “Yenisey Kırgız Devleti Yazılı Kaynakları”, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu*, 3-5 Mayıs, Bursa, 2013, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay., 2017, s. 31-42.

⁶ L.R. Kızlasov, “Hakasların Hükümdarlık Unvanı “Ajo” ve Yenisey Runik Yazılarının Kullanıştan Kaldırılması Zamanı Hakkında”, Çev. Ahat Salihov-Gülcemal Alhanlıoğlu, *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı: 88, İstanbul: Nisan 1994, s. 49-51; Naciye Yıldız, “Acoo”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedisi*, c. 1, Ankara: AKM Yay., 2001, s. 21; Rysbek Alimov, “Bugünkü Kırgızcada Bir Hayalet Kelime: Aco”, *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*, c. I, Ankara 2010, s. 43-50; Anvarbek Mokeev, “Yenisey ve Altay Kırgızlarında Siyasi Unvan Olarak Aco ve İdi Terimlerinin Menşesi ve Anlamı”, *Belleten*, Sayı: 67, Haziran 2019, s. 27-38.

⁷ Abdulkadir Donuk, “İnal (Yınal)”, *Eski Türklerde İdari-Askeri Unvan ve Terimler*, İstanbul: TDAV Yay., 1988, s. 16-17.

⁸ Dinara İmanova, *IX-XIII. Yüzyıllarda Kırgızların Siyasi, İktisadi ve Sosyal Tarihi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi ABD, İstanbul, 2015, 286 s.; Abdrasul İsakov, *Kırgız-Moğol İlişkileri (IX-XV. Yüzyıllar)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi ABD, Ankara, 2014, 459 s.; Erhan Yoska, *Yenisey Kırgızları: Başlangıçtan Orta Zamanlara Kadar*,

olarak da neşredilmiştir.⁹ Söz konusu tezlerin sayısı ilerleyen dönemde Türkiye’de Yenisey Kırgızları tarihi konusunda daha pek çok lisansüstü tezlerin, bilimsel makalelerin, hatta monografilerin hazırlanmasına vesile olacaktır.

Yenisey Kırgızları tarihiyle ilgili en fazla dergilerde makaleler neşredilmiştir. Belirleyebildiğimiz kadarıyla Türkiye’deki dergilerde konumuzla ilgili 38 makale yayınlanmıştır. Bu makalelerde Yenisey Kırgız tarihinin çeşitli konuları incelenmiştir.

Yenisey Kırgızları tarihi ile ilgili Türkiye’de sunulan bildirilerin çoğu Bursa’da 3-5 Mayıs 2013 tarihinde düzenlenen *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu Kitabı*’nda neşredilmiştir.¹⁰ Bu sempozyumu hesaba katmazsak, konumuzla ilgili Türkiye’de sunulan bildirilerin az sayıda olduğu söylenebilir.

Yenisey Kırgızlarıyla ilgili ulaşabildiğimiz çalışmaların neredeyse tamamı Türkiye Türkçesinde neşredilmiştir. Bunlar arasında elbette tercüme yayınlar da yer almaktadır. Ayrıca konuyla ilgili iki Rusça makale Türkiye’de basılmıştır. Bursa’da düzenlenen sempozyumun bildirileri Kırgızca ve Türkçe olarak iki ayrı kitap halinde neşredilmiştir.¹¹

Bilim adamları arasından Yenisey Kırgızları tarihi üzerine ihtisaslaşan Kırgızistanlı tarihçi Doç. Dr. Muratbek Kocobekov’un altı çalışmasının Türkiye Türkçesi ile yayınlandığı görülmektedir.¹² Türkiye’de ise konumuzla ilgili yayınladığı yedi makale ile Prof. Dr. Saadettin Gömeç’in en fazla çalışma yapan bilim adamı olduğu göze çarpmaktadır.¹³

Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi ABD, Kayseri, 2011, 162 s.

⁹ Abd Rasul İsakov, *Kırgız-Moğol İlişkileri (IX-XV. YY.)*, Ankara: TTK Yay., 2017, 327 s. Bu kitabın tamamının doğrudan Yenisey Kırgızları tarihi konusunda olmayıp onların Moğollarla ilişkilerini ele aldığı için Bibliyografyanın Kitaplar kısmına dahil edilmedi.

¹⁰ *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu*, Editör: Gülzura Cumakunova, 3-5 Mayıs, Bursa 2013, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay., 2017.

¹¹ A.g.e.; *1-Эл аралык байыртадан бүгүнкүгө чейинки кыргыз-түрк мамилелери симпозиуму докладдары*. Редактору Гүлзура Жумакунова. 3-5-май 2013, Бурса 2017.

¹² Muratbek Kocobekov, “Kırgızlar Yenisey Kıyılarında”, *DA Dergisi*. Kırgızistan Özel Eki, İstanbul, 2004; Muratbek Kocobekov, “Kırgız Kağanlığı’nda Eğitim”, *Türk Yurdu Dergisi*, c. XXV, Sayı: 216, Ankara: Ağustos 2005, s. 37- 39; Muratbek Kocobekov, “Kırgız Kağanlığı’nda Yönetim Anlayışı”, *Eski Çağdan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Editör: Feridun M. Emecen, İstanbul, 2009, s. 54-55; Muratbek Kocobekov, “Kırgız Kağanlığı’nda Yönetim Anlayışı”, *Eski Çağdan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Editör: Feridun M. Emecen, İstanbul, 2009, s. 54-55; Muratbek Kocobekov, “Kırgızların Sayan Altay’daki Komşularına Dair Bazı Görüşler”, *International Symposium on Altay Communities Migrations and Emergence of Nations*, 18-19 July, İstanbul, 2011; Muratbek Kocobekov, “Kırgızların Sayan-Altay Bölgesindeki Komşuları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 36, 2015, s. 13-24.

¹³ Saadettin Gömeç, “Kök Türkçe Kaynaklarda Geçen Boy ve Kavimler Üzerine: Çikler”, *Türk Kültürü*, c. 32, Sayı: 370, Ankara: 1994, s. 111- 112; Saadettin Gömeç, “Kök Türkçe

Yenisey Kırgızları Üzerine Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

Sonuç

Sonuç olarak Yenisey Kırgız tarihi konusunda Türkiye’de bildiri, makale, kitapta bölüm, ansiklopedide madde, lisans ve lisansüstü tez, kitap ve kitap tanıtımı çalışmalarının yapıldığını söylemek mümkündür. Konumuzla ilgili en fazla bilimsel makaleler neşredilmiştir. Onları kitapta ve ansiklopedilerde yayınlanan çalışmalar takip etmektedir. Tezlerin sayısı şimdilik onu geçmemiş vaziyettedir. Kitap olarak da şimdilik sadece bir eser tercüme edilerek Türkçe’ye kazandırılmıştır. Tespit edilen çalışmaların sınırlı sayıda olması Yenisey Kırgızları tarihi konusunda Türkiye’de daha çok araştırma yapılmasını gerekli ve zorunlu kılmaktadır.

Şimdiye kadar Türkiye’de neşredilen çalışmalarda Yenisey Kırgızları tarihinin çeşitli konuları ele alınmıştır. Yenisey Kırgız Kağanlığı, devlet yapısı, toplumsal ve iktisadi hayatları, unvanlar, yaşadıkları ve dağıldıkları coğrafya, onların neslinden olan Fu-Yü Kırgızları, Yenisey Kırgızları ile akraba olan diğer halk ve boylarla, devletlerle ilişkileri, , inanç sistemleri daha çok araştırılan konular olarak dikkat çekmektedir. Yenisey Kırgız Kağanlığı ve bıraktığı izlerin farklı yönlerinin derinlemesine araştırılmasında fayda vardır. Yenisey Kırgızlarının Batı Türklüğü ile ilişkilerine dair karşılaştırmalı çalışmaların da yapılması gereklidir.

Yenisey Kırgızları Tarihi ile İlgili Türkçe Bibliyografya Kitap

1. BUTANAYEV, Viktor, BUTANAYEVA, İrina, *Yenisey Kırgızları. Folklor ve Tarih*, Çev. Yaşar Gümüş, İstanbul: Ötüken, 2007, 214 s.

Kitapta ve Ansiklopedide Bölümler

1. ARSAL, Sadri Maksudi, “Eski Kırgız Devleti ve Kadim Kırgızların Yusunları”, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul, 1947, s. 312- 313.
2. BUTANAYEV, Viktor, “Moğol-Cungar Hakimiyeti Döneminde Yenisey Kırgızları”, *Türkler*, c. II, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, s. 405- 411.
3. ÇANDARLIOĞLU, Gülçin, “Kırgızlar”, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, 2002, s. 70.
4. DONUK, Abdulkadir, “İnal (Yınal)”, *Eski Türklerde İdari-Askeri Unvan ve Terimler*, İstanbul: TDAV Yay., 1988, s. 16-17.

Kaynaklarda Geçen Boy ve Kavim Adları: Azlar”, *Belleten*, c. 58, Sayı: 221, Ankara: 1994, s. 51- 54; Saadettin Gömeç, “Tarihte ve Günümüzde Kırgızlar”, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, Ankara: Akçag Yay., 1999, s. 105- 150; Saadettin Gömeç, “Boğaç Han Hikâyesinin Kırgız-Hakaslardaki Bir Yansıması”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 184, Ocak-Şubat 2010, s. 217-229; Saadettin Gömeç, “Altaylarda Eski Bir Türk Kabilesi: Azlar”, *Altay Communities, History Issues*, İstanbul: İSTESOB Yay., 2017, s. 53-58; Saadettin Gömeç, “Kök Türkler ve Uygurlar Çağında Kırgızlar”, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu*, 3-5 Mayıs, Bursa 2013, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay., 2017, s. 77-86; Saadettin Gömeç, “Kök Türk Yazıtlarındaki Kırgız ve Türgeş Seferleri”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 2018, s. 1-14.

5. DROMPP, R. Michael, “Erken Dönemlerden Moğol İstilasına Yenisey Kırgızları”, *Türkler*, c. II, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, s. 397-404.
6. EBERHARD, Wolfram, “Cye-gular (Kırgızlar)”, *Çin’in Şimal Komşuları*, Çev. N. Uluğtuğ, Ankara: TTK Yay., 1942, s. 67- 70.
7. GİRAUD, Rene, “Kırgızlara Karşı Savaş”, *Gök Türk İmparatorluğu*, İstanbul: Ötüken Yay., 1999, s. 252-256.
8. GOLDEN, B. Peter, “Kırgızlar”, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev. Osman Karatay, Ankara: Karam Yay., 2002, s. 144- 151, 286-289.
9. GÖMEÇ, Saadettin, “Tarihte ve Günümüzde Kırgızlar”, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Ankara: Akçag Yay., 1999, s. 105-150.
10. KESKİN, Özgen, “Yenisey Kırgız Kağanlığı”, *Türk Dünyası*, İstanbul: TDBB Yay., 2014, s. 64-65.
11. KOCOBEKOV, Muratbek, “Kırgız Kağanlığı’nda Yönetim Anlayışı”, *Eski Çağdan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Editör: Feridun M. Emecen, İstanbul, 2009, s. 54-55.
12. KOCOBEKOV, Muratbek, “Kırgızların İlk Yurdu”, *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu Armağanı*, İstanbul 2008, s. 187-195.
13. ÖGEL, Bahaeddin, “Kırgızlar”, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara: TTK Yay., 1962, s. 207- 223.
14. ROUX, Jean-Paul, “Kırgız İmparatorluğu”, *Türklerin Tarihi*, İstanbul: Kabalcı Yay., 2007, s. 166-171.
15. ROUX, Jean-Paul, “Uygurlar ve Kırgızlar”, *Orta Asya*, İstanbul: Kabalcı Yay., 2001, s. 194-208.
16. SKOBELEV, Sergei G. vd., “Arkeolojik Kaynaklara Göre Orta Yenisey Kırgızları”, *Türkler*, c. II, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, s. 391- 396.
17. TAŞAĞIL, Ahmet, “Kırgızlar”, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara: TTK Yay., 2004. s. 50, 73- 86.
18. TEKTAŞ, Nazım, “Kırgızlar”, *Tanrının Askerleri II (Göktürkler-Uygurlar-Kırgızlar-Türğişler)*, İstanbul, Çatı Yay., 2007. s. 216- 226; 420-442.
19. VASARY, İstvan, “Kırgız Ara Dönemi”, *Eski İç Asya’nın Tarihi*, Çev. İsmail Doğan, İstanbul: Ötüken Yay., 2007, s. 138.
20. YILDIZ, Naciye, “Acoo”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedisi*, c. 1, Ankara: AKM Yay., 2001, s. 21.
21. YILDIZ, Naciye, “Ene-Say”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedisi*, c. 2, Ankara: AKM Yay., 2003, s. 366-367.

Tezler

1. ASLIŞEN, Özür, *Yeni ve Yakınçağ’da Hakasların Siyasi ve Kültürel Hayatı*, YL Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Emin Sezer, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, Sakarya, 2006, 88 s. YÖK No. 186664.

Yenisey Kırgızları Üzerine Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

2. BOZKURT, Nevin, *Kisilev’e Göre Yenisey Kırgızları (Hakaslar)*, Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 1979, 49 s.
3. ÇAVDAR, Esra, *Hakasya Türkleri Siyasi ve Kültürel Tarihi*, YL Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Tilla Deniz Baykuzu, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, Edirne, 2010, 115 s., YÖK No. 308921.
4. DOMOZHAKOV, Aias, *Hakas Milli Bölge Etnografya Müzesi’ndeki Okuneyev Dönemi Taş Heykelleri*, YL Tezi, Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Jale Özlem Oktay Çerezci, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi ABD, İstanbul, 2019, 315 s., YÖK No. 547008.
5. İMANOVA, Dinara, *IX-XIII. Yüzyıllarda Kırgızların Siyasi, İktisadi ve Sosyal Tarihi*, Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gülay Öğün Bezer, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi ABD, İstanbul, 2015, 286 s., YÖN No. 427539.
6. İSAKOV, Abdrasul, *Kırgız-Moğol İlişkileri (IX-XV. Yüzyıllar)*, Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Üçler Bulduk, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi ABD, Ankara, 2014, 459 s. YÖK No. 355785.
7. ULUGBAŞEV, Vyacheslav, *Hakas Cumhuriyeti’nin Statüsü*, YL Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Deniz Ülke Arıboğan, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, 89 s., YÖK No. 100483.
8. YOSKA, Erhan, *Yenisey Kırgızları: Başlangıçtan Orta Zamanlara Kadar*, Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi ABD, Kayseri, 2011, 162 s. YÖK No. 323403.

Makaleler

1. “Hakasya’nın Tarihi Mirası”, *Yüce Erek*, Sayı: 2, Ankara 2001, s. 14-15.
2. AKARTEGİN, Tabıldı, “Enesay (Yenisey) Kırgızları Kimlerdir?”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 102, Haziran 1995, s. 49- 50.
3. AKTAŞ, Erhan, “Hakas Halk Anlatmalarında İdari Bir Unvan Olarak ‘Çayzan’”, *Motif Akademi*, Sayı: 23, 2018, s. 1-18.
4. ANADOL, Sinan, “Hakaslar. Bin Su Tatarları”, *Atlas Dergisi*, İstanbul, s. 96-116.
5. ARIKOĞLU, Ekrem, “Hakas Cumhuriyeti, Hakas Türkleri”, *Türk Dünyası-II*, Sayı: 54, Eylül-Ekim Ankara 2013, s. 2131-2142.
6. AYDIN, Erhan, “Eski Türk Yazıtlarındaki Kırgız Seferleri Üzerine Notlar”, *Sibirya Araştırmaları*, Sayı: 2/1, 2007, s. 41-64.

7. AYDIN, Erhan, “Yenisey Yazıtlarında Geçen Türk Boyları Üzerine Notlar”, *Turkish Studies*, Sayı: 6/1, Kış 2011, s. 390-395.¹⁴
8. BUTANAYEV, Viktor, “Hakaslar Hooraylar-Koraylar”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 108, İstanbul 1995, s. 34-40.
9. CAFEROĞLU, Ahmet, “Abakan Türkleri (Hakaslar)”, *Türk Kültürü*, Sayı: 3/28, Ankara 1965, s. 247-251.¹⁵
10. CAFEROĞLU, Ahmet, “Profesör Kuzmin: Hakaslar”, *Türkiyat Mecmuası*, Sayı: 2, İstanbul, 1928, s. 522-525.
11. ÇERTİKOV, Mihail, “Yenisey Kırgızlarının Etnik Grubu Olarak Fuyı Kırgızları”, *Bellekten*, Sayı: 61, Ankara 2013, s. 35-42.
12. DELİÖMEROĞLU, Yakup, “Hakaslar ve Hakasya”, *Yeni Türkiye*, Sayı: 3/16, Ankara 1997, s. 1570-1587.
13. DELİÖMEROĞLU, Yakup, “Hakaslar ve Tarihleri”, *Bilig*, Sayı: 3, Güz 1996, s. 53-59.
14. EĞİLMEZ, Savaş, “Yenisey Bölgesinde Türklerde Kurban ve Ölü Gömme Adetleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 67, 2019, s. 299-305.
15. GÖMEÇ, Saadettin, “Boğaç Han Hikâyesinin Kırgız-Hakaslardaki Bir Yansıması”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 184, Ocak-Şubat 2010, s. 217-229.¹⁶
16. GÖMEÇ, Saadettin, “Kök Türk Yazıtlarındaki Kırgız ve Türgeş Seferleri”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 2018, s. 1-14.¹⁷
17. GÖMEÇ, Saadettin, “Kök Türkçe Kaynaklarda Geçen Boy ve Kavim Adları: Azlar”, *Bellekten*, c. 58, Sayı: 221, Ankara: 1994, s. 51- 54.
18. GÖMEÇ, Saadettin, “Kök Türkçe Kaynaklarda Geçen Boy ve Kavimler Üzerine: Çikler”, *Türk Kültürü*, c. 32, Sayı: 370, Ankara: 1994, s. 111- 112.
19. İNAN, Abdülkadir, “Altay-Yenisey Türkleri”, *Bozkurt (Yeni Bozkurt)*, Sayı: 1-2, İstanbul 1939, s. 51-53, 19-21.

¹⁴ Bu çalışma daha sonra bildiri kitabında da basılmıştır: Erhan Aydın, “Yenisey Yazıtlarında Geçen Türk Boyları Üzerine Notlar”, *XVI. Türk Tarih Kongresi. Kongrede Sunulan Bildiriler*, c. 1, Ankara: TTK Yayınları, 2015, s. 47-56.

¹⁵ Bu çalışma daha sonra yazarın kitabına da dâhil edilmiştir: Ahmet Caferoğlu, *Türk Kavimleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988; Ahmet Caferoğlu, *Türk Kavimleri*, Ankara: Altınordu Yayınları, 2015.

¹⁶ Bu makale aynı yıl başka dergide yeniden neşredilmiştir: Saadettin Gömeç, “Boğaç Han Hikâyesinin Kırgız-Hakaslardaki Bir Yansıması”, *Türk Dünyası Tarih*, Sayı: 288, Aralık 2010, s. 28-34.

¹⁷ Bu çalışma aynı yıl armağan kitabında da neşredilmiştir: Saadettin Gömeç, “Kök Türk Yazıtlarındaki Kırgız ve Türgeş Seferleri”, *Suların Sırrını Ödünçleyen Adam: Cengiz Aytmatov'a Armağan*, Editör: H. Bahar- S. Kayhan, Konya 2018.

Yenisey Kırgızları Üzerine Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

20. İSAKOV, Abd Rasul, “Yenisey Kırgızları ile Cengiz Oğullarının Siyasi Münasebetleri (XIII. Yüzyıl)”, *Sibirya Araştırmaları*, Sayı: 1/3, Konya 2013, s. 45-61.
21. KALKAN, Mustafa, “Kırgız Boylarının Yenisey’den Çıkarılmaları ve Coğrafi Dağılımları”, *Erdem*, c. 14, Sayı: 42, Ankara, 2005, s.77-99.
22. KARATAYEV, Olcobay, “Sarı Ugurlar (Yuygu) İle Yenisey Kırgızları Arasındaki Etnogenetik Bağlar”, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, Sayı: 12, 2014, s. 109-118.
23. KARATAYEV, Olcobay, “Sibir Kırgızlarının Devlet ve Siyasi Yöneticisi: Erenak Bek”, *Bilig*, Sayı: 85, Bahar 2018, s. 283-297.
24. KARATAYEV, Olcobay, “Фу-Юйские кыргызы-самый восточный тюркский этнос”, *Karadeniz Dergisi*, Sayı: 22, 2014, s. 135-150.
25. KILDIROĞLU, Mehmet, “IX-XVI. Asırlarda Yenisey-Irtis Bölgesinde Kırgız-Kıpçak İlişkileri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, c. XII, Sayı: 30, Erzurum: 2006, s. 133- 166.
26. KIZLASOV, L.R., “Hakasların Hükümdarlık Unvanı “Ajo” ve Yenisey Runik Yazılarının Kullanıştan Kaldırılması Zamanı Hakkında”, Çev. Ahat Salihov-Gülcemal Alhanlıoğlu, *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı: 88, İstanbul: Nisan 1994, s. 49- 51.
27. KİLLİ, Gülsüm, “Butanayev Viktor Yakovleviç, Etniçeskaya Kul’tura Xakasov (Hakasların Etni Kültürü), N.F. Katanov Adına Hakas Devlet Üniversitesi Basım Evi, Abakan 1998, 317 s., 9 Tablo”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 11, 2001, s. 228-237.
28. KOCOBEKOV, Murat, “Kırgız Kağanlığı’nda Eğitim”, *Türk Yurdu Dergisi*, c. XXV, Sayı: 216, Ankara: Ağustos 2005, s. 37- 39.
29. KOCOBEKOV, Muratbek, “Kırgızlar Yenisey Kıyılarında”, *DA Dergisi*. Kırgızistan Özel Eki, İstanbul, 2004.
30. MOKEEV, Anvarbek, “Yenisey ve Altay Kırgızlarında Siyasi Unvan Olarak Aco ve İdi Terimlerinin Menşesi ve Anlamı”, *Belleten*, Sayı: 67, Haziran 2019, s. 27-38.
31. OSMANOV, K., “Bozkır Kavimlerinden Azlar”, Çev. Mustafa Kalkan, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı: 17, Niğde: 2005, s. 119-133.
32. ÖLMEZ, Mehmet, “Hakaslar ve Hakasça”, *Çağdaş Türk Dili*, Sayı: 8/96, Ankara 1996, s. 6-12.
33. SAVİNOV, G., “Yenisey Kırgızları ile Kimaklar’ın IX-X. Yüzyıllardaki Etnik-Kültürel Münasebetleri”, Çev. Mehmet Tezcan, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7, Erzurum: 1997, s. 35- 51.

34. SEYMEN, Mustafa, “Yenisey-Altay Türkleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, c. I, Sayı: 5, İstanbul: Nisan 1980, s. 5- 27.
35. TAŞAĞIL, Ahmet, “Çin Kaynaklarına Göre 840 Yılından Önce Kırgızlar”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 100, İstanbul: 1996, s. 127- 138.¹⁸
36. TAŞAĞIL, Ahmet, “Eski Türk Tarihinde Kırgız Türklerinin Yeri ve Önemi”, *Türk Dünyası Tarih Kültürü Dergisi*, Sayı: 348, Aralık, 2015. s. 46-51.
37. UŞNİTSKİY, V. V., “Самоидентификация Хакасского Народа: Названия Татар, Кыргыз, Хакас и Хонгорай в историографии вопроса и в источниках”, *MTAD*, Sayı: 9/2, Ankara 2012, s. 53-60.
38. ZHENHUA, Hu, “Çin’in Hey Long Jiang (Mançurya) Eyaleti Fuyü Nahiyesindeki Kırgızlar ve Dil Özellikleri”, Çev. Erkin Emet, *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*, Sayı: 13, Ankara 1997, s. 38- 44.

Bildiriler

1. ALİMOV, Rysbek, “Bugünkü Kırgızcada Bir Hayalet Kelime: Aco”, *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*, c. I, Ankara 2010, s. 43-50.
2. BORİSENKO, Alisa, “18. Yüzyıl Avrupa Bilim Adamları Ortaçağ Yenisey Kırgızlarının Savaş Faaliyetleri Hakkında”, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu*, 3-5 Mayıs, Bursa 2013, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay., 2017, s. 197-204.¹⁹
3. BUTANAYEV, Viktor, “Eski Türk Dönemindeki Kırgızların Etnik Bölge ve Dil Kaynakları Üzerine”, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu*, 3-5 Mayıs, Bursa, 2013, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay., 2017, s. 23-30.²⁰
4. BUTANAYEVA, İrina, “Yenisey Kırgız Devleti Yazılı Kaynakları”, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu*, 3-5 Mayıs, Bursa, 2013, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay., 2017, s. 31-42.²¹

¹⁸ Bu yazı bir sene sonra yeniden neşredilmiştir: Ahmet Taşağıl, “Çin Kaynaklarına Göre 840 Yılından Önce Kırgızlar”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, 1997, s. 495- 510.

¹⁹ Алиса Борисенко. XVIII кылымдагы Европалык окумуштуулардын орто кылымдагы Энесай кыргыздарынын согуштук иш-аракеттери боюнча изилдөөлөрү // *1-Эл аралык байыртадан бүгүнкүгө чейинки кыргыз-түрк мамилелери симпозиуму докладдары*. 3-5-май 2013, Бурса 2017. 213-222-б.

²⁰ Виктор Бутанаев. Байыркы түрк доорунда кыргыздардын этникалык мекени жана тили тууралуу тарыхый булактардын маалыматтары // *1-Эл аралык байыртадан бүгүнкүгө чейинки кыргыз-түрк мамилелери симпозиуму докладдары*. 3-5-май 2013, Бурса 2017. 15-24-б.

²¹ Ирина Бутанаева. Энесай кыргыз каганаты жазма булактарда // *1-Эл аралык байыртадан бүгүнкүгө чейинки кыргыз-түрк мамилелери симпозиуму докладдары*. 3-5-май 2013, Бурса 2017. 25-38-б.

Yenisey Kırgızları Üzerine Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

5. GÖMEÇ, Saadettin, “Altaylarda Eski Bir Türk Kabilesi: Azlar”, *Altay Communities, History Issues*, İstanbul: İSTESOB Yay., 2017, s. 53-58.
6. GÖMEÇ, Saadettin, “Kök Türkler ve Uygurlar Çağında Kırgızlar”, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu*, 3-5 Mayıs, Bursa 2013, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 77-86.²²
7. HUDYAKOV, Yuriy, “Kırgız Silahlarının IX-XII. Yüzyıldaki Gelişmeleri”, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu*, 3-5 Mayıs, Bursa 2013, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay., 2017, s. 87-94.²³
8. İSAKOV, Abdrasul, “Kırgızlar ve Moğolların Ortaçağlardaki Ölü Gömme Merasimlerindeki Benzerlik ve Farklılıklar”, *Altay Communities*, İstanbul 2017, s. 237-248.
9. İSAKOV, Abdrasul, “Kırgızlarda ve Moğollarda Ölüm ve Ölü Gömme Merasimi”, *I. Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, 18-21 Mart 2014, Niğde-Türkiye
10. KOCOBKOV, Murat, “Kırgızların Sayan Altay’daki Komşularına Dair Bazı Görüşler”, *Altay Communities*, 18-19 Temmuz, İstanbul, 2011.²⁴
11. OMOROV, Timurlan, “XVII. Asır Yenisey Kırgızlarının Sosyal ve Siyasi Faaliyetleri”, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu*, 3-5 Mayıs, Bursa 2013, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay., 2017, s. 281-286.²⁵
12. ÖGEL, Bahaeddin, “M.S. VI. Yüzyıldaki Kırgızlar’a Ait Kaynaklar Arasındaki Çelişkiler ve Sebepleri”, *X. Türk Tarih Kongresi*, 22-26 Eylül 1986 Ankara.,
13. UŞNİTSKİY, V. V., “Kırgız Kağanlığının Büyük Kırgız Devleti Devrindeki Hududları”, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu*, 3-5 Mayıs, Bursa 2013, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay., 2017, s. 165-173.²⁶

²² Саадеттин Гөмөч. Көктүрктөр жана уйгурлар мезгилинде кыргыздар // *1-Эл аралык байыртадан бүгүнкүгө чейинки кыргыз-түрк мамилелери симпозиуму докладдары*. 3-5-май 2013, Бурса 2017. 39-50-б.

²³ Юлий Худяков. Кыргыз курал-жарактарынын IX-XII кылымдардагы өнүгүшү // *1-Эл аралык байыртадан бүгүнкүгө чейинки кыргыз-түрк мамилелери симпозиуму докладдары*. 3-5-май 2013, Бурса 2017. 163-172-б.

²⁴ Bu çalışma daha sonra dergide makale olarak neşredilmiştir: Muratbek Kocobekov, “Kırgızların Sayan-Altay Bölgesindeki Komşuları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 36, 2015, s. 13-24.

²⁵ Тимурлан Оморов. Энесай кыргыздарынын XVII кылымдагы саясий-социалдык ишмердиктери // *1-Эл аралык байыртадан бүгүнкүгө чейинки кыргыз-түрк мамилелери симпозиуму докладдары*. 3-5-май 2013, Бурса 2017. 307-312.

²⁶ Василий Ушницкий. Кыргыз каганатынын улуу держава доорундагы чек аралары // *1-Эл аралык байыртадан бүгүнкүгө чейинки кыргыз-түрк мамилелери симпозиуму докладдары*. 3-5-май 2013, Бурса 2017. 153-162.

KAYNAKÇA*

- AKAR, Mertcan, “Türkiye’de Hakas Türkçesi Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezleri”, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, Sayı: 15, Yaz 2019, s. 253-260.
- AKTAŞ, Erhan, *Hakas Destan Geleneği ve Kahramanları*, Konya: Kömen Yay., 2016, 410 s.
- AYDIN, Erhan, “Yenisey Yazıtlarında Geçen Türk Boyları Üzerine Notlar”, *XVI. Türk Tarih Kongresi. Kongrede Sunulan Bildiriler*, c. 1, Ankara: TTK Yayınları, 2015, s. 47-56.
- AYDIN, Erhan, “Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalara Bir Bakış”, *I. Uluslararası Uzak Asya’dan Ön Asya’ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni Bildirileri*, Afyonkarahisar, 2010, s. 25-34.
- ÇOLAK, Doğan, “Türkiye’de Sibiry Türk Topluluklarının Halk Edebiyatı Hakkında Yapılmış Çalışmalar Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Sibiry Araştırmaları*, Sayı: 1/3, 2013, s. 61-70.
- I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu*, Editör: Gülzura Cumakunova, 3-5 Mayıs, Bursa 2013, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2017.
- İSAKOV, Abd Rasul, “Kırgızlar ve Kırgızistan Tarihi ile İlgili Türkiye’de Yayımlanmış Bilimsel Çalışmalar (1910-2009)”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Sayı: 5/9, Ankara: USAK Yay., 2010, s. 101- 131.
- İSAKOV, Abd Rasul, “Kırgızlar ve Kırgızistan Tarihi ile İlgili Türkiye’de Yayımlanmış Bilimsel Çalışmalar (2010-2014)”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Sayı: 9/19, Ankara 2015, s. 145-161.
- I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Sempozyumu*, Editör: Gülzura Cumakunova, 3-5 Mayıs, Bursa 2013, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2017. "1-El aralık bayırtadan bugünküğe çeyinki Kırgız-Türk mamileleri simpoziumu dokladdarı. Redaktoru Gülzura Cumakunova. 3-5 May 2013, Bursa 2017".

* Tekrara düşmemek adına Bibliyografya kısmında verilen kaynaklar buraya dahil edilmedi.

ANADOLU’NUN FETHİ DÖNEMİNDE ŞEBİNKARAHİSAR KALESİ (1018-1081)

ŞEBİNKARAHİSAR CASTLE IN THE PERIOD OF THE CONQUEST OF ANATOLIA (1018-1081)

ЗАМОК ШЕБИНКАРАХИСАР В ПЕРИОД ЗАВОЕВАНИЙ АНАТОЛИИ (1018-1081)

Bekir SARIYILDIZ*

ÖZ

1018 yılında Çağrı Bey’in doğu seferi ile başlayan Anadolu’nun fethi, Bizans’ın Türkiye Selçukluları’nı resmi olarak tanıdığı 1081 yılına kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Sürecin başından itibaren batıya ilerleyen Selçuklu ordularının önemli duraklarından biri de Şebinkarahisar Kalesi’dir. Şebinkarahisar, Anadolu’nun kuzeyine ve Karadeniz sahillerine açılan önemli bir kavşağın kontrolünü sağlayacak bir mevkedir. Bu özelliğiyle Anadolu’daki doğu-batı mücadelesinde önemli bir sahne olmasının yanı sıra Bizans İmparatorluğu’nun doğudaki düşmanlarıyla mücadele etmek için kurduğu savunma hattının da stratejik bir üyesidir. Selçuklulardan önce pek çok defa Abbâsîlerin saldırısına maruz kalan Şebinkarahisar, imparatorluğun başkentine giden bir güzergâhı kontrol altında tutması nedeniyle tahkim edilerek güçlü tutulmuştur. Selçukluların Anadolu’ya yaptıkları ilk seferden itibaren yaklaşık altmış üç yıl boyunca devam eden ilerlemeler sonucunda pek çok kale ve kent kuşatılmış, ele geçirilmiş ve yerleşime açılarak Türk yurdu haline getirilmiştir. Bu kentlerden biri olan Şebinkarahisar ve kalesi de, Anadolu’nun fethi süreci içerisinde önemli siyasi olaylara şahit olmuştur. Nitekim Bizans savunmasının kırılarak Selçukluların Anadolu’da fethettiği ilk yerlerden, Doğu Karadeniz’de ise fethedilen ilk yer olan Şebinkarahisar Kalesi’ndeki Bizans-Selçuklu çatışmaları bir süre daha devam etmiştir. Bu makalede Şebinkarahisar Kalesi’nin, Bizans’ın Anadolu’yu savunmasındaki rolü ve Selçukluların bölgeye geldiklerinde karşılaştıkları durum ile Selçuklu-Bizans mücadelesinde pek çok önemli olayın yaşandığı bölge hakkındaki genel, eksik ve karışık bilgiler, detaylandırılarak düzenlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Şebinkarahisar, Koloneia, Kekaumenos, Sevlî Bey, Mengüceklü Ahmed Gazi.

* ORCID: [0000-0003-4229-3457](https://orcid.org/0000-0003-4229-3457), Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, bksariyildiz@gmail.com

Anadolu'nun Fethi Döneminde Şebinkarahisar Kalesi (1018-1081)

ABSTRACT

The conquest of Anatolia, which started with the eastern expedition of Çağrı Bey in 1018, covers the period until 1081, when the Byzantine Empire recognized the Turkish Seljuks. One of the important stations of the Seljuk armies advancing to the west from the beginning of the process is Şebinkarahisar Castle. Şebinkarahisar is in a location that will provide control of an important junction that opens to the north of Anatolia and the Black Sea coast. With this feature, besides being an important stage in the struggle between east and west, it is also a strategic member of the defense line established by the Byzantine Empire to fight its enemies in the east. Şebinkarahisar, which was attacked by the Abbasids many times before the Seljuks, was kept alive by fortification as it took a route to the capital of the empire. As a result of the progress that continued for about sixty-three years from the first expedition of the Seljuks to Anatolia, many castles and cities were besieged, captured and opened to settlement and became a Turkish homeland. Şebinkarahisar and its castle, one of these cities, also witnessed important political events during the conquest of Anatolia. As a matter of fact, Byzantine-Seljuk conflicts continued for a while in Şebinkarahisar Castle, which was the first place conquered by the Seljuks in Anatolia after the Byzantine defense was broken and the first place conquered in the Eastern Black Sea Region.

In this article, the role of Şebinkarahisar Castle in the defense of Byzantine Anatolia and the situation that the Seljuks faced when they came to the region, general and mixed information about the castle, many important events in the Seljuk-Byzantine struggle, were tried to be organized in detail.

Keywords: Şebinkarahisar, Koloneia, Kekaumenos, Sevli Bey, Mengüceklü Ahmed Gazi.

АННОТАЦИЯ

Завоевание Анатолии, начавшееся с восточной экспедиции Чагры-бея в 1018 г., охватывает период до 1081 г., когда Византия официально признала анатолийских сельджуков. Одной из важных остановок сельджукских армий, продвигавшихся на запад с начала процесса, является замок Шебинкарахисар. Шебинкарахисар находится в месте, которое обеспечивает контроль над важным перекрёстком, выходящий на север Анатолии и побережье Чёрного моря. С этой особенностью, помимо того, что он является важным этапом в борьбе между востоком и западом в Анатолии, также является стратегическим элементом линии обороны, установленной Византийской империей для борьбы с её врагами на востоке. Шебинкарахисар, который много раз подвергался нападениям Аббасидов до сельджуков, был укреплён ещё сильнее, так как он держал под контролем путь к столице империи. В результате прогресса, продолжавшегося около шестидесяти трех лет с момента первой экспедиции сельджуков в Анатолию, многие замки и города были осаждены, захвачены и превращены в турецкие земли путём заселения. Шебинкарахисар и его замок, также стали свидетелями важных политических событий во время завоевания Анатолии. Византийско-сельджукские конфликты некоторое время продолжались в районе замка Шебинкарахисар, который был первым местом, завоёванным сельджуками в Анатолии и первым местом, завоёванным сельджуками в восточном причерноморье.

Нижеследующая статья является попыткой детально определить роль замка Шебинкарахисар в защите Анатолии от Византии, изучить ситуацию, с которой столкнулись сельджуки, когда они пришли в регион, а также дать общую, неполную информацию о регионе, где произошло много важных событий во время сельджукско – византийских сражений.

Ключевые слова: Шебинкарахисар, Колония, Кекауменос, Севли-бей, Менгючеклю Ахмед Гази

1. Giriş

Şebinkarahisar ve kalesi, Anadolu'nun kuzeyinden geçen önemli bir güzergâhın kilit noktasında bulunmasından dolayı tarih boyunca pek çok siyasi teşekkülün uğrak noktası olmuştur. Stratejik konumu ile sahip olan güce önemli avantajları sağlayan bu lokasyon üzerindeki mücadeleler yüzyıllardır devam ettiği gibi, Selçukluların Anadolu'ya geldiği tarihlerde de bölgede Bizans-Abbâsî çatışmaları kısmen devam etmektedir. Şebinkarahisar, Bizans İmparatorluğu'nun doğu hattında önemli bir Bizans savunma üssü olduğu gibi imparatorluğun doğuya yapacağı seferlerde ordunun toplanma merkezi görevini de yerini getirmektedir. Kale, Bizans için askeri açıdan oldukça önemli olmasının yanı sıra, Anadolu'yu ele geçirmek için doğudan gelen kuvvetlerin İstanbul'a kadar ulaşacağı bir güzergâhında anahtar durumunda olmasından dolayı imparatorluğun varlığı için ciddi öneme sahiptir. (Honigmann, 1970, s. 2; Güneş, 2018, s. 128-129)

XI. yüzyılın başlarında Çağrı Bey'in batı keşif seferiyle, Anadolu'nun fetih sürecinin ilk adımı atılmıştır. Selçuklular, Anadolu'ya geldiğinde Bizans topraklarının doğu cephesindeki savaş meydanlarından biri olan Şebinkarahisar, yağmalanmış talan haldedir. Bölgedeki durumun Selçuklular lehine elverişliliği, 1048 yılından itibaren Doğu Karadeniz bölgesine kadar uzanan seferlerin ve Şebinkarahisar'ın ele geçirilmesinin yolunu açmıştır. Malazgirt'te sağlanan üstünlükle doğusu nüfuz altında olan Anadolu'nun batısı da Selçukluların hâkimiyeti altına girmiştir. 1075-1080 yıllarından Süleyman Şah'ın Türkiye Selçuklularını kurmasıyla yerleşmenin başladığı Anadolu'nun fethi süreci, 1081 yılında Dragos Çayı Anlaşması'yla Bizans'ın Türkiye Selçuklularını resmi olarak tanımasıyla hukuki bir zemine oturtulmuştur. Yaklaşık olarak altmış üç yıl süren bu dönemde, Şebinkarahisar Kalesi'nde önemli olaylar yaşandığı gibi kale, Selçuklular ile Bizans arasından pek çok defa el değiştirmiştir. (Mikhail Psellos, 2014, s. 198; Charanis, 1969, s. 201)

2. Kalenin Konumu ve Kuruluşu

Şebinkarahisar'ın idaresi ve savunması kent yerleşiminin ortasında hâkim tepeye kurulmuş bir kale tarafından sağlanmaktadır. Şebinkarahisar, yerleşimin kalenin etrafında toplandığı bir kale-kent yerleşimidir. Şebinkarahisar Kalesi, Giresun Dağları'nın güney yamaçlarının, Kelkit Havzası'nın kuzey düzlükleri ile bulunduğu bir noktada kurulmuştur. Giresun'un güneye açılan en önemli güzergâhlarından Aksu Vadisi'nin Anadolu'nun içlerine açıldığı bir mevkiye kurulan kale, Kelkit Vadisi üzerinde stratejik bir konumda bulunmaktadır. Tarih boyunca kuzey-güney ve doğu-batı yollarında önemli bir kavşağın denetimini sağlayan Şebinkarahisar Kalesi'nin doğusunda Kelkit, Bayburt ve Erzurum, batısında Koyulhisar ve Niksar, güney kısmında ise Erzincan ve Sivas gibi önemli yerleşim merkezleri bulunmaktadır. Kale, bulunduğu konum itibarıyla Anadolu'nun kuzeyindeki pek çok güzergâhın uğrak noktası durumundadır. Bizans İmparatorluğu'nun son dönemlerine ait seyahat notlarındaki bilgilere göre, İstanbul'dan doğuya hareket edildiğinde, İznik ve Ankara üzerinden ulaşılabilen Şebinkarahisar, (Koloneia) Hacıyolu'nun da uğrak noktalarından biri olarak

Anadolu'nun Fethi Döneminde Şebinkarahisar Kalesi (1018-1081)

gösterilmektedir. Seyyah Mukaddasî, Amida'dan yola çıkarak Harput üzerinden Koloneia (Şebinkarahisar) vardığını ve buradan hareketle Ankara üzerinden İzmit'e ulaştığını kaydetmesi, kentin farklı zamanlarda farklı güzergâhlardaki yolcular tarafından önemli bir kavşak olarak kullanıldığına işaret etmektedir. (Bryer ve Winfield, 2020, s. 38-45; Ahrweiler, 1962, s. 29)

Şebinkarahisar Kalesi'nin, ne zaman kurulduğu ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. İlk kuruluş tarihi bilinmeyen ancak Eski çağlardan itibaren var olduğu bilinen kale, vadiye ve yerleşime hâkim bir tepenin zirvesindedir. Kale, Roma İmparatorluğu zamanında General Pompei tarafından planlanarak yeniden tahkim ettirilmiş ve Koloneia adını almıştır. Bu tarihten itibaren varlığını koruyan Koloneia (Şebinkarahisar) Kalesi'nin yerleşimi zaman içerisinde askerî ihtiyaçlara göre şekillenmiştir. Bizans İmparatorluğu zamanında Anadolu'da yaşanan iç isyanlar ve dış istilalar sebebiyle, Koloneia askerî ve idari olarak geliştirilerek önemli thema merkezlerinden biri haline getirilmiştir. (Bryer ve Winfield, 2020, s. 273-275; Sinclair, 1989, s. 323)

3. Selçuklulardan Önce Kalenin Durumu

Şebinkarahisar, Bizans İmparatorluğu'nun Sasanilerin Anadolu istilasını durdurmak için Fırat Nehri'nin batısı boyunca kurduğu Limes savunma hattının en kuzeyindeki kalesidir. İmparatorluğun doğuya veya güneye yapacağı askerî seferlerde, İstanbul'dan çıkan bir ordunun Anadolu'daki toplanma merkezlerinden biri de Koloneia (Şebinkarahisar) Kalesi'dir. (Honigmann, 1970, s. 2; Güneş, s. 128-129)

Sasanilerin Anadolu'ya yaptığı saldırılarda ciddi tahribata uğrayan kale ve çevresi, İmparator Justinian'ın önemli bir bütçeyi buranın tamiri ve imarına aktarmasıyla tamir ettirilmiş ve güçlendirilmiştir. Justinian zamanında piskoposluk merkezi de olan Koloneia (Şebinkarahisar), bu dönemden itibaren "Karahisar" anlamına gelen Mavrokastron adıyla çağrılmaya başlanmıştır. (Bury, 1912, s. 344; Ramsay, 1960, s. 241; Honigmann, 1970, s. 212-213; Adontz, 1970, s. 113-118; Sinclair, 1989, s. 323-326; Ragia, 2009, s. 207-208; Grousset, 2019, s. 239; Tezcan, 2012, s. 242)

Emevilerin Güneydoğu Anadolu, Armenia eyaleti, Suriye ve Mısır'ı ele geçirmesinin ardından bölgede kurduğu El-Ermeniyye Eyaleti'nin sınırları Koloneia (Şebinkarahisar) topraklarına kadar ulaşmaktaysa da bu dönemde bölgede yağma ve talandan başka bir Emevi faaliyetinde bahsedilmemektedir. (Ostrogorsky, 2011, s. 103; Brosset, 2003, s. 200; Tezcan, 2012, s. 253-255) Bizans yönetimi, jeopolitik konumu nedeniyle olağandışı bir süreç geçiren Koloneia (Şebinkarahisar) Kalesi'ni, Sasani tehlikesinin ortadan kalmasıyla onuncu yüzyıldaki Abbâsî akınlarından önceki bir tarihte, tahminen Emeviler zamanında yeniden tahkim ederek savunmasını güçlendirmiştir. (Prokopios, 2019, s. 118; Honigmann, 1970, s. 212-213; Ostrogorsky, 2011, s. 255; Bryer ve Winfield, 2020, s. 277; Demirkent, 2005, s. 133-135)

Doğu da Abbâsîlerin iktidarı ele geçirmesiyle, 778 yılında Yezid bin Usaid al-Sulami adlı Abbâsî komutanı liderliğindeki kuvvetler, Anadolu içlerine kadar

uzanan seferlerde Koloneia (Şebinkarahisar) ve çevresine saldırarak bölgeyi yağmalamıştır. (Bryer, 2020, s. 277; Ostrogorsky, 2011, s. 151-167; Mordtmann, 1927, s. 735) Bizans, imparatorluğun doğu sınırlarında gelişen olaylar karşısında bölgedeki idareleri düzenleyerek ve sınır hattındaki kaleleri güçlendirmeye başlamıştır. Bu uygulamalardan biri de, 863 yılından önceki bir tarihte Armenia eyaletinin Kelkit Vadisi'ni kapsayan kısmında, Bizans'ın sınır hattındaki kleisuralar zincirinin önemli bir halkası olan Koloneia (Şebinkarahisar) Kalesi merkezli yeni bir thema tesis edilmesidir. (Honigmann, 1970, s. 40-49; Ramsay, 1960, s. 351; Ostrogorsky, 2011, s. 89; Umar, 2009, s. 426) Bölgedeki Pavlikanlar Hareketi'nin öncülerinden Karbeas'ın 843-863 yılları arasında bölgedeki faaliyetleri ve Bizans'a karşı Abbâsîlerle işbirliği içerisinde olması, Koloneia'nın (Şebinkarahisar) thema yapılmasında etkili olmuştur. (Skylitzes, 2010, s. 93-94; Ahrweiler, 1962, s. 28-29; The Oxford Dictionary of Byzantium, 1991, s. 1107; Honigmann, 1970, s. 50; Bury, 1912, s. 277-279; Güneş, 2018, s. 300-301) İdari ve askerî açıdan en küçük themalar arasında sayılan Koloneia'nın, (Şebinkarahisar) Emevi ordularının akınlarına karşı oluşturulan savunma zincirindeki stratejik konumuyla önemi zamanla artmıştır. 899 yılı itibariyle Koloneia theması, üç bin asker ve idarecileriyle birlikte toplamda dört bin yüz otuz bir kişinin bulunduğu bir thema merkezidir. Ancak onuncu asrın başlarında Bizans İmparatoru VI. Leon'un themaların sınırlarına yönelik düzenlemeleriyle, Koloneia'dan (Şebinkarahisar) Kemah ve civarı alınmış böylece Koloneia'nın (Şebinkarahisar) thema sınırlarında daralma yaşanmıştır. (Honigmann, 1970, s. 54-55; Güneş, 2018, s. 310)

Bizans-Abbâsî mücadelesinde ciddi çatışmaların yaşandığı Koloneia (Şebinkarahisar) toprakları, Abbâsîlerin Anadolu'dan çekildiği 939 yılında İmparator Romanos'un saldırısıyla yeniden Bizans topraklarına katılmış ancak 940 yılında gerçekleşen Abbâsî yağmaları engellenememiştir. (Müverrih Vardan, 2017, s. 18; Bianquis, 1997, s. 107; Ostrogorsky, 2011, s. 258; Bryer ve Winfield, 2020, s. 277)

4. Selçuklular Anadolu'ya Geldiğinde Koloneia ve Çevresindeki Durum

X. yüzyıl boyunca Bizans'ın doğudaki thema merkezleri, Abbâsî ordularının yağma ve akınlarına terk edilmiş durumdadır. Bu süreç içerisinde Koloneia (Şebinkarahisar) Kalesi ve çevresi iki büyük devletin mücadelesine şahit olmuştur. Bizans İmparatorluğu'nun Emeviler ve Abbâsîler ile girdiği mücadelede, Anadolu topraklarının doğu kısmı savaş meydanı haline gelmiş, yağmalanmış ve sonunda metruk bir hale gelmiştir. (Müverrih Vardan, 2017, s. 18; Ostrogorsky, 2011, s. 239; Kafalı, 1996, s. 7) Abbâsîler zamanında batı sınırlarının korunması amacıyla bölgeye yerleştirilen Türk akıncıları, bölgeyi oldukça iyi bilmektedir. Abbâsî ordularından görevli Türk akıncılarının, Selçukluların Anadolu'ya gelmesiyle, Türk saflarına katılması asırlar boyunca kazanılmış bir tecrübeyi Selçuklulara bahşetmiştir. Selçuklular Anadolu'ya geldiklerinden sınır boylarındaki Türk akıncılarının Sivas, Niksar, Şebinkarahisar, (Koloneia) Amasya, Çankırı ve Ankara gibi kentlere verdikleri ciddi zararlar henüz tanzim edilememiştir. Anadolu'daki bu durum Selçukluların Anadolu topraklarını yurt tutulabilmesi için oldukça elverişli bir ortam

Anadolu'nun Fethi Döneminde Şebinkarahisar Kalesi (1018-1081)

yaratmaktadır. (Urfalı Mateos, 2000, s. 48-49; Vasil'ev, 1923, s. 150; Bury, 1912, s. 264; Yinanç, 2018, s. 15; Turan, 2008, s. 119; Sevim, 1988, s. 36-40)

XI. yüzyılın başlarında, Doğu Anadolu ve Azerbaycan topraklarındaki Ermeni ve Gürcü prenslikleri kendi aralarında mücadele ettikleri gibi Bizans'a karşıda Müslüman beylikler ile işbirliği yapmaları, Bizans İmparatoru II. Basileios'u rahatsız etmiştir. Bu sebeple II. Basileios, Ermeni ve Gürcü ülkelerini kapsayacak şekilde doğu seferine çıkmıştır. Bu seferde Ermeni ve Gürcü prensliklerini doğrudan merkeze bağlayan II. Basileios, bölgedeki çok sayıdaki Ermeni'yi de Orta Anadolu'ya getirmiştir. (Lebeau, 1833, s. 223; Honigman, 1970, s. 162; Sevim, 1988, s. 20-21) Ermeni ve Gürcü ülkelerinde bu olayların yaşandığı bir dönemde bölgedeki çatışmalar, demografik değişimler ve askeri çözümler, Selçuklular için yurt arayışında olan Çağrı Bey'in dikkatini bu bölgeye çekmiştir.

Nitekim II. Basileios'un, Ermeni ülkesindeki faaliyetleriyle tampon durumdaki bölgeyi zayıflatması, Selçukluların Anadolu'ya ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Durumu değerlendiren Çağrı Bey, 1018 yılında savunmasız Azerbaycan toprakları üzerinden Anadolu'ya girerek, Anadolu'nun fethi sürecindeki ilk adımı atmıştır. Van Gölü civarından Anadolu'ya giriş yapan Selçuklular, bölgenin büyük kısmını kontrolleri altına almışlardır. İlk keşif seferi hakkında bilgi vermek için 1021 yılında Tuğrul Bey ile görüşen Çağrı Bey, Anadolu'nun Selçukluların ele geçirip, yurt tutabileceği uygun bir coğrafya olduğunu belirtmiştir. (Toumanoff, 1978, s. 425; Charanis, 1969, s. 178-179; Sevim, 1988, s. 20-21; Kafalı, 1996, s. 6) Ancak Selçukluların Gazneliler ile mücadeleye girdiği bir süreçte Çağrı Bey'in görev alması, Anadolu'daki Selçuklu faaliyetlerini bir süre ertelemiştir. Nihayet 1048 yılında İbrahim Yınal komutanlığında Selçuklular, Anadolu üzerine büyük bir ordu ile sefer düzenlemiştir. 18 Eylül 1048 tarihinde Liparit komutanlığındaki Bizans kuvvetlerini mağlup eden Selçuklu kuvvetleri, Karadeniz bölgesini de kapsayan ve Trabzon'un iç kesimlerine kadar ulaşan keşiflerde bulunmuşlardır. (İbnü'l Esir, 2013, s. 195-196; Mikhael Attaleiates, 2008, s. 55; Urfalı Mateos, 2000, s. 85-87; Azîmî, 2006, s. 9-10; Charanis, 1969, s. 190; Cahen, 1988, s. 12; Sevim, 1988, s. 50-51) Karadeniz bölgesine yönelik ilk temasın yapılmasından altı yıl sonra 1054 yılında Karadeniz bölgesini kapsayan ikinci bir sefer tertip edilmiştir. Tuğrul Bey komutanlığındaki Selçuklu ordusu, Anadolu'nun doğu kısmında bazı kaleleri ele geçirerek yağmalamıştır. Bu seferde akıncı bir ordu kolu Karadeniz Dağları'ndan, Kafkas Etekleri'ne hatta Trabzon havalisine kadar ilerken, (İbnü'l Esir, 2013, s. 196-228; Yinanç, 2018, s. 44; Turan, 2008, s. 131; Cahen, 1988, s. 13-14) diğer bir ordu kolu ise Çoruh Vadisi yoluyla Giresun'un güneyindeki Kelkit Vadisi boyunca Canik Ormanları'na kadar ilerlemiştir. Selçukluların, Mezopotamya ve Koloneia bölgesine ciddi zarar verdiği bu seferde, Karadeniz bölgesinde fetih yapıldığına dair bilgi bulunmamaktadır. (Mikhael Attaleiates, 2008, s. 87; Tellioglu, 2004, s. 75-80)

5. Doğu Karadeniz'deki İlk Fetih: Koloneia Kalesi'nin Ele Geçirilmesi

XI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Selçukluların Anadolu topraklarındaki seferlerinin sınırları, bölgenin tanındığı ölçüde her geçen gün genişlemektedir. Doğu

Karadeniz bölgesinin de keşfedilen yerler arasına girdiği bu dönemde, bölgedeki pek çok Bizans kalesi de yağmalanıp talan edilerek bölge halkının direnişi kırılmaya çalışılmıştır.

1057-58 yılında Selçuklu akıncılarından Dinar Bey komutasında bir ordu, Erzurum üzerinden Bayburt civarına gelmiştir. Bu tarihlerde Şebinkarahisar (Koloneia) Kalesi, Bizans'lı Nikephoros Katakalon Kekaumenos yönetimi altındadır. Sefer sırasında Kelkit Vadisi'ni takip eden Dinar Bey kuvvetleri Erzincan ve Kemah'ı aşarak Şebinkarahisar (Koloneia) Kalesi'ne gelmiş ve bölgeyi talan ederek 1058 yılında kaleyi ele geçirmiştir. Şebinkarahisar Kalesi'nin ele geçirilmesiyle Doğu Karadeniz'deki ilk Selçuklu fethi gerçekleştirmiştir. (Mikhail Psellos, 2014, s. 198; Bryer ve Winfield, 2020, s. 277; Honigmann, 1970, s. 181-182; Speros, 1971, s. 88; Cahen, 2008, s. 85; Sevim, 1988, s. 38; Tellioğlu, 2004, s. 80)

Selçuklu komutanları tarafından Orta Anadolu'ya kadar uzanan seferler sonunda, Sivas ve çevresindeki Bizans güçleri yıpratılmış ve bölgenin iskânı için uygun zemin hazırlanmıştır. Selçukluların 1058 yılında fethettiği Koloneia (Şebinkarahisar), bir yıl Selçuklu idaresinde kaldıktan sonra 1059 yılında tekrar Bizanslıların eline geçmiştir. Nitekim 1068 yılında doğu seferine çıkan İmparator Diogenes'in, Şebinkarahisar (Koloneia) Theması'na uğraması, kent'in Bizans idaresinde olduğunu göstermektedir. (Gregory Abu'l Farac, 2001, s. 301-302; Yinanç, 2018, s. 47; Cahen, 1988, s. 18-19; Sevim, 1988, s. 38; Tellioğlu, 2004, s. 80)

İmparator Diogenes, 1068 yılında Selçuklular üzerine bir doğu seferine çıkmış ve ordunun sağ kısmına komutanlık eden Crispin adlı bir Normani, Armenia bölgesini savunmak üzere Koloneia (Şebinkarahisar) Kalesi'ne komutan olarak bırakmıştır. Crispin'in komutanlığı sırasında, Koloneia (Şebinkarahisar) Kalesi'ni korumakla görevli Bizans askerlerinin gönderilerek Ermeni ülkesinden getirilen askerlerin kaleye yerleştirildiği tahmin edilmektedir. İmparatorluktan maaşını alamayan Crispin, devlete karşı isyan hareketine girişmiş, Koloneia (Şebinkarahisar) Kalesi'ni kendisine komuta merkezi yaparak, İmparator Diogenes'in üzerine gönderdiği bir orduyu bertaraf etmesini de bilmiştir. Ancak durumun aleyhine geliştiğini anlayan Crispin, bu sırada üzerine gelen Selçuklu kuvvetlerini püskürtmesinden aldığı güçle imparatorun af dileyerek Selçuklulara karşı mücadele etmeye devam etmiştir. Ancak imparatorun kuşkuları ve sarayın nüfuzlu devlet adamlarından Nemitze'nin kışkırtmasından dolayı Crispin, Koloneia (Şebinkarahisar) Kalesi'nden Abydos'a sürgün edilmiştir. (Bryer ve Winfield, 2020, s. 277-278; Ramsay, 1960, s. 294-295; İnan, 2010, s. 39-44)

Crispin'in başkaldırısı ve imparatora karşı duruşundaki en önemli sebeplerden biri de Koloneia (Şebinkarahisar) Kalesi'nin güçlü savunması olduğu muhakkaktır. Nitekim kısa bir süre içinde hem imparatorluk kuvvetlerini yenen hem de Selçuklu birliğini püskürtten Crispin'in kuvvetleri Koloneia (Şebinkarahisar) Kalesi'nde kendilerine kısa süreli ama haklı bir yer edinmiştir.

Anadolu'nun Fethi Döneminde Şebinkarahisar Kalesi (1018-1081)

6. Şebinkarahisar'ın Selçuklu Yerleşimine Açılması

26 Ağustos 1071 tarihinde Selçuklu Sultanı Alparslan ile Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, Malazgirt Savaşı'nda karşı karşıya gelmişlerdir. Sultan Alparslan'a esir düşmekten kurtulamayan Romanos Diogenes'in, yapılan antlaşmayla ülkesine geri dönüşüne izin verilmiştir. Erzurum'da birkaç gün kalarak yaralarını tedavi ettiren Diogenes, buradan Koloneia'ya (Şebinkarahisar) uğramıştır. (İbnü'l Esir, 213, s. 308-311; Ahmed bin Mahmud, 2011, s. 110-112; Mikhail Psellos, 1992, s. 266-268; Müverrih Vardan, 2017, s. 37; Charanis, 1969, s. 193; Sümer, 1988, s. 24) Ancak İstanbul'a doğru yola çıkan Diogenes'in, başkentine ulaşmasına izin verilmemiş ve yakalanarak öldürülmüştür. (Urfalı Mateos 2000, s. 142-143; Mikhael Attaleiates, 2008, s. 171; Vasiliev, 1952, s. 356; İyice, 1971, s. 67-71)

Diogenes'in öldürüldüğü öğrenen Sultan Alparslan, yapılan antlaşmayı feshederek Kutalmışoğulları komutanlığındaki beylerine Anadolu'nun ele geçirilmesini emretmiştir. Erzincan, Kemah ve Şebinkarahisar'ı içerisine alan bölgenin ele geçirilmesi görevi Mengüceklü Ahmed Gazi'ye verilmiştir. (Reşîdü'd-dîn Fazlullah, 2010, s. 38-39; Chrysostomides, 2009, s. 11; Sümer, 1990, s. 1) Mengüceklü Ahmed Gazi'nin Koloneia (Şebinkarahisar) ve civarını ele geçirdiği bilinmekte ancak konunun ayrıntıları bilinmemektedir. Koloneia (Şebinkarahisar), Malazgirt'ten hemen sonra Ahmed Gazi'nin elin geçmiş ancak sebebi bilinmeyen bir şekilde Mengüceklülerin elinden çıkmıştır. Koloneia (Şebinkarahisar) Kalesi'nin Bizans'ın eline geçtiği ya da Mengüceklüler ile Danişmendliler mücadelesinin sonucunda mı el değiştirdiği konusu henüz aydınlatılamamıştır. Fakat Koloneia (Şebinkarahisar) Kalesi ve çevresi, Danişmendlilerle birlikte hareket eden Sevli Bey adından bir Türk beyi tarafından 1075 yılından sonraki bir tarihte tekrar ele geçirilmiştir. Mengüceklülerin, 1074 yılından itibaren ele geçirmeye başladığı Kelkit Havzası gibi, Koloneia (Şebinkarahisar) Kalesi ve çevresinin Bizans'tan mı yoksa Sevli Bey'den mi alındığı konusu da karanlıkta kalan diğer bir meseledir.

Anadolu'da fethedecekleri yerler tayin edilen Türk beylerinin, Malazgirt'in hemen ardından savunmasız Bizans toprakları yerine aralarında mücadeleye girişmesi pek mantıklı görülmemektedir. Çünkü cihad anlayışıyla kuvvetlerini arttıran Türk beylerinin kendi aralarında mücadelesi her ikisini de zayıf düşüreceği gibi çevrelerinde topladıkları askerleri de kaybetmelerine neden olacaktır. Bu sebeple kale ilk defa Mengüceklüler tarafından ele geçirilmiş ancak Bizans tarafından bir şekilde geri alınmış, Danişmendli Sevli Bey'de kaleyi Bizanslılardan geri almış olmalıdır. Daha sonra yine Mengüceklüler kaleyi ele geçirmiştir, nitekim 1080 yılından itibaren Koloneia (Şebinkarahisar) ve kalesinin Mengüceklü Ahmed Gazi'nin elinde olduğu ve iskâna açıldığı bilinmektedir. (Reşîdü'd-dîn Fazlullah, 2010, s. 38-39; Müneccimbaşı Ahmet bin Lütfullah, 2017, s. 178; Mëlikoff, 1960, s. 71-72; Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 1927-1928, s. 288; Sümer, 1990, s. 3; Turan, 2017, s. 71-73; Cahen, 1979, s. 120; Yinanç, 2018, s. 79; Sevim, 1988, s. 185)

7. Sonuç

Şebinkarahisar (Koloneia) Kalesi, eski çağlardan itibaren önemli bir kale-

kent yerleşimi olarak gelişmiş ve tarih boyunca stratejik önemini korumuştur. Bizans İmparatorluğu'nun Sasaniler, Emeviler ve Abbâsiler ile mücadelesinde, stratejik bir savunma üssü olan kale, bölgede yaşanan bitmek bilmez savaşlardan ve yağmalardan nasibini almıştır. Talan edilmiş bir halde olan Şebinkarahisar, Selçukluların yurt arayışları için oldukça uygun koşullara sahiptir. Selçukluların 1018 yılından itibaren başlayan Anadolu akınlarının, 1048 yılından itibaren Şebinkarahisar civarına ulaştığı bilinmektedir. Ancak Bizans'ın Anadolu topraklarındaki doğu savunma zincirinin önemli bir halkası olan Şebinkarahisar, Selçuklulara karşı bir süre direnmiştir. 1058 yılında ise Şebinkarahisar Selçukluların eline geçmekten kurtulamamıştır. Ancak kısa bir süre sonra kale tekrar Bizanslıların eline geçmiştir. Malazgirt Savaşı'na kadar geçen süreçte hakkında bilgi bulunmayan kalenin, önce Mengüceklü ve 1075 yılından sonra ise Danişmendli Sevli Bey kuvvetlerince Selçuklu idaresi altına alındığı bilinmektedir. Şebinkarahisar Kalesi'nin, Doğu Karadeniz'in ilk fethedilen yeri olması, bölgedeki Türk yerleşiminin tarihi temellerinin anlaşılması açısından son derece önemli bir olaydır. Şebinkarahisar Kalesi'nin Selçukluların eline geçmesiyle, Bizans'ın doğu savunma hattında önemli bir gedik açılmakla birlikte, Giresun kıyılarına ulaşan vadiler ve Samsun'a kadar ulaşan Kelkit Havzası, Selçukluların faaliyet alanı haline gelmiştir. Nitekim Kelkit Havzası gibi, 1080 yılından itibaren Şebinkarahisar'da iskâna açılarak Türk yerleşim yeri olma özelliği gösteren kentler arasında yerini bulmuştur.

Kaynakça

- Abdizade Hüseyin Hüsameddin (1927-1928). *Amasya Tarihi*, C. 2, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul.
- Ahmed bin Mahmud (2011). *Selçukname*, haz. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Ahrweiler, H. (1962). "L'Asie Mineure et les invasions Arabes (VII e -IX e siècles)", *Revue Historique*, T. 227, F. 1, Presses Universitaires de France, ss. 1-32.
- Azîmî Tarihi* (2006). çev. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara.
- Bianquis, T. (1997). "Sayf al-Dawla", *EI*, C. IX, ed. C.E. Bosworth vd., Brill, Leiden, s. 107.
- Brosset, M. F. (2003). *Gürcistan Tarihi*, çev. H. D. Andreasyan, haz. Erdoğan Merçil, TTK Yayınları, Ankara.
- Bryer, A., David W. (2020). *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası*, C. I, Çev. İsmail Köse, TTK Yayınları, Ankara.
- Bury, J.B. (1912). *A History of the Eastern Roman Empire*, Macmillan and Co., Londra.
- Cahen, C. (1979). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul.
- Cahen, C. (1988). *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, çev. Yaşar Yücel, Bahaeddin Yedi yıldız, TTK Basımevi, Ankara.
- Cahen, C. (2008). *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Charanis, P. (1969). "The Byzantine Empire in the Eleventh Century", *The First*

Anadolu'nun Fethi Döneminde Şebinkarahisar Kalesi (1018-1081)

- Hundred Years*, C. I, ed. M. W. Baldwin, Madison, s. 177-219.
- Chrysostomides, J. (2009). "The Byzantine Empire from the eleventh to the fifteenth century", *Byzantium to Turkey, 1071-1453*, C. I, ed. Kate Fleet, Cambridge University Press, New York, ss. 6-50.
- Demirkent, I. (2005). *Bizans Tarihi Yazıları*, Dünya Yayıncılık, İstanbul.
- Gregory Abu'l Farac (2001). *Abu'l Farac Tarihi*, C. 2, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara.
- Grousset, R. (2019). *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, çev. Sosi Dolanoğlu, Aras Yayıncılık, İstanbul .
- Güneş, C. (2018). *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi*, Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla.
- Honigmann, E. (1970). *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- İbnü'l Esir (2013). *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, çev. Murat Temelli, Ark Kitapları, İstanbul.
- İnan, Z. (2010). *XI. Yüzyılda Anadolu'da Norman Şeflerinin Faaliyetleri*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- İyice, S. (1971). *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Dioganes*, TTK Yayınları, Ankara.
- John Skylitzes (2010). *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, çev. John Wortley, Cambridge University Press, New York.
- Kafalı, M. (1996). "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", *Erdem Dergisi*, S. 22, ss. 5-17.
- Lebeau (1833). *Histoire du Bas-Empire*, C. XIV, ed. M. Brosset, De L'Imprimerie De Firmin Didot Frères, Paris.
- Mihail Psellos'un *Khronographia'sı* (1992). haz. Işın Demirkent, TTK Yayınları, Ankara.
- Mikhael Attaleiates (2008). *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Mordtmann, J. H. (1927). "Kara Hisâr", *EI*, C. II, ed. M. Th. Houtsma vd., Leyden Late E. J. Brill Ltd, London, ss. 734-736.
- Müneccimbaşı Ahmet bin Lütfullah (2017). *Camii'd-Düvel II*, haz. Ali Öngül, Kabcacı Yayınları, İstanbul.
- Müverrih Vardan (2017). *Türk Fetihleri Tarihi*, Post Yayınevi, İstanbul.
- Nicholas A. (1970). *Armenia in the Period of Justinian*, Calouste Gulbekian Foundation, Lizbon.
- Ostrogorsky, G. (2011). *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK Basımevi, Ankara.
- Prokopios (2019). *Bizans'ın Gizli Tarihi*, çev. Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ragia, E. (2009). "The Geography of the Provincial Administration of the Byzantine Empire (ca 600-1200): I.2. The Apothekai of Asia Minor (7th-8th c.)"

Byzantina Symmeikta, C. 19, ss. 207-208.

- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul.
- Reşîdü'd-dîn Fazlullah (2010). *Selçuklu Devleti*, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Sevim, A. (1988). *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK Basımevi, Ankara.
- Sinclair, T.A. (1989). *Eastern Turkey An Architectural and Archaeological Survey*, C. II, Pindar Press, Londra.
- Sümer, F. (1988). *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK Basımevi, Ankara.
- Sümer, F. (1990). *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TTK Basımevi, Ankara.
- Tellioglu, İ. (2004). *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon.
- Tezcan, M. (2012). "Pers Armenia Etrafindan Gelişen Roma-Parth ve Bizans-Sasani Münasebetleri (M.Ö. I-M.S. VII. YY.)", *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, Trabzon, ss. 213-272.
- Toumanoff, C. (1978). "The Background to Mantzikert", *XIIIth International Congress of Byzantine Studies*, 5-10 Semtember 1966, ed. J.M. Hussey, D. Obolensky, S. Runciman, Liechtenstein, s. 411-426.
- Turan, O. (2008). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Turan, O. (2017). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Umar, B. (2009). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
- Urfalı Mateos Vekayi-Namesi(952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. (2000), nşr. H. D. Andreasyan, TTK Yayınları, Ankara.
- Vasil'ev, A. A. (1923). "Struggle with the Saracens (867-1057)", *The Cambridge Medieval History*, C. IV, plan. J. B. Bury, ed. J. R. Tanner, C. W. Previtè-Orton, Z. N. Brooke, Cambridge at the University Press, ss. 139-150.
- Vasiliev, A. A. (1952). *History of the Byzantine Empire 324-1453*, The University of Wisconsin Press, Madison.
- Vryonis, S. (1971). *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press, London.
- Yinanç, M. H. (2018). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C. I, haz. Refet Yinanç, TTK Yayınları, Ankara.

BAHŞI SANATINA GÖSTERİLEN YÜKSEK İLGI

HIGH ATTENTION TO THE ART OF BAKHSHI

ВЫСОКОЕ ВНИМАНИЕ ИСКУССТВОВЕДАМ БАХШЫ

Otahon MATYOKUBOV*

ÖZ

İşbu makalemiz UNESCO tarafından 2021 yılının 16 Aralık tarihinde düzenlenen toplantıda, Somut Olmayan Kültürler Miras'ın uluslararası jürileri tarafından "Bahşıcılık Sanatı" mevcut listeye eklenmesiyle sebebiyle yazıldı. Çalışmamızı ele almaktan önce bu sanat dalına, sanatsal anlamda katkıda bulunurken aynı zamanda tüm bunları yazıya dökerek farklı bir çalışma ile yazılı kaynağımıza da katkıda bulunmak istedim. Bununla beraber, bahşıcılık sanatı, onun tarihçesi, bahşı ozan, aşık, akın, cirav, kalfa gibi terimlerin anlam bilim ve etimolojik kökenleri bakımından incelenerek sunulmaktadır. Destanın insanları yönetebilecek veya sakinleştirebilecek olağanüstü güce sahip olması Bala bahşı Kurbannazar Abdullayev tarafından yaşanan gerçek bir hikâye ile anlatılmıştır. Bunun dışında, Sovyet Birliği döneminde Orta Asya topraklarında bahşılar, yazarlar, şairler, öğretmenler gibi toplumun aydın kesimini yeni düşünceleri, insanların bilinçaltılarını hızlı yönetebilme yetenekleri olduğu için onları sürgün ederek cezalandırırlar. Bu aşamada Ahmet bahşı Matnazar oğlu, Hacı Han Baltayev ve kardeşi Nurmammed Baltayev, Manğıtlı Baba Can-Böcan bala, Özbekistan Halk Bahşısı unvanına sahip Şamurat bahşının babası Toğay bahşı Mahmanov gibi birçok insanların sürgün veya yalan iftiralarla hapislerde yaşamlarının son bulması gibi vakaalar yer almaktadır. Sovyet Birliği'nden ayrılan bağımsız Özbekistan Cumhuriyeti döneminde ise destancılık ve ona gösterilen ilgi, destan sanatını geliştirmek için kurulan kamular, atalarının yeteneklerini devam ettirmek isteyen genç çocuklar için ihtisas okulları açılması, bu alanda profesyonel olmak isteyenler için üniversite ve yüksek öğretim kurumları inşa edilmiştir. Alanda önemli hizmet eden bahşı, sanatçıları ödüllendirmek için Cumhurbaşkanının tarafından verilen emirler ve hayata geçirilme süreci gibi çeşitli sanatımıza olan katkılardan kısaca bahsedilmektedir.

Anahtar kelimeler: ozan, aşık, bahşı, akın, cirav.

ANNOTATION

* ORCID: [0000-0001-9793-0447](https://orcid.org/0000-0001-9793-0447), Özbekistan Cumhuriyeti Halk Sanatçısı, Yar.Doç, Yunus Recebi Adındaki Özbek Milli Müzik Sanatı Enstitüsü, Destancılık Fakültesi, Destan İcrası ve Anlatımı Bölümü otaxon_matyakubov@mail.ru

Bahşi Sanatına Gösterilen Yüksek İlgi

This article was written by the international juries of Intangible Cultural Heritage at the meeting held by UNESCO on December 16, 2021, due to the addition of "The Art of Bakhshi" to the current list. Before discussing our work, I wanted to contribute to this branch of art in an artistic sense, as well as to contribute to our written source with a different work by putting all these into writing. In addition to this, the art of gardening and its history are presented by examining the semantic and etymological origins of terms such as bakhshi ozan, ashik, akkin, cirav, kalfa. The fact that the epic has the extraordinary power to rule or calm people is told by a true story experienced by Bala bakhshi Kurbannazar Abdullayev. Apart from that, during the Soviet Union period, the intellectuals such as writers, poets and teachers in the Central Asian lands were punished by exiling them for their new ideas and the ability to manage people's subconscious quickly. At this stage, there are cases where many people such as Ahmet bakhshi Matnazar oğlu, Hacı Khan Baltayev and his brother Nurmuhammed Baltayev, Mangitlı Baba Can-Böcan bala, and Toğay bakhshi Mahmanov, the father of Şamurat bahşi who has the title of People's Bahşi of Uzbekistan, end their lives in prisons due to exile or false slander. In the period of the independent Republic of Uzbekistan, which broke away from the Soviet Union, the interest in epic and the interest shown in it, the publics established to develop the art of epic, the opening of specialized schools for young children who want to continue their ancestors' talents, and universities and higher education institutions for those who want to become professionals in this field. The contributions to our various arts, such as the orders given by the President to reward the artists and the process of its implementation, are briefly mentioned.

Keywords: uzan, ashik, bakhshi, akin, jirov.

АННОТАЦИЯ

Эта статья была написана международным жюри нематериального культурного наследия на заседании, проведенном ЮНЕСКО 16 декабря 2021 года, в связи с добавлением «Искусство садоводства» в текущий список. Прежде чем обсуждать нашу работу, я хотел внести свой вклад в эту отрасль искусства в художественном смысле, а также внести свой вклад в наш письменный источник с другой работой, изложив все это в письменной форме. В дополнение к этому искусство садоводства и его история представлены путем изучения семантического и этимологического происхождения таких терминов, как бахши озан, яшень, аккин, чирав, калфа. О том, что эпос обладает необычайной силой управлять или успокаивать людей, говорит реальная история, пережитая Бала бахши Курбанназаром Абдуллаевым. Кроме того, в период Советского Союза интеллектуалы, такие как писатели, поэты и учителя в среднеазиатских землях, были наказаны ссылкой за их новые идеи и способность быстро управлять подсознанием людей. На данном этапе известны случаи, когда многие люди, такие как Ахмет бахши Матназар оглы, Хаджи Хан Балтаев и его брат Нурмухаммед Балтаев, Мангытлы Баба Джан-Бокан бала и Тогай бахши Махманов, отец Шамурата бахши, носящего звание народного бахсы Узбекистана, заканчивают свою жизнь в тюрьмах из-за ссылки или ложной клеветы. В период независимой Республики Узбекистан, отколовшейся от Советского Союза, возрос интерес к эпосу и интерес, проявляемый к нему, общественность наладила развитие эпического искусства, открытие специализированных школ для детей раннего возраста, желающих продолжить таланты предков, а университеты и высшие учебные заведения для тех, кто хочет стать профессионалами в этой области. Кратко упоминаются вклады в различные виды нашего искусства, такие как указ президента о награждении художников и процесс его выполнения.

Ключевые слова: озан, ашик, бахши, окин, жиров.

16 Aralık 2021 senesinde “Bahşılık Sanatı” UNESCO’nun manevi medeni mirasları koruma uluslararası komitesi tarafından insanlığın manevi medeni mirasının temsil listesine eklendiği ilan edildi. Bu bizim içerisinde yer aldığımız sanat alanı artık büyük bir kurum tarafından korunacağını ve gelecek nesle rahat bir şekilde aktarılacağını bir göstergesidir. Çalışmamızı kaleme alma sebebi de aynen bu hususta olup, aynı zamanda otobiyografik özellikleri taşımaktadır. Sanatımızın içinde yer aldığım süreçleri, ekolleri ve aynı zamanda ustalarımından görüp, duyduğum önemli noktalara değinmeye çalışılmıştır.

Surhanderya bölgesindeki bahşı. (1.resim).

Ben 90 yaşından da geçmiş, ömrümün 75 senesini destan sanatına adanmış, çocuk yaşlarımdan itibaren Çuval bahşı Mahtumkulu Garliyev icra eden destanları dinleyerek büyüyen, Özbekistan Cumhuriyetinde sanatımla hizmet eden Otahn bahşı Matyokubov’um. Destan Sanatını anlatan Türkiye Türkçesinde ozan sözcüğüne karşın Özbek Türkleri arasında kullanılan “bahşı” sanatçıları icadı takdir edilerek, UNESCO tarafından SOKÜM listesine kabul edildiğini duyunca mevcut çalışmamı kaleme almayı ve bilim dünyasına küçük bir katkı olmasını istedim. Kendim 1932 senesinde Türkmenistan’ın İlanlı şehrinde dünyaya geldim, ünlü destancı Bala bahşı Kurbannazar Abdullayev’e çırak olup, Harezmi destancılık tarihini derin bir şekilde öğrendim. 1968-1972 senelerinde “Lazgi” müzikal topluluğunda müzik yöneticisi ve şarkıcısı görevinde çalıştım. 1972-2005 sene aralığında Muhiddin molla Yakubov adındaki filarmonide “Destan” müzik topluluğunu oluşturarak, Eğitim Bakanlığının yönlendirmesiyle yüksek öğretim ve orta eğitim kurumlarında yaklaşık altı bin görüşme ve “Destan akşamları” gibi sanat

Bahşı Sanatına Gösterilen Yüksek İlgisi

geceleeri düzenledim. 2005-2014 senelerinde Özbekistan sendikalarının inisiyatifi ile yaz tatil kamplarında konser ve destan akşamları organizelerinde yer aldım. 2015 senesinde benim sanat faaliyetim hakkında “Medeniyet ve Marifet” televizyon kanalında “Sanata adanan ömür” programında, 2017’de “Mahalle” kanalında “Üstad ve çirak gelenekleri” programları yayınlandı. Bununla birlikte, “Saadet” dergisinin 2018 yılının 3.sayısında “Tacı Han Tanavarı”, 2019 senesi “Gülistan” dergisinde “Destanlar – derin dünyalar” konuları üzerinde makalelerim yayınlanmıştır. Ben Harezmi destancılık ekolünün üstadı olan, Özbekistan Halk Destancısı Bala bahşı Kurbanazar Abdullayev’in ve Özbekistan, Türkmenistan ve Karakalpakistan Halkları Sanatçısı Kamil Can Ataniyazov’un öğrencisi olma şerefine sahip oldum. Bilimsel ve sanatsal araştırmalarım, destan icralarımla Özbek destan geleneğine elimden geldiği kadarıyla katkıda bulunuyorum. Aynı zamanda, kendi kalemine ait “Oqqan daryo oqar begumon” (Akan nehir akar kuşkusuz), “Shahidlar maskani” (Şehitler mekânı) adlı vatan aşkıyla ve doğaçlama yöntemleriyle kaleme aldığım destanlar G. Fozilova, R. Abdurahmonov, M. Vahobov, A. Yusupov ve diğer çiraklarım tarafından icra edilmektedir, sahnelerde yer almaktadırlar. Günümüzde ise, Yunus Recebi adındaki Milli Müzik Sanatı Enstitüsü “Destancılık” bölümünde Yardımcı Doçenti görevinde genç bahşılara birikimlerimi öğretmeye ve tecrübelerimi paylaşmaya çalışıyorum.

UNESCO toplantısı sayesinde destancılık tarihi hakkında üstatlarımdan öğrendiklerim, işittiklerimi size, değerli çocuklarıma anlatacağım.

Türk dünyasında destan anlatıcılarına eskiden **Ozan** (önde gelen, yarışmada öne geçen, önder, zeki şair) denilmiştir¹. **Cırav** düşüncesi Mahmut Kaşgarlı tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: Jırav şiir yaratan, sazıcı, âlim, aksakal olarak bilinir. Jıravlar söylediği türlerden biri tolgovdur. (Düşünme, bir şey üzerinde fikir yürütme)². **Aşık**, bazı Türkolog (A.Nabiyev, V. Radloff, M.Tahmasib) bilim insanlarının düşüncelerine göre “Aşık” ve “Aşule” (aşla – yani aynı zamanda aş kelimesiyle anlamlıdır yemek yedirmek, hazmetmek) kelimelerinin kökü aynıdır. Eski Türklerde bir kavramı veya düşüncüyü benimsetmek amacı açık etmek anlamında tinsel boyut kazanmaktadır. Bizim görüşümüze göre ise, bahşı kelimesi öğretmen, bilgin anlamlarının yanı sıra, Arapça âşık sevgili veya yukarıdaki örnekte verildiği gibi bir düşüncüyü, fikri benimsetmek anlamındaki aşık kelimesini de karşılamaktadır. **Bahşı** – Moğolca ve Buryatça “bahşa”, “bağşa”- “öğretmen”, Sanskritçe “kalender”, “derviş”, “üstat”, “marifetçi”³ olarak değerlendirilmektedir. Bizim bakışlarımıza göre, bahşı sözcüğünün marifetçi, üstat anlamları Arapça aşık – seven, beğenen anlamlarına göre yukarıda gösterilen aşık yani, aşlamak, hazmettirmek -kendi fikrini, amacını, isteğini- sindirmek, ruhi zihnini doyurmak ibaresine daha da uygundur. Profesör A.Fitrat’a göre: “Türk müziğinin bizde kalan en eski sözleri bahşı, ozan, kopuz sözleridir. Bahşı kelimesinin anlamı halk şairi, çalgıcısıdır. Halk arasında kopuz veya dombra çalarak, destan anlatan kişiler şair,

¹ Jirmunskiy V.M “Narodniy geroicheskiy epos” M-L., 1962. 245 s.

² Jirmunskiy V.M “Narodniy geroicheskiy epos” M-L., 1962. 248 s.

³ Aşule – şarkı anlamını taşımaktadır.

Фитрат А. «Узбек классик мусикаси ва унинг тарихи». «Фан». 1993 й

çalgı çalanları ise bahşidırlar. Hâlbuki Ali Şir Nevai döneminde bu kelime

Uygurcada okuma ve yazması olan kâtip anlamını karşılar. Mehmet Köprülüzade'nin "Ziçilahan" eserinde "Bahşılar belirli üç gününde oruç tutarlar ve ibadet edip, belli yemekler yerlermiş". Bunlar falcıların bir türüdür." Şekillerinde kaydedilmiştir. Kazak Türklerinde bahşı kelimesi halk tıbbıyla uğraşan birey anlamındadır. Eskiden Kazak bahşılar kopuz çalarak iyiliğe

hizmet eden ruhları çağırdıkları bilinir.

Yukarıdaki delillere göre, halk hekimliğiyle uğraşanlar (Perihan, şaman, falcılar) da bahşı olarak nitelendirilmiştir. 14. ve 15. yüzyılın sonlarına doğru bu kelime anlam değişikliğine uğrar ve destancı anlatıcı anlamını taşımaya başladığını görüyoruz.

Şerefidin Ali Yezdi'nin "Zafarnâme" eseri için yaratılmış olan minyatüre "Emir Timur'un Karabağ Kâfirlerine Karşı Cengi" adı verilmiştir. Burada Sahipkıranın atı yanında elinde dombıra olan bahşı tasvir edilmiştir. Belki de o bahşı Timur'un yiğitleriyle savaşan "Sahipkıran" destanını söylüyordur (3.resim).

Bahşı Sanatına Gösterilen Yüksek İlgisi

Bunlarla beraber Lutfi'nin “Gül ve Nevruz” destanında:

Yine benzettim bu yahşilerin,
Moğol ezgisin bilen bahşılının.⁴

Diyerek bahşılının ezgi, şarkı ve müzik alanında bilgileri olduğunu nitelendirerek sözümüzü ispat etmiştir.

İslam dininin insanlar üzerinde güçlü tesiri vardır. Perihan, bahşı ve falcılar belli bir süre sonra yerlerini mollalara verdikleri söylenebilir. Çünkü onların bakış açıları, ideolojisi ve halk arasında önemli bir yeri vardır. Yani ikisi de aynı dinden olup, bir-birini inkâr etmiyor olsa da farklı gayeler taşımaktadırlar. Örneğin, mollalar kaderden kaçılmaz olduğunu söylerken bahşılar bu görüşlere aykırı davranabilmişlerdir. Bunlara ispat olarak Özbekistan'ın güney destancıları arasında günümüze kadar gelen deyim ve şiirlere bakabiliriz:

Bahşılı halk mert halk,
Mollası olan halk korkar halk.

Ya da Mahtumkulu'nun:

Devlet ele gelir olursa,
Baştan önce ozan gelir,
Devlet elden gider ise,
Mollayla fırtına gelir.

Bahşı kelimesi Kuzey Özbekistan Türkmenlerinde günümüzde de şarkı söyleyen, anlatıcı anlamında nitelendirilir. “Gûyende” Farsça (güften söylemekten) söyleyici, söyleyen kişi demektir. Babür Şah'ın “Babür-nâme” eserinde “Sazandalar saz çaldı, gûyendeler nâmeler söylediler” denilmektedir. Bu nitelik Harezm bölgesinde halen kullanılmaktadır.

⁴ Lutfi – “Gül ve Navruz”. ÖzSSR Davlat Badiiy Adabiyoti nashriyoti. T. 1960y. 220b. 5.satır.

M.Auezov Kırgız manasçıları (destancı) iki gruba ayırmaktadır: birincisi Comokçı (comok – masal, hikâye) destanı tamamen bilen aynı zamanda doğaçlama yollar kullanan kişi olarak tanımlarlar. İkincisi ise, yirci (yir veya cir – koşma, şarkı) destanlardan parçalar bilen ve hep o parçaları anlatan anlatıcılardır. Bunlar dışında Sâkî, Yüzbaşı, kadın destancılar olarak, Bahşı Kız, Kalfa vb. adlar verilmiştir.

Çoğu Türk halklarında bahşı kelimesi halk hekimliğiyle uğraşan şaman, perihan, falcı, Uygurca yazı yazan kâtip anlamlarını taşımış olsa da sonradan kuzey Özbekistan’da şarkıcı anlatıcı olarak kabul edilmiştir.

Destançılığı “**Bir oyuncu tiyatrosu**” diye adlandırmışlardır. Çünkü destan kahramanları (kadın ya da erkek olması fark etmeksizin) hepsinin rolünü oynamak, onların adından konuşmak, şarkı söylemek görevini sadece kendisi başarır. Destançılık tecrübelerinde buna çokça örnekler gösterebiliriz. Mesele: Harezm vilayeti Âgehi adındaki müzik dram ve komedi tiyatrosu 1958 senesinde “Aşık Garip ve Şah Senem” destanı esasında aynı addaki tiyatro eserini sahneye taşınmıştır. İlk sergilenmeden önce Bala bahşı Kurbannazar Abdullayev’e müracaat ederek, tiyatro eserini izleyerek, kendi yargı ve mülahazalarını söylemelerini rica edilir. Sahne eseri sona erdikten sonra bahşı hocamız tiyatro yöneticisinden sormuşlar: “Sahnede toplam olarak kaç kişi oynuyor?”, “Oyuncu ve müzisyenleri de hesapladığımız zaman elli sekiz kişi”. “Onlara toplam ne kadar aylık maaş ödersiniz?”, “Bu kadar”. “Bu eser kaç saat devam etti?” “Bir buçuk saat”. “Salona ne kadar izleyici toplanmıştı?” “Dört yüzden fazla.” “Bana bu oyunculara verdiğiniz toplam maaşın yarısını verirseniz, bu dört yüz izleyiciyi yerinden kıpırdatmadan destanın nezih ezgileriyle onları büyüleyerek iki buçuk saat boyunca söylerim, eser okurum”, demişler.

Ahmed bahşı Matnazar oğlu.(4.resim).

Diğer bir örnek: Mangıtlı İrani üslubunun büyük temsilcilerinden biri Ahmed bahşı Matnazar oğludan (1937’de dini mistik destanlar söyledi damgasıyla katledilmiş) 1934’te destan kaydı yapmak için giden Hadi Zarif şöyle bir durumu anlatmış: Pamuk toplamasına üç yüze yakın genç-ihtiyar dinleyici destan dinlemek

Bahşı Sanatına Gösterilen Yüksek İlgi

için toplanmış. Bahşı o kadar duygularını katarak icra etmiş ki toplum tüm dikkatini vererek dinliyordu.

“Evez Han” destanında Köroğlu yanındaki erkeklere hitap ederek:

-Yolculuğum var Gürcistan’a,

- Benimle gelen gelsin,

- Namert girmez bu meydana,

-Mertle beraber olmak isteyen gelsin, - gidelim”, der ve bahşı kapı tarafa yönelir. İcranın güzelliğine büyülenen dinleyicilerin hepsi yerinden kalkıp sihir edilmiş gibi bahşının ardından yürüyerek dışarıya çıktıklarının şahidi olan Hadi Zarif bu manzaradan çok şaşırıldığını beyan etmişti. İşte, oyuncu tiyatrosunun gücü. Halkı ardından hareket ettirebilen bahşılardan müstebit Sovyet dizgesi çok korkmuş ve onları bu yüzden sürgün etmiştir.

Buna benzer sanat yolunu tercih eden aydınlardan Sefa Muğanni, Akmal İkrarov, Feyzullah Hocayev’e armağan edilen destan metinlerine uygun bir şekilde şarkı söylediği için “halk düşmanlarının kuyruğu” şeklindeki iftirayla 1937’de canlarına kıyılmıştır. Hacı Han Baltayev ve kardeşi Nurmuhammed Baltayev, Manğıtlı Baba Can-Böcan bala dini mistik şarkılar söylemesi suçuyla hapse atılmış ve orada verem hastalığını kaparak Nurmuhammed ağabeyin elinde vefat etmiştir. Özbekistan Halk Bahşısı Şamürat bahşının babası Toğay bahşı Mahmanov da dinleyicilerini ardından yürütebilen usta bahşılardan olduğu için üzerine farklı suçlar atılarak, ailesi ile Sibiryaya sürgün edilmiştir. Ondandır tüm ailesinden ayrılmış, yetim kalan, on yedi yaşında vatanına geri dönen genç Şamürat bahşı kalbinde bin keder ve ulaşılamamış istekle “Bekkam çol” namesini söyleyerek ömür geçirmiştir (2021 senesinde yetenekli tiyatro yazarı Nafas Şadmanov “Bahşı” isimli eserini yazdı. Bu tiyatro eseri Mukimi tiyatro salonunda gösterişe sunulduğunda ben ve benim çiraklarım da rol aldık). Böyle bahşıları halkın içindeki herkese önder ve yol göstericisi olarak “Yüzbaşı”, “Sakiy”, “Şair” adlarıyla müracaat etmişlerdir. Ama onlar acımasızca öldürüldü veya hayatlarını sürgün yıllarında geçirmeye mecbur bırakıldı. Lakin, onlar gibi büyük anlatıcılar yok edilmesiyle, atalarımızdan kalan sözlü edebiyatının muazzam örnekleri olan halk destanları yok olmasını önlenmiş, sonradan ise farklı türlerde çağa ayak uydurarak uygunlaştırılmıştır.

Ülkemiz özgürlüğünü kazandıktan sonra, insanların sosyal hayatında çok önemli değişimler gerçekleşti. Özbekistan Cumhuriyeti uluslararası seviyede kendi yerine ve değerine sahip oldu. Örneğin, devletimizde başlatılan demokratik değişimler sosyal hayatın tüm alanlarında, özellikle manevi dünyamızda öne çıkmaktadır. Milli geleneklerimiz yeniden yaşatılarak, halk destanları, destanların müziği ve icrasına olan ilginin daha da arttığını görebilmek mutluluk verici durumdur. Özellikle, Özbekistan Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı Şevkat Mirziyoyev’in girişimi ve Bakanlar Kurumunun 304 sayılı “Bahşılık sanatını geliştirme üzerinde”ki fermanı ile Surhanderya bölgesinin Termez şehrinde “Bahşılar Okulu” açıldı. Bununla beraber ülkedeki 311 tane, çocuklar için müzik ve sanat okullarında yerel üsluplara dayanan bahşı sınıfları ve yatılı okullar kurulmaya başlandı. 2020’de Yunus Recebi adındaki Özbek Milli Müzik Sanatı Enstitüsü faaliyete başladı. Bu eğitim kurumlarında genç bahşıları eğitmek, müzik ilmini

arttırmak çok önemli yere sahiptir. Bunun için üniversite öğrencilerine üstat-çırak geleneği yönetimiyle eğitilmektedir. Aynı zamanda, destanların notalarıyla birlikte yayınlamak, programlar, kullanım kılavuz kitapları, ders kitapları ve başka bilimsel kaynakları yazmak ve kullanıma teslim etmek de pek önem taşıyan, yapılması gereken işlerden sayılır.

Böyle bir sorun dolu olan dönemlerde UNESCO'nun manevi medeni mirasını koruma uluslararası komitesi tarafından "Bahşılık Sanatı" insanlığın manevi medeni mirası temsilci listesine eklenmesi bizim sanat dalımız için mutluluk verici bir müjde oldu. Özellikle, bu yenilik Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şevkat Mirziyoyev bahşılara tebrik gönderdi. Tebrikte dünya gözünde Özbekistan'ın kadim tarihi ve zengin kültürüne, rengarenk sanat okulları ve kesintisiz gelişme silsilesine sahip olan nadir destancılık sanatına büyük saygı – ilginin apaçık ifadesi olduğu itiraf edilmiştir. Bununla beraber, bu sanat yurdumuzdaki çeşitli millet ve ırkların kendi arasında saygı, sevgi, bir-birlerini anlama ve birlik ortamını daha da bozulmaması yolunda minnetsiz hizmette bulunan ve günümüzde de bu şerefli görevin fazlasıyla üstünden geldiği vurgulanarak söylenmiştir. Bahşılık sanatı gençlerimizi ana yurduna, milli geleneklerimize sadakatli olarak yetiştirerek, onları adaletli ve toleranslı olmaya davet eder, erdemli evlat olarak büyümelerinde biz bahşılar, akın ve cıravların yeri ve etkisi oldukça önemli olduğu dile getirilmiştir. Cumhurbaşkanının tebrikinde bahşılık sanatı söyleyiciden aynı zamanda hem şair, hem okuyucu, hem saz ustası olmayı, bununla beraber oyunculuk maharetine sahip olmasını talep ettiğini, bunun için doğumdan yetenekli olmak, doğaçlama kabiliyetli, aralıksız araştırmalar yapmak çok mühim olduğu söylenmiştir. Ülkemizde etkin faaliyette bulunan 250'den fazla sanatçılar arasında 25'e yakını "Özbekistan Halk Bahşısı", "Karakalpakistan Halk Bahşısı" unvanları, 1 tane "Dostluk" madalyonu, 11 tane "Şöhret" madalyonu, 7 tanesi "Nihal" ödülü, 2 tanesi "Kelajak bunyodkori" (Gelecek kurucusu), madalyonlarıyla ödüllendirildiği kayıt edilmiştir. Tebrikte 2019 yılının nisan ayında Nukus şehrinde gerçekleştirilen ikinci festival mıntika ve uluslararası medeni komitelerde ilgi uyandırdığı itiraf edilmişti. Günümüzde Özbekistan'da bahşılık kurslarının 115'e ulaştığını ve bu kurumlarda eğitim alan öğrencilerin toplam 1500'den, öğretmen-bahşılardan ise 245'den fazla bir sayı olması, bu alandaki çalışmalarımızın etkili olduğuna ispat olabilir. Tebrikte bahşılar – Ergaş Cumanbulbul oğlu, Fazil bahşı, İslam şair, Polkan şair, Bala bahşı- Kurbannazar Abdullayev, Şaberdi Baltayev, Babaayim Mamatmurdiv, Abdunazar Poyonov, Kara bahşı Umirov, Şamurad Tagayev, Kadir bahşı Rahimov, Ziyadulla İslamov, Norbek-Abdulla bahşı Abdullayev, Kalandar bahşı Normetov, Abdukahhar ve Abdumurat Rahimovgillerin adları iyi hatırayla anıldı.

Sonuç olarak, bahşı sanatının dünden bugüne olan silsilesi çalışmamızda gösterilmeye çalışılmıştır. Yukarıda da kaydedildiği üzere, otobiyografik çalışmaya ilham veren Özbek bahşı sanatının UNESCO tarafından SOKÜM listesine eklenmesi, çalışmamızı kaleme alma sebebi oldu. Dolayısıyla, bilimsel nitelikli olmaktan ziyade yıllar devamında edindiğim tüm tecrübelerimi yazıya aktararak bir nevi ölümsüzleştirmek niyetindeyim. Eski kuşak temsilcisi olarak siz, değerli çocuklarıma bunu söylemek istiyorum ki, biz tüm Özbekistan'da faaliyetini

Bahşı Sanatına Gösterilen Yüksek İlgisi

sürdüren sanatçı gruplardaki bahşılar, ilk, orta ve yüksek eğitim kurumlarında eğitim alan destancılar bu itirafa daha da layık olmak için kendi icadımız, araştırmalarımız, eğitimimiz ve terbiyemiz ile bu sanat kültürü dalını bütün dünyaya yaymamız lazım ve tanıtmamız gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Botir, M. (2009). *Doston navolari (Destan nevalari)*. Taşkent: O'z DK.
- Fitrat, A. (1993). *Ўзбек классик мусиқаси ва унинг тарихи (Özbek klasik müziği ve onun tarihi)*. Taşkent: Fan.
- Jirmunskiy, V. M. (1962). *"Narodniy geroicheskiy epos" (Halk kahramanlık destanları)*. Moskova: Gosudarstvennoye Literaturnoye İzdatel'stvo.
- Lutfiy. (1960). *"Gul va Navröz" (Çiçek ve Nevruz)*. Taşkent: O'zSSSR Davlat Badiiy Adabiyot nashriyoti.
- Madvaliyev, A. (2020). *O'zbek Tilining İzohli Lug'ati (Özbek Dilinin İzahlı Lügatı)* (Cilt 2., s. 569). içinde Taşkent: "Özbekistan" Yayınevi.
- Madvaliyev, A. (2020). *O'zbek Tilining İzohli Lug'ati (Özbek Dilinin İzahlı Lügatı)* (Cilt 2., s. 170). içinde Taşkent: "Özbekistan" Yayınevi.
- Madvaliyev, A. (2020). *O'zbek Tilining İzohli Lug'ati (Özbek Dilinin İzahlı Lügatı)* (Cilt 4., s. 148). içinde Taşkent: "Özbekistan" Yayınevi.
- Magtinguli. (1955). *Saylanma*. Ashgabat.
- Muhammad, B. Z. (1989). *"Boburnoma" (Babür-name)*. Taşkent: Yulduzcha.
- O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi*. (2001). Taşkent.
- Г., Т. М. (1965). *Азербайджанские народные дастаны (Azerbaycan halk destanları)*. Bakü.
- Т., М. (2008). *Эпос и сказитель (Destan ve anlatıcı)*. Taşkent: Fan.
- Ўзбекистон номоддий маданият мероси рўйхати (Özbekistan somut olmayan kültürel mirası listesi) s. 5, 62.
- Sarimsoqov, B. (1989). *O'zbek folklori ocherklari (Özbek folklori denemeleri)*. (Cilt 1.). içinde Taşkent: "Fan" Yayınevi.
- Qodirov, M. (2007). *Temuriylar davri tomosha san'atlari (Temurlular dönemi temaşa sanatları)*. Taşkent. "San'at" yayınevi.

ERDAL ÖZ'ÜN YARALISIN ADLI ROMANINDA TOPLUMSAL BİR 'YARA': ŞİDDET

A SOCIAL 'WOUND' IN ERDAL ÖZ'S NOVEL "YOU ARE WOUNDED": VIOLENCE

СОЦИАЛЬНАЯ РАНА: НАСИЛИЕ В РОМАНЕ ЭРДАЛА ОЗА ТЫ РАНЕН

Tuğba KÜÇÜK*

ÖZ

Yaralısın Erdal Öz'ün Türk siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktası olan 12 Mart 1971 dönemini anlatan romanlarından. Romanda "Siyasi Suçlu" olarak gözaltına alınan bir kişinin maruz kaldığı şiddet gözler önüne serilmiştir. *Yaralısın* romanında şiddetle insanın nesneleştirilmesi yoluyla yok edilmesi anlatılmaktadır. Şiddet kökleri insanlık kadar eski bir davranıştır. Geride bıraktığımız yüzyılda şiddetin dozu ve biçimleri artmıştır. Biçimleri farklı olsa da şiddet, toplumun en küçük birimi aileden başlayarak her toplulukta görülmektedir. Temelinde dürtü olan şiddetin amacı çeşitlendikçe şiddet türleri ortaya çıkmıştır. *Yaralısın* romanında da birkaç çeşit şiddet görülmekle birlikte temelinde yaşamı yok etme, insanı nesneleştirme vardır.

Şiddetin fiziksel, cinsel, duygusal, psikolojik ve ekonomik boyutları ve türleri vardır. Temel olarak bu türler de kendi aralarında farklı alt türlere ayrılır. *Yaralısın* romanında fiziksel, cinsel, duygusal ve psikolojik şiddet türleri karşımıza çıkar. Psikolojik şiddetin boyutları çok katmanlıdır ve bu katmanların arasında sadizm odaklı şiddet ve kana susamışlık öne çıkar.

Bu makalede, ilk olarak insanlık tarihiyle koşut olan ve uygarlık seviyesindeki gelişime rağmen farklı biçimleriyle uygulanmaya devam eden şiddetin tanımı yapılmıştır. Genel tanımlamanın ardından, şiddet türleri kuramsal bir çerçeve ile irdelenmiştir. Yapılan şiddet bölümlenmesine bağlı olarak, *Yaralısın* romanında görünürde güçlü ama aslında güçsüz insanların var olmak için ötekileri nasıl bir nesneye dönüştürdüğü ile ilgili çözümlenmeler yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yaralısın, Şiddet, Nesneleştirme, İkinci Kişi Anlatıcı

* ORCID: [0000-0002-7722-2248](https://orcid.org/0000-0002-7722-2248), Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı ABD, tugbakucuk016@gmail.com.tr

Erdal Öz'ün Yaralınsın Adlı Romanında Toplumsal Bir 'Yara': Şiddet

ABSTRACT

"*You are wounded*" is one of Erdal Öz's novels that tells about the period of March 12, 1971, which is an important turning point in Turkish political history. The novel shows the violence suffered by a person detained as a "Political Criminal". The novel "*You are wounded*" describes the destruction of a person through objectification. Violence is a behavior that has its roots as old as humanity. The dose and forms of violence have increased in the century we have left behind. Although their forms are different, violence is observed in every community, starting with the smallest unit of society, the family. As the purpose of violence, which is based on the urge, has diversified, types of violence have emerged. Although there are also several types of violence in the novel "*You are wounded*", its basis is the destruction of life, the objectification of man.

There are physical, sexual, emotional, psychological, and economic dimensions and types of violence. Basically, these species are also decoupled into different subspecies among themselves. Physical, sexual, emotional, and psychological types of violence occur in the novel "*You are wounded*". The dimensions of psychological violence are multi-layered, and sadism-oriented violence and bloodthirstiness stand out among these layers.

In this paper, the definition of violence, which is associated with the history of mankind and continues to be applied in its different forms despite the development at the level of civilization, is made first. After the general definition, the types of violence were introduced with a theoretical framework. In the novel "*You are wounded*", depending on the partitioning of violence, analyzes were made about how seemingly strong but actually powerless people turn others into an object to exist.

Keywords: You are wounded, Violence, Objectification, Second Person Narrator

АННОТАЦИЯ

"Ты ранен" — один из романов Эрдала Оза, описывающий период 12 марта 1971 года, один из важных поворотных моментов в политической истории Турции. В романе раскрывается насилие человека, задержанного как "политический преступник" и рассказывается об уничтожении человека путём объективации. Насилие — это поведение такое же древнее, как человечество. В последнее столетие доза и формы насилия увеличились. Хотя его формы различны, насилие наблюдается в каждом сообществе, начиная с самой маленькой ячейки общества, семьи. По мере того как цель насилия, в основе которого лежит побуждение, возникли разнообразные виды насилия. Хотя в романе есть несколько видов насилия, но в основе его наблюдается разрушение жизни и объективация людей.

Существуют физические, сексуальные, эмоциональные, психологические и экономические аспекты и виды насилия. В основном, эти виды также делятся на разные подвиды между собой. Аспекты психологического насилия многослойны и среди этих слоев выделяются садистско-ориентированное насилие и кровожадность. В данной статье, впервые очередь дается определение насилия, которое параллельно с историей человечества и продолжает применяться в разных формах, несмотря на развитие на уровне цивилизации. После общего определения виды насилия были рассмотрены с теоретической точки зрения. В зависимости от сегментации насилия в романе, был проведён анализ тех героев романа, которые кажутся сильными, но на самом деле являются бессильными, однако стараются превращать других в объект насилия.

Ключевые слова: вы ранены, насилие, объективация, рассказчик от второго лица

GİRİŞ

Psikoloji ve sosyoloji başta olmak üzere insanın kişilik yapısını ve özellikle bilinçaltını sonrasında ise toplumsal bir varlık olarak genel yapısını inceleyen birçok bilim alanı insanın hangi durumlarda ne tür şiddet eğilimi ve potansiyeli olduğunu ve bu potansiyelin ne zaman ortaya çıktığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bunun temel önemi insanlık tarihine damgasını vurmuş savaşları, talanları, yağmayı, kitlesel ölümleri, soykırımları ve daha bireysel düzlemde ise cinayeti, yaralamayı ve diğer fiziksel ve ruhsal şiddet türlerini anlamayı ve arka planında yatan olguları anlamayı sağlamasıdır. Şiddet insanlık tarihiyle özdeş olmasına karşın, özellikle bireyin kendini gerçekleştirme konusunda sıkıntılar yaşadığı 20. yüzyılda artmış ve çeşitlenmiştir.

Şiddet çok yönlüdür ve çeşitli biçimlerde uygulanabilen bir tür aşırılıktır. Şiddet fiziksel, cinsel, duygusal/psikolojik ve ekonomik olarak çeşitlendirilebilir. Fiziksel şiddetin temelinde karşıdakine fiziksel olarak zarar verme vardır. Bu şiddet türünde silah, bıçak, sopa gibi birçok araç kullanılabilir gibi araçsız da fiziksel şiddet biçimleri bulunmaktadır. Cinsel şiddet kadın, çocuk, hayvan gibi fiziksel olarak güçsüz olarak görülen canlılar üzerinde uygulanır. Cinsel şiddetin temelinde karşıdakini nesneleştirme ve kendisini iktidarın sahibi ve uygulayanı, yani bir tür tanrısal konumda bulunmayı ve gücün dayatılmasını içerir. Duygusal/psikolojik şiddetin sınırları ise diğer şiddet türlerine göre daha geniştir. Temelde karşıdakini aşağılamak, küçük düşürmek, hasta veya suçlu hissettirmek olan psikolojik şiddetin kanıtlanması oldukça güçtür. Ekonomik şiddet ise maddi güç ve üstünlüğe sahip olan bireyin bunlardan yoksun bulunan karşıdaki bireyi küçük düşürmek, ona hakaret etmek, denetlemek ve ceza vermek amaçlarıyla kullanılmaktadır.

Şiddetin türleriyle birlikte araçları da değişkenlik gösterir. Silah, bıçak gibi fiziksel acı ya da zarar verebilecek araçlara ek olarak dil, para, beden gibi birçok “araç” şiddet için kullanılır. Bu araçlar çeşitlendirilebilir. Şiddetin bilinçli ve amaçlı şekilde yapılması işkenceyi doğurur. Nükleer bombalar, soykırımlar, savaşların yanı sıra elektrot, şırınga ve rektoskop (kurbanın anüsüne kemirici ve tırmalayıcı fareler yerleştirmek için özel bir alet) gibi pek çok aletle yapılan işkenceler şiddetin derecesinin göstergesidir. Şiddet çeşitli olmakla birlikte dünyanın tamamında yaygınlaşmıştır. Dünyanın demokratik olarak nitelendirilen bölgelerinde dahi şiddetin varlığı üst seviyededir.

12 Mart Muhtırası, 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra vererek 32. Türkiye hükümetinin istifaya zorlandığı askerî müdahaledir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde meydana gelmiş dördüncü ve başarılı olmuş ikinci askeri darbe eylemidir. Türkiye'de sol görüşün artması, TİP'in meclise girmesi ve Sovyet desteklerinin çoğalması gibi nedenlerle verilen Muhtıra sonrasında Parlamento fesih edilmemiş, partiler kapatılmamış ve anayasa askıya alınmamıştır. Fakat TSK tarafsız bir başbakan talep etmiştir. Bunun sonucunda CHP Kocaeli milletvekili Nihat Erim partisinden istifa ederek partiler üstü reform hükümetini kurmuştur. 26 Nisan 1971'de şiddet eylemlerini durdurmak amacıyla on bir ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Devam

Erdal Öz'ün *Yaralı*sın Adlı Romanında Toplumsal Bir 'Yara': Şiddet

eden süreçte şiddet yanlıları tarafından İsrail Başkonsolosu kaçırılarak öldürülmüştür. Bu aşamadan sonra profesörler, yazarlar, öğretmenler ve aydın kesimdeki hemen hemen bütün sol eğilimli kişiler gözaltına alınmıştır. Sol görüşlü yayınlar yasaklanmış ve bu yayınların toplanması için sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Bu dönemde solcu ve cuntacı sayılan insanların kovuşturmalarla ve zaman zaman işkencelerle karşılaştığı, bu durumun 1973 seçimlerine kadar devam ettiği belirtilmektedir (Gülbay, 2017: 38-47).

*Yaralı*sın romanı 12 Mart dönemini anlatan eserlerdendir. Erdal Öz *Yaralı*sın'da kendilerini güçsüz hisseden insanların gücü elde edince yaşamı yok edişini gözler önüne serer. *Yaralı*sın romanı ikinci kişi anlatıcının kullanıldığı romanlardan biridir. Sen/siz dilini kullanan ikinci kişi anlatıcı sık kullanılan bir anlatıcı türü değildir. Anlatmaya bağlı metinlerde sen/siz dilini kullanmak, olayların okuyucu tarafından daha iyi hissedilmesini sağlar. Yani bu metinlerde olayları yaşayanlar eserdeki kişiler değil, okuyucudur. Sen diliyle yazılan *Yaralı*sın romanında da olayları Siyasi Suçlu yerine okuyucu hisseder, yaşar. Romanın şiddet izleği ikinci kişi anlatıcı ile etkisini arttırmıştır.

Erdal Öz'ün *Yaralı*sın romanı 12 Mart döneminde, yasaklı kitap okuma nedeniyle tutuklanan "suçlu"nun maruz kaldığı şiddet yoluyla nesneleştirilmesi anlatılmaktadır. Bu makalede, şiddet türleri nedenleriyle ele alınarak *Yaralı*sın adlı romanda hangi tür şiddetin görüldüğü ve romanda işlenen şiddetin okuyucu tarafından hissedebilmesi/yaşanması için kullanılan sen/siz dili incelenecektir.

1. ŞİDDET YOLUYLA NESNELEŞTİRME

Yeni dünya düzeninde topluluklar arasındaki farklılıklar vurgulanır ve desteklenir. "Farklılıkların vurgulanması, özellikle farklı etnik kimliklerden, inançlardan ve azınlıklardan oluşmuş devletler ve toplumlar için bir yıkım olasılığını ortaya çıkarır." (Aşkaroğlu, 2015:36). Bu yıkım sonucunda toplumun her biriminde şiddet ortaya çıkar. Şiddet bir canlıya, eşyaya, topluluğa zarar verme amacıyla yapılan her türlü davranıştır. Şiddet, kökleri çok eski olan bir davranış olsa da geride bıraktığımız yüzyıl şiddetin dozu ve biçimleri açısından uzun bir yüzyıl olmuştur. Şiddetin dozu ve biçimleriyle birlikte yaygınlığı da şaşırtıcıdır. John Keane'e göre dehşet verici bu yüzyılın ardından dünya iki kesime ayrılmıştır (1996: 14-15): Birincisi dünya nüfusunun yedide birine ve dünya gücünün çoğunluğuna sahip olan demokratik barış bölgesidir. Diğer bölgeden açık ve ferah parlamenter demokrasiye sahip bu bölge güvenlik topluluğunu oluşturmaktadır. Sivil barışın hâkim olduğu topluluktur. İkincisi dünyanın geri kalanı, şiddetli anaşinin hüküm sürdüğü bölgedir. Burası "savaş ve savaş beylerinin, açlık ve hukuksuzluğun kısılcasına umutsuzca sıkışıp kalmış"tır (Keane, 1996: 14). Bu bölge medeniyet ve istikrardan uzaktır ve burada gerçekleşen darbeler, devrimler, iç ve uluslararası savaşlar insanların yaşamlarını zorlaştırmıştır (Keane, 1996: 14). Dünya bu şekilde bölgelere ayrılrsa da gerek demokratik barış bölgesinde gerek şiddetli anaşinin hüküm sürdüğü bölgede şiddet kaçınılmaz olmaktadır. Küresel silah ve uyuşturucu üretimi, kitlesel göç, yoksulluk, etnik gerilimler gibi pek çok sebeple şiddet bütün dünyanın yakından tanıdığı bir davranış olmuştur (Keane,

1996: 15). Sosyolojik bir çözümleme yapan Keane, şiddetin her toplumda var olduğunu vurgular.

Bütün dünyada yayılan şiddetin amacı, hedef kitlesi, biçimi gibi sebeplerle çeşitlenmektedir. Fromm'a göre şiddetin çeşitlenmesinin temelinde değişik, bilinçsiz dürtüler yatmaktadır (1990: 20). Buna göre Fromm şiddetin biçimlerini şu şekilde dile getirmektedir (1990: 20-33):

a. Oyunda ortaya çıkan şiddettir; bu şiddetin en normal ve hastaliksız biçimidir. Bu tür şiddetin temelinde yıkıcılık ve nefret yoktur; amacı oyunda yeteneğini göstermedir. Birçok oyunda görülen şiddetin temelinde ölüm olmasa da rakibe yönelik bilinçsiz saldırganlık ve yıkıcılık olabilir. Bu tür şiddetin temelinde yok etmek yerine beceri göstermek vardır.

b. Tepkisel şiddettir; bu şiddetin temelinde korku vardır. Tepkisel şiddet insanın yaşamını, özgürlüğünü, onurunu ve malını korumak için kullandığı türdür. Ölümden çok yaşamın hizmetinde bulunan tepkisel şiddet, en yaygın görülen şiddet biçimidir. Yaşam için kullanılan şiddet yok etmek için kullanılan şiddetle aynı niteliktedir.

c. Şiddet türü ise engellemelerden doğan gerginlikteki şiddettir. Tepkisel şiddet gibi yaşamak için gösterilen bu şiddet türü daha çok hayvanların, çocukların ve erginlerin başvurdukları şiddet biçimidir. İstek veya gereksinimleri karşılanmayan hayvanlar, çocuklar ve erginler bu türden şiddet gösterirler.

d. Gıpta ve kıskançlıktan doğan düşmanlıktır. Bu tür şiddetin temelinde de engellemelerden doğan saldırganlık vardır. Bir başkasını kıskanma şiddete sebep olur.

e. Bir diğer şiddet türü oç alıcı şiddettir. Bu şiddet türünde zarara uğramış kişi büyüdü bir biçimde yapılmış bir şeyi bozmak amacındadır. Oç alıcı şiddeti ilkel ve uygar topluluklarda görmek mümkündür. Oç alma dürtüsü bireyin, topluluğun yaratıcılığı ve gücü ile ters orantılıdır.

f. Oç alıcı şiddete yakından bağlı olan inancın yıkılmasından doğan yıkıcılıktır. Bu tür şiddet çoğu zaman çocuğun yaşamında görülmektedir. Birey bebeklikten itibaren güvenilir ortamda, ebeveynlerine güvenerek büyümeyi hak eder. Ebeveynlerinin yanlış davranışlarını görerek yetişen çocuklarda bu güven yıkılır. İnancını yitiren kişi sinik, yıkıcı biri olur. Umut kırıklığıyla büyüyen kişi yaşamdan nefret eder.

g. Şiddet türü ödünleyici şiddettir. Yaşamında güçsüz olan insanlar, güçsüzlüğün yarattığı bu acı insanlık dengesinin bozulmasına neden olur. Yaşamı yok etmek güçsüzlüğün verdiği acıdan kurtulmak demektir. Yaşam yaratmak güçsüz insanlarda bulunmayan nitelikler gerektirir. Yaşamı yok etmek için şiddet yeterlidir.

Güçsüz insan tabancası, bıçağı ya da kuvvetli bir bileği olduğu sürece başkalarının ya da kendisinin içindeki yaşamı yok ederek aşabilir onu. Böylece kendisini yadsıyan yaşamdan oç almış olur. Ödünleyici

Erdal Öz'ün *Yaralınsın* Adlı Romanında Toplumsal Bir 'Yara': Şiddet

şiddet güçsüzlükten doğan, güçsüzlüğü ödünleyen bir şiddet türüdür. Yaratamayan insan yok etmek ister; yaratırken, yok ederken salt bir yaratık olma rolünün ötesine geçer (Fromm, 1990: 28). Böyle insanlar insan olmak için yok etme ihtiyacını hissederler çünkü insan olmak nesne olma durumunu aşmak demektir.

h. Bir canlı (ister hayvan ister insan olsun) üzerinde tam ve kesin denetim sağlama dürtüsüdür. Ödünleyici şiddete çok yakın olsa da bu dürtü sadizmin özünü oluşturur. Sadizmin bütün türleri tek bir dürtüye dayanır: “Başka birisinin üzerinde tam bir egemenlik kurmak, onu isteklerimizin çaresiz nesnesi durumuna sokmak, onun tanrısı olmak, onunla istediğimiz gibi oynayabilmek.” (Fromm, 1990: 29). İnsana acı çektirmek amacıyla başkalarını aşağılamak, tutsak etmek başvurduğu yollardandır. Sadist dürtünün özünde canlılar üzerinde kesin egemenlik kurmanın zevki vardır. Bununla birlikte sadizmin özünde insanı bir nesneye, cansız bir varlığa dönüştürmek vardır. Tam ve kesin denetim altında canlılar yaşamın tek temel niteliğini yani özgürlüğünü kaybederler. İnsan içindeki şiddet yaşama isteği kadar yoğun ve güçlüdür. Şiddetin bu kadar güçlü olma nedeni kendisinin nesneye dönüşmüş olması, yaşamı var etmeye gücü olmadığı için yaşamı yok etmeyi seçmesidir. “Ödünleyici şiddet yaşanmamış, sakat bir yaşamın sonunda zorunlu olarak doğan bir şiddet türüdür.” (Fromm, 1990: 29). Bu şiddet türü insan yaşamını yok etmeyi amaçlayan hastalıklı bir davranıştır.

i. Bir diğer şiddet türü ise kana susamışlıktır. Bu, tamamen doğaya bağlı olarak yaşayan insanın kan tutkusudur. İlkel insanın yaşamı aşma yolu onun öldürme tutkusuna olmuştur. İlkel insan için kan yaşamın özünü oluşturur. Kan akıtan ilkel insan kendini canlı, güçlü, eşsiz ve başkalarından üstün kılar. Öldürmek en ilkel düzeyde kendini gerçekleştirmenin bir yoludur.

Yaralınsın romanında söz ettiğimiz iki şiddet türü öne çıkar. Birincisi, karşıdaki canlı üzerinde tam ve kesin denetim sağlama dürtüsüyle gösterilen şiddettir. Bu şiddet türünün temelinde sadizm vardır. İkincisi ise şiddetin en ilkel türü kana susamışlıktır. İki tür şiddet *Yaralınsın* romanında görülmüştür.

Darbe dönemini anlatan roman, iktidarın bireylere uyguladığı şiddeti gözler önüne sermektedir. Fromm'un tam ve kesin denetim sağlama dürtüsü olarak nitelediği şiddetin özünde sadizm vardır. Siyasi Suçlu'yu gözaltına alan kişiler sadizmin hâkim olduğu bu dürtü ile hareket etmektedirler. Şiddete Siyasi Suçlu'yu çırılçıplak bırakan işkenceciler, şiddete utandırmayla başlarlar:

“Çırılçıplak kalıyorsun. Üstelik donun...”

Utancı içindesin. Ama her şey o kadar senin dışında ki. Öbür küçük odada inen ilk yumruklarla donuna kirletmen de, şimdiki çırılçıplaklığın da, içindeki bulantıyla karışıp utancı da örten bir iğrençlik, bir çirkinlik tablosu oluvermiş.” (Öz, 2018: 103).

Siyasi Suçlu'yu kendisini kaybedene kadar döverler. İşkenceciler onun çektiği acıdan zevk alırlar fakat bu onlara yetmez. Siyasi Suçlu'yu aşağılamak ve

küçük düşürmek için şiddetin dozunu artırır. Şiddetin bir sonraki adımı Siyasi Suçlu'nun bütün vücuduna elektrik vermek olur. İşkencecilerin şiddetinin temelinde sadizm olduğu görülür.

Suluk soluğa kalan Siyasi Suçlu ölüp ölmeyeceğini düşünür. Artık çıplaklığından bile utanmaz. Bekler. Gözlerini açıp başını kaldırır, bakar. Gözlüklünün alttan görünen küçük yüzünde keyifli gülümsemeyi görür. “Seni öyle kıvrandır görmekten cinsel bir tat alıyor gibi. Sapık bir yüz.” (Öz, 2018:107). Erich Fromm'un yukarıda sözünü ettiğimiz, sadist dürtünün hâkim olduğu bu şiddet türünde canlılar üzerinde kesin egemenlik kurmanın zevki vardır. İşkencecilerin Siyasi Suçlu'yu nesneye, cansız bir varlığa dönüştürme isteği, zevki vardır. “Kendisinin insanlıktan çıkarıldığını, nasıl hayvanlaştırıldığını nasıl nasıl anlatabilir insan.” (Öz, 2018:135) Kişinin bütün insani özelliklerini elinden alarak onu yalnızlaştırmak ve ardından onu nesneleştirmek şiddetin temelinde yatan nedendir. Yemek, içmek, giyinmek, üşümek, konuşmak, düşünmek gibi pek çok özellik insanı insan yapan özelliklerdir. Bu özellikleri yok etmek insanı nesneleştirir: “Üşüyordun, titriyordun, çenelerin birbirine vuruyordu. İyi ki yalnızdın.” (Öz, 2018:54). Siyasi Suçlu, onlardan korktuğu için kitaplarını yakar, böylece nesneleşmeye, insanî özelliklerini yitirmeye başlar. Kitapları yakan Siyasi Suçlu aynadaki görüntüsünden ürker. Kendi yüzünü tanıyamaz. “Aynadaki yüzün de helanın taşları gibi yağlanmış, karalanmış. Ölü sözcükler yapışmış bütün yüzüne.” (Öz, 2018:143). Siyasî Suçlu, kendini diğerlerinden ayıran en önemli özelliği olan okumuşluğunu yitirmiştir. Zaten tek suçu kitap yakmaktır.

Sadizm odaklı şiddet gösterenler, tam bir egemenlik kurmak, isteklerinin nesnesi durumuna sokmak, onun tanrısı olmak, onunla istediği gibi oynayabilmek ister. İşkenceciler de sadizm odaklı şiddet gösterirler. Siyasi Suçlu'yu döverler, aşağılarlar, dilediklerinde de onunla oynarlar:

“Enli kolunu parmaklığın arasından güçlkle iyice sokup yüzüne olanca gücüyle yapıştırıyor.

...

‘Niye bilmiyorsun len? Ha?’

‘Neyi?’

‘Ayakta yemenin günah olduğunu. Yezit!’

...

‘Müslüman değil misin len?’ (Öz, 2018: 155).

Fiziksel ve duygusal olarak işkence gören Siyasi Suçlu ideolojik şiddete de uğrar. İşkenceci Siyasi Suçlu'ya dinini sorar. Müslüman olduğunu söyleyen Siyasi Suçlu'nun “Müslümanlığı” beğenmez. Çünkü İşkenceci'ye göre Siyasi Suçlu sol görüşlüdür ve Müslümanlığı bilmez:

...

‘Elhamdülillah de!’

...

‘İslam'ın şartı kaç?’

...

‘Ne zamandan beri Müslümansın len?’

Erdal Öz'ün Yaralınsın Adlı Romanında Toplumsal Bir 'Yara': Şiddet

...
Vuruyor.

...
'Kalübeladan beri Müslüman'sın, anladın mı? Kalübeladan beri!' (Öz, 2018:156).

Fiziksel, duygusal ve ideolojik olarak şiddete uğrayan Siyasi Suçlu insanî özelliklerini kaybetmeye başlar. İşkencecilerin amacı da onun insanî özelliklerini kaybederek nesneleşmesine neden olmaktır. Siyasi Suçlu'nun hayvan gibi hareket etmesini isteyip hayvan gibi hissetmesine neden olurlar. Merdivenin ortasında, yere çömelmesini, dört ayak üzerinde yürümesini isterler. Tekmeler, tokatlar bunun içindir. İnsanı hayvanlaştırmanın Siyasi Suçlu'yu yıkacağına inanıyor olmalılar (Öz, 2018: 158). Siyasi Suçlu'nun insanî özelliklerini kaybetmesine neden olarak üzerinde tam egemenlik kurma isteğindedirler:

"Başka birisinin üzerinde tam bir egemenlik kurmak, onu isteklerimizin çaresiz nesnesi durumuna sokmak, onun tanrısı olmak, onunla istediğimiz gibi oynayabilmek... Yerde, görevlilerin kalın ökçeli ayakkabılarının arasında, kuyruğunu bacaklarına kıstırılmış, sinmiş, tekmedenmiş bir köpek gibisin" (Öz, 2018: 158-159).

İşkencecilerin şiddetinin temelinde genellikle sadizm vardır. Bu durum beraberinde Siyasi Suçlu'nun tanrısı olma isteği, onun arzularının nesnesi olması vardır. Fakat İşkenceciler arasında kana susamışlık boyutunda işkence de vardır. Falakaya bağlanan Siyasi Suçlu tabanları patlayana kadar, her taraf kan olana kadar ayaklarına vurular: "İnen soplaların basıncıyla tabanlarından ansızın fişkırان kan, onun kapkara yüzüne yapışıp sıvaşıyor. Patladı öyleyse tabanların. Yardılar tabanlarını. Eliyle, yüzüne bulaşan kanı silmeye çalışıyor." (Öz, 2018: 187).

İşkenceciler Siyasi Suçlu'yu nesneleştirmek için mahremiyetini de elinden alırlar. Siyasi Suçlu sopyayla cinsel tacize uğrar, çıplaklıkla aşağılanır. Tüm işkencelere rağmen işkenceciler gibi olmamak Siyasi Suçlu için önemlidir. Siyasi Suçlu'ya göre vurulan olmak, vuruyor olmaktan daha güzel, çok daha güzeldir (Öz, 2018: 88). Siyasi Suçlu'nun tek suçu kitap yakmaktır. Vicdanen suçsuz olduğunu bilen Siyasi Suçlu huzurludur. Çünkü gerçekte hiçbir suçu yoktur, olmayan bir suç için dayak yer. İşkenceciler ise suçsuz insanları döven, onları korkunç durumlara düşüren insanlardır. Bu nedenle İşkencecilerin ruhu kirlenmiştir, vicdanen sorumludurlar. Siyasi Suçlu da İşkenceciler gibi ruhen kirlenmek ve vicdanen suçlu olmak yerine suçsuz dayak yemeği tercih eder. Çünkü Siyasi Suçlu ruhunun kirlenmesindenense dayak yemeyi yeğler:

"Ölmezsen, öldürmezsele; sakat bile bıraksalar, buradan çıkarsan, gün gelir de bir gün buradan çıkarsan, toprağın üzerinde, güneşin altında, insanların arasında bir alçak gibi yüzün eğik dolaşmamak isteğindedin. Kesin, kesin bir istek bu. Basılmış, ezilmiş de olsan, bir papatya gibi yaşamak kararındasın, ezilmiş, yaralı bir papatya." (Öz, 2018: 88).

Fiziksel, duygusal ve ideolojik şiddete uğrayan Siyasi Suçlu psikolojik olarak ayakta kalmaya çalışır. Gördüğü şiddetten sağ kurtulabilirse, sakat kalsa

bile, güneşin altında insanların arasında yüzü eğik dolaşmamak ister. Basılmış, ezilmiş de olsa bir papatya gibi temiz olma kararındadır.

Erich Fromm'un şiddet biçimlerinden sadizm özlü şiddet Siyasi Suçlu'ya gösterilen şiddet türüdür. Bu türde şiddet gösterenler kendilerini şiddet mağdurlarının tanrısı olarak görürler. Bu kişileri isteklerinin nesnesi haline getiren şiddet gösterenler, kişiler üzerinde tam hâkimiyet kurma amacındadırlar. Bütün bu söz edilen davranışlar İşkencecilerin gösterdiği şiddetin amacının göstergesidir. Siyasi Suçlu nesneleştirilerek diğerleri gibi Nuri olur. *Yaralısın*'da görülen bir diğer şiddet biçimi kana susamışlıktır. İlkel insanlarda görülen bu şiddet türü, Siyasi Suçlu'nun tabanlarını patlatır. İşkencecinin her tarafı kan olana kadar tabalarına vurur ve tabanlarını paramparça eder.

İşkenceciler bütün işkenceler sonunda Siyasi Suçlu üzerinde tam egemenlik kurmuşlar, onu isteklerinin nesnesi haline dönüştürmüşler, onun tanrısı olmuşlar ve sonunda Siyasi Suçlu Nurileşmiştir: "Nurilerden biri ilk kez adını soruyor sana. Sesini kısıyorsun, fısıldar gibi, 'Nuri' diyorsun yavaşça. 'Nuri' (Öz, 2018: 247). TDK Kişi Adları Sözlüğünde Nuri ismi "*Işıklı, aydınlık*" anlamlarına gelir (TDK). Nuri ismi nur sözcüğüne dayanır. Nur sözcüğü "İlahi bir güç tarafından gönderildiğine inanılan parlaklık" olarak açıklanır (TDK Güncel Sözlük). *Yaralısın*'da Nuri ismi simgesel olarak kullanılır. Buna göre sindirilen, kimliksizleştirilen ve nesneleştirilen "varlıklar" artık nurlanırlar. Nurdan yaratılan melekler gibi "günahlarından" arınırlar. Siyasi Suçlu da sistemin içinde kimliğinden arındırılıp Nurileştirilir.

2. BİREYİN NESNELEŞMESİ

Günümüz dünyası değişimin egemen olduğu, derin çatışmalar, gerilimler ve toplumsal bölünmelerle olduğu kadar modern teknolojinin doğal çevre üzerindeki yıkıcı saldırısıyla da ayırt edilen bir yer olmuştur (Giddens, 2012:38). Değişen zamana ve mekana bağlı olarak insan da değişir. "Geçmiş nesillerin / uygarlıkların bilgi ve düşün birikimini arkasına alarak, kendisine daha uygun uygarlıklar kurmuştur." (Aşkaroğlu, 2017:73). İnsanın kendisi ve çevresi için kurmaya çalıştığı toplumun /düzenin insana ne kadar uygun olduğu önemli bir sorundur. Dönüşen dünyayla birlikte insan doğası da değişir mi yoksa yalnızca dış koşullar mı değişir? İnsan doğası değişen dünyayla değişiyorsa insanın geçmişle bir bağlantısı kalmaz ve eski ile bağıni koparmış insan yeniden tanımlanmaya ihtiyaç duyar. Öte taraftan sadece dış koşullar değişir ve insan doğası bu duruma uyum sağlayamaz, sıkıntılar yaşar. Sosyal yaşama, değişen topluma, yeni değerlerle sıkıntılar yaşayan insan doğası geri kalmaktan, ötekileşmekten ve yabancılaşmaktan kaçamaz (Aşkaroğlu, 2017:73).

Toplum ortak değerlere sahip bireylerden oluşur. Değişen dünya karşısında toplum ortaklığını ne kadar korursa o kadar güçlü olur. Buna karşı birey kendine özgü biyolojik, psikolojik, kültürel nitelikleri olan sosyal varlıktır. Kendine özgü nitelikleriyle birey toplum içinde varlığını sürdürür. Değişen toplumda birey kendine özgü nitelikleri korumaya çalışır. Birey bir yandan kendi doğasını

Erdal Öz'ün Yaralınsın Adlı Romanında Toplumsal Bir 'Yara': Şiddet

korumaya çalışırken bir yandan da değişen toplumun ortak değerlerini özümsemek zorundadır. Bireyin yaşadığı bu çelişki onu yabancılaştırır veya yalnızlaştırır.

İnsan, duygularının yerine başkasının beğenilerini yaşadığı için duygu yitimine uğrayabilir; doğrularını savunamayıp, kendine uymayan ilkeleri benimsemek zorunda kaldığı için başkalaşır; gereksinimi duymadığı nesnelere / davranışları / rolleri benimseyerek onların esiri olabilir. Her üç olasılık da, aslında farkına varmasak bile, bir yabancılaşmadır, çünkü bu süreç, tüketim mantığına göre gerçeğini uyarlamaya başlayan insanın trajik bahtsızlığıdır (Aşkaroğlu, 2017:75).

Dünyanın iki yüzü vardır. Birisi özgürlüğün, güneşli günlerin var olduğu aydınlıklar; diğeri tutsaklığın, şiddetin yaşandığı karanlıklardır. “ Bir yanı ışıklı, bir yanı karanlıklar içinde. Bir yüzünde güneşli aydınlıklar, bir yüzünde karanlıklar, geceler.”(Öz, 2018:79). Siyasi Suçlu gözaltına alındığı an özgürlüğü, güneşli günleri yani dünyanın aydınlık yüzünü geride bırakmıştır. Geride bıraktığı sadece güneşli aydınlıklar değil, kimliğini, kişiliğini de o aydınlıklarda bırakmıştır. “Sen gece içindesin, karanlıklara boğulmuşsun.” (Öz, 2018:79). Siyasi Suçlu bundan sonra tutsaklıkla beraber şiddetin, işkencenin yaşandığı dünyanın karanlık yüzüne geçer. Hayatın öznesi olmaktan çıkıp nesneleşmeye başlar.

Benlik algısının yitiminin, kimliksizleşmenin, kendilik değerlerinden uzaklaşarak, Ben yerine şekillenmenin göstergesi olan Biz'in (Sürünün) bir parçasının görüngüsünü yansıtan Nuriler traşlı boz kafalar olarak betimlenir. Uykularında kıpır kıpır huzursuzlar; uykularında bile söylenip söverler. Belli davranış kalıpları vardır: çay içmek, sigara içmek, volta atmak, tespih çevirmek. Bireyin işkence yoluyla nesneleşmesinin yanında onu yeni durumuna adapte edebilecek alışkanlıklar vardır. Siyasi Suçlu'ya koğuştta sarkık bir torba olan yastık ve kir içinde yuvarlak sigara yanıklarıyla delik deşik nevresim verirler. Başta tiksindiren bu eşyalar artık umursamadığı, alıştığı eşyaları olur.

Siyasi Suçlu, Nuriler gibi çaya ve sigaraya sığınır. Canı her sıkıldığında, sohbet ettiğinde çay ve sigara vardır. Tespih yaşayabilmek için önemlidir. Bütün değerleri elinden alınan Siyasi Suçlu tespih edinmeyi düşünmektedir: “Böyle bir tespih edinsen, sen de başarabilir misin?” (Öz, 2018: 115). “Tespih. En vazgeçilmez dosttur burada, en sevgilidir. İyi vakit geçirirsin; sigara, çay, bir de bu” (Öz, 2018: 205). Hapishanede yaşayabilmek, çöküp gitmemek için bir de volta atmak gerekir.

Hapishaneye giren insan ailesi, evi, arkadaşları, işi, hobileri gibi her şeyini geride bırakır. Bu durumda, insanın zamanını doldurabilecek onu psikolojik olarak ayakta tutabilecek alışkanlıklar edinmelidir. Tespih çekmek ve volta atmak hapishanede insanı zihinsel olarak oyarlar. Bütün zevklerini dışarıda bırakan insan, hapishaneye sigara ve çay içmek alışkanlıklarını getirebilir. Hapishanede hiçbir şey yapamayan insan; tesbih çekerek, volta atarak, çay ve sigara içerek yaşama tutunur.

3. İKİNCİ KİŞİ ANLATICI VE GERÇEKLİK DUYUMSAMASI

Anlatmaya bağlı metinlerde anlatıcı ve bakış açısı önemli unsurlardır. Yazar, okuyucunun metni nasıl görmesini istiyorsa duruma uygun anlatıcı ve bakış açısı seçer. Anlatmaya metinlerde üç anlatıcı türü vardır: ben, sen/siz ve o. Ben

anlatıcıda metnin kahramanı aynı zamanda anlatıcıdır. O anlatıcı üçüncü kişidir. Sen/siz anlatıcıda anlatı sen veya siz ifadesiyle adlandırılan bir kişiye seslenir. Anlatımın bu biçimi geleneksel kurgunun pasajlarında tesadüfen ortaya çıkmıştır. Fakat bu biçim 20. yüzyılın ikinci yarısında güçlü bir biçimde yer bulmuştur. Demiryürek'in ifadesiyle "...etkisi bir virtüöz performansdır yani sıra dışı büyük bir yetenek işidir." (2013:121-122).

İkinci kişi anlatıcı doğrudan okuyucuya hitap eder. Bu bağlamda *Yaralısin* romanında sen dili kullanılır. Roman kişinin yaşadıklarını doğrudan okuyucunun hissetmesi, yaşaması amaçlanır:

Az önce silindiği belli, kurumaya yüz tutmuş, üzerinde yol yol izler bulunan bir masanın başına, tahta bir sıraya oturdun. Dayanıp sürtünmekten parlamış, sıvaları yer yer dökülmüş, yağlı duvara verdin sırtını. Eski, kurumuş bir gazete yırtığının üzerinde getirip önüne bıraktıkları deliksiz peynir topağından iki-üç parça koparıp çiğnemeye başladın. Tahta dolabın alt gözünden çıkardıkları bayat ekmeğe elini bile sürmedin. Helaların bulunduğu yere açılan tam karşıdaki kapıdan, yıllanmış, keskin bir sidik kokusu gelip gelip yüzüne çarpıyor, havayı acılaştırıyordu (Öz, 2018:17).

Roman kişinin hapishaneye getirilişini anlatan parça, ikinci kişili anlatıcıyla okuyucuyu romanın içine çekmiştir. Roman kişinin yaşadıkları, hissettikleri okuyucuya aktarılmıştır. Hapishaneye giren, yüzünde kurumuş kanı hisseden, sırtını sıvaları dökülmüş duvara dayayan, peynir tabağından iki-üç lokma koparıp ağzına atan, helaların keskin kokusunu hisseden sadece roman kişisi değil aynı zamanda okuyucudur.

SONUÇ

Yaralısin, 12 Mart Muhtırası sonrasında tutuklanan aydınların yaşadığı işkence gözler önüne sermektedir. Roman, gözaltına alınan ve işkenceye uğrayan bireyin kimliğinin elinden alınması, nesneleşmesi sürecini psikolojik ve sosyolojik açıdan irdeler. Romanda sen dili kullanılarak okuyucunun süreci hissetmesi hatta yaşaması sağlanır.

Türkiye'de 12 Mart Muhtırası'ndan sonra zıt kutupların şiddet karşısındaki tutumları gözler önüne serilir. İdeolojik çatışmalarda güçlünün güçsüze uyguladığı şiddetin sosyolojik ve psikolojik boyutları anlatılır. 12 Mart dönemiyle ilişkilendirilen şiddetin bireyi kimliksizleştirme, nesneleştirme sürecini ele alması bakımından *Yaralısin* önemli bir romandır.

İkinci kişi anlatıcı anlatmaya bağlı metinlerde sık rastlamadığımız anlatıcı türüdür. Bu tür zor olduğu kadar etkileyicidir. Şiddet dünyada yaygın olduğu kadar uzun bir geçmişe sahiptir. Her birey farklı türde de olsa şiddete maruz kalmıştır. *Yaralısin* romanında sen dilinin kullanılması okuyucuyu şiddetin ne kadar içinde olduğunu bir kez daha hatırlatacaktır.

KAYNAKÇA

AŞKAROĞLU, V. (2015). *Postmodernizm: sınırsız özgürlük mü? özgürlüğün sınırı mı?*. Ankara: Karadeniz Dergi Yayınları.

Erdal Öz'ün Yaralınsın Adlı Romanında Toplumsal Bir 'Yara': Şiddet

AŞKAROĞLU, V. (2016). *Trajik ve modern*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.

AŞKAROĞLU, V. (2017). Toplum ve birey: yabancılaşma üzerine kuramsal bir tartışma, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 35(35), 78-83. DOI: 10.17498/kdeniz.341181.

FROMM, E.(1990). *Sevginin ve şiddetin kaynağı*. Çev: Yurdanur Salman/Nalân İçten. İstanbul: Payel Yayınevi.

GIDDENS, A. (2012). *Sosyoloji*. Çev: Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

GÜLBAY, A. (2017). *12 mart'tan 12 eylül'e türkiye'de seçimler ve sonuçları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

KEANE, J. (1998). *Şiddetin uzun yüzyılı*. Çev: Bülent Peker. Ankara: Dost Kitabevi.

ÖZ, E. (2018). *Yaralınsın*. İstanbul: Can Yayınları.

TDK Güncel Sözlük, (29.07.2021), Erişim Adresi: <https://www.tdk.gov.tr>

TDK Kişi Adları Sözlüğü, (29.07.2021) Erişim Adresi: <https://www.tdk.gov.tr>

OLUŞUMSAL YAPISALCI YÖNTEM IŞIĞINDA KARSLI ÂŞIK MURAT ÇOBANOĞLU'NUN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A REVIEW OF THE POEMS OF ASHIK MURAT ÇOBANOĞLU OF KARS IN THE LIGHT OF THE STRUCTURAL CONSTRUCTIVIST METHOD

ФОРМАЦИОННО- СТРУКТУРНЫЙ ОБЗОР СТИХОТВОРЕНИЙ АШУГА МУРАТА ЧОБАНОГЛУ, УРОЖЕНЦА КАРССКОЙ ОБЛАСТИ

Ahmet Şükrü SOMUNCU*

ÖZ

“Anadolu Âşıklık Geleneği” içerisinde son devrin önemli temsilcilerinden birisi olan Karanlı Âşık Murat Çobanoğlu bu çalışmanın konusudur. Âşık Murat Çobanoğlu'nun âşıklık geleneği içindeki yeri ortaya konmuş ve âşık edebiyatı çerçevesinde bir inceleme yapılmıştır. Toplumun önemli bir sesi ve temsilcisi olan âşıklar ele alınırken söz konusu toplum hakkında da değerlendirmeler yapmak gerekmektedir. Bu bağlamda toplum-esser ilişkisi üzerinde duran Goldman'ın Oluşumsal Yapısalcı yöntemi bu çalışmada tercih edilmiştir. Bu yöntem çerçevesinde öncelikle “anlama aşaması” başlığında Çobanoğlu'nun şiirlerindeki yapı unsurları üzerinde durulmuştur. “Açıklama aşaması” başlığı altında ise Kars yöresi ile ilgili önemli bilgiler âşıklık geleneğiyle ilişkilendirilerek yorumlanmıştır. Bu bölümde Çobanoğlu'nun hayatı hakkında bilgiler verilmiş, âşığın yetiştiği ortamla ilgili genel bir tablo çizilmiştir. Kars yöresi âşıklık geleneği denildiği zaman ilk akla gelen unsur “Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi”dir. Âşık Murat Çobanoğlu ve yöredeki âşıklık geleneği üzerinde önemli bir etkiye sahip olan “Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi” hakkında bilgiler verilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Daha sonra Çobanoğlu'nun şiirlerinde işlediği konular belirlenmiş ve bu konulardan örnekler verilmiştir. Şiirlerde genellikle ekonomi, ziraat, tabiat ve canlılar, tarih ve coğrafya gibi konuların işlendiği tespit edilmiştir. Çobanoğlu'nun şiirlerinde millî konular ve toplumsal eleştiri de dikkat çekmektedir. İnceleme sonucunda Kars yöresine ait birtakım özellikler ve kültüre ait izler şiirlerde tespit edilmiştir. Tarihe ait konular, coğrafi ve fiziksel özellikler, sosyal yapıyla ilgili yansımalar Çobanoğlu'nun şiirlerinde görülmektedir. Oluşumsal Yapısalcı yöntemden yararlanılarak Karanlı Âşık Murat Çobanoğlu bir kez daha bilim dünyasının dikkatine sunulmakta ve âşık

* ORCID: [0000-0001-6177-8842](https://orcid.org/0000-0001-6177-8842), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, somuncu-777@hotmail.com

Oluşumsal Yapısalcı Yöntem Işığında Karşlı Âşık Murat Çobanoğlu'nun Şiirleri...

hakkında yeni bir yorumlama ortaya koymak, âşık şiiri çalışmalarına bir katkı sağlamak bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kars yöresi, âşıklık geleneği, âşık edebiyatı, Âşık Murat Çobanoğlu, Oluşumsal Yapısalcılık.

ABSTRACT

Ashik Murat Çobanoğlu of Kars, one of the significant representatives of the “Anatolian Ashik (Minstrel) Tradition” in the last era, is the subject of this study. The position of Ashik Murat Çobanoğlu in the ashik tradition was revealed, and a review was made within the framework of ashik literature. When considering ashiks who are an important voice and representative of the society, it is necessary to make evaluations about the society in question. In this context, Goldman's structural constructivist method, which focuses on the relationship between society and artifacts, was preferred in this study. Within the framework of this method, first of all, the structural elements in Çobanoğlu's poems were emphasized in the heading of “understanding stage”. Under the heading of “Disclosure stage”, important information about the Kars region was interpreted by associating it with the ashik tradition. In this section, information about Çobanoğlu's life is introduced, and a general picture is drawn about the sphere in which the ashik grew up. When it comes to the ashik tradition of the Kars region, the first element that comes to mind is “Çobanoğlu Ashiks Coffee”. Information about Ashik Murat Çobanoğlu and the “Çobanoğlu Ashiks Coffee”, which has a significant impact on the ashik tradition in the region, was introduced, and evaluations were made. Later, the topics that Çobanoğlu covered in his poems were determined, and examples of these topics were introduced. It was determined that topics such as economics, agriculture, nature, and living things, history, and geography were usually covered in the poems. National issues and social criticism also attract attention in Çobanoğlu's poems. As a result of the review, a number of features belonging to the Kars region and traces of its culture were found in the poems. Historical issues, geographical and physical characteristics, reflections of the social structure are seen in the poems of Çobanoğlu. Ashik Murat Çobanoğlu of Kars is brought to the attention of the scientific world once again by using the structural constructivist method, and the main purpose of this study is to suggest a new interpretation about the ashik and to make a contribution to the studies of poetries of the ashik.

Keywords: Kars region, Ashik tradition, Ashik literature, Ashik Murat Çobanoğlu, Structural Constructivism.

АННОТАЦИЯ

Предметом данного исследования является творчество ашуга Мурата Чобаноглу, одного из важнейших представителей последнего периода “анатолийской ашугской традиции”. В данной статье выявлено место ашуга Мурата Чобаноглу в ашугской традиции и проведено исследование в рамках ашугской литературы. Наряду с исследованием творчества ашугов, являющимся важными представителями общества, необходимо оценивать само общество. В этом контексте в исследовании предпочтение было отдано методу генетического структурализма Голдмана, который фокусируется на отношениях между обществом и произведениями. В рамках этого метода, в первую очередь, структурные элементы в стихах Чобаноглу были выделены под заголовком “этап понимания”. А под заголовком “этап объяснения”, важная информация по поводу Карсской области была интерпретирована совместно с ашугской традицией. В этом разделе была дана информация о жизни Чобаноглу и

была нарисована общая картина о среде, в которой он рос. При упоминании традиции ашуггов карсской области, первое, что приходит на ум, это “Кафе ашуггов имени Чобаноглу”. Дается информация и оценивается деятельность ашуга Мурата Чобаноглу и о “Кафе ашуггов им. Чобаноглу”, которые оказали значительное влияние на ашугские традиции в регионе. Дальше, определены темы, которые затрагивал в своих стихах Чобаноглу и приведены соответствующие примеры. Установлено, что в стихотворениях в основном затрагиваются такие темы, как экономика, сельское хозяйство, природа и фауна, история и география. Национальные проблемы и социальная критика также привлекают внимание в стихах Чобаноглу. В результате экспертизы, в поэмах были определены некоторые черты Карского края и следы культуры. В стихах Чобаноглу можно увидеть исторические сюжеты, географические и физические характеристики, размышления о социальной структуре. Уроженец Карса ашуг Мурат Чобаноглу снова привлёк внимание научного мира, с точки зрения метода формирующего структурализма. Основная цель этого исследования - представить новую интерпретацию ашуга и внести вклад в изучение поэзии ашуггов. **Ключевые слова:** Карсская область, ашугская традиция, ашугская литература, ашуг Мурат Чобаноглу, формативный структурализм.

GİRİŞ

Murat Çobanoğlu, âşıklık geleneğinin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden biridir (Durbilmez 2005: 119-122). Murat Çobanoğlu'nun şiirleri âşık edebiyatı araştırmaları çerçevesinde bir geleneğe ve estetik bir değere sahiptir. Bu çalışmada Çobanoğlu'nun şiirlerini gelenek, estetik ve âşığın fikir dünyası açısından irdelemek için Goldmann'ın Oluşumsal Yapısalcı yönteminden yararlanılmıştır. Bu yöneme göre önce şiirin estetik değeri, yapısal özellikleri şeklen incelenecek; daha sonra şiirin içeriği, derin yapısı ve toplumla olan ilişkisi, toplumdan neler yansıttığı ele alınacaktır. Bu yöntem uygulanırken âşık edebiyatı ürünleri üzerinde yapılan tahlil çalışmaları¹ ışığında bir yol izlenecektir.

Ferdî birikimi, yeteneği veya çabası sonucunda bir eser ortaya koyan sanatçı, içinde bulunduğu topluma seslenmektedir. *Yazarın kendisi toplumun bir üyesidir ve toplumda bir yere sahiptir. Belli bir derecede toplumda tanınır ve yaptığı için karşılığını alır, farazî de olsa bir kitleye hitap ettiği için toplumsal birtakım unsurlar, edebiyat araştırmacıları tarafından dikkate alınmaktadır.* (Wellek ve Warren 2001: 74). Özellikle de *âşık edebiyatı temsilcileri, ferdî özelliklerinden daha çok ortak kültür özelliklerinin temsilcileridir* (Durbilmez 2016: 14). Âşık edebiyatında şiir sanatı konusunda çalışmalar yapan Durbilmez'e göre “Şiir sanatçısı şair / âşık, sosyokültürel çevresiyle bir bütündür. Toplumun gözcüsü ve sözcüsü olan âşık, ferdî duygularından daha çok toplumun duygularını dile getirir”

¹Erdoğan Altınkaynak âşık şiirinin tahlilinden ve Türkiye'deki bu konuda mevcut olan eksiklikten şöyle bahseder: “*Halk şiiri özellikle Âşık Edebiyatı şiirleri üzerine, Türkiye’de yapılan tahlil ve tenkitler henüz yerine oturmamıştır. Tahlil ve tenkitler klasik olarak şekil özellikleri hakkında bilgi verme, dörtlükleri izah etmeye çalışma, âşıkların hayat hikâyeleri ile çalışmayı birleştirip sonlandırılmaktadır. Sembolleri, benzetme unsurlarını, yaşanılan coğrafya ile birleştirmeden ve şairi içinde yaşadığı topluma ait değer yargılarını nasıl kullandığına dair bir bilgi aktarmadan yapılacak tahlil ve tenkitlerin eksik olacağını düşünüyoruz*” (2019: 241).

Oluşumsal Yapısalcı Yöntem Işığında Karşlı Âşık Murat Çobanoğlu'nun Şiirleri...

(Durbilmez 2020a: 27). Âşık, âdeta toplumun üzerinde bir gözlemci olarak topluma ait her olayla ilgilenir ve bunu dile getirmeyi kendine görev kabul eden bir sözcü gibi de şiirini söyler / yazar.

Şairin/âşığın şiirinde elbette *bireysel deneyimini kullanması hiç şüphesiz çok sık karşılaşılan bir yöntemdir fakat kesinlikle temel bir yapıtaşını değildir* (Goldmann 2005: 77). Şiirler üzerinde değerlendirme yaparken âşığın bireysel yeteneği ve başarısı merkeze alınıp bunun üzerinden tespitler yapmak doğru bir sonuca götürmese de olabilir. Bu sebeple, âşığın şiirini incelerken, şiir sanatını oluşturan ve geliştiren gelenekleri de bilmek gerekir².

“Goldmann, sanatçının düşüncesinin her zaman yeterince açık olmamasından hareketle eserin dünya görüşünü ortaya koymada bireyler üzerinden değil toplumdan yola çıkılması gerektiğini savunur. Böylece oluşumsal yapısalcılığın önemli kavramlarından birey-aşkın özneyi işaret eder. Bu inceleme yönteminde birey aşkın özne, sanat eserinin incelenmesinde yazarın değil toplumun özne olarak kabul edilmesi olarak ifade edilir” (Yeşilyurt 2016: 161). Goldmann'ın sosyoloji ile edebiyat arasındaki ilişkiden yola çıkarak ortaya koyduğu yöntem âşık şiiri üzerinde de uygulanabilmektedir. Nitekim yukarıda da ifade edildiği gibi âşık şiiri bir gelenek içinde oluşturulmakta ve icra ortamlarında da toplum huzurunda ‘söylenmekte’dir. Goldmann'ın birey aşkın özne olarak adlandırdığı kitle ise âşık edebiyatında dinleyici / okuyucudur. Âşık, şiirini icra ortamında söylerken veya hedef kitlesine ulaştırmak için yazılı ortamda inşa ederken söz konusu ortamın / kitlenin düşünce dünyasından da etkilenmektedir.

Sosyoloji ve edebiyat arasındaki ilişkiden yola çıkarak “Goldmann'ın ortaya koyduğu Oluşumsal Yapısalcı yöntem, iki aşamadan oluşur. Öncelikle eserin içkin anlamı yani metni oluşturan estetik unsurlar ve bunların birbirleriyle uyumu belirlenir. Anlama aşaması da denilen bu evrede bir yandan yapı ve olgular çözümlenirken diğer yandan eserin oluştuğu koşullar saptanır. İkinci aşama olan açıklama aşamasında ise eser ile toplum arasındaki diyalektik ilişki, metnin dış unsurları yani simgesel dünyası, yapıdaki dünya görüşü, yazarın ideolojisi ve toplumsal koşullar üzerinde durulur; böylece yöntemin çalışma sınırları belirlenir. Ulaşılmak istenen amaç, metinden hareket edilerek metnin derin yapısını ortaya koymak ve perde arkasındaki anlama ulaşmaktır” (Yeşilyurt 2016: 161).

1. ANLAMA AŞAMASI

1.1. Şiirlerin Yapı Özellikleri

1.1.1. Şiirlerde Hece Ölçüsünün Kullanımı

Âşık edebiyatında en belirgin yapı unsurlarından biri hece ölçüsüdür. Hece ölçüsü ve aruz vezni hem söylenen şiire belli bir ezgi katmakta hem de hafızalarda kalıcılığı artırmaktadır. Çobanoğlu'nun şiirleri arasında hece ölçüsünün 8 ve 11'li kalıplarının yaygın olarak kullanıldığı, ayrıca aruzun “Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün” veznine karşılık gelen 15'li ölçü ile oluşturulan divanîler de bulunduğu

² Bu gelenekler için bakınız: Durbilmez 2020a: 66-84.

görülür (Durbilmez 2014). Burada, sekizli, on birli ve on beşli hece ölçüsü örnekler üzerinden gösterilecektir:

8’li Hece Ölçüsü

Sekizli hece ölçüsü, âşıklık geleneğinde sık kullanılan yapı unsurlarındandır. Âşık şiirinde 4+4, 5+3, 3+5 olarak görülmektedir.

Âşık Murat Çobanoğlu da ahenk unsuru olarak sekizli hece ölçüsüne başvurmuştur. Bu ölçüyü kullandığı şiirlerinden bir dördlük şöyledir:

Bülbül gülün / âşığıdır (4+4)

Güle değmeyin / değmeyin!(5+3)

Dertli olan / çok konuşur (4+4)

Dile değmeyin / değmeyin!(5+3) (Durbilmez 2014: 167-168)

Bu dördlükte birinci ve üçüncü mısralarda 4+4, ikinci ve dördüncü mısralarda 5+3 olarak sekizli hece ölçüsü görülmektedir.

11’li Hece Ölçüsü

Çobanoğlu’nun şiirlerinde çok görülen kalıplardan bir hece ölçüsünün 6+5=11’li kalıbıdır. Bu kalıbın kullanıldığı şiirlerden bir örnek aşağıdadır:

Söz vermiştin hani / niye gelmedin? (6+5)

Yoksa yüce dağlar / kış mıdır yârim?(6+5)

Gönlüm sana verdim / beni bilmedin (6+5)

Bensiz senin gönlün / hoş mudur yârim?(6+5) (Durbilmez 2014: 218)

Bu dördlükteki bütün mısralarda hece ölçüsünün 6+5=11’li kalıbı görülmektedir.

15’li Hece Ölçüsü

Hece ölçüsünün bu kalıbı aruzun “Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün” veznine karşılık gelir. Bu kalıptaki hece ölçüsü kullanımı Çobanoğlu’nun divanî şeklindeki şiirlerinde görülür. Örnek bir dördlük şöyledir:

Öyle bir derde düştüm ki / dermanım gizli benim (8+7)

Ne saran var ne de merhem / Lokman’ım gizli benim (8+7)

İçmişim aşk badesini / didârın âşıkıyım (8+7)

Sevdası seri mest etti / cananım gizli benim (8+7) (Durbilmez 2014: 330)

Bu dördlükteki bütün mısralarda hece ölçüsünün 8+7=15’li kalıbı görülmektedir.

1.1.2. Kafiye Yapısı ve Kullanımı

Söze estetik değer katmayı, ezgiyi yakalamayı ve hafızada kalıcı olmayı sağlayan diğer bir unsur da kafiye ve ayaktır³. Âşık Murat Çobanoğlu’nun şiirleri âşık tarzı Türk şiiri yapısına uygun özellikler sergilemektedir. Kafiyelemler genellikle mısra sonlarında kullanılmıştır. Kelime sonlarına gelen eklerle redif yapılmış,

³ Âşık edebiyatında ayak kullanımı ve ayak çeşitleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Durbilmez 2018b: 155-165.

Oluşumsal Yapısalcı Yöntem Işığında Karşlı Âşık Murat Çobanoğlu'nun Şiirleri...

kelimelerdeki ses benzerlikleriyle de yarım, tam, zengin ve cinaslı kafiye yapılmıştır.

Yarım Kafiye

Tek ses birliğine dayanan kafiyelere “yarım kafiye” denir (Durbilmez 2019: 110). Âşıklık geleneğinde en çok rastlanılan kafiye biçimidir. Âşık Murat Çobanoğlu'nun yarım kafiye ile söylediği şiirinden bir dörtlük şu şekildedir:

Aşkın şerbetini içtin
Köprüsüz deryalar geçtin
Her kapıya elin açtın
Utanmadın arsız gönül! (Durbilmez 2014: 189)

Tam Kafiye

Mısralar arasında iki ses birliğinden oluşan kafiyelere “tam kafiye” adı verilir (Durbilmez 2019: 111). Tam kafiye de Âşık Çobanoğlu'nun şiirlerinde görülmektedir. Söz konusu kafiyenin yer aldığı şiirinden bir dörtlük şu şekildedir:

Kimlere kalmıştır bu çarkı devran?
Gelenler dünyadan etti el aman
Sen bir bağ misali ben de bir bağban
Musade et, gülüm dersem ne olur? (Durbilmez 2014: 283)

Zengin Kafiye

Dizeler arasında üç ve daha fazla ses benzeşmesi bulunuyorsa, bu ses benzeşmeleriyle oluşan kafiye zengin kafiye denir (Durbilmez 2020a: 151). Âşık Murat Çobanoğlu'nun şiirlerinde zengin kafiye de görülmektedir. Bu kafiyenin görüldüğü bir şiirinden örnek vermek gerekirse:

Gece gündüz **cenk** edersin
Kim ile **ahenk** edersin?
Türlü türlü **renk** edersin
Yüz bin nakışa değersin (Durbilmez 2014: 315)

Cinaslı Kafiye

Mısra sonlarında yazılışları veya söylenişleri aynı, anlamları ise farklı kelimelerle meydana gelen kafiye cinaslı kafiye denir. Cinaslı kafiye örneklerine nadiren rastlanır. Bir örnek:

Dostum gelir **güle güle**
Yüzü benzer baksan **güle**
Bülbül âşık tek bir **güle**
Diken olmuş düşman dünya (Durbilmez 2014: 80)

1.1.2. Şiirlerinde Ayak Kullanımı

Âşık edebiyatında ayak kullanımı önemli bir unsurdur. Ayak tanımı, yapısı, kullanımı üzerinde bilim adamları çeşitli araştırmalar ve tanımlamalar yapmış,

farklı görüşler ileri sürmüştür.⁴ Burada genel bir tanım vermek gerekirse: “Âşık tarzı şiirlerin ilk hanelerinin genellikle ikinci ve dördüncü dizeleri ile diğer bütün hanelerin dördüncü dizelerine veya bu dizeler arasında ses birliği oluşturarak bentlerin birbirine bağlanmasını sağlayan kafiyeli kelime veya kelimelere ayak adı verilir” (Durbilmez 2020b: 118).

Çobanoğlu'nun şiirlerinde ayak mısrası nakarat olmayan şiirlerde genellikle bir kafiyeli bulunmakla birlikte, ayakları iki kafiyeli olan şiirleri de vardır. İki kafiyeli olduğu için “dar ayak” (Durbilmez 2020b: 156) olarak da adlandırılan ayak çeşidi bir şiirinde şöyle kullanılmıştır:

Nâme gider isen yârın eline

Sormasa uğrama, dursa bir uğra!

Sende yara varsa onda da derman,

Sarmasa uğrama, görse bir uğra! (Durbilmez 2014: 199)

Üç dörtlükten oluşan bu şiirde ilk dörtlüğün ikinci ve dördüncü mısrası ile diğer dörtlüklerin son mısrasında ayak kullanımı şu şekilde görülmektedir:

Sormasa uğrama, dursa bir uğra!

Sarmasa uğrama, görse bir uğra!

Sermese uğrama, kursa bir uğra!

Sürmese uğrama, derse bir uğra!

1.1.4. Şiirlerde Dil ve Üslûp

Âşık Murat Çobanoğlu, şiirlerini söylerken geleneğin dışına çıkmamıştır. Geleneğe uygun şiirler söyleyen âşık, yaşadığı toplumun dilini şiirlerine yansıtmıştır. Yer yer mahallî kullanımlar göze çarpmakta, Azerbaycan Türkçesi dil özellikleri de şiirlere yansımaktadır. Deyim ve atasözlerini de kullanmış, halka hitap eden açık bir dil, öğretici ve faydacı bir mantıkla oluşturulmuş şiirler göze çarpmaktadır. Geleneğin dışında çok farklı bir dil özelliği tespit edilmemiştir. Yöre ağzının özelliklerini yansıtan şiirlerinden bir örnek:

Kayıp etme doğru yolu

Hakk'ın hazinesi dolu

Mevla'm yarattığı kulu

Koruyar mı korumaz mı? (Durbilmez 2014: 189)

Diğer bir örnek:

Gulah verir cihan dilde lisana

Canım **gurban** olsun o şirin cana

Sima bedir **gaşlar benzir** kemana

Sen **yahşi deyirsen men ne deyirem**? (Durbilmez 2014: 71)

Bu örneklerde görüldüğü gibi söz başındaki k sesi Çobanoğlu'nun şiirlerinde bazen g şeklindedir. Azerbaycan Türkçesi'nin etkisiyle söz başı k sesi g sesine dönüşmüş, diğer g sesleri de korunmuştur. Bunun dışında diğer sözcük ve

⁴ Durbilmez, “ayak” üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur. Başka araştırmacıların görüşlerini de aktararak karşılaştıran ve analizler yapan Durbilmez, tanımlamaların genellikle asıl kaynak konumunda bulunan gelenek temsilcileriyle görüşülmeden yapıldığını belirtir (2020: 87).

Oluşumsal Yapısalcı Yöntem Işığında Karşlı Âşık Murat Çobanoğlu'nun Şiirleri...

eklerde de hem mahallî kullanımın hem de Azerbaycan Türkçesi'nin etkileri görülmektedir.

2. AÇIKLAMA AŞAMASI

2.1. Kars Yöresinin Bazı Özellikleri

“Oluşumsal Yapısalcı Yöntem”e göre mekân-metin ilişkisi önemlidir. Mekân sözcüğü ile hem sosyal yapı, toplumun düşünce dünyası hem de coğrafi özellikler kastedilmektedir. Çobanoğlu'nun şiirlerinin de “mekân” ile birlikte değerlendirilmesinde yarar vardır.

Kars yöresinin tabiat yapısı ve iklim özellikleri, yöre insanlarının geçim kaynaklarını da büyük ölçüde belirler. “Kars'ta eskiden beri hayvancılık yapılıdır. Bölgede iki milyona yakın koyun, bir buçuk milyon sığır ve önemli miktarda keçi, manda, at ve katır beslenir. İl yüksek bir yayla konumunda olduğu için ilkbahar ve yaz aylarında hayvanların otlayacağı sayısız meralar vardır. Seksenli yıllarda birçok aile ya hayvan besler ya da canlı hayvan ticareti yapardı. Erkek çocuklar yaz aylarında şafak sökerken hayvanları otlamaya götürür, günbatımında eve dönerlerdi. Bunlardan âşık olmaya hevesli olanlar meradaki bitmeyen uzun saatlerini deyişler söylemeyi deneyerek, geçmiş ve günümüzdeki usta âşıkların deyişlerini ezberleyerek, bazen de saz çalarak doldurur ve dağarcıklarını genişletirlerdi. Kimi âşık ilk gençlik yıllarında uzun saatler geçirdikleri pastoral çevre ve o çevredeki anılarını kahvehanede deyişlerine yansıtır” (Erdener 2019: 30).

Bir şehirde ya da yerleşim yerinde bulunan tarihî yapılar da insanların hayatına etki eden somut unsurlardandır. “Kentin hemen arkasında yükselen kale, Karşlılara kentin geçmişini anımsatan önemli bir semboldür. Kalenin bir resmi kahvehanenin (Çobanoğlu Kahvehanesi) dışında asılan tabelada ve girince kahvehanenin sağ duvarında da görülür. Kars Kalesi'nin resmi ve altındaki *Yurdun Kalkanıdır Kars'ın Kalası* sözleri kahvehaneye girenlerin dikkatini çeker. Kars tarihini bilmeyenler kalenin neden *yurdun kalkanı* olduğunu ve âşıkların geçmişe yaptıkları göndermeleri doğal olarak anlayamazlar. Kahvehanedeki Karşlı dinleyicilerin tarihsel belleğinden silinmeyen, tarihsel olaylar ve kahramanlık destanları grup kimliğinin oluşması ve bütünleşmesinde önemli rol oynar”(Erdener 2019: 30). Âşıkların kahramanlık konulu destanlarında, türkülerinde savaşa ait konuları işleyip savaş günlerinde ve savaş sonrası yıllarda insanları bu şekilde birleştirdiği ve kenetlediği bilinmektedir. Bu durumu Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi örneği üzerinden yöre âşıklarında da görmek mümkündür.

Âşıklar kahvesinde icrada bulunan âşıklar bu icralarını maddî bir beklenti içinde de yapmışlardır. Âşıklıktan başka mesleği olmayan kişilerin olduğu da düşünülürse bu durum doğaldır. Bu nedenle âşıklar kendilerine ilginin fazla olmasını beklemişler, az olduğu durumlarda ise başka çözüm yolları aramışlardır. “Âşıklara olan ilginin azlığı nedeniyle Çobanoğlu, 1962-63'te *âşıklık çöktü* demiştir. Yeni dinleyici kitlelerine ulaşabilmek için Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova ve İlhami Demir ilk kez 1963'te Erzurum'a gidip oradaki âşıklarla karşılaşma yapar. Yaz aylarında ise daha çok İğdir, Kağızman, Ardahan gibi yakın

yerlere, 1965'te ise Artvin'e gidilir”(Erdener 2019: 162). Görüldüğü gibi yörenin âşıkları sanatlarını icra etmek için birtakım sebeplerle kahvehanenin ve Kars'ın dışına çıkmışlardır. Gittikleri yerin seçiminde ise şehirlerin bazı özellikleri dikkat çekmektedir. Örneğin Erzurum, Kars'a göre daha büyük ve şehir kültürünün daha belirgin olduğu bir yerdir. Âşıklar buradaki nüfus yoğunluğunun avantajını göz önüne almış olabilirler. Ayrıca Erzurum'un Kars'a fazla uzak olmaması da önemli bir etkidir. İcra için gittikleri diğer yerler de yine yakın coğrafyada buldukları için tercih edilmişlerdir. Bunlar dışında başka sebeplerin olması da muhtemeldir. Bu etkileşimler sonucunda âşıklar kültür taşıyıcısı olarak görev yapmışlar ve yöreler-bölgeler arasında iletişim kurmuşlardır.

2.2. Kars Yöresinin Kültürel Tarihi ve Önemi

“Kars yöresinin sözlü kültürü köklü temellere dayanır. Dede Korkut hikâyelerinin doğuş ve yayılışının Kars topraklarından olduğu da ileri sürülmektedir. Âşık edebiyatı gelenekleri ve temsilcileri bakımından çok zengin bir yöre olan Kars'ta halk edebiyatı ve halk bilimi sahalarına giren bütün dallarda zengin örnekler bulmak mümkündür⁵. Bu zenginliğin sebepleri arasında, Kars'ın eski bir yerleşme merkezi olması, çeşitli kavimlerin çeşitli zamanlarda bu bölgede yaşaması ve uzun süren kış gecelerinde sözlü kültürün dilden dile, nesilden nesle aktarılması sayılabilir. Türkiye'nin serhat şehri olan Kars, tarih boyunca sık sık işgale uğramış, bu işgaller karşısında Karanlı vatandaşlarımız millî şuuru canlı tutabilmek için de kültür değerlerine bağlı kalmışlardır. Sözlü kültürün canlı kalmasında âşık edebiyatı temsilcilerinin ayrı bir yeri ve değeri bulunmaktadır. Serhat şehir olması sebebiyle stratejik bakımdan da ayrı bir konumu olan Kars, bağımsızlıklarını ilan eden Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında önemli bir köprü görevi de yapmaktadır” (Durbilmez 2014: 51). Kars ve Iğdır yöresinin stratejik değeri son zamanlarda daha da artmıştır. Karabağ Zaferi ile Azerbaycan, topraklarını yeniden sınırlarına dâhil etmiş ve Türkiye ile Azerbaycan arasında koridor görevi yapabilecek Iğdır-Kars yöresi dikkatleri üzerine çekmiştir.

2.3. Kars Yöresi Âşıklık Geleneği

Türkiye'de âşıklık geleneğinin canlı olduğu yörelerden biri de Kars yöresidir.⁶ Heziyeva'ya göre Kars yöresi Dede Korkut'tan, Çobanoğlu'na kadar birçok güçlü âşık yetiştirmiştir (2010: 211). Bu sebeple yörede âşıklık kültürüne ilgi, başka bölgelere göre daha çoktur. Şahin, âşıkların ortak özelliklerini; bade içme, sosyal yaşamdaki sıkıntılar ve maddi sıkıntılar, aşk ve aşkları uğruna verdikleri mücadele gibi başlıklarla sıralamaktadır (2013: 104). Aynı araştırmacıya göre “Yurdun ozanlar kenti olarak bilinen Kars'ta, hemen hemen her köyün bir

⁵ Halk Bilimi- Edebiyat ilişkileri ve Halk Edebiyatı konusunda bir değerlendirme için bkz. Durbilmez 2019b:23-38.

⁶ Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Folklor Şubesi'nde yapılan *Kars'ta Âşıklık Geleneğinin Tarihi Gelişimi* başlıklı çalışmada Azerbaycan ve Kars yöresi âşıklık geleneği konusunda önemli bilgiler ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu konuda bkz. Durbilmez 1994.

Oluşumsal Yapısalcı Yöntem Işığında Karşlı Âşık Murat Çobanoğlu'nun Şiirleri...

tanınmış saz âşığı vardır. Her evde bir saz bulmak mümkündür. Kars'taki ozanları incelediğimiz zaman bazı ortak yanların olduğu göze çarpar. Bu özellikler, yaşanan sosyal olayların akışına denktir” (Şahin 2013: 103). Kars yöresi âşıklık geleneği üzerinde birçok araştırma yapılmıştır.⁷

2.4. Âşık Murat Çobanoğlu'nun Hayatı ve Sosyal Çevresi

Âşık Murat Çobanoğlu'nun hayatı hakkında bazı bilgileri bilmek şiirlerinin ve düşünce dünyasının anlaşılması için katkı sağlayacaktır. “Âşık Murat Çobanoğlu 1 Kasım 1940'ta, Kars'ın Kaleiçi mahallesinde doğmuştur. Babası Gülistan Çobanlar, annesi Lâle (Lala) Hanım'dır. Yasemen, Gülseren, Seyfettin, Çimen ve İbrahim'den sonra altıncı çocuk olarak dünyaya gelen Murat'ın kendisinden sonra da Ahmet ve Mehmet adlarında ikiz kardeşleri olmuştur. Büyükbabası Koç köyünden Sâdik Ağa, babaannesi aynı köyden Mine Hanım'dır. 1947'de okumaya başlayan Çobanoğlu, 1952'de ilkokulu bitirmiştir. Uzun bir aradan sonra 1987'de ortaokulu, 1992'de liseyi dışarıdan bitirerek diploma almıştır. Kars'ın Susuz ilçesine bağlı Kiziroğlu köyünden Şahbender Ağa ile Havva Hanım'ın kızı olan Yıldız Hanım ile 1958'de evlenmiştir. 1961'de Şentürk, 1968'de Nasibe, 1971'de Nesrin, 1980'de Ozan Umut adlı çocukları doğmuştur”(Durbilmez 2005: 119).

Soyadı Çobanlar olan âşık, daha sonra soyadını Çobanoğlu olarak değiştirmiştir. Yaşadığı coğrafyanın da etkisiyle yörenin çoğu insanı gibi Çobanoğlu'nun ailesi de hayvancılık yapmıştır. Arpaçay'ın Koçköyü'nde çobanlık yapan bir aile olduğu için Çobanlar olarak anılmışlardır (Durbilmez 2014: 59).

Âşık Murat Çobanoğlu, sözlü kültürün güçlü ve sözlü kültür ürünlerinin zengin olduğu bir coğrafyada ve çevrede yetişmiştir. Durbilmez, âşığın yetişip ünlenmesinde bu durumun da etkili olduğunu belirtir (Durbilmez 2014: 59) Âşığın gerek doğup yetiştiği çevre gerekse soyunda bulunan özellikler önem arz etmektedir.

Çobanoğlu'nun asıl mesleği âşıklıktır. Âşık, yöredeki düğünlere katılmış, âşık kahvelerinde sanatını icra etmiş ve bahşişlerle geçinmeye çalışmıştır. Çobanoğlu Ozanlar Kahvesi de âşığı maddi açıdan rahatlatan etken olmuştur (Durbilmez 2014: 63) Murat Çobanoğlu, 26 Mart 2005 Cumartesi günü, 65 yaşında, Ankara'da vefat etmiştir (Durbilmez 2005: 119).

2.5. Âşık Murat Çobanoğlu'nun Âşıklık Geleneği İçindeki Yeri

“Âşıklık sanatına yönelme; soyaçekim, rüya görme (bade içme), âşık meclislerinde bulunma, sevdalanma, yoksulluk, gurbete çıkma ve vatan hasreti, hastalanma gibi çeşitli sebeplere bağlanır” (Durbilmez 2018a: 161-164). Âşık edebiyatı gelenekleri arasında “mahlas alma” (Durbilmez 2014: 137-138), “bade içme” (Günay 2011: 166-167), “usta-çırak ilişkisi”, (Durbilmez 2020a: 74), “usta malı söyleme” (Kaya 2010: 743), “başka âşıklardan söz etme” (Durbilmez 2014:

⁷ Kars yöresi âşıklık geleneği ile ilgili çalışmalar arasında Altınkaynak 2015a; 2015b, Aslan 1978; 2007, Durbilmez 1997; 2006a; 2006b; 2007; 2014; 2016; 2020a, Erdener 2019, Heziyeva 2010, Kantarı 1977, Özbey 2015, Şahin 2013, vd. sayılabilir.

317-318), “atışma” (Durbilmez 2014: 140-41), “saz çalma” (Durbilmez 2010: 150), “hikâye tasnif etme / anlatma” (Alptekin 1997, Durbilmez 2017: 19-58) vd.. sayılabilir (Durbilmez 2008: 90).

Âşık Murat Çobanoğlu'nun âşıklığa yönelmesi de soya çekime dayanmaktadır. Âşık Gülistan'ın çocuğu olarak dünyaya gelen Murat Çobanoğlu, soya çekmenin yanında bade içme, âşık meclislerinde bulunma, yoksulluk, gurbete çıkma gibi sebeplere âşıklığa yönelir. Âşık önce Devranî mahlasını kullanırken daha sonra Çobanoğlu mahlasını alır. Lebdeğmez söylerken Yananî mahlasını kullanır. Bade içen (Günay 2011: 166-167), şiirlerini saz eşliğinde doğmaca olarak söyleyen Çobanoğlu'nun atışma yaptığı âşıklar arasında dönemin en güçlü âşıkları da bulunmaktadır (Durbilmez 2014: 141-142). Saz çalmada usta olduğu gibi 145 âşık makamı bildiği de ifade edilmiştir (Durbilmez 2005: 120). Reinhard-Pinto'nun yaptığı bir araştırmaya göre *Çobanoğlu Makamı* adı verilen bir âşık makamı da mevcuttur (akt. Yavuz 2019: 101-102). “Hikâye tasnif etme / anlatma” geleneğinin de önemli temsilcilerinden biridir (1997: 17-32).

2.6. Âşığın İcra Ortamları ve Çobanoğlu Âşıklar Kahvehanesi

Bir âşığı anlamak ve düşünce dünyası hakkında bilgi sahibi olmak için icra ortamları ve çevresi hakkında da bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Âşık Murat Çobanoğlu, hayatı boyunca birçok etkinliğe, yarışmaya ve şölene katılmış, çok sayıda dereceler almış ve birincilikler kazanmıştır. İlk olarak 1966 yılında Konya'da yapılan Türkiye Âşıklar Bayramı'na katılmıştır. Burada yapılan değerlendirme sonucunda “Yılın Âşığı” seçilmiştir. Sonrasında da birçok birincilik kazanmıştır (Durbilmez 2014: 63-65).

Bazı programlarda ve âşıklar bayramı adıyla düzenlenen yarışmalarda da jüri üyeliği yapmıştır. Âşık Murat Çobanoğlu, kurduğu âşıklar kahvesiyle uzun yıllar âşıklara ev sahipliği yapmış ve âşıkların dinleyici kitlesine icra mekânı sunarak önemli bir hizmette bulunmuştur. Erzurum Âşıklık Geleneği adlı çalışmasında Metin Özarslan, Çobanoğlu Kahvesi gibi sürekli ve düzenli fasıl icra eden sabit bir kahvehanenin Erzurum'da olmamasından bahseder (2001: 88). *Çobanoğlu Kahvesinin duvarlarında âşıklara ait posterler, madalyalı resimler, şenlik afişleri, kaset tanıtım afişleri yer almakta* (Özarslan 2001: 272) böylece tam anlamıyla kültürel bir ortamda dinleyici kitlesi bu yöndeki etkinliklere yöneltilmekteydi. Âşıklar için dinleyici kitlesinin önemi bilinen önemli bir husustur. Kahvehanedeki bu dinleyici kitlesi *genellikle orta ve düşük gelir seviyesinden köylü, hayvancı kesimdedir. Memur, yönetici ve entelektüel kesimden çok az kişi dinleyiciler arasında görülmüştür. Kahvehanenin üstü otel olarak kullanıldığından otel müşterileri de dinleyiciler arasında yer almıştır* (Altınkaynak 2015a: 18).

Erdener, Çobanoğlu Kahvesi hakkında şunları aktarır: “Murat Çobanoğlu'nun 26 Mart 2005'te ölümünden sonra varisleri tüm binayı satmışlar ve bina birkaç kez el değiştirmiş, son sekiz yıldır binanın sahibi olan kişi ise iş yapamadığı gerekçesiyle binayı 2016'da satışa çıkarmıştı. Bu arada kahvehanenin sokağa bakan penceresine *Murat Çobanoğlu Âşıkları* yazılmış, kahvehanenin

Oluşumsal Yapısalcı Yöntem Işığında Karşlı Âşık Murat Çobanoğlu'nun Şiirleri...

bulunduğu sokağa da önce *Ozanlar Sokak* sonra da *Âşık Murat Çobanoğlu Caddesi* adı verilmişti”(2019: 35-36).

2.7. Âşık Murat Çobanoğlu'nun Şiirlerinde İşlediği Konular

Âşık Murat Çobanoğlu şiirlerinde geleneğin işlediği genel konular görülmektedir. Bütünüyle toplumun içinde olan ve o toplumun önünde şiir söyleyen birisi olarak âşıklar günlük yaşama dair her konuyu şiirinde işleyebilmektedirler. “Karşlı âşıkların tavrı muhafazakâr olarak bilinir. Görevlerini hayata ve aşka dair şarkıların eski geleneğini korumak olarak görürler. Pek çok ulusal nitelikte şarkı da yazarlar” (Reinhard-Pinto; akt. Yavuz 2019: 38). Çobanoğlu da bu tavırla ve anlayışla ekonomi, ziraat, insan sağlığı, tabiat ve canlılar, tarih ve coğrafya gibi farklı birçok alanda şiirler söylemiştir. Şiirlerinde en çok dikkat çeken konulardan biri Kars yöresine ait özelliklerdir. Âşık, doğduğu yöreyi ve yaşamakta olduğu ili şiirlerinde sürekli dile getirmektedir. Yaşanılan coğrafyanın şiirlere olan etkisi burada görülmektedir. Oluşumsal yapısalcı yöntemle göre bu durum, eserin anlaşılması açısından önemlidir. Şiir, şairin içinde bulunduğu toplumla ve coğrafyayla bütün olarak görülüp değerlendirildiğinde tam anlamıyla anlaşılacaktır.

“Aynı toplumsal kurumların oluşturduğu sosyal çevrede bulunan şair ile okuyucunun / dinleyicinin bazı imgelerden duyumsadığı soyutluklar da aynı ya da benzer olabilmektedir” (Abalı 2021: 83). Çobanoğlu'nun şiirlerinde işlediği konular değerlendirilirken imgeleri de göz önünde tutmak gerekmektedir. Bu imgeler kimi zaman söze estetik değer katmak için kimi zaman da anlaşılabilirliği artırmak için kullanılmaktadır.

“Tarihe tanıklık eden âşıklar tarafından tanık oldukları veya duydukları tarihî bilgileri duygularıyla birleştirerek oluşturulan” şiirlerin varlığı bilinmektedir (Durbilmez 2013: 189). Âşık Murat Çobanoğlu da millî konulara ve ülke sorunlarına ilgisiz kalmamıştır. Millî bir mesele üzerinde şiir söyleyerek insanların millî duygularına seslenmeyi ihmal etmemiştir. Oluşumsal Yapısalcı yöntemin de ortaya koyduğu toplum-şair/sanatçı/eser ilişkisi ve etkileşmesi burada yine görülmektedir. Çobanoğlu'nun “*Türkiye'ye başkaldırmış birisi / Ağzını cırmanın zamanı geldi / Aslana ne yapar domuz sürüsü? / Boynunu kırmanın zamanı geldi*” (Durbilmez 2014: 294-295) dörtlüğüyle başlayan şiiri bu konuda güzel bir örnektir. Çobanoğlu bu şiirde Türk milletinin millî özelliklerine değinerek Kıbrıs Türklerine sahip çıkar. Alparslan, Yavuz, Fatih, Mustafa Kemal Atatürk gibi Türk büyüklerinden bahsederek ve Türk tarihinden örnekler vererek Kıbrıs Türklerine saldıranlara karşı toplumun sözcülüğünü yapan âşıklardan biri olur (Durbilmez 2014: 294-295).

Sosyal çevre, tarihî birikim, somut olan kültür eserleri şiirlere sıkça konu edilmektedir. “Âşık tarzı şiirlerde de tarihî gerçeklerin ve coğrafi güzelliklerin yansıtıldığı şiirler özel bir yere sahiptir” (Durbilmez 2013: 173- 193). Oluşumsal yapısalcı yöntemle bakıldığında bu durum her âşığın şiiri için geçerlidir. Tarih ve coğrafyaya ait konular Çobanoğlu'nun şiirlerinde de sıkça işlenir. Bu konuda Çobanoğlu'nun “*Vilayetim Kars'a bir destanım var / Methiyeme layık her yanı*

Kars'ın / Çar hisar bedenli yüksek kaleli / Nice düşman görmüş her yanı Kars'ın” dörtlüğüyle başlayan destanı örnektir (Durbilmez 2014:311-313). Bu destanda Âşık Murat Çobanoğlu Kars'ın kültürel özelliklerini ve ürünlerini yine tasvirlerle zenginleştirerek dinleyiciye / okuyucuya sunmaktadır.

Âşıklık geleneğinde doğa ve canlılara, kâinata, hayvanlara sık yer verilir. Âşıklar, yaşadıkları ortamı ve hayat şartlarını eserlerine en iyi yansıtan sanatçılardır. “Çobanoğlu, şiirlerinin kurgusunda tabiat unsurlarını ve özellikle hayvan imgelerini dizelerine bilinçli bir şekilde nakşetmiş; duygu ve düşüncelerini somutlaştırmak adına tahayyül dünyasında teşkil etmiş olduğu hayallere şiirlerinde yer vermiştir” (Abalı 2021: 93). Yaşadığı yerin ekonomisini, geçim kaynaklarını, doğal yaşam şartlarını şiirlerinde gösteren Çobanoğlu'nun “Durma çalış çiftçi kardeş!” ayaklı şiiri de tarım yöresi olan Kars'ı yansıtan niteliktedir. Üslûp olarak nasihat içeren ve emir kipleriyle örülü bir yapıda olan şiir, doğaya ve tarıma dair tasvirler sunmaktadır (Durbilmez 2014: 323). Bu şiirde hem ekonomi ve coğrafyaya ait unsurlar yer almakta hem de bunlar üzerinden nasihatler verilmektedir. Toprağın, ormanın, fidanın kıymetli olduğu, onlara zarar verilmemesi gerektiğini de âşık ifade etmektedir. “Durma çalış çiftçi kardeş!” ifadesi de her dörtlüğün sonunda tekrarlanarak verilen nasihatler pekiştirilmiş ve emir kipi kullanılarak da dikkatlerin diri tutulması sağlanmıştır.

Âşık şiiri birçok devirde ve birçok şair aracılığıyla toplumsal eleştiriyi görev edinmiştir. Bulunulan toplumun gelenek ve göreneklerine sahip çıkarak, yabancı ve yanlış gördüğü her durumu eleştiren âşık, bu eleştiriyi yaparken oldukça sert olabilmektedir. Kendince doğruları olan toplumlar ve bu toplumun üyesi olan âşıklar, kendinden olmayanı karşısında görerek buradan eleştiri konusu çıkarmışlardır. Oluşumsal Yapısalcı yöntemin ortaya koyduğu toplum-şair/sanatçı/eser ilişkisi ve etkileşmesi en iyi bu başlıkta görülmektedir. Bu konuda Çobanoğlu'nun “Oğul babayı tanımaz” ayaklı şiiri güzel bir örnektir (Durbilmez 2014: 183). Bu şiirde Çobanoğlu, zamanın getirdiklerinden ve götürdüklerinden yakınmaktadır. Daha çok gençlik ima edilerek söylenen sözlerde toplumsal bir eleştiri ve yozlaşmanın dillendirilmesi görülmektedir. Bunlar ifade edilirken anlatıma güç katmak için bazı dizelerde istifham sanatından yararlanılarak sorular sorulmuştur. Şiirde babanın önemi de vurgulanmaktadır. Aslında her dörtlüğün sonunda “Oğul babayı tanımaz” ifadesi ile adeta bir şart ifadesi hissettirilmektedir. Oğul babayı tanımazsa ananın sözü geçmez; gece içki, gündüz kumar olur; o evde bereket olmaz; kız anaya hücum eder, şeklinde her dörtlükten bir anlam çıkmaktadır.

“Yediden yetmişine ha!” (Durbilmez 2014: 187) ayaklı şiirinde ise dinî duygular ile insanî bazı özellikler ağır basmaktadır. Doğruluk, dürüstlük, insanlık, ezan, Kuran gibi kavramlar etkileyici bir üslûpla işlenmiştir. “Ha” ünleminin tekrarlanmasıyla dinleyici / okuyucunun dikkati diri durulmak istenmiş, tekrar sanatı yapılarak da estetik değer artırılmıştır. Folklorun protesto işlevini (Başgöz 1996) de bu şiirde görmek mümkündür.

Dönemin âşıklarından bazıları *Almanya'ya entegre olmak isteyen işçileri oldukça olumsuz şekilde yargırlar* (Reinhard-Pinto; akt. Yavuz 2019: 38).

Oluşumsal Yapısalcı Yöntem Işığında Karşlı Âşık Murat Çobanoğlu'nun Şiirleri...

Çobanoğlu ise bir şiirinde olumsuz yargılamadan çok üzüntü ve sitemini yansıtan bir eda içindedir. *Almanya sen babamı götürdün / Vakit geçti zaman oldu, dön baba! / Söz vermiştin çabuk döneceğim oğul / Işık günler zindan oldu, dön baba!* (Durbilmez 2014: 249) dördüğüyle başlayan bu şiirde gurbet temasını ve gurbetin sebep olduğu duyguları görmek mümkündür.

SONUÇ

Âşıklık geleneğinin son devirdeki önemli temsilcilerinden biri olan Âşık Murat Çobanoğlu ve bazı şiirleri bu çalışmaya konu olmuştur. Oluşumsal Yapısalcı yöntem ışığında bir inceleme ortaya konulmuştur. Buna göre öncelikle anlama aşaması başlığı altında Çobanoğlu'nun şiirlerinden örnekler verilerek yapı özellikleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın büyük bölümünü oluşturan açıklama aşaması başlığı altında ise Kars Yöresi hakkında bilgiler sunulmuş; sosyal, fizikî çevre gibi özellikler âşıklık geleneği ile ilişkilendirilerek ortaya konulmuştur.

Kars Yöresi Âşıklık Geleneği denildiği zaman ilk akla gelenlerden birisi Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi'dir. Âşıklar Kahvesi olgusu, "Kars Yöresi Âşıklık Geleneği"nde büyük yer tutmaktadır. Bu tarz kahvehaneler başka bölgelerde ve şehirlerde de vardır. Fakat Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi, Murat Çobanoğlu'nun başarısı, şöhreti ve yörede güçlü bir geleneğin olmasından kaynaklı daha çok bilinmektedir, denilebilir.

Âşık Murat Çobanoğlu bu kahvehanenin kuruculuğunu ve uzun yıllar işletmeciliğini yapmıştır. Dolayısıyla onun hakkında bilgi edinmek ve şiirlerini incelemek için âşığı bu icra ortamından bağımsız olarak düşünmemek gerekir. Bu anlayış çerçevesinde Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi hakkında araştırmacıların önemli tespitleri aktarılmış ve yorumlanmıştır.

Çobanoğlu'nun âşıklık geleneğindeki yerinden bahsedilerek işlediği konular hakkında bilgiler verilmiş bu konular örneklendirilmiştir. Âşık Murat Çobanoğlu'nun şiirlerinde genellikle ekonomi, ziraat, tabiat ve canlılar, tarih ve coğrafya gibi konuların işlendiği tespit edilmiştir. Âşığın toplumsal eleştirilerde bulunduğu şiirleri de vardır. Âşık, geleneğe uygun şiirler söylemiş hem şeklen hem içerik olarak geleneğin dışına çıkmamıştır. Geleneğin aradığı özelliklerin çoğunu bünyesini bulduran Âşık Murat Çobanoğlu, Kars yöresi âşıklarının genel üslubunu ve işlediği konuları kendi şiirlerine de yansıtmıştır. Onun şiirlerine bakıldığında yöre insanının konulara, toplumsal olaylara ve sorunlara bakış açısını görmek mümkündür.

Âşık Murat Çobanoğlu'nun icra ortamları ve sanatını oluşturan unsurlar Kars yöresi Âşıklık geleneği hakkında da bilgi vermesi açısından önemlidir. Kars yöresinde âşıklık geleneği, gücünü Murat Çobanoğlu'ndan almamıştır. Tarihsel süreç içinde bakıldığında yörenin sözlü kültürünün öteden beri güçlü olduğu görülmektedir. Tarım ve hayvancılığın gelişmiş olması da sözlü kültürün gelişmesinde etkilidir. Örneğin; tarımın geliştiği yerde halk takvimi, halk bilgisi de gelişmektedir. Hayvancılıkla meşgul olan kişilerin hayvanlarla ilgili birtakım tören ve ritüeller gerçekleştirilmesi de sözlü kültürün gelişmesine katkı sağlayan etkenlerdendir. İnsanlar gerek tarlada çalışırken gerekse boş vakitlerinde sözlü

kültür ürünlerine daha çok vakit ayırabilmektedir. Gelişmiş sözlü kültürle yaşayan yöre insanı soğuk kış akşamlarında da sözlü ürünleri birbirine aktarabilmektedir. Bu etkileşim içinde sözlü ürünlerin çeşitliliği artmış, âşıklık geleneği de bu güçlü sözlü kültür ortamında kendine geniş bir icra ortamı bulmuştur. Bu çalışmada verilen örnekler bu zeminde değerlendirilmiştir. İncelenen şiirlerde Kars ili, o yörenin birtakım özellikleri ve kültüre ait unsurlar belirgin bir biçimde göze çarpmaktadır. Bu durum, şiirin toplumu her yönüyle yansıtması açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- ABALI, İ. (2021), “Âşık Murat Çobanoğlu'nun Şiirlerinde Hayvan İmgesi”, *Aras Havzası Uleması ve Tarihi Şahsiyetleri*, (ed. Alma vd.), s.73-97, Hiper yayın, İstanbul.
- ALPTEKİN, A.B. (1997). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ALTINKAYNAK, E. (2015a), *Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi Derlemeleri-I*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara.
- ALTINKAYNAK, E. (2015b), *Kars Halk Âşıkları*, Ardahan Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- ALTINKAYNAK, E. (2019), “Âşık Bahattin Yıldızoğlu'nu Anlamak”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S. 44, Winter-2019, s. 241-251.
- ASLAN, E. (1978), *Doğu Anadolu Saz Şairleri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- ASLAN, E. (2007), *Çıldırli Âşık Şenlik, Hayatı Şiirleri Karşılaşmaları Hikâyeleri*, Maya Akademi, Ankara.
- BAŞGÖZ, İ. (1996), “Folklorun Beşinci İşlevi: Protesto”, *Folkloristik: Umay Günay Armağanı*, Feryal Matbaacılık, Ankara.
- DURBİLMEZ, B. (1997), “Karslı Âşık Murat Çobanoğlu'nun Saraç İbrahim ile Güneş Sultan Hikâyesi”, *Erciyes*, S. 235, 17-32, Kayseri.
- DURBİLMEZ, B. (2005), “Âşık Murat Çobanoğlu (1940-2005)”, *Millî Folklor*, 9 / 66, s.119-122.
- DURBİLMEZ, B. (2006a), “Sarıkamış ve Yöresi Âşık Tarzı Kültür Geleneği”, *Folklor ve Etnoğrafya Beynelhalq Elmi Jurnal / Folklore and Ethnography International Scientific Journal*, S. 9, s.42-51.
- DURBİLMEZ, B. (2006b), “Somut Olmayan Kültür Mirası: Halk Hikâyeciliği ve Kars Yöresi Âşıkları” *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri / Turkish Folk Narratives from Myth to Meddaha International Symposium*, s. 341-364, Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara.
- DURBİLMEZ, B. (2007), *Ozan Gürbüz Değer, Hayatı- Sanatı- Şiirlerinden Örnekler*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara.
- DURBİLMEZ, B. (2008), *Âşık Edebiyatı Araştırmaları-Taşpınarlı Halk Şairleri*, Ürün Yayınları, Ankara.

Oluşumsal Yapısalcı Yöntem Işığında Karşlı Âşık Murat Çobanoğlu'nun Şiirleri...

- DURBİLMEZ, B. (2010), “Âşıklık Geleneklerinde Saz”, *Millî Folklor*, 11 / 85, s.148-158.
- DURBİLMEZ, B. (2013), “Tarihî Gerçeklerin Âşık Edebiyatına Yansıması Bağlamında Türk Mukavemet Teşkilatı ve Kıbrıs Mücahitleri”, *Folklor / Edebiyat*, C. 19, S. 76, s.173-193.
- DURBİLMEZ, B. (2014), *Karşlı Âşık Murat Çobanoğlu Hayatı-Sanatı ve Eserleri*, Kardeşler Ofset, Kayseri.
- DURBİLMEZ, B. (2016), *Âşık Hasretî'nin Atışma Sanatı Üzerine Bir İnceleme*, Lâçin Yayınları / Bizim Büro Matbaası, Ankara.
- DURBİLMEZ, B. (2017), *Gelenekli Türk Anlatıları-1*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul.
- DURBİLMEZ, B. (2018a), *Âşık Edebiyatı ve Taşpınarlı Halk Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- DURBİLMEZ, B. (2018b), “Türkiye Sahası Âşık Edebiyatında ‘Ayak’ Terimleri, Sorunlar ve Öneriler”, *Yeni Türkiye / Türk Dili Özel Sayısı-I*, 24/99, s.155-165.
- DURBİLMEZ, B. (2019), *Derviş Tarzı Türk Edebiyatı ve Sıdkı Baba Dîvânı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- DURBİLMEZ, B. (2019b), *Türk Kültür Coğrafyası, Halk Bilimi ve Edebiyat Araştırmaları*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul.
- DURBİLMEZ, B. (2020a), *Âşık Edebiyatında Şiir Sanatı- Hasretî'den Örneklerle*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- DURBİLMEZ B. (2020b), *Âşık Türkmenoğlu Hayatı, Sosyo-Kültürel Çevresi, Âşık Edebiyatındaki Yeri, Şiir Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERDENER, Y. (2019), *Kars'ta Çobanoğlu Kahvehanesi'nde Âşık Karşılaşmaları Âşıklık Geleneğinin Şamanizm ve Sufizmle Olan Tarihsel Bağları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- GÜNAY, U. (2011), *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- HEZİYEVA, S. (2010), “Kars Âşıklık Geleneği ve Badeli Âşık”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 44, s. 211-225, Erzurum.
- KANTARI, H. (1977), *Doğu Anadolu'da Âşık Edebiyatının Esasları*, Demet Matbaacılık, Ankara.
- KAYA, D. (2010), *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- LUCIEN, G. (2005), *Roman Sosyolojisi*, (çev. Ayberk Erkay), Birleşik Yayınevi, Ankara.
- ÖZARSLAN M. (2001), *Erzurum Âşıklık Geleneği*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ÖZBEY, Ö. (2015), *Karşlı Âşık Murat Çobanoğlu Merkezinde Âşıklık Geleneği ve Medya İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- REINHARD, U.; Pinto, Tiago de O. (2019), *Türk Âşık ve Ozanları* (çev. Elif Damla Yavuz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- ŞAHİN, S. (2013), *Ozanlık Gelenekleri ve Doğulu Saz Şairleri*, Ürün yayınları, Ankara.
- WELLEK, R.; Austin W. (2001), *Edebiyat Teorisi*, (çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir.
- YEŞİLYURT, Ş. (2016), “Sarıkamış Destanı’nın Oluşumsal Yapısalcı Yöntem Işığında İncelenmesi”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, C. 31, S. 31, s. 157-174.

KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA FASÎHÎ MAHLASLI ŞAİRLER VE HASAN FASÎHÎ'YE ATFEDİLEN DİVAN ÜZERİNDE ANALİTİK BİR İNCELEME

ANALYTICAL STUDY ON THE POETS WITH THE PSEUDONYM FASIHI IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE AND A DIVAN (POETRY BOOK) THAT ATTRIBUTED TO HASAN FASIHI

ПОЭТЫ КЛАССИЧЕСКОЙ ТУРЕЦКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ПОД ПСЕВДОНИМОМ ФАСИХИ И АНАЛИТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ДИВАНА, ПРИПИСЫВАЕМОГО ХАСАНУ ФАСИХИ

Ahmet İÇLİ*

ÖZ

Farklı, özgün olma endişesi ve tanınma uğraşlarına rağmen şairlere ait eserler, şiirler hatta hayat hikâyeleri birbirine karışabilmektedir. Mahlas, şair(ler) veya kaleme alınan eser (ler)de farklılık ve özgünlük bağlamında ayırıcı görev üstlenebilir. Klâsik Türk Edebiyatında şairlerin neredeyse tamamı mahlas/müstear isim kullanmışlardır. Ancak çeşitli sebeplerden ötürü bazı mahlasların daha önce başkaları tarafından da kullanılabilirdiği durumlar söz konusu olmuştur. Bu durum bir dizi karışıklığı da beraberinde getirmektedir. Bir diğer ifade ile aynı mahlas ile şiir yazma, şairlerin şiirlerinin karışmasına yol açabilmektedir. Biyografik eserlerde, tezkirelerde olduğu gibi birleştirilmiş eser ve/veya şiir seçkisi olan mecmularda aynı mahlas taşıyan şiirler/şairler bulunmaktadır. Şiirlerin varlığı edebiyata katkı bağlamında olumlu olmakla birlikte bazen hangi şaire ait olduğu noktasında karmaşaya da sebebiyet vermektedir. Kaynaklarda ve tezkirelerde belirtildiği kadarıyla, Klâsik Türk şiirinde, 15 veya 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar, eserlerinde ve şiirlerinde Fasîhî mahlasını kullanan bazı şairler bulunur. Bu şairlerden birine ait tespit edilen Türkçe Divan bulunmaktadır. Diğer şairlerden bazılarının ise divanları, henüz tespit edilmemiştir. Bir kısmının ise şiir mecmualarında şiirlerine rastlamak mümkündür. Ayırıcı bir özellik taşımadığı sürece mecmualardaki şiirlerin hangi Fasîhî'ye ait olduğunu belirlemek güçtür. Ancak karşılaştırmalı bir analiz sonucu, mümkün merteye bazı sonuçlara ulaşılabilmektedir. Çalışmamızda kaynaklarda ve akademik çalışmalarda tanıtılan Fasîhî mahlaslı şairler üzerinde durulacak ve Hasan Fasîhî'ye atfedilen Divan'ın değerlendirilmesi yapılacaktır. Elde edilen verilerin/bulguların kendi arasındaki, birbiriyle olan alakaları ve

* ORCID: [0000-0002-7478-7518](https://orcid.org/0000-0002-7478-7518), Doç. Dr., Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı ve Sanatları Anabilim Dalı, ahmet.icli@batman.edu.tr

Klâsik Türk Edebiyatında Fasîhî Mahlaş Şairler ve Hasan Fasihi'ye Atfedilen...

bütünlüklerinin değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır. Bilgiler ve tespitler arasındaki benzerlik, tutarsızlık veya tahmin edilen durumların gerçekliği, sapması ve ilişkilerin araştırılması, analitik inceleme çerçevesinde yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Mahlas, Fasîhî, Mecmua, Divan

ABSTRACT

In Classical Turkish (Divan) Literature, most of the poets used pseudonyms. The pseudonym can play a distinctive role within the scope of difference and originality in the poet(s) or the work(s) written. However, despite the concerns of being different and original and the efforts to be recognized, works, poems and life stories can be mixed with each other. There are many reasons for this. The first of these is to use the same pseudonym. This situation brings with it a number of confusions. However, it is seen that many poets and their works are mixed both in tazkeerahs, magazines/compilations and other texts. Even poetry books or other works of poets can be attributed to someone else. There are poems with the same pseudonym in biographical works, as in tazkeerahs, in magazines with a selection of combined works and/or poems. Although the existence of the poems is positive, it also causes confusion at the point of to whom it belongs. As stated in the sources, there are poets in Classical Turkish poetry, from the 15th or 16th century to the 18th century, who used the pseudonym Fasihi in their works and poems. One of them has a Turkish Divan (poetry book) found in libraries. Although some of the other poets have poetry books, they have not been identified yet. Unless it has a distinctive feature, it is difficult to determine which poet belongs to Fasihi's poems in magazines/compilations. However, as a result of a comparative analysis, some results can be reached as much as possible. In our study, poets with the pseudonym Fasihi introduced in the sources and academic studies will be emphasized, and their classification will be made as much as possible. It will be evaluated the integrity of the poets and their poems in their relations and with each other. Information and determinations, that is, the similarity, inconsistency or the reality of the predicted situations, deviations and relationships between the relevant data will also be tried to be investigated in the context of analytical analysis.

Keywords: Classical Turkish Literature, Pseudonym, Fasihi, Journal, Divan (poetry book)

АННОТАЦИЯ

Несмотря на усилия быть другим, оригинальным и узнаваемым, произведения, стихи и даже истории жизни поэтов порой смешиваются друг с другом. Псевдоним может играть отличительную роль у поэта (ов) или произведения, написанных в контексте различия и оригинальности. Почти все поэты классической турецкой литературы использовали псевдонимы. Однако были случаи, когда по разным причинам одни псевдонимы использовались другими раньше. Эта ситуация приносит с собой ряд недоразумений. Другими словами, написание стихов под одним и тем же псевдонимом может привести к смешению стихов поэтов. В биографических произведениях, в сборниках включены стихи или же имена поэтов с одним и тем же псевдонимом. Существование стихов положительно с учётом вклада в литературу, но иногда также вызывает путаницу с точки зрения принадлежности. В классической турецкой поэзии, насколько указано в источниках и биографиях, есть поэты, которые использовали псевдоним Фасихи в своих произведениях и стихах с 15 -го или 16 -го века до 18 -го века. Идентифицирован турецкий диван, принадлежавший одному из этих поэтов. Диваны некоторых других поэтов ещё не определены. Стихи некоторых из них можно встретить в поэтических сборниках. Если у него нет отличительной черты, трудно определить, к какому Фасихи принадлежат стихи в сборниках. Однако

в результате сравнительного анализа можно максимально достичь некоторых результатов. Наше исследование сосредоточено на поэтах с псевдонимом Фасихи, представленных в источниках и академических исследованиях, оценен диван, приписываемый Хасану Фасихи. Имеется попытка оценить актуальность и целостность полученных данных и выводов. Сходство, несоответствие или реальность прогнозируемых ситуаций, отклонений и взаимосвязей между информацией и определениями трактованы в рамках аналитического исследования.

Ключевые слова: классическая турецкая литература, псевдоним, Фасихи, сборник, диван.

GİRİŞ

Klâsik Türk şiiri edebî geleneğinde “mahlas” kullanmanın önemli yeri vardır¹. Şairlerin, çoğu zaman adlarından öte mahlaslarıyla tanındıkları bilinmektedir. Birçok şair, asıl adlarından farklı olabilen ve şiirlerinde kullandığı müstear adlarıyla kaynaklarda yer alır. Klâsik Türk (Divan) Edebiyatında aynı mahlası taşıyan şairlerin varlığı bilinmektedir. Bunların kaleme aldıkları eserlerin hangisine ait olduğu konusunda kesin bilgi olmayabilir. Çoğu zaman şiirlerin, meşhur ve bilinen ya da sadece (ilk akla gelen tezkire gibi) kaynaklarda adı geçen bir şaire atfedilme durumu gerçekleşmektedir. Oysa divanın veya şiir(ler)in başkasına ait olması pekâlâ mümkündür. Divan şiirinde mahlas kullanımı, aynı mahlaslı şairler, mahlas değiştiren şairler ve şiirleri karıştırılmış ya da karıştırılması muhtemel şairlerle ilgili olarak kaleme alınmış birçok akademik (Ambros, 1987; İsen, 1989; Açıkgöz, 1989; Koz, 1987; Kalpaklı, 2001; Kurtoğlu, 2006; Köksal, 2006; Erdoğan, 2009) çalışma vardır. Bunlardan bazıları (İçli, 2016, 2020, 2021), aynı mahlaslı şairlerin tasnifine yönelik çalışmalardır.

Aynı mahlası taşıyan şahsiyetlerin şiirleri ve eserleri karıştırılabilir. Şiirin sahibi dışında başka birine atfedilmesi mümkündür. Bunda mahlas benzerliğinin etkisi olabilir. Bununla birlikte, başkalarının şiirlerini kendisine aitmiş gibi gösteren kişilerin varlığı da inkâr edilemez. Aynı dönemde yaşamış şairlerin kendilerine ait olmayan şiirleri sahiplenmesi aynı derecede mümkündür. Bu türden karmaşaya neden olarak temelde aynı mahlas taşıma görünse de derleyiciler, divan tertip edenler gibi metinleri kayda geçiren kâtiplerin bazen yeterli bilgiye sahip olmadan tam anlamıyla araştırmalar yapmadan bilgi aktarımında bulunması da sayılabilir.

Aynı mahlas kullanımından dolayı hem ilk kaynaklardan olan tezkirelerde hem de derlenen şiir mecmualarında hatta bazı divanların tertibinde çeşitli karmaşaların olduğu görülmektedir. Ayrıca yapılan akademik çalışmalarda şairler ve onlara ait şiirlerin tespitinde çeşitli problemler ortaya çıkmakta; bunun sonucunda bazı şairlerin şiirleri, divanları veya diğer eserleri başkalarına atfedilebilmektedir. Dönem itibarıyla ulaşılan kaynaklar eksenli eksik veya hatalı bilgilerin varlığı söz konusu olabilir. “Ortak mahlas kullanımı sebebiyle, geçmişte çeşitli sıkıntılar, yanlışlıklar meydana gelmiş, şairler ve şiirler birbirine

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ali Yıldırım (2006). *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlasnâmeler*, Akçağ Yayınları.

Klâsik Türk Edebiyatında Fasîhî Mahlaşlı Şairler ve Hasan Fasihi'ye Atfedilen...

karıştırılmıştır. Bu yanlışlıklar hâlen devam etmekte, belki daha da artmaktadır” (Erdoğan, 2009, s. 56).

Çalışmamız, Fasîhî mahlasıyla şiirleri bulunan ve kaynaklarda bahsedilen şahsiyetlerin tanıtımı ve Hasan Fasihi'ye atfedilen divanın değerlendirilmesidir. İncelememizde Fasîhî mahlasını taşıyan şairlere atfedilen eserlerin ve şiirlerin kısa değerlendirmeleri ile tasnifleri yapılmaya çalışılacaktır. Kaynaklarda varlığından haber verilen ancak akademik tanıtımların olmadığı şairler üzerinde de (mümkün mertebe) tanıtım amaçlı değerlendirmeler yapılacaktır.

Makalemizin yazımı esnasında veyahut sonrasında, bahse konu şairler hakkında yeni çalışmalar ve tespitler olması mümkündür. İncelememiz bunlara katkı bağlamında değerlendirmeler içermektedir. Çalışmamız öncesinde yapılan tüm akademik yayınlar ve kaynaklardaki bilgiler, eksik de olsa, bir amaç ve çabanın ürünüdür. Bunlar yapılmamış olsaydı bugün bu makale de olmayacaktı. Bundan dolayı yaptığımız değerlendirmeler, temelde gerçek bilgiye en yakın olanını hatta gerçeği yakalamak için birer çabadır. Bunun için de tarihsel bakış açısıyla var olan bilgiler bağlamında değerlendirmeler ve çıkarımlar yapılacaktır. Elde ettiğimiz veriler; ulaştığımız kaynaklardaki ve akademik çalışmalardaki bilgilerin karşılaştırmalarının küçük bir sonucudur.

Klâsik Türk Edebiyatı araştırmalarında temel yöntemlerden biri de içerik analizidir. Şekil ve muhtevası kapsamında yapılacak olan analizde örnek olay bağlamında, tespit edilen eserin içeriği belirlenir. Eserlerde bulunan şiirler ve şairler hakkında nicel ve nitel analiz sonrası, gerekli değerlendirmeler yapılır. Şiirler, yazar/şairler hakkında gerekli araştırmalarda bulunmak ve yapılan araştırmaları karşılaştırmak bu gayretin bir ürünü ve sonucu olabilmektedir. Analitik çalışma ve araştırma yazıları; elde edilen verilerin birbiriyle ve kendi içindeki ilişkilerin değerlendirmesini ve karşılaştırmasını kapsar. Ayrıca, verilerin bütünlüğü ve ilişkiler ağını irdeler. Veriler sonucu yapılan tahminler, saptamalar ve tutarsızlıklar ile korelasyonlar (ilgileşim) analitik çalışmanın öncelendiği durumlardır.

Şairleri tanıtıcı ve tasnif edici kaynakların başında tezkireler gelmektedir. Mecmualar da aynı şekilde müelliflere ait eserleri veya şiirleri barındırma noktasında önemli kaynaklar arasındadır². Bunun yanı sıra, bir müellife ait eser veya eserlerin müstakil olarak bir kitap hâlinde varlığı edebiyat tarihi açısından önemli kaynak ve delillerdendir.

Çalışmamızda, aktarılan bilgilerin tümü tezkirelerde, şairlere ait divan nüshalarında ve şiir mecmuaları ile bu kaynaklar eksenli olarak şairler üzerinde yapılan yayınlardaki bilgilerin analizi eksenlidir. İleride yapılacak olan yeni çalışmalarla farklı ve yeni bilgiler gündeme gelebilecek ve bugünkü tespitlerin birçoğu farklı ifadeler ve analizler sonunda yerini yeni tespitlere bırakabilecektir. Her bilgi kendinden önceki bilgilerden iz ve bilgi taşır, onlardan yararlanır, onlarla birlikte gelecekte yapılacak olan çalışmalara yön ve şekil verir. Tarihsel çalışma metodu bunu gerektirmektedir.

² Mecmualarla ilgili birçok akademik çalışma yapılmakla birlikte, mecmuaların önemi hakkında kaynakçada da belirtilen (Kut, 1986 ile Aynur, vd. 2012) çalışmalara bakılabilir.

Bugün için doğru olan bilgi, farklı tetkikler sonucu yerini yeni bilgilere bırakır. Bilgi yanlış olduğu takdirde, sonraki çalışmalara yön verici özelliğe de bürünebilir. Yanlışlanabilirlik kuramı da bu bağlamda değerlendirilebilir. Çünkü her bilginin bir sonraki bilgiyle yeni bir sürece girebileceği ve bugün için doğru olanın yarın yanlış olabileceğine dair ilkeleri barındırır. Ayrıca varsayımlarımızın bilimsel olması için kimi olasılıkları dışarda bırakmak kadar kimi olasılıkları da düşünmemiz gerekebilecektir. Her olasılığı düşünmek, bunun sonucunda da varılan sonuç hakkında tereddütlü olmak da bu ilkenin bir görüntüsüdür. Hatta mümkün merteye bilginin yanlış olabilme ihtimallerini düşünmek gerekmektedir. Bugün için bir bilgi, farklı kaynaklarla ve derinlemesine incelemeyle yerini farklı bir bilgiye bırakmış olabilir. Yarın farklı çalışmalarda bizim tespitlerimiz de eleştirilebilir bir konuma gelebilir. Her yeni tespit ve araştırma bilime katkı sunma amacıdadır. Bu bağlamda yaptığımız açıklamalar; bilimin temel ilkelerinden olan tarafsızlık ilkesi ve bize göre “olması gereken”den öte “olanı” değerlendirmek ilkesi çerçevesindedir. Açıklamalarımızda da görüleceği üzere birçok yerde kesin ifadelerden kaçınılmıştır. Tespitlerdeki ihtimaller ve göremediğimiz kaynaklar olabileceği endişesiyle hep olasılıklar ve ihtimaller üzerinde düşünülmüştür. Çalışmamız, bu yönüyle bir hipotez mahiyetine bürünmüştür.

Bilginin ve kaynağının sağlam analiz ve karşılaştırma aşamalarından geçmesi bilimsellik adına atılması gereken önemli adımlardır. Savunduğumuz veyahut kaynakların yanlış yorumlanması sonucu öne sürdüğümüz görüşler ya da alıntılıdığımız bilgilere sadık kalmanın verdiği hassasiyetlerden dolayı yanlış veya eksik bilgiler de vermiş olabiliriz. Bu bağlamda, makalenin yeni bilgilere ve araştırmalara yol açması temennimizi belirtmek isterim.

Çalışmamız, Fasîhî mahlaslı şairlerin analitik düzlemde incelemesini içermektedir. Bu bağlamda, tespit edilen şairlerin tümü hakkında, çalışmanın maksadının gerçekleşmesi için yeterli olan şiirlerden hareketle karşılaştırmalarda, tahminlerde ve saptamalarda bulunulacaktır. Çalışmamızda, bugüne kadar yapılmış ve imkânlar dâhilinde ulaşılabildiğimiz kaynaklardan yararlanılmıştır. Mecmualarda ve cönklerde Fasîhî mahlası veya başlığı taşıyan birçok şiir bulunmaktadır. Bunlar şu an için tasniften uzak tutulmuştur. Çünkü şiirlerin hangi Fasîhî’ye ait olduğunun tespiti ve şiirleri yazmak makalenin sınırlarını aşacaktır. Bunlar başka çalışmalarda konu edinilebilir. Ayrıca İran edebiyatında varlığı bilinen Fasîhî mahlaslı şairler (Müstakimzâde 2000, 339b; Kuşoğlu 2012: 445, 785, 337, 681) incelemeye alınmamıştır. Makaleyi kaleme almaya götüren süreç, bir mecmuada geçen “Fasîh(i)-i Amîdî/Amedî (امدی)” ibaresini takip etmek olmuştur. Tezkirelerden başlayarak bu mahlası taşıyan şairler üzerinde karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Ardından bu şairler hakkında derleyici ve tanıtıcı ansiklopedi maddelerinden yararlanılmıştır. Sonraki işlem ise şairler üzerinde kaleme alınan akademik yayınların analizi olmuştur. Fasîhî mahlaslı şairler tanıtılırken mümkün merteye kaynaklarda belirtilen ölüm tarihleri ve yaşadıkları yüzyıllara göre bir kronoloji takip edilmiştir.

1. Fasîhî Mahlaslı Şairler

Kaynaklardan ve yapılan akademik araştırmalardan yaptığımız derlemelere göre Fasîhî mahlasıyla şiir yazarların sayısı 12 (on iki)dir. Bu sayı, yapılan tasnif ve değerlendirmeler çerçevesindedir. Yoksa birinin iki farklı kişi olarak tanıtılması ihtimal dâhilindedir. Ayrıca iki farklı şairin tek bir mahlas altında işlenmesi veya işlendiği durumlar da olabilir.

1. 1. Fasîhî-i Halife (15-16. yüzyıl)

M. Fatih Köksal'ın (2013) Edirneli Nazmi (Köksal, 2012), Eğirdirli Hacı Kemal (Morkoç, 2003) ve Pervane Bey'in (Gıynaş, 2017) şiir mecmualarından hareketle tanıttığı şairin 15 veya 16. yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir. Köksal'ın analizleri ve tespitlerimize göre bu şair(ler) hakkında tezkirelerde bilgi yoktur. Pervane Bey mecmuasındaki nazire bir şiirin başlığında (Gıynaş, 2017, s. 281) “Nazire-i Fasîhî-i Halife” başlığı vardır. Bu şiir, Edirneli Nazmi'nin mecmuasında da (Köksal, 2012, s. 313) geçmektedir. Şair için tanıtıcı olması amacıyla “Halife” künyesi tarafımızdan eklenmiştir. Şiir aşağıdaki gibidir:

*Koma elden 'arîf iseñ bir nefes cām-ı şarâb
Uşbu çarh-i pîre-zenden geçmedin vakt-i şitâb*

Şiirlerin özellikle Hacı Kemal'in *Camiün-Nezâ'ir*'inin yazım yılından (M. 1512) ötürü iki farklı kişiye ait olması muhtemeldir. Bundan dolayı biri Fasîhî diğeri de Fasîhî-i Halife olmak üzere iki kişiden bahsetmek de mümkündür. Geniş bilgi ve şiirlerin tamamı için ilgili kaynaklara bakılabilir (Morkoç 2003; Köksal 2012; Gıynaş 2017)

1. 2. Fasîhî Bey (16-17. yüzyıl)

Edebiyat tarihimiz açısından önemli bir kaynak olan Hisâlî'nin *Metâliü'n-Nezâir*'inde (Kaya, 2003) başlığında “Fasîhî Beg” yazılı 5 (beş), biri de “Velehû Fasîhî” yazılı 1 (bir) adet olmak üzere toplamda 6 (altı) matla/beyit bulunmaktadır. Fasîhî üzerinde bugüne kadar yapılan çalışmalarda, bu eserde geçen şairden bahsedilmemiştir. Bundan dolayı da sadece tasnif amaçlı ayrı bir şair olarak değerlendirilmiştir. Bu mecmuada şiirleri bulunan şair ile Halife Fasîhî başlığındaki şair veya şairlerle aynı kişi olması muhtemeldir. Mecmuada şaire atfedilen şiirler, şu an için, başka kaynaklarda aynı mahlaslı diğer şairlerin şiirleriyle uyuşmamaktadır. Şaire ait nazire beyitler, genellikle 16. yüzyılda yaşamış şairlerin beyitleriyle aynı yerdedir. Bundan dolayı onu, en erken 16. yüzyılda yaşamış bir şair olarak değerlendirmek mümkündür. Hisâlî'nin eserinin tamamlanma süreci M. 1651 yılına tekabül ettiği için şairin 17. yüzyıl başında yaşayan biri olması da muhtemeldir. M. 1655 yılında vefat eden Uşşâkizâde Fasîhî olması ihtimal az da olsa mümkündür. Fasîhî Beg'e ait olan şiirlerin matlaları için ilgili kaynağa bakılabilir (Kaya 2003; Yiğit Kaya, Kalyon 2013)

Hisâlî'nin *Metâliün-Nezâir* adlı matlalar seçkinde şaire ait olarak sunduğu beyitlerden biri de şudur:

*Devr-i gül gibi çün eyyâm-ı 'ömür tîz geçer
Kûs-ı rihlet çalınur kâfile-i 'ömr göçer* (Kaya, 2003:594)

Beyit, bir şiir mecmuasında, altı bendlik bir müseddesin ilk biriminin son iki dizesi (beş ve altıncı beyit) olarak yer almıştır. (06 Hk 436, yk. 79a-79b). İlgili mecmuada şiirin başlığında ve mahlas biriminde “Fasîhî” ibaresi vardır.

1.3. Fasîhî, Uşşakîzâde Mehmed (Ölm. 1655)

Adı Mehmed'dir. Uşşakîzâde ailesindedir. Birçok medresede müderrislik yapan şair, son olarak Kudüs kadılığı görevinde bulunmuştur. Müstakimzâde *Mecelletü'n-Nisab*'da “Hasta” kelimesinin verdiği H. 1065 ölüm yılıyla Fasîhî-i Uşşakî'yi tanıtır. Divanı olduğunu belirttiği bölümdeki bilgilere göre şairin kimliği şöyledir: Mehmed bin Abdulaziz İbn-i Hüsammeddinü'l-Uşşakî (2000: 339b). H. 1065 yılı Cemâziye'l-Evvel / M. 1655 Mart-Nisan ayında vefat etmiştir (Ekinci, 2018, s. 718; Tuhfe-i Nâili: C. 2, s. 773).

Vakâyü'l-Fuzalâ'da geçen “Fasîhî mahlası ile dîvân-ı eş'âr-ı dil-güşâları” ifadesinden hareketle şairin bir divanının olduğu söylenebilir. Hatta bu divanı ve şiirlerinin söz ustaları tarafından değer gördüğü belirtilmektedir (Özcan, 1989, s. 225). *Vakâyü'l-Fuzalâ*'nın son baskısında şaire ait yeni bilgiler ve yeni şiir örneklerinin olduğu görülmektedir (Ekinci, 2018, s. 718-721). Seyrekzâde Asım, şaire ait olarak verdiği manzumenin iki beytinin mecmuasından olduğunu belirtmektedir (Coşkun 1985: 127). Bu bilgiye göre şairin bir şiir mecmuasının yahut divanının bir taslağının olduğu söylenebilir. Aynı şiir ve başka manzumeleri, *Beliğ Tezkiresinde* de geçmektedir (Abdulkadiroğlu, 1999, s. 315-317).

1.4. Fasîhî, Mehmed (Ölm. M. 1693-4) Divan Kâtibi

Sâlim, divân-ı hümayun kâtipliği yapmış ve H. 1105/M. 1693-4 yılında vefat eden adı Mehmed olan bir şairden bahsetmiş ve ona ait üç beyit vermiştir (İnce, 2005, s. 560; Tuhfe-i Nâili, C. 2, s. 773-4). Bu şiirin tamamı olduğu düşünülen bir gazel, bir şiir mecmuasında da geçmektedir (06 Hk 34/4, yk.98b). Şiirin muhteva olarak Ayvansarâyî'de (Ekinci, 2017, s. 237) ve Hasan Fasîhî'ye atfedilen divanda bir benzerinin olduğu görülmektedir.

1.5. Fasîhî, Niğbolulu Mustafa (Ölm. 1694) Divan Kâtibi

Adı Mustafa'dır. Niğbolulu olup defterdarlık görevlerinde bulunmuştur. Bulgaristan ve/veya Rumeli doğumlu bir şair olarak da anılır. (Kılıç&Bülbül, 2007, s. 54; İğci&Güler, 2014, s. 554). II. Ahmed Dönemi şairlerindedir. Dönemin sadrazamı Hacı Ali Paşa'nın himâyesine girer, Defter-i Hakanî Emiri olur.

Mustafa Fasîhî'nin, H. 1106 yılının Rebiyülevvel ayının 12'sinde, Mevlid-i Nebîde, 31 Ekim 1694 tarihinde vefat ettiği belirtilmektedir (Müstakimzade, 2000, s. 339b). Sâlim, Beşiktaş'taki Yahya Efendi Dergâhı ile olan iletişiminden ve divan kâtipliği görevinden bahseder (İnce, 2005, s. 559). *Sicill-i Osmânî*'de de bu görevi belirtilmektedir (Mehmed Süreyyâ, C. 4, s. 21). Şeyh Fenâyî'ye (Odabaşı Şeyhi) bağlanır, Beşiktaş'a yerleşir. Burada vefat eder. Mezarı, Şeyh Yahya Efendi yakınlarındadır. Şair hakkında Tuhfe-i Nâilî'de değerlendirmeler mevcuttur (C. 2, s. 774). Kaynaklarda kendisine atfedilen şiirleri bulunmaktadır (İnce, 2005, s. 559-560; Abdulkadiroğlu, 1999, s. 317; Ekinci, 2018, C. 3, s. 2041).

1.6. Fasîhî, Diğer (17-18.yy)

Ramiz, kaleme aldığı tezkiresinde Fasîhî mahlasıyla tanınan iki şairden bahseder. *Fasîhî(-i) Diğer olarak* sunduğu bir şair hakkında mahlası dışında başka bilgiye yer vermez (Erdem, 1994, s. 240). Bu kişinin tezkirede uzun bilgilerle tanıttığı Fasîhî dışında farklı birisi olduğu anlaşılmaktadır. Eser *Sâlim Tezkiresi*'ne zeyl olduğu için, bu Fasîhî'nin Sâlim'in tanıttığı şairlerden birisinin olması uzak bir ihtimaldir. Şiirlerinde Fasîh veya Fasîhî mahlasını kullandığına dair elimizde net bir bilgi yoktur.

1.7. Fasîhî, Mansûrizâde Müderris (18. yüzyıl)

Edebiyat kaynaklarında ve tezkirelerde "Mansûrizâde" künyesine atfen bu şair hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak 18. asırda yaşamış Fasîhî'lerden biri olması mümkündür. Sultan III. Ahmed döneminde yaşadığı bilinmektedir. İlim ve sanat adamlarına değer veren, onlarla sürekli görüşen III. Ahmed'in kurduğu heyetin bir üyesidir. Heyette şairle birlikte olanlar şunlardır: "Yanyalı Esad Efendi, Heratlı Kâbîzî Efendi, Mansûrizâde Müderris Fasîhî Efendi, İshak Efendi, Şam kadısı Medhî Efendi, Halep kadısı İlmî Efendi, Selânik kadısı Müstecirzâde Abdullah Efendi, Kara Halilzâde Mehmed Said Efendi ve şair Nedîm" (Aktepe, 1989, s. 37).

Birçok şairi himâye eden padişahın yanında olan şairin, Mansurîzâde Fasîhî olarak anıldığı ve müderris olduğu belirtilmektedir (Aktepe, 1989, s. 37). Pehlivan Ahmed Fasîhî hakkında bilgi veren Beyhan Kesik (2020) kaynakçada Aktepe'nin (1989) ilgili ansiklopedi maddesini/çalışmasını sunmuştur. Kaynaklarda kendisine ait herhangi bir şiir örneğinin -çeşitli mecmualarda hatta divan (lar)da ona ait şiirler olabilir- tespit edilemediği şairin kimliği konusunda ve şiirlerinde kullandığı mahlası hakkında bilgi vermek güçtür. Ancak, müderrisliği ve Sultan III. Ahmed döneminde ilmi bir heyette bulunmuş olmasından dolayı önemli bir şahsiyet olduğu söylenebilir. Bu şahsın aynı dönem yaşayan diğer şairlerden hangisi olabileceği konusunda fikir ileri sürmek zordur.

1. 8. Fasîhî, Hasan (Ölm. 1743)

Hasan Fasîhî olarak bilinen şair hakkında detaylı bilgi *Ramiz Tezkiresi*'nde geçmektedir. Ona göre şair, H. 1156/M. 1743 yılında İstanbul'da vefat etmiştir (Erdem, 1994, s. 239-240). 18. yüzyılın ilk yarısında yetişmiş, iyi bir medrese eğitimi alan önemli şahsiyetlerindedir. 1723 ile 1743 yılları arasında birçok medresede müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Nâil Tuman da Râmiz'in verdiği bilgilerden hareketle açıklamalarda bulunmuştur (C.2, s. 774). *Sicill-i Osmanî*'de müderris olup H. 1156'da vefat eden bir şair hakkında bilgi vardır (Mehmed Süreyya, C4., s. 21).

Ramiz; Hasan Fasîhî'nin Seyyid Vehbî tarafından *Vekâletnâme* adlı eserinde eleştirildiğini dile getirir (Erdem, 1994, s. 239-240). Seyyid Vehbî'nin ilgili kasidesinde (Dikmen, 1991, s. 38) Fasîhî hakkında bilgi vardır. Ancak bu kişinin hangi Fasîhî olduğu belirtilmemiştir. Ayrıca metnin bağlamına bakıldığında şairin övüldüğü görülmektedir.

Hasan Fasîhî hakkında bilgi veren diğer kaynak da *Vefâyât-ı Ayvansarayî*'dir (Ekinci, 2017). Ayvansarayî, Tosyalı ve "müderresin" zümresinden Hasan Fasîhî olarak tanıttığı şairin H. 1154 yılında vefat ettiğini bildirmektedir (Ekinci, 2017, s. 236). Eser üzerinde incelemesi bulunan Ekinci, ölüm yılı ve tarih ibaresi konusunda şunları belirtmektedir: "Müellif yahut müstensih sehven "mahabbet-hâne" yazmıştır. Bu ibarenin sayı değeri 1106'dır. Doğrusu "mihnet-hâne"dir, çünkü ibarenin sayı değeri metinde gösterilen 1154'e karşılık gelir" (2017, s. 236). Bu durumda, metinde sayı değeri de verilen 1154 yılı için harf değerinin de 1154 olması gerektiğini bunun da "محننت خانہ" "mihnet-hâne" (1154) ibaresinde olduğunu vurgulamaktadır. Oysa yanlışlıkla "محبنت خانہ" "mahabbet-hâne" (h. 1106) yazıldığı belirtilmektedir. İbarenin işaretlerin noktalarının yerinin değiştirilmesi sonucu (ب =2 -ن =50) 48 yıllık fark da giderilmiş olmaktadır. 1106 yılında vefat eden başka bir Fasîhî'nin varlığı, Ayvansarayî'nin bilgileri karıştırmış olmasını gündeme getirmektedir. Çünkü diğer kaynaklarda şairin ölüm yılı için H. 1156 bilgisi vardır. Bununla birlikte verdiği şiir örneği, bazı farklılıkları barındırmakla birlikte Hasan Fasîhî'ye atfedilen divanda geçmektedir.

Ekinci, *Râmiz Tezkiresi*'nde şairin 1156 yılında vefat ettiğinden de bahsetmiştir. Görüldüğü kadarıyla her iki tezkiredeki bilginin tutarsız olduğu anlaşılmaktadır. Hasan Fasîhî hakkında temel kaynaklardan ikisinin verdiği çelişkili bilgilerden hangisinin tercih edilmesi gerektiği, tespit edilecek yeni bilgilerle netleşecektir. Şu an için, eğer Ayvansarayî'nin verdiği tarih metni doğru ise H. 1154 yılının tercih edilmesi gerekmektedir. Tespitlerimize göre şairin Tosyalı olduğuna dair ilk bilgi Ayvansarayî tarafından verilmiştir.

Tarih bildiren ibarenin H. 1106 yılına tarihlenmesi noktasında, Ayvansarayî'nin iki veya üç kişi hakkında farklı bilgileri tek yerde sunduğu söylenebilir. Küçük bir ihtimal de olsa Ayvansarayî'nin H. 1106 yılında ölen Fasîhî'ye ait bilgileri aktarmış olması mümkündür. Belki de H. 1106 yılında ölen başka şairin ölüm tarihini harf değeri olarak bir kaynaktan veyahut kendisi belirlemiştir. Ancak bilgilerin karışmış olması muhtemeldir. Ayvansarayî'nin (Ekinci, 2017, s. 236-237), ona ait olduğunu söylediği bir naattan sunduğu beyitler, Hasan Fasîhî'ye atfedilen divanda (nüsha farkı olarak değerlendirilecek durumlar dışında) geçmektedir. Beyitlerden ilki divandaki şiirin ilk, ikincisi ise 18. beyittir. (Gökalp, 2001, s. 111-112; yk 5a-b). Ayvansarayî'nin verdiği şiir örneğinin ilgili divanda geçmiş olması, divanın ona ait olduğunu düşünmesinden kaynaklanabilir. Ramiz'in açıklamalarında şairin Tosyalı olduğuna dair bir bilgi sunulmamıştır. Bu bilgi Ayvansarayî'de geçmektedir.

1.9. Fasîhî Ahmed, Ressam ve Seyyah (Ölm. 1722, 1730?)

İstanbul lu olup babasının adı Ramazan'dır. Babasının pehlivan olduğu belirtilmektedir. Kendisi de bir pehlivan olarak anılmaktadır. Ayrıca onun, dergâh-ı âli yeniçerileri zümresinden olduğu bilinmektedir. Ahmed Fasîhî'nin bir tür bağlama olan "şeştar" çalgısını iyi kullandığı ve ressam olduğu söylenmektedir (Çapan, 2005, s. 497). Tezkireci Safâyî'nin şair hakkındaki tanımlamalarına göre

Klâsik Türk Edebiyatında Fasîhî Mahlaşlı Şairler ve Hasan Fasihi'ye Atfedilen...

şeytar çalanların en seçkinlerinden ve en değerlilerindedir. Ona göre Fasîhî, bu çalgıyı çalanların hasıdır. Ayrıca sesinin gür ve güzel olduğu da bildirilmektedir (İnce, 2005, s. 560-561). Pehlivan Ahmed'in incelik gerektiren sanatçı bir ruha sahip olduğu görülmektedir. İyi bir gelecek ve makam amacıyla Mısır'a; hac için Mekke'ye gittiği bilgisi de vardır (İnce, 2005, s. 561; Kesik 2014-2020). *İstanbul Ansiklopedisinde* bu bilgilerden hareketle onun için sazende, hanende, seyyah olduğu tanımlaması yapılmıştır (1971, s. 5515). Sultan 3. Ahmed dönemi sonunda vefat etmiştir (Müstakimzâde, C 2, 2000, yk. 339b; Tuhfe-i Nâili: C. 2, s. 774).

Sâlim Tezkiresi'nde, diyar diyar dolaştığı, adının da onun gibi şöhretli bir şekilde her yerde anıldığına dair ibareler vardır (İnce, 2005, s. 560-561). Vefat tarihi belli olmamakla birlikte 1722 sonrası 1730 öncesi vefat ettiği söylenebilir. Çünkü Salim (1722) ve Safâyî (1720) tezkirelerinde adı geçen bu şahsın öldüğüne dair bir ibare yoktur. *Safâyî Tezkiresi*'ne göre *Esmâ-i Bilâd* adlı manzum bir eseri ile kendi resimleriyle süslediği *Bezm-i Küyûf* adlı bir risâlesi vardır (Çapan, 2005, s. 497-498).

Şaire ait, tezkirelerde veya diğer kaynaklarda tespit edilen şiirler bulunmaktadır. Bu şiirlerin bir kısmı, (İnce, 2005, s. 561; Çapan, 2005, s. 497-498; Gökalp, 2001, s. 182, 402; yk 27b, 89) Hasan Fasihi'ye atfedilen *Divanda* da geçmektedir. Yapılan karşılaştırmaların sonucunda elde edilen veriler, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde sunulmuştur. Bu karşılaştırma, çalışmanın seyrini olumlu yönde etkilemiş olup şair hakkında yeni bilgilere ulaşmamıza yardımcı olmuştur.

1.10. Fasîhî, Ahmed Fasîh'in Öğrencisi (18. yüzyıl)

Ahmed Fasîh (Fasîh-i Mevlevî) Dede'nin yetiştirdiği şairlerden birinin mahlasının Fasîhî olduğu bilinmektedir. Mevlevî şairler tezkiresinde geçen "...pür bereketiyle tahsil-i kemâl idüp şî'r ü inşâda sâhib-vâye-i tâmm olan Fasîhî nâm şair ki el'ân divân-ı mürettepleri manzûr-ı yârân u hullândur ve yine Şinâsî nâm tilmiz-i mâ-lâ kelâmları kim Kûçek Hünkâr şöhretiyle meşhûr olup şî'r ü inşâdan hayli vâye-dâr idiler ki biñ yüz on dört târihinde pey-revleri olup..." (Genç, 2000, s. 426) ifadelerine göre Fasîhî'nin mürettep divanı bulunmaktadır. Esrar Dede'nin verdiği bilgilerdeki "el'ân=şimdi" ibaresi, *Fasîhî Divanı*'nın varlığı ve herkes tarafından beğeniyle okunduğu şeklindeki yorumu beraberinde getirir. Tezkirenin yazım yılı en geç M. 1797 olduğuna göre bu kaynaktaki bilgiler esaslı, Fasîhî'nin bir divanının olduğu söylenebilir.

Tezkiredeki bilgiye bakıldığında, Ahmed Fasîh Dede'nin yetiştirmiş olduğu bir diğer şairin "Şinâsî" olduğu görülmektedir. Küçük Hünkâr olarak meşhur olan şairin kıymetli biri olduğu, şiir ve inşadan anladığı belirtilmektedir. Ayrıca tezkireler Şinâsî'nin H. 1114 yılında vefat ettiği belirtilmektedir. Bu ölüm yılının aynı cümlede adı geçen şair Fasîhî için de geçerli olup olmadığı net değildir. Esrar Dede'nin üslubuna bakıldığında, Küçük Hünkâr olarak bilinen şair hakkındaki değerlendirmede "şî'r ü inşâdan hayli vâye-dâr idiler" ibaresinin sadece Şinâsî'yi tanımladığı anlaşılmaktadır. Buradaki çokluk bildiren "idiler" kelimesi, nezâket ve kibarlık bildiren bir ibaredir. Eğer buradaki "idiler" çokluk kullanımı Fasîhî'yi de karşılamış olsaydı her iki şairin şiir sanatları için kullanılan aynı

sıfatları ayrı ayrı yazmak gerekmezdi. Ancak Esrar Dede, aynı sıfatları ikisi için de kullanmıştır. Fasîhî için: “şî’r ü inşâda sahib-vâye-i tamm olan Fasîhî nâm şair” Şinâsî için: “şî’r ü inşâdan hayli vâye-dâr idiler”. Yukarıdaki tanımlamalardan da anlaşıldığı üzere, bu tarih; iki şairin ölümlerinin aynı yıl içinde olduğu anlamını vermemektedir.

Sâlim Tezkiresi’nde şair **Şinâsî** için yapılan değerlendirmelere bakıldığında ondan övgüyle bahsedilmektedir. Sâlim, onun Ahmed Fasîh’in talebesi olduktan sonra kıymetli bir şair olma yolunda yürüdüğünü ve H. 1114 yılında vefat ettiğini aktarmaktadır. Şinâsî’nin iyi bir hattat olduğu ve Fasîh’e ait bir şiir mecmuasında Şinâsî’nin kendi hattıyla bazı şiirlerinin olduğu da verilen bilgiler arasındadır (İnce, 2018, s. 273). Şinâsî’nin vefat ettiği yıl için yazılan tarih dizesi şöyledir: “Cihanuñ hiç ma’ârif âşinâsı kalmadı gitdi” (جهانك هیچ معارف آشناسی قالمادی گیتدی) (Genç, 2000, s. 426; Ali Enver 2013, s. 171-172). Bu tarih, H. 1114/M. 1702-3 yıllarını vermektedir. Dizenin tam harf değeri eğer “âşinâ” kelimesinde ilk harf olan (â= آ) iki adet elif olarak düşünülürse H.1539 yılı ortaya çıkar. “Âşinâsı (423 = آشناسی)” gittiğine göre H.1116 yılı belirir. Tarih bildiren ibarede bir sorun yoksa ölüm tarihleri yanlış belirtilmiş veyahut yanlış yazılmıştır.

Ali Enver, (2013, s. 171-172; 2010, s. 259) Fasîhî ve Şinâsî’nin peş peşe öldüğünü belirtip Ahmed Fasîh veya Nihâdî’nin³ onların ölümü üzerine bahse konu tarih dizesini yazdığını açıklamıştır. İbare aynen şöyledir: “Şâgirdlerinden Fasîhî ve Şinâsî gibi Divan sahibleri yek-digerini müteakib vefat eylediklerinde “Cihanuñ hiç ma’ârif âşinâsı kalmadı gitdi”.

1.11. Fasîh(î)-i Amedî/Âmidî (18. asır)

Şair hakkında edinebildiğimiz tek bilgi, bir mecmuada (06 Mil Yz A 2669/6) geçen mesnevi üzerindeki başlıktır. Bu bilgiye göre, Damat Ali Paşa için bir mesnevi yazmış Amedî/Diyarbakırlı veya Âmedîlik görevinde bulunmuş bir Fasîh(î)’den bahsetmek mümkündür. Mesnevideki başlıkta verilen bilginin hangi şair için verildiğinden öte, böyle bir şairin varlığı önemlidir. Şairlerin adları ve eserleri karıştırılsa bile Diyarbakırlı veya devlet yönetiminde önemli bir görevi olan Fasîh(î) mahlaslı bir şairin varlığı dönem itibariyle bilinmektedir. Şaire ait mesnevinin içinde bulunduğu mecmuanın kaydında yazar adı, “Fasîh Ahmed Dede Dukakin-zâde” (<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/medhiye-i-sultan-iii-ahmed/136919>) olarak geçmektedir. Mecmuanın altıncı kitabı olan mesnevinin başlığı ise şu şekildedir: “Güfte-i Fasîh(î)-i Âmedî/Âmidî Der-Hakk-ı Sultân Ahmed ve Musâhib Ali Paşa Dâmâd-ı Şehriyârî”. Mecmuanın 113b-115b yaprakları arasında bulunan mesnevinin yazı türü taliktir.

Mecmuada şairin mahlasını belirtmek için başlıkta “Fasîh” “فصیحی آمدی”, metin içinde ise Fasîh “فصیح” imlası kullanılmıştır. İkinci kullanımın şairin adından öte sözün fasîh olması bağlamında da kullanılmış olması mümkündür. Başlıktaki “y= ی” harfinin; “î” olarak okunmasının yanında isim tamlamasını gösteren bir kullanım olması da muhtemeldir. Metinde buna benzer imlalar söz

³ Nihâdî, Ahmed Fasîh’in ölüm yılı (1111) için tarih mısraı yazmıştır. Ardından gelen cümlelerin sıralı ve öznesinin de Nihâdî olduğu düşünülebilir.

Klâsik Türk Edebiyatında Fasîhî Mahlaslı Şairler ve Hasan Fasihi'ye Atfedilen...

konusudur. Bundan dolayı şairin adının Fasîhî kadar Fasîh olması da mümkündür. Şiirde şairin adına atıf aşağıdaki beyitte geçmektedir:

Didi rifkatle baña görme kabîh

Lutfdur saña sözüm diñle Faşîh

Mecmuada mesneviyi tanıtan başlıkta geçen “ آمدی ” kelimesinin iki okunuşu/anlamlandırılışı söz konusudur. Bunlardan biri Âmidî, diğeri de Âmedî'dir. Eğer kelime “Âmidî” şeklinde okunursa bahse konu Fasîh'in Diyarbakırlı bir şair olduğu söylenebilir. Bu bilgi/tespit, “Amid” (Sezen, 2017) adının dönem itibariyle Diyarbakır dışında başka bir yer (kasaba, köy) için kullanılmadığı takdirde doğrudur. Bahsi geçen şair, gerçekten Diyarbakırlı olmaktan öte, uzun yıllar Diyarbakır'da yaşamış ve orasıyla özdeşleşme sürecini yaşamış olabilir. Aslen İstanbullu olan pehlivan Ahmed Fasîhî'nin seyyah olduğu düşünüldüğünde belli bir süre Diyarbakır'da kalmış olması da muhtemeldir.

Kelime, “Âmedî” olarak okunup anlamlandırılırsa şairin resmi görevi hakkında ipucu veren bir mefhum ortaya çıkar ki bu da önemli bir devlet görevi olan askerlik veyahut memurluktur. Âmedî hem askerî hem de idarî bağlamda kullanılan bir tabirdir. Askerî terim olarak Âmedî; “Yeniçeri ocağıyla sonraları askerlik dairelerinde efrat için tutulan defterlerde kullanılan bir tabirdi. Bölük, tabur veya alaya mal edilen adamın künyesi yazılırken yanına 'amedî' işareti konulur, karşılığına nereden geldiği ve tarihi yazılırdı” (Pakalın, 1971, 55).

Osmanlı devlet yönetiminde, *Âmedî Kalemî* bulunmaktadır. Tanzimat sonrası “Bâbîâli'de saray-hükümet ilişkilerini düzenleyen, dış ilişkileri yönlendiren en önemli büro” (Pakalın, 1971; Aktaş 1991) olarak daha etkin görevler üstlenen bu kalem, “sadrzamanın padişaha gönderdiği arzlar ile padişaktan sadrazama gelen hatt-ı hümayun ve tezkireleri kaydedip saklayan kalem odası” (Pakalın, 1971, 56)dır. Âmedî de bu kalemin amiridir. Âmedî, görevli memur sıfatıdır. Kendisine *Âmedî-i Divan-ı Hümayun* da denilmektedir. Bu görevde bulunan memur, divan kâtipliği görevlilerinin amiri konumunda bulunan reisülküttabın özel kalem müdürü/amiri olarak bilinmektedir. “Gerek sadrazamanın padişaha yazacağı telhis ve takrirler, gerekse yabancı devletlere yazılan her çeşit yazılar *Âmedî Kalemî*’nde yazılır ve burada saklanırdı” (Aktaş, 1991, s. 12). Bu terim ile alakalı, Amediye ve Amediye Resmi (Pakalın, 1971) gibi terimler de söz konusudur.

Mecmuadaki başlığa göre, mesnevinin Fasîhî mahlasıyla bilinen şairler veya bunlardan başka adı bilinen bir şaire ait olduğu net değildir. Bu şahsın dönem itibariyle yaşamış *Diyarbakırlı* veya *Âmedîlik* görevinde bulunmuş bir şair olduğu söylenebilir. Nitekim bu yüzyılda aynı mahlaslı birçok şair bulunur. Bunlardan bazılarının devlet görevlerinde bulunduğu bilinmektedir. Ancak şairin devlet görevinde bulunmasına atfen *Âmedî kalemî* amiri olduğu söylenirse, Mansurîzâde veyahut Müderris Hasan Fasîhî'den birisinin olması da muhtemeldir. Metin başlığı ve içeriğinden hareketle bu şairin, dönemin yöneticilerini tanıdığı onlar adına şiirler yazdığı anlaşılmaktadır.

Bahse konu mesnevi, şairin bir Ramazan gecesini yaşadığı deneyimler ve gördüğü rüya eksenindedir. Ramazan ayı ve teravîh tasviri ile başlayan mesnevide Sultan Ahmed ile Damat Ali Paşa'nın övgüsü bulunur. Yazma eser başlığının da bu

beyitler bağlamında verildiği tahmin edilmektedir. Mesnevi, şairin rüyada Ali Paşa'yı görmesi ve içine düştüğü zor durumları anlatması, Paşa'nın da onun layık olduğu kıymeti kazanacağı müjdesiyle devam eder. Eser sonunda hem padişah hem de Ali Paşa için dua vardır. Son beyitte şiirin kaleme alındığı yıla dair bilgi sunulmuştur:

Afv idüp bendene itme tevbîh / Add ile hâtimedden kıl târîh

Buna göre, eser H. 1120/M. 1708 yılında kaleme alınmıştır. Sultan III. Ahmed'in saltanatı (Aktepe, 1989) ile Şehit Ali Paşa'nın (Özcan, 2010) sadrazamlığı döneminde yazılan bu mesnevi, övülenler açısından önemli bir kaynaktır.⁴ M. 1708 yılında Ali Paşa adına yazılan bu şiirden anlaşıldığı kadarıyla şair, bu dönemde İstanbul'da olabilir. Ancak eserini bir vesileyle İstanbul'a gönderme amacıyla kaleme almış olması da mümkündür.

1.12. Fasîhî, Sefil (18-19. yy.)

Kaynaklarda hakkında bilgi olmayan ancak içinde 19. yüzyıl ve öncesine ait şiirleri barındıran bir cönkte koşması bulunan ve mahlasının yanındaki “sefil” sıfatına binaen Sefil Fasîhî olarak adlandırılan bir şairin olduğu söylenebilir. (06 Mil Yz Cönk 285, 44a). “Celâllenme dilber kendi kendine” dizesi ile başlayan şiirin çoğu yerinde hece eksikliği ve yazıdan kaynaklı okunamayan kısımlar vardır. Hecenin 11'li kalıbıyla yazılmış bu metnin 18. yüzyıl başında yaşayan ve şeştar/bağlama çalan ve halk aşığı olup diyar diyar gezen Seyyâh Ahmed Fasîhî olması muhtemeldir; ancak başka bir şair de olabilir.

2. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Fasîhî mahlası taşıyan şairler hakkında bilgi barındıran kaynaklar ve bugüne kadarki akademik araştırmaların incelenmesi sonucunda bazı değerlendirmelerin yapılması elzem görülmüştür. Tespitlerimize göre bu şairlerden sadece birine ait divan tespit edilebilmiş ve üzerinde bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu divanın hangi şaire ait olduğu, aynı mahlaslı olmakla birlikte künyeleri farklı olan şairlerin aynı kişi olup olmadıkları veyahut şiirlerin hangisine ait olduğu noktasında yargıda bulunulabilir. Bu konuda kesin fikir yürütmek güçtür. Fakat karşılaştırmalı bir analizle bazı fikirler öne sürülebilir.

Aynı mahlası taşıyan şairlerin şiirleri, her zaman için derinlemesine bir incelemeyi gerektirir. Çoğu zaman şiirler karıştırılabilir. Hatta şairlerin; mahlası başka bile olsa başka şiirleri sahiplendiği, kendine uyarlayabildiği de söz konusu olabilir. Aynı şiirin iki farklı şairin mahlasını taşıyabileceği bir vakiadır. Bu konuda tespit bağlamında yeni çalışmalar (İçli, 2021) yapılmaktadır. Daha da ilginç

⁴ Fasîh(î) ve mesnevisinin içerik düzlemi bağlamında bir makale çalışması olarak başladığımız yayıncımız, Fasîhî mahlaslı şairlerin tanıtımı ile farklı bir yön bulmuştur. Metin ve inceleme olarak hazırladığımız bu mesnevinin incelenmesi, çalışmanın sınırlarının aşmasına sebep olacaktır. Bundan dolayı, şairin ilgili mesnevisi başka bir makale olarak planlanmıştır. Değerlendirme aşamasında olan bu yayının en kısa sürede yayımlanması beklenmektedir.

Klâsik Türk Edebiyatında Fasîhî Mahlaslı Şairler ve Hasan Fasihi'ye Atfedilen...

olanı, aynı mahlaslı, aynı yıllarda yaşamış iki şairin birbirlerinin şiirlerini sahiplenmeleri gerçeği ile karşılaşılabilir. Bugün için şiirlerin tespitinin zorluğu noktasında, Mustafa Ali'nin, Makâlî mahlaslı iki şair ile şiir meclisinde yaşadıkları kayda değer bir örnektir. "Bu hakir meclisinde ikisi birle bir yire geldi. Her kangısı bir beyt okıdı ise ol birisi benümdür deyü davasın itdi" (İsen, 1994, s. 327-328). Görüldüğü kadarıyla ikisi de hayatta olup, iyi bir eğitim alıp önemli devlet görevlerinde bulunan kişilerden en azından birinin, kendisine ait olmayan şiirleri sahiplendiği anlaşılmaktadır. Makâlî üzerinde değerlendirmelerde bulunan İçli'nin de bu konuda yayımladığı bir çalışması vardır (İçli, 2018).

Fasîhî mahlasını kullanıp şiir yazan şairler hakkında öncül bilgiler, tezkirelerde geçmektedir. Bu kaynaklarda şairlere ait şiir örneklerini görmek mümkündür. Bu tezkireler şunlardır: *Sâlim Tezkiresi*, *Safâyî Tezkiresi*, *Râmiz Tezkiresi*, *Vakâyü'l-Fuzala*, *Mecelletü'n-Nisab*, *Vefâyât-ı Ayvansarâyî*, *Seyrekzâde Asım Tezkiresi*, *Beliğ Tezkiresi*.

Sâlim Tezkiresi'nde H. 1105 yılında vefat eden Mehmed Fasîhî, H.1106 yılında ölen Niğbolulu Mustafa Fasîhî ve ressam Ahmed Fasîhî hakkında bilgi verilmiştir. *Safâyî Tezkiresi*'nde Ressam Ahmed Fasîhî ile Mustafa Fasîhî hakkında bilgi vardır. *Beliğ Tezkiresi*'nde Uşşâkizâde Fasîhî ile Niğbolulu Mustafa Fasîhî'ye yer verilmiştir. *Râmiz Tezkiresi*'nde Hasan Fasîhî ve hakkında bilgi bulunmayan bir Fasîhî'nin tanıtımı vardır. Tezkirenin *Sâlim Tezkiresi*'ne zeyl olarak yazılmış olması, Hasan Fasîhî veya sadece adı belirtilen şairin, Sâlim'in belirttiği şairlerle aynı olmadığı kanısı hâkimdir. *Vakâyü'l-Fuzalâ*'da Niğbolulu Mustafa Fasîhî ile birçok şiir örneği verilen Uşşâkizâde Fasîhî'nin tanıtımı yapılmıştır. *Mecelletü'n-Nisab*'da Uşşâkizâde Fasîhî, Niğbolulu Mustafa Fasîhî, Pehlivan Ressam Ahmed Fasîhî hakkında bilgi vardır. Ayrıca ticaretle uğraşan Fars şairlerden Fasîhî-i Yezdî ve Tebrizli Fasîhî'den de Sâdıkî'ye atıfla bahseder. *Vefâyât-ı Ayvansarâyî*'de Hasan Fasîhî tanıtılmıştır. *Seyrekzâde Asım Tezkiresi*'nde Uşşâkizâde Fasîhî hakkında bilgiler verilmiştir. Esrar Dede'nin *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviye*'sinde şair(ler) hakkında doğrudan bilgi yoktur. Ancak Fasîh Ahmed Dede hakkında bilgi verilirken Fasîhî mahlaslı şair öğrencisi hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Ali Enver'in hazırladığı *Semâ-hâne-i Edeb*'de de Fasîh Ahmed bilgisinde Fasîhî'nin tanıtıldığı görülmektedir. Nâilî Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* adlı ansiklopedik çalışmasında tezkirelerdeki bilgilerden hareketle Fasîhî'ler hakkında bilgiler sunmuştur. Mehmed Süreyya tarafından derlenen *Sicill-i Osmani*'de Mustafa Fasîhî ve Hasan Fasîhî hakkında bilgi mevcuttur. *Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*nde şairlerin hangi tezkirede geçtiğine dair yönerge bağlamında bilgiler mevcuttur. Kaynakçada da verildiği üzere daha sonra yapılan ansiklopedi maddesi çalışmalarında da tezkireler eksenli bilgilerin verildiği görülmektedir. Kaynakçada belirtilen nazire şiir mecmualarında Fasîhî mahlaslı şiirlere rastlanmaktadır. Bunun dışında çeşitli mecmualarda Fasîhî'ye ait birçok şiir bulunmaktadır. Bunların hangisinin hangi yıllarda yaşamış şaire ait olduğuna dair bilgi, tüm şiirlerin tasnifi ve divanlarla karşılaştırması sonucu elde edilebilir.

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü projesi kapsamında hazırlanan elektronik ansiklopedi (TEİS <http://teis.yesevi.edu.tr/>) maddeleri, Fasîhî mahlaslı şairler

üzerine yapılan çalışmaların tasnif edilerek yapıldığı kapsamlı bilgiler içermektedir. Fasîhî mahlaslı şairler, birer madde olarak, özellikle tezkireler ve mecmualardan hareketle tanıtılmıştır. İnceleme kısmında detaylıca işlenen şairler aşağıda verilmiştir. Hazırlanan ansiklopedi maddelerine göre bu mahlasla şiiirleri olan şair sayısı 6 (altı)dır. Ancak başka kaynaklarda Fasîhî mahlaslı farklı şairlere veya bu şairlere ait detaylı bilgiye ulaşılabilir.

Şair	Madde Yazarı	Erişim Linki
Fasîhî	M. Fatih Köksal	http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fasihi
Hasan Fasîhî	Beyhan Kesik	http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fasihi-hasan-fasihi-efendi
Ahmed Fasîhî	Beyhan Kesik	http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fasihi-ahmed-fasihi-efendi
Mehmed Fasîhî	Beyhan Kesik	http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fasihi-mehmed-fasihi-efendi
Uşşakîzâde Fasîhî	Ramazan Ekinci	http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fasihi-ussakizade-mehmed
Mustafa Fasîhî	Tuncay Bülbül	http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fasihi-mustafa

18. yüzyılda derlenen bir şiir mecmuasında Fasîhî'ye ait bir kaside tespit eden Özkan Uz, bu şiiri Haluk Gökalp'in hazırladığı tez çalışmasına esas divan sahibi Hasan Fasîhî'ye ait olduğunu belirtmiştir. Uz, (2020) çalışmasında *Divan*'da bulunmayan bu şiirin Fasîh'e ait tespit edilen yeni bir şiir olduğunu söylemiştir. Uz'un makalesine esas kasidenin içinde bulunduğu mecmua, M. 1712/H. 1125 yılında Pîrîzâde Sâhib tarafından derlenmiştir (Uz, 2020, s. 357). Pîrîzâde, Seyyid Vehbî tarafından şairler için müfettişlik görevine lâıyk olacak kişi olarak belirtilmiştir (Dikmen, 1991, s. 40). Bu durumda onun, 18. yüzyılda iyi şiir ve şair seçiminde önemli bir kişi olduğu söylenebilir. Pîrîzâde'ye ait mecmuada Fasîhî'nin şiirinin bulunması, dönem itibariyle şair olarak kıymetli biri olduğuna dair bir ipucudur.

Bu yüzyılda yaşayan Ahmed Fasîhî'nin varlığından haber veren Uz, bu şairin divanı olmadığını vurgulamaktadır. Hatta divanı olmadığı için *nevrûziye* türünde bir kaside yazmasının da ihtimal dışı olduğunu belirtmektedir (2020, s. 355). Oysa şairin divanının var olup olmadığı, kaynaklardaki bilgiler eksenlidir. Kaynaklar; onun divanının olmadığı hakkında bilgi vermemiş; divanının varlığı konusunda bilgi sunmamışlardır. Küçük bir ihtimal de olsa şaire ait divan bulunabilir. Şaire ait divan olmasa bile bir kaside yazma ihtimali bulunabilir. İncelemeye esas *nevrûziye* gerçekten de Hasan Fasîhî'ye ait olabilir. Ancak tespit ve karar; bu ifadeler dışında başka açıklamalar gerektirir. Uz'un verdiği bilgiler şöyledir: "18. yüzyılda yaşamış Fasîhî mahlaslı iki şairden biri olan Ahmed Fasîhî Efendi, aslında ressamdır ve *Esma-i Bilâd* adında manzum tek eseri vardır. Divanı olmayan bu şairin nevrûziye türünde bir kaside yazması ihtimal dışındadır" (Uz, 2020, s. 255).

Klâsik Türk Edebiyatında Fasîhî Mahlaşlı Şairler ve Hasan Fasihi'ye Atfedilen...

Uz, çalışmasında Ahmed Fasîhî hakkında bilgi verirken var olan tezkireleri esas almayıp tezkireler eksenli yapılan bir ansiklopedi (Kesik, 2014) çalışmasından yararlanmıştı. Eğer tezkirelere bir diğer deyişle ilk kaynaklara (Çapan, 2005, s. 497) bakılsaydı şaire ait olduğu ifade edilen *Bezm-i Küyûf* adlı metinden de bahsedebilirdi. Bu eserde, Uz'un bahsettiği Ahmed Fasîhî'nin ressamlığından söz edilmektedir. Bununla birlikte Beyhan Kesik'in ilgili maddesinde zaten Ahmed Fasîhî hakkında tezkireler eksenli geniş bilgiler mevcuttur. Bu maddede şaire ait gazelleri barındıran kaynaklar da belirtilmektedir. Kasideyi tanıtım yazısında Uz, Beyhan Kesik'in ilgili ansiklopedi maddesinden yararlandığını belirtmekle birlikte, kaynakçada başka bir çalışmaya atıf yapmıştır. Beyhan Kesik'in Fasîhî mahlaşlı şairlerle ilgili yazdığı üç ansiklopedi maddesi bulunmaktadır. Oysa Uz, bunlardan Hasan Fasîhî eksenli olanını kaynakça kısmına eklemiştir (Uz, 2020, s. 362). İnceleme kısmında ise, Ahmed Fasîhî için atıf olarak Kesik'in çalışmasını göstermiştir (Uz, 2020, s. 355). Ancak bu eser, kaynakçada yer almamaktadır. Sonuç itibarıyla, Uz'un ilgili çalışmasında, Ahmed Fasîhî için belirttiği atıf, kaynakçasında yoktur. Ancak kaynakçaya sehven eklenmediği düşünülen Kesik'in ilgili ansiklopedi maddesinden hareketle verdiği bilgiler de yanlıştır. Kesik, bu çalışmasında şaire ait bir divanın olmadığından bahsetmemiştir. Ahmed Fasîhî'nin eserlerinin adını yazmış, bunları tanıtmış ve şiiirlerinden örnekler eklemiştir. Bunun yanı sıra hiçbir kaynaktan Ahmed Fasîhî'nin divanının olmadığına dair bir bilgi de verilmemiştir. Uz'un, Kesik'in Ahmed Fasîhî ile ilgili maddesinden yararlanmadığı düşünüldüğünde ise, bu konudaki bilgileri nereden aldığına dair bir açıklama da yapılmamıştır.

Uz makalesinde, “14-18. beyitlerde şair memduhu övmeye başlar. Fakat şair bu memduhun kim olduğuna dair hiçbir ipucu vermemiştir” (2020, 357) ifadelerinde, övgüye esas şahıs hakkında bilgi olmadığını söylemektedir. Ancak şiiirin bu bölümünde önemli bilgiler vardır. “Sadr” kavramı şiiirin, dönemin sadrazamına yazıldığına ve kimliğine dair bilgi içerir. Şiiirde bu kişinin Hz. Ali/Haydar özellikleri taşıyan ve sultanın damadı olduğuna dair bilgiler vardır. Eserin M. 1712 yılına tarihlenmesi bu şahsın III. Ahmed'in damadı Şehit Ali Paşa olduğuna dair ipuçları barındırmaktadır.

Nice açılmasun baht-ı zamânede sadr-ı zî-şânun

Nesîm-i i'tidâli oldı dehre gûyiyâ nev-rûz

Ne sadr o Hazret-i Haydar-şiyem dâmâd-ı sultanî

Zaman-ı bâ-emânında ider bay u gedâ nevrûz (Uz, 2020, s. 358)

Asım Tezkiresi'nde Uşşâkizâde Fasîhî hakkında bilgiler bulunmaktadır. 15 Şaban 1086/ 21 Ekim 1675 (Pazartesi) vefat eden (Coşkun, 2019: 5) Seyrek-zâde tezkiresine, Fâizî'nin bıraktığı H.1030/M.1620 tarihinden, H.1086/M.1675 yılına kadar yetişen şairleri dâhil etmiştir (Coşkun, 2019, s. 10). Tezkirede, Fasîhî mahlaşlı bir şiiirin varlığından haber verilmektedir. Ancak şiiirin adı ve kimliği hakkında bilgi yoktur. Sadece şaire ait aynı kalıp ve kafiyeli bir şiiirinin biri matla diğeri de müfred olan iki beytine yer vermiştir (Coşkun, 1985, s. 127). Dizelerin şaire ait mecmuadan alındığı belirtilmiştir. Bu bilgiye göre, şiiirin bir şiiir mecmuası vardır. Coşkun'un, yüksek lisans tezi olarak hazırladığı bu eser, 2019 yılında e-

kitap olarak Kültür ve Turizm bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Ancak bilinmeyen bir sebepten veya bir karışıklıktan dolayı Fasîhî, Fâik ve Feyzullah Efendi gibi şairler hakkındaki bilgiler ile bazı şiirler, bu baskıda görülmemektedir.⁵

Rumelili şairler bağlamında hazırlanan bir makalede (İğci&Güler, 2014) Niğbolulu Mustafa Fasîhî hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: “*Nuhbetü’l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti’l-Eş’âr*’da vefat tarihi ise farklı olarak 1723-24 (hicri 1136) şeklinde yazılmıştır.” İncelemelerimiz sonucunda, (İğci&Güler, 2014) makalenin kaynakçasında da belirtilen eserde⁶ (s. 317) böyle bir bilgiye rastlanmadığı söylenebilir. Makaledeki bu bilginin, başka bir şair için olduğu ve buraya sehven eklendiği düşünülebilir. Çünkü *Nuhbetü’l-Âsâr*’da şair için şiir örnekleriyle tanıtıcı olarak sadece şu bilgi bulunur: “Niğbolulu Mustafa Efendi. Divan kâtiplerinden. Bin yüz altı senesinde fevt oldu”.

Râmiz; Hasan Fasîhî için Seyyid Vehbî tarafından eleştirildiğini “ancak buldukları meclâlisde tekellüf-i resmiyyeye “adem-i rağbetden nâşi Vehbi Efendi merhûm Vekâlet-nâmelerinde mezemmet ile edâ itmîşlerdir” (Erdem 1994: 239-240) ifadeleriyle dile getirir Ancak *Seyyid Vehbî Divanı*’nı inceleyen Dikmen’in çalışmasında geçen *Vekâletnâme* kasidesinde (1991, s. 31-44) bu durumu belirten net bir ifade yoktur. Râmiz’in elinde başka bir nüsha olabilir. Ayrıca başka bir karışıklıktan kaynaklı farklı bir bilgi sunulması mümkündür. Veyahut Vehbî, şairin adından bahsetmeden, bir özelliğinden hareketle onu eleştirmiş olabilir. Fakat bu özellik veya bilginin mahiyeti tarafımızdan net olarak tespit edilememiştir. Seyyid Vehbî’nin ilgili kasidesinde bir Fasîhî hakkında bilgi vardır. Ancak bu kişinin hangi Fasîhî olduğu belirtilmemiştir. Seyyid Vehbî, meşhur “vekâletnâme” kasidesinin 87. beytinde, Safayî’nin tezkire yazma planını ve bu yazımdan kaynaklı kendi endişelerini şöyle dile getirir:

Safâyi tezkire tezyîl idermiş havfım oldur ki

İder şâir Fasîhî gibi Mecnûn ile Vartamı (Dikmen, 1991, s. 38)

Yukarıdaki beyitte görüldüğü üzere Seyyid Vehbî, bir Fasîhî’den bahsetmektedir. Fakat bu şairin hangi Fasîhî olduğu konusunda net bir bilgi yoktur. Seyyid Vehbî, kasidesinde Damat İbrahim Paşa ve III. Ahmed hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadır. İbrahim Paşa’dan “damad” olarak bahsetmesi, kasidenin 1717 yılından sonra kaleme alındığı anlamına gelmektedir. Çünkü İbrahim Paşa, Şehit Ali Paşa’dan dul kalan Fatma Sultan ile evlendikten sonra “damad” olarak nitelendirilmiştir. Bu durumda, bahse konu şairin bu yıllarda henüz hayatta olduğu veya bu yıl öncesi iyi bir şair olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, kaynaklarda geçtiği kadarıyla bu dönemde yaşadığı bilinen Fasîhî mahlaslı şairler, Pehlivan Ahmed ve Hasan ön adlı şahsiyetlerdir. Ancak tespitlerimize göre, Ahmed Fasîhî’in talebesi Fasîhî ile müderris olan Mansûrîzâde Fasîhî adı da kaynaklarda yer almaktadır. Bununla birlikte Fasîh(i)-i Âmidî/Âmedî’nin de bu

⁵ Geniş bilgi için bkz. Coşkun, Ali Osman (2019), *Zeyl-i Zübdetü’l-Eşâr*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67153,zeyl-i-zubdetu39l-esarpdf.pdf?0>

⁶ Kitaptaki ilgili bölüm için bkz. (İsmâ’il Belîğ: (1999), *Nuhbetü’l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti’l-Eş’âr*, Hazırlayan: Abdulkarim Abdulkadiroğlu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 554+IX p.)

dönemde yaşadığı bilinmektedir. Ancak, Seyyid Vehbî'nin bahsettiği Fasîhî'nin hangisi olduğu net değildir.

3. BAYEZİD DEVLET KÜTÜPHANESİ 5754 NUMARALI FASİHİ DİVANI ÜZERİNDE TESPİTLER

Bayezid Devlet Kütüphanesi'nde 5754 numarasıyla kayıtlı Fasîhî Divanı'nın bir yazma nüshası bulunmaktadır. Bu divan üzerinde Haluk Gökalp'in 2001 yılında hazırladığı bir yüksek lisans çalışması vardır. Gökalp, incelediği divanın Tosyalı Hasan Fasîhî'ye ait olduğunu İstanbul Kütüphaneleri Yazma Divanlar Kataloğundaki bilgilere dayanarak sunmuştur. Şair hakkındaki değerlendirmelerini de bu bağlamda yapmıştır.

Bahse konu katalogda divanın Hasan Fasîhî'ye ait olduğuna dair bilgiler şöyledir: “Elimizde bulunan divanın bu zata ait olduğu içindeki tarihlerin (H. 1117-M. 1705) den başlamış olmasıyla istidlal edilmiştir” (1967, 730). Bilgiye göre çıkarım; sonuç ve hüküm verme, bahse konu yılları veren metinlere göredir. Kataloğa göre divandaki tarih manzumeleri 1705 yılından başlamıştır. Oysa divandaki tarihler 1703 yılından başlar. Divan nüshasındaki tarih manzumeleri en geç (H. 1117) yılında yazılmıştır. Burada, bir husus hakkında hükme ulaşma, bir sonuç çıkarmanın temel alındığı parametrenin eksik olduğu görülmektedir. Delil olarak getirilen bilgilerin “başlangıç” yerine “bitiş” olabileceği katalogu hazırlayanların dikkatinden kaçmış olabilir. Ayrıca bu dönemde yaşamış aynı mahlaslı başka şairlerin varlığı düşünülmemiştir.

Gökalp, Divan'ın Hasan Fasîhî'ye ait olduğunu tespit edebildiği kaynaklar/bilgiler ekseninde yaptığı için, şair hakkında değerlendirmelerde bulunurken, Râmiz'in tanıttığı şair hakkındaki bilgileri tezine eklemiştir. Dönem itibariyle de önemli ve değerli olan bu tez, inceleme bölümü ve metin noktasında hâlen önemini ve değerini korumaktadır. Fasîhî'nin şiir sanatı noktasında tespitleri de takdire şayandır. Ancak tespit ettiğimiz bulgular, Divan'ın kime ait olduğu konusunda bir tartışma açmamızı elzem kılmiştir.

Fasîhî adına kayıtlı Divan nüshasının hangi şaire ait olduğuna dair yazma eserde görünür bir kayıt yoktur. Ancak divanın takdimi olarak yazılan ve müstensih tarafından yazmanın sonuna eklenen bölümde şairin kimliğine dair çeşitli ipuçları vardır. Öncelikle, yazmanın 93. yaprağının ön yüzünde (yk. 93a) bulunan istinsah kaydını/kopyalama bilgisini vermek yerinde olacaktır. Gökalp tezinde bu kayda dair bilgi vermemiştir:

“Harrere hazed'-divanu'l-mergûb El-hakirü'l-Fakîr Dede (?) Ağa İbni Ali Ağa fi şehri Recebi'l-ferd Li-seneti Semanin ve mieteyni ve elf min hicreti men lehü'l-izzü ve'l-şeref 15 Receb 1208”.

Verilen kayıt bilgisine göre yazma divan, Dede Ağa İbni Ali Ağa tarafından 15 Recep 1208 (M.16 Şubat 1794) tarihinde kopyası alınmak suretiyle istinsah edilmiştir.

Fasîhî Divanı'nda (yk. 94a-95a) eserin kaleme alınmış süreci, amacı, sonuçlanışı hakkında önemli bilgiler sunulmuştur. Fasîhî'nin kendi divanı için yazdığı önsöz/dibace (belki de son söz) “besmele” ile başlamıştır. Bu bölümde

Fasîhî'nin, "Üstâdımız Dervîş Fasîh-i Mevlevî himmeti mülâhazasıyla" ve "Sultan Ahmed Han İbni Muhammed Han Hazretlerinin vakt-i saadet-bahşâlarında" söylemleri, divandaki şiirlerin yazım süreci konusunda bilgi sahibi olmamıza imkân sunmaktadır. Açıklamalara göre, divanı elimizde bulunan Fasîhî'nin; Dervîş Fasîh, Dervîş Fasîh-i Mevlevî ve Ahmed Fasîh olarak anılan şairin öğrencisi olduğu anlaşılmaktadır. Divanını da üstadının mülâhazalarına göre tertip etmiştir. Ayrıca bu eserin Sultan III. Ahmed Han döneminde tamamlandığına dair bilgi vermiştir. Bahse konu şairin asıl adı ve hangi tarihte vefat ettiği bilgisi divanda yoktur. Ancak Fasîhî'nin aktardığı bilgiler ve divandaki tarih manzumelerinin derinlemesine tahkik edilmesini gerektirmektedir. Fasîhî'nin divanını tamamladığı dönemin "Sultan Ahmed Han İbni Muhammed Han Hazretlerinin vakt-i saadet-bahşâlarında" ibaresinden anlaşıldığı kadarıyla Sultan III. Ahmed'in tahta olduğu (belki de ilk) yıllardır.

Divan'da Sultan III. Ahmed'in tahta geçmesi üzerine yazılan (Gökalp, 2001, s. 395; yk. 87b) ve H. 1114 /M. 1703 yılını veren tarih manzumesinin son beyti aşağıdaki gibidir:

Fikr iderken târîh-i itmâmını Hatîf didi

Ey Fasîhî saldı nûr-ı Ahmed kevne şeref

Fasîhî'nin, Sultan III. Ahmed hakkında (Gökalp, 2001, s. 400; yk. 88b) yazdığı bir şiirinde padişahın kurduğu saltanat çadırı ile ilgili tarihi şöyledir:

Mu'allâ ola Sultân Ahmede çetr-i humâyûnu (H. 1116/M. 1704-1705)

Şair Fasîhî, Sultan III. Ahmed'in oğlu Mehmed'in doğumu (H. 1117/M. 1705-1706) üzerine (yk. 87b) yazılan tarih manzumesinin son beyti:

Didüm târîh-i mevlûdın Fasîhî dîdeler rûşen

Tulûyla Mehemed nûrî (Nûri) kevni eyledi pür-nûr

Fasîhî, Mısır'a atanan Mehmed Paşa için tarih de bildiren bir manzume kaleme almıştır (Gökalp, 2001, s. 403; yk. 89b). Şiirin son beyti aşağıdaki gibidir:

Eyle teşrîf-i kudûmuna Fasîhî târîh

Geldi i'zâz-ı sa'âdetle Mehemed Paşa (H. 1117/M. 1705-1706)

Gökalp (2001, s. 3); bu şiirden hareketle Fasîhî'nin Mısır'da belli bir süre kaldığına dair **isabetli** bir görüş ileri sürmüştür. Şiirin tamamına bakıldığında, onun Mısır'da olduğu ve şiirin Mehmed Paşa'nın gelişi üzerine yazıldığı anlaşılmaktadır. Şiirdeki "geldi" ifadesi, görülen geçmiş zaman kipindedir; bir yerde bulunan bir şahsın, başkasının geldiğine dair verdiği bilgi manasını taşır. Buna göre Fasîhî, Mısır'dadır, Mehmet Paşa Mısır'a görevli gitmiştir. Ressam Ahmed Fasîhî için tezkirelerde geçen, Mısır seyahatine benzer bir süreç, divanı olan şair için de geçerlidir. Her iki şairin de Mısır'a gitmesi muhtemeldir. Ancak divanda, üstadının Fasîh Ahmed oluşunu belirtmesi, bu kişinin Fasîhî'nin öğrencisi olduğuna bir ipucu olabilir.

Taht-ı Yûsufda karâr eyleyeli Yûsuf-ı dil

Nev-arûs oldı Züleyhâ gibi ümmü'd-dünyâ

*Safâyî Tezkiresi'*nde Ahmed Fasîhî'ye ait yukarıda bir beyti verilen şiirin tamamının, Fasîhî Divanı'nda geçtiği görülür (Gökalp, 2001, s. 401-403; yk. 88b-89a). Şiir, kasideye ait olup Mehmed Paşa'nın Mısır görevi için yazılmıştır. Bu şiir

Klâsik Türk Edebiyatında Fasîhî Mahlaş Şairler ve Hasan Fasîhi'ye Atfedilen...

ekseninde açıklama yapmak gerekirse, elimizde nüshası bulunan divanın, ressam ve seyyah olarak bilinen Ahmed Fasîhî'nin şiirlerini barındırdığı görülmektedir. Divandaki diğer açıklamalara bakıldığında ise bu şahsın Fasîh Ahmed'in öğrencisi Ahmed Fasîhî olabileceği görüşü ileri sürülebilir.

Yazma Divanlar Kataloğunda belirtilen tarih manzumeleri, anlaşıldığı kadarıyla şairin yazdığı son manzumelerdendir. Şair Fasîhî, divanı Fasîh Ahmed ile birlikte mülhaza ettiğini belirtmiştir. Divanda belirtilen tarih manzumelerinde geçen bilgilere göre H.1117/M. 1705-6 yıllarında Fasîhî'nin Mısır'da olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda şairin İstanbul'dan ayrıldığı söylenebilir. 1718'li yıllarda ise müderris olan Fasîhî'nin varlığı söz konusudur. Bu kişinin farklı birisi olması muhtemeldir. Kaynaklarda "Mansûrîzâde" olarak tanınan ve müderris olan şahıs ile Hasan Fasîhî'nin aynı kişi olduğu söylenebilir. Hatta Fasîh(i)-i Âmedî ile bu iki kişinin genişçe değerlendirilmesi gerekir. Eğer divan, Hasan Fasîhî'ye ait ise, onun Fasîh-i Mevlevî'nin talebesi olduğu, divanını III. Ahmed döneminde tertip ettiği, sonraki yıllarda yazmış olsa bile şiirlerini bu divana eklediği ifade edilebilir.

Ressam ve Seyyah Ahmed Fasîhî tanıtımında tezkirelerde geçen diğer şiirlerin Fasîhî Hasan'a atfedilen divanında bulunması önemli veriler sunmaktadır. *Salim Tezkiresi*'nde ilk beyti aşağıda verilen şiirin tamamı *Safâyî Tezkiresi*'nde geçmektedir. Bu şiirin aynısı, mahlas beyti de tıpatıp aynı olan gazel, Fasîhî Divanı'nda bulunmaktadır. (Gökâl, 2001, s. 358; bk. 77a).

*Meyl edip kible-nümâ gibi biraz sağa sola
Âkîbet kûyuna togruldu gönül geldi yola*

Safâyî Tezkiresi'nde Pehlivan Ressam Ahmed Fasîhî'ye ait olduğu belirtilen bir diğer beyit aşağıdadır. Bahse konu şiirin tamamı Fasîhî Divanı'nda (Gökâl, 2001, s. 182; bk. 27b) geçmektedir.

*Vech-i pâkin olalı âyine-i âlem-nümâ
Kaç bucakdır hâne-i dünyâyı gösterdi bana*

Bahse konu beyitlerin, hem Sâlim (1722) hem de Safâyî (1720) tezkirelerinde sehven Ahmed Fasîhî'ye atfedilme ihtimali olabilir. İkisinin de yanılıp Hasan Fasîhî'ye ait şiirleri Ahmed Fasîhî'ye kaydetmesi çok küçük de olsa ihtimal dairesindedir.

Hasan Fasîhî'ye atfedilen divanda geçen dört dizelik (rubai formatında) şiirin, (Gökâl, 2001, s. 410; bk. 91a) üzerinde özellikle durulması gerekmektedir. Bahse konu şiir aşağıdadır:

*Mesken itsem kendim[e] ayb itme deyr-i mihneti
Âşıkam bir kâfir-i hüsne Muhammed ümmeti
Giceler azm itdigüm ol yâre sâyem hayfidur
Bir tarîkula kabûl itmez muhabbet şirketi*

Divanın yazma nüshasında metnin hemen yanında çerçeve dışında kırmızı mürekkepli kalemlerle "Merhûm Fasîhî Efendi meygede mahbubesine alâka idüp duvara kömür ile tahrir itdigidir" yazılıdır. Bu açıklamalara göre, Fasîhî meyhanede, bir güzele ilgi duymuştur. Bu duygularını da kömürle meyhanenin duvarlarına yazmıştır.

Şiirin ilk dizesinin baştaki dört kelimesi hariç Mevlevî Ahmed Fasîh Divanında da (Çıpan, 2003, 510) geçmektedir. Divandaki şiir, bir gazelin ilk ve üçüncü beytidir.

Bahse konu iki beyit, *Safâyî Tezkiresinde* de bulunmaktadır (Çıpan, 2005, s. 469). Bu şiir, Tezkireci Sâlim'in Fasîh Ahmed hakkında yazdığı uzun bir rivayet/hikâyede de geçmektedir (İnce, 2018, s. 358-362; İnce, 2005, s. 553-558).⁷ Rivayete göre Ahmed Fasîh Dede meyhanede bir güzele âşık olur. Her gece buraya gitmektedir. Ancak bu durum başkalarının dikkatini çeker. Pirpiri Mustafa ve Bekri Hasan bu durumdan rahatsızdırlar. Fasîh'in geleceğini bildikleri için bir gece ona pusu kurmuş, aşkıdan vazgeçmesini belirtmiş ve onu iyice dövmüşlerdir. Salim, Fasîh'in "hunrizlere cevap" şeklinde bu şiiri yazdığını söyler. Bu ifadelerle göre, Fasîh'in çok hırpalandığı, kanının aktığı anlaşılmaktadır. Hikâyenin devamında Bekri Hasan ve Pirpiri Mustafa, Fasîh'in marifet ehli birisi olduğunu anlamışlardır. Ancak Fasîh'in ayağa kalkacak hali yoktur. Onu alıp bir kayığa bindirmiş ve İstanbul'a göndermişlerdir.

Salim'in Fasîh Ahmed Mevlevî için aktardığı bilgilerde, şiirin ona ait olduğu vurgulanmaktadır. Ek olarak tezkirede bu aşk için yazdığı başka şiirlerine de yer vermiştir. Bu açıklamalara göre, şiir Ahmed Fasîh'e aittir. Şiirin Ahmed Fasîh divanında da geçmiş olması bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Ancak "rivayet" dediği için onun mahlası birbirine yakın olan iki şair hakkında anlatılanların karışmış olabileceği ihtimalini gündeme getirmektedir. Küçük bir ihtimal de olsa iki dizenin Fasîh'in şiirine nazire olduğu ifade edilebilir. Var olan bir rivayet, Fasîhî'ye ait olan divanın kenarında da bilgi olarak sunulmuştur. Veyahut şiir öğrenci Fasîhî'ye ait olup üstat olan şair tarafından gazelin içine serpiştirilmiştir. Hangi bilginin doğru olduğu tartışıldığında ve değerlendirildiğinde tercihin Ahmed Fasîh'ten yana olduğu görüşü ağır basar. Çünkü şiirin tamamı Ahmed Fasîh divanında geçmektedir. Fasîhî'ye ait divanın kenarına notu düşen kişinin isimleri karıştırdığı söylenebilir. İstinsah edilen yazma eser metni, başkası tarafından çok sonraları yazılmıştır. Bu kişinin bahse konu divanın kâtibi olması muhtemeldir. Şair Nâbî'nin cönklerdeki şiirleri üzerinde yapılan bir çalışmada (Gürbüz, 2012, s. 60-61) Nâbî'ye atfedilen bir şiirde de dizeler, nazire/benzer olarak görünmektedir. Gazeldeki bahse konu beyitler aynı olacak kadar benzerdir. Bu bilgi de şiirin divanda belirtilen kişiye ait olmayabileceğine dair bir ipucudur.

Yukarıda verilen şiir örneklerinden hareketle, divanın Hasan Fasîhî'ye ait olmayıp Ahmed Fasîhî'ye ait olduğu görüşü ileri sürülebilir. İnceleme kısmında ayrı bir maddede tanıttığımız Ahmed Fasîh'in öğrencisi olan şahıs ile ressam ve seyyah Ahmed Fasîhî'nin aynı kişi olduğu söylenebilir. Divanda bunu destekleyen şiir örnekleri yukarıda paylaşılmıştır. Bu durumda, bahse konu divanın Ahmed Fasîh'in öğrencisi Ressam Ahmed Fasîhî'ye ait olduğu belirtilebilir. Küçük bir ihtimal de olsa Hasan Fasîhî ile Ahmed Fasîhî'nin aynı kişi olması da gündeme gelebilir. Ancak bu ihtimal tezkirelerde geçen bilgilere göre değerlendirildiğinde

⁷ Rivayetin tamamı bu makalenin sayfa sayılarını artıracağından ilgili kısım özetle açıklanmaya çalışılmıştır. Geniş bilgi için tezkirenin ilgili sayfalarına bakılabilir (Salim, e-kitap 2018: s. 358). Ayrıca bu rivayet eksensli bir makale çalışmamız hazırlanma aşamasındadır.

Klâsik Türk Edebiyatında Fasîhî Mahlaslı Şairler ve Hasan Fasihi'ye Atfedilen...

yanlışlanabilir. Ahmed Fasîhî hakkında verilen bilgiler *Sâlim Tezkiresi*'inde geçer. Hasan Fasîhî hakkında detaylı bilgi veren *Râmiz Tezkiresi*, *Sâlim Tezkiresi*'ne zeyl/ek olduğu için aynı şairi yazması beklenmez. Ancak şairin adının Ahmed Hasan olması halinde bu durumda her iki tezkirede şairin bir adından bahsedildiği söylenebilir. Buna göre birinin Hasan'ı diğerini de Ahmed'i tercih ettiği belirtilebilir.

4. SONUÇ

Osmanlı Sahası Klâsik Türk (Divan) Edebiyatı geleneklerine göre Türkçe yazan Fasîhî mahlaslı şairler hakkında edebiyat tarihlerinde, diğer kaynaklarda, araştırma, inceleme ve derleme yayınlarında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Değerlendirmelerimiz sonucu aynı şair olduğunu tespit ettiğimiz şairler de dâhil olmak üzere, Fasîhî mahlaslı şairleri tasnif amacıyla maddeler halinde belirtmeye çalıştık. Buna göre Anadolu sahasında yetişmiş ve Türkçe şiirleri olan şairler hakkındaki nihai bilgilere on iki şairden bahsetmek mümkündür.

Hasan Fasîhî'ye atfedilen ve Bayezid Devlet Kütüphanesinde bir yazma nüshası bulunan Divan'dan bahsedilmektedir. Ancak yazma divanda Hasan Fasîhî'ye ait olduğuna dair hiçbir kayıt yoktur. Divan'daki bilgilere bakıldığında bu şahsın Ahmed Fasîhî'nin talebesi olan şahıs olduğu söylenebilir. Ayrıca eğer tezkirelerdeki bilgilerde bir hata yoksa bu divanda geçen bazı şiirlerin bazıları ressam olarak anılan ve Mısır'a giden Pehlivan Ahmed Fasîhî'ye ait şiirler olduğu görülmektedir. Tezkirelerdeki ve Divandaki bilgiler uyduğundan, bu divanın ressam, müzisyen ve seyyah Ahmed Fasîhî'ye ait olduğu sonucuna ulaşılabilir.

İnceleme kısmında sadece tasnif amaçlı olarak ayrı kişiler olarak verdiğimiz Ahmed Fasîhî'nin öğrencisi olan şair ile Ressam Ahmed Fasîhî'nin aynı kişi olduğu düşünülmektedir. Çünkü bahse konu kişi, kendisi de bir ressam olan Ahmed Fasîhî'ten ders almış ve tespitlerimize göre kendisinin onun mülahazalarıyla şiir yazdığını ifade etmiştir. Fasîhî'nin hem bağlama çalan hem de şiir okuyan biri oluşu, ayrıca resim sanatındaki ustalığı, Ahmed Fasîhî'nin öğrencisi olabileceğine dair ipuçlarıdır.

Bir mecmuada geçen mesnevinin başlığındaki “Fasîh(i)-i Amîdî/Âmedî” ibaresine ve içeriğine göre, 18. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan ve Şehit Ali Paşa'yı öven bir rüya etrafında şekillenen bir eser kaleme alan bir Fasîh/Fasîhî'den bahsetmek mümkündür. Şaire ait olduğu belirtilen mesnevinin ona ait olduğuna dair başlık dışında bilgi yoktur. Metin içinde geçen “fasîh” kelimesinden hareketle eser ona atfedilmiş olabilir. Fakat şairin kimliği açısından bakıldığında mesnevinin kime ait olduğundan öte başlığında verilen ibaredir. Bu bilgiye göre, Âmidî/Diyarbakırlı veya Âmedî görevlisi olarak tanınan bir Fasîhî veya Fasîh'ten bahsedilebilir. Ayrıca şiirdeki bilgi onun “Fasîh” olduğudur. Belki de başka eserlerinde Fasîh mahlasını kullanan bir şairden bahsetmek mümkündür. Aynı şekilde bu şairin başka eserlerinin olabileceği ve bu eserinde Fasîh mahlasını kullandığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim (hzl.) (1999). *İsmail beliğ, nuhbetü'l-âsâr li-zeyli zübdetü'l-eş'âr*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- AÇIKGÖZ, Namık (1989). Divan şairlerinde mahlas meselesi, *Milli Eğitim*, (88), 59-63.
- AKTAŞ, Necati (1991). Âmedci. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, s. 12. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- AKTEPE, Münir (1989). Ahmed (III). *İslâm Ansiklopedisi*. C. 2. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları., 34-38.
- ALİ ENVER (2010) *Semahane-i Edeb*, (hzl. Hafızoğlu, Tahir). İnsan Yayınları.
- ALİ ENVER (2013), *Semahane-i Edeb*, (hzl. Erdem, Sadık). Türk Tarih Kurumu Yayınları
- AMBROS, Edith Gülçin (1987). So Many Medhîs, *Türkische Miscellen Robert Anhegger Festschrift Amağan*, s. 25-33. (J e a n - L o u i s B a c q u e - G r a m m o n t, Ed.) *Melanges*.
- AYNUR, Hatice & Çakır, Müjgan & Koncu, Hanife & Kuru, Selim S. & Özyıldırım, Ali Emre (Hzl.) (2012). *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırk Ambarı*. Turkuaz Yayınları.
- BÜLBÜL, (2014). Fasîhî Mustafa. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fasihi-mustafa>
- COŞKUN, Ali Osman (1985). *Seyrekzâde Mehmet Âsım Zeyl-i zübdetül-eş'âr*. [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- COŞKUN, Ali Osman (2019). Zeyl-i zübdetü'l-Eşâr, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap
- CÖNK, 06 Mil Yz Cönk 285, Ankara: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu.
- CUNBUR, Müjgân (2004). Fasîhî. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. C. 4. s. 21. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- CUNBUR, Müjgân (2004). Fasîhî. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. C. 4. s. 21-22. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ÇAPAN, Pervin (hzl.) (2005). *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî, İnceleme-Metin-İndeks*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ÇİPAN, Mustafa (2003) *Fasih Divanı, İnceleme-Tenkidli Metin*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- DİKMEN, Hamit (1991), *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- EKİNCİ, Ramazan (2014) Fasîhî, Uşşakizâde mehmed. Türk edebiyatı İsimler Sözlüğü. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fasihi-ussakizade-mehmed>
- EKİNCİ, Ramazan (2018), *Vekâyi'u'l-Fuzalâ, Şeyhi'nin Şakâ'ik Zeyli*, Cilt 1-4. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları

Klâsik Türk Edebiyatında Fasîhî Mahlaslı Şairler ve Hasan Fasihi'ye Atfedilen...

- ERDEM, Sadık (2004) Fasîhî. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. C. 4. s. 22. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ERDEM, Sadık (hızl.) (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zurâfâsı (İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks-Sözlük)*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ERDOĞAN, Mustafa (2009) Divan şiirinde ortak mahlas sorunu ve Kabûlî örneği. *Erdem*, (53), 55-82.
- FASÎHÎ, *Divan-ı Fasîh*, Bayezid Devlet Kütüphanesi. 5754
- GENÇ, İlhan (2000) *Esrar Dede, Tezkire-i şuarâ-yı Mevleviye*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- GENÇ, İlhan (2018) *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviye* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. E-kitap
- GIYNAŞ, Kâmil Ali (2017) *Pervâne Bey Mecmuası*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. E-kitap
- GÖKALP, Halûk (2001). *Fasîhî Divanı (İnceleme-Metin)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜRBÜZ, Mehmet (2012). Sözlü kültür belleğinde bir divan şairinin izleri: cönklerde Nâbî. *Millî Folklor*, 24, (95), 54-62
- İÇLİ, Ahmet (2016). Dâî mahlaslı şairler ve Seyyid Yahya Dâî, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11 (15), 219-246
- İÇLİ, Ahmet (2018). Makalî'nin yeni şiirleri. ed. Berber, Ferhat & Durgun, Harika & Aydoğan Betül (Ed.) *Geçmişten Günümüze Manisa*, (s. 1245 -1260). Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- İÇLİ, Ahmet (2020). Divan Edebiyatında Levendî Mahlaslı Şairler ve Musullu Levendî. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 7(18), 203-217.
- İÇLİ, A. (2021). Lâgarî ve türkçe şiirleri . *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 31 (3) , 1171-1190
- İĞCİ, Alpay & Aydın, Güler (2014). Osmanlı imparatorluğu XII. yüzyılında rumelili edebî şahsiyetler” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9(6), 545-581.
- İNCE, Adnan (hızl.) (2018) *Tezkiretü'ş-Şu'arâ Mirzâ-zâde Mehmed Efendi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İNCE, Adnan (hızl.) (2005). *Tezkiretü'ş-Şu'arâ Sâlim Efendi*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. E-kitap
- İPEKTEN, Halûk & İsen, Mustafa. & Toparlı Recep & Okçu, Naci & Karabey Turgut. (1988). *Tezkirelere göre divan edebiyatı isimler sözlüğü*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1989), Divan edebiyatında mahlasdaş şairler. *Millî Eğitim*, (82), 22-29.
- İSEN, Mustafa (1994), *Kühü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmı*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

- İSEN, Mustafa (1997). “Divan edebiyatında Mahlasdaş Şâirler”, *Ötelerden Bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler (İçinde)*, Akçağ Yayınları, 195-208.
- İstanbul kütüphaneleri Türkçe yazma divanlar kataloğu*, (1967) C.III, Fasikül II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KALPAKLI, Mehmet (2001). Divan Şiirinde Mahlas Üzerine. *Kitap-lık*, (45), 254-259.
- KAYA, Bilge (2003). *Hisali hayatı eserleri ve metaliü'n-nezair adlı eserinin birinci cildi inceleme-metin*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAYA Yiğit, Kalyon Abuzer (2013) “Peşтели Hisâlî-Metaliü’n-nezâir Mecmuası ve Mecmuada Yer Alan Şairlerin Mahlasları” *Turkish Studies* (8), 1, s. 335-371
- KESİK, (2014-2020), *Fasîhî, Ahmed Fasîhî efendi*. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fasihi-ahmed-fasihi-efendi>
- KESİK, Beyhan (2014) *Fasîhî, Mehmed Fasîhî efendi*. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fasihi-mehmed-fasihi-efendi>
- KILIÇ, Filiz & Bülbül, Tuncay (2007). Bulgaristan doğumlu divan şairleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (43), 49-66.
- KOÇU, Reşad Ekrem (1971), Fasîhî Ahmed, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 10.
- KOZ, M. Sabri (1987). Âşık edebiyatımızda ortak mahlaslar Sorunu. *I. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 169- 179
- KÖKSAL, M. Fatih (2005). Yanıltıcı mahlaslar yahut İbn-i Kemâl'in ettikleri, *Türk Edebiyatı*, (376),41-43.
- KÖKSAL, M. Fatih (2012) *Edirneli Nazmî, Mecmau'n-Nezâir*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. e-kitap
- KÖKSAL, M. Fatih (2013). *Fasîhî*. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fasihi>
- KURNAZ, Cemâl & Mustafa Tatçı (hzl.) (2001). *Mehmed Nâil Tuman, tuhfe-i nâilî-divan şairlerinin muhtasar biyografileri*. C. I-II. Bizim Büro Yayınları.
- KURTOĞLU Orhan, (2006). Divan şiirinde mahlas değiştiren ve birden fazla mahlas kullanan şairler. *Bilig*, (38), 71-91.
- KUŞOĞLU, Mehmet Oğuzhan (2012). *Sâdikî-i kitâbdâr'ın mecmâu'l-havâs adlı eseri*. [Yayınlanmamış Doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- KUT, Günay. (1986). Mecmua, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C 6, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Mecmua*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu. 06 Mil Yz A 2669.
- Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu. 06 Hk 436.
- Mecmua-i Eşar*, Ankara İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 34/4.
- MORKOÇ, Yasemin Ertek (2003). *Eğridirli Hacı Kemal'in Cami'n-Nezâir'i*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Klâsik Türk Edebiyatında Fasîhî Mahlaş Şairler ve Hasan Fasihi'ye Atfedilen...

- MÜSTAKİMZADE Süleyman Sadeddin (2000), *Mecelletü'n-nisab*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZCAN, Abdulkadir (2010) *Şehid Ali Paşa Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, s. 434-434. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÖZCAN, Abdulkadir (hızl.) (1989). *Şeyhî mehmed efendi şakâ'ik-i nu'mâniyye ve zeyilleri, vakâyiü'l-fuzalâ*. Çağrı Yayınları.
- PAKALIN, Osman Zeki (1971). Amedî. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* C.1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- SEZEN Tahir (2017) *Osmanlı yer adları*. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- UZ, Özkan (2020). Fasîhî'nin Divanında Yer Almayan bir Nevruziyesi. *Birinci Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Sempozyumu* (USBBAS), Bilgitoy Tebliğler Kitabı, 352-362
www.yazmalar.gov.tr Erişim Linki: <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/medhiye-i-sultan-iii-ahmed/136919> (Erişim Tarihi 22.08.2021)
- YILDIRIM, Ali. (2006), *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlasnâmeler*. Akçağ Yayınları.
- YILMAZ, Kâşif (1979). Fasîhî, *Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi, devirler, isimler, eserler, terimler* C.3, Dergâh Yayınları.

PAYDAŞ OLARAK ÖĞRENCİLERİNİN GÖZÜNDEN KDP İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ: BİR SWOT ANALİZİ

FACULTY OF ISLAMIC SCIENCES OF KDP THROUGH THE EYES OF ITS STUDENTS AS STAKEHOLDERS: A SWOT ANALYSIS

ФАКУЛТЕТ ИСЛАМОВЕДЕНИЯ ДУМЛУПЫНАРСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ПО УСМОТРЕНИЕ СТУДЕНТОВ КАК ПАРТНЕРОВ: СВOT АНАЛИЗ

Kasım KOCAMAN*

ÖZ

Türkiye’de yüksek din öğretimi, İlahiyat/İslami İlimler fakülteleri marifetiyle gerçekleştirilmektedir. Bu fakültelerin sayısı 100’ü, öğrencisi ise 124 bini aşmış durumdadır. Eğitim kurumları iç ve dış paydaşlarının etkisi altındadır. Başarılı olmaları, paydaşlarının beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Eğitim kurumlarının en önemli iç paydaşlarından biri de öğrencilerdir. Öğrencilerin görüşleri ise kurumların mevcut durumlarının tespit ve analizinde, geleceğe dönük stratejik planların hazırlanmasında önemli veri kaynağıdır. Bu bağlamda çalışmada Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (KDP) İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin görüşleri doğrultusunda mevcut durum analizinde kullanılan en temel yöntemlerden bir olan SWOT analizi ile fakülteyi etkileyen iç ve dış etkenlerin tespit ve değerlendirmesinin yapılması amaçlanmıştır. Verilere ulaşmak için nitel araştırma modeli kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, içerik analizlerine tabi tutulmuştur. Sonuçlar, alandaki bilimsel araştırmalar bağlamında tartışılmış, bir takım önerilerde bulunulmuştur. KDP İslami İlimler Fakültesinin güçlü ve zayıf yanları ile taşıdığı fırsatlar ve tehditlere dair bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Fakültenin güçlü yönleriyle ilgili öğrenci görüşleri, fakülte binasının yeni ve çok yönlü olması, öğretim elemanlarının kaliteli oluşu, tek cinsiyetli eğitimin verilmesi, hazırlık sınıfının ve sanat atölyelerinin bulunması hususlarında yoğunlaşmıştır. Fakültenin zayıf yönlerine ilişkin ise ders sayısının fazla, sınıfların kalabalık, öğrenci kontenjanının aşırı olması, yeterli sayıda alanının uzmanı öğretim elemanının olmaması, fiziki konumunun uzaklığı ve ders programıyla ilgili temalar öne çıkmıştır. Fakültenin fırsatları kategorisinde sağlıklı ve verimli hoca-öğrenci iletişimi, değişim programlarının olması, sosyal etkinliklerin düzenlenmesi, mezuniyet sonrası geniş iş imkânlarının bulunması temaları dikkat çekmiştir. Öğrencilerin tehdit olarak algıladığı konulara dair görüşlerinin mevcut ve mezun öğrenci sayısı fazlalığı

* ORCID: [0000-0002-7083-6327](https://orcid.org/0000-0002-7083-6327), Dr. Öğr. Üyesi. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, kasim.kocaman@dpu.edu.tr

Paydaş Olarak Öğrencilerinin Gözünden Kdp İslami İlimler Fakültesi...

nedeniyle iş imkânlarının azalması, öğrenci fazlalığının eğitim kalitesini düşürmesi gibi temalarda daha fazla toplandığı görülmüştür.

Anahtar Kelime: Yüksek Din Öğretimi, İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi, Paydaş, Öğrenci, Swot Analizi

ABSTRACT

Higher religious education in Turkey is implemented by the faculties of Theology/Islamic Sciences. The count of these faculties exceeds 100, and the number of students exceeds 124 thousand. Educational institutions are under the influence of their internal and external stakeholders. Their achievement depends on meeting the expectations and needs of their stakeholders. One of the most important internal stakeholders of educational institutions is students. The opinions of students are a substantial source of data in the determination and analysis of the current state of institutions and the preparation of strategic plans for the future. In this context, it was aimed to determine and evaluate the internal and external factors affecting the faculty with SWOT analysis, which is one of the most basic methods used in the current situation analysis, in accordance with the opinions of the students of the Faculty of Islamic Sciences of Kütahya Dumlupınar University (KDP). To access the data, a semi-structured interview form was used within the scope of the qualitative research model. The obtained findings were subjected to content analysis. The results were discussed in the context of scientific research in the field, and some recommendations were put forward. Some conclusions were reached about the strengths and weaknesses of the KDP Faculty of Islamic Sciences, as well as the facilities and threats it carries. Student opinions about the strengths of the faculty are concentrated on the fact that the faculty building is new and versatile, the quality of the teaching staff, the provision of single-gender education, the availability of a preparatory class and art workshops. As for the weaknesses of the faculty, the themes related to the high number of courses, overcrowding classrooms, excessive student quota, lack of the sufficient number of teaching staff in their own fields, remoteness of physical location, and the curriculum came to the fore. The themes of healthy and efficient teacher-student communication, having exchange programs, organizing social events, and having wide job opportunities after graduation were highlighted in the category of faculty opportunities. It was observed that the opinions of the students about the issues that they perceive as a threat are collected more on themes such as reduced job opportunities due to the excess number of current and graduate students, and reduced quality of education due to the excess number of students.

Keywords: Higher Religious Education, Faculty of Theology/Islamic Sciences, Stakeholder, Student, Swot Analysis

АННОТАЦИЯ

В Турции, в системе высшего образования гораздо развиты факультеты теологии/исламских наук. Количество этих факультетов – 100, а количество студентов более чем 124 000. Учебные заведения находятся под влиянием внешних и внутренних партнёров. Их успех зависит от удовлетворения ожиданий и потребностей заинтересованных сторон. Одним из важнейших внутренних партнёров образовательных учреждений являются студенты. Мнения студентов являются важным источником данных при определении и анализе текущего положения учреждений и при подготовке будущих стратегических планов. В этом контексте исследование направлена на определение и оценку внутренних и внешних факторов, влияющих на факультет, с помощью SWOT-анализа, который является одним из самых основных методов, используемых в анализе текущей ситуации, в соответствии

с мнением студентов факультета исламских наук Кютахья Думлупинарского университета Кютахийской области. Для получения данных использовалась форма полуструктурированного интервью в рамках модели качественного исследования. Полученные результаты были подвергнуты контент-анализу. Результаты были обсуждены в контексте научных исследований в этой области и были сделаны некоторые предложения. Сделаны некоторые выводы относительно сильных и слабых сторон, возможностей и угроз факультета исламских наук вышеупомянутого ВУЗ-а. Мнения студентов о сильных сторонах факультета сосредоточились в направлении новой многофункциональной факультетской здании, качестве профессорско-преподавательского состава, однополном воспитании, наличии подготовительного класса и художественных мастерских. Что касается слабых сторон факультета, это большое количество курсов и переполненные аудитории, чрезмерная студенческая квота, не хватка количества опытных лекторов, удалённость от местоположения зданий, связанных с учебным процессом. В категории возможностей факультета внимание привлекли темы здорового и эффективного общения преподавателей и студентов, программ обмена, организации общественных мероприятий, широких возможностей трудоустройства после окончания учебы. Было замечено, что студентами, как угроза, воспринимается сокращение возможностей трудоустройства из-за избыточного числа студентов и выпускников и снижение качества образования из-за большого количества студентов.

Ключевые слова: высшее религиозное образование, факультет теологии/исламских наук, заинтересованная сторона, студент, SWOT-анализ.

1. GİRİŞ

Yüksek din eğitimi yapan kurumların başında ilahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri gelmektedir. Aynı eğitim-öğretim yapısına sahip ancak isimleri farklı olan (Kaya, 2020: 21; Korkmaz, 2020: 300) yüksek dini eğitim kurumlarının sayıları günümüzde 100'ü, öğrenci sayısı ise 124 bini aşmış durumdadır (Yükseköğretim Bilgi Yönetimi Sistemi (YBYS), 2021). Bu eğitim kurumlarının faaliyetlerini etkileyen ve bundan etkilenen Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve toplum gibi dış paydaş ile akademisyenler, idari ve yardımcı personel ve öğrenciler gibi iç paydaşlar bulunmaktadır. Eğitim kurumlarında iç paydaş konumundaki öğrenciler, kurumun faaliyetlerinden en çok etkilenen grubu oluşturmaktadır (Uygun, 2018: 97). Bir paydaş olarak öğrencilerin görüşleri, eğitim kurumunun faaliyetlerini olumsuz bir şekilde etkileyen hususların saptanması, bunların düzeltilmesi için stratejiler oluşturulmasına ve bu stratejilerin uygulanmasına yardımcı olacaktır. Aynı zamanda karar alma mekanizmasında fikirlerinden yararlanıldığını gören/düşünen öğrenciler açısından da kurumun sahiplenilmesine imkân tanıyacaktır (Ekin, 2016).

Kurumlar paydaşlarının etkisi altındadır. Bu bakımdan kurumların ayakta kalmaları ve başarılı olmaları, paydaşlarının beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanmasından geçmektedir (Sarıkaya, 2011: 43). Eğitim kurumları bağlamında konuya baktığımızda ise bu beklenti ve ihtiyaçların karşılanabilmesi adına en önemli paydaşlardan biri olan öğrencilerin görüşleri, kurumların mevcut durumlarının tespit ve analizinde, geleceğe dönük stratejik planların hazırlanmasında önemli katkılar sunmaktadır. Öğrenim gördükleri kurumun mevcut durumunun çözümlenmesinde

Paydaş Olarak Öğrencilerinin Gözünden Kdp İslami İlimler Fakültesi...

ve geleceğe projeksiyon tutulmasında çok etkin rol oynayan öğrenci görüşlerinin tespitinde SWOT analizi önemli bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır.

SWOT analizi, ilk olarak 70'li yıllarda ekonomi yönetimi alanında, daha sonraki yıllarda ise eğitim başta olmak üzere birçok sosyal bilim alanında da planlama ve analiz aracı olarak kullanılmıştır (Devrim, 2006: 127). SWOT kavramı, İngilizce strengths, weaknesses, opportunities, threats kelimelerinin baş harflerinden oluşmuştur. Bu kelimeler sırasıyla güçlü, zayıf, fırsat ve tehdit anlamlarına gelmektedir. SWOT analizi, kurumun güçlü ve zayıf yönleriyle kurumun dış çevresinde gelişen fırsat ve tehditleri algılamak için kullanılmaktadır (Arıöz & Yıldırım, 2012: 183). SWOT analizinin aşağıdaki gibi tablo haline mümkündür.

Şekil 1: SWOT Analizi

SWOT, eğitim kurumlarının mevcut durumlarının değerlendirilmesi ve var olan eksikliklerine dair politikalar üretilebilmesi için geliştirilen bir durum analiz tekniğidir. Eğitim kurumları, olumlu veya olumsuz; doğrudan veya dolaylı gerek iç gerekse dış çevresel etkilere açık bir yapıya sahiptirler. Eğitim kurumunun güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek, fırsat ve tehditlerin ne olduğunu algılamak için bu etkilerin ne olduğunu bilmek önem arz etmektedir. Eğitim kurumları SWOT analizi ile şimdiki durumlarının mahiyetini anlamlandırıp, geleceğe yönelik politikalar belirlemekle güçlü yönlerine yoğunlaşarak, zayıf yönlerini düzeltmek konusunda fırsatlar elde edebilir. Eğitim kurumu, böylece güçlü yönlerine yoğunlaşarak, zayıflıkları ve tehditleri olabildiğince azaltır ve uygun fırsatları gerçekleştirmeye yönelir (Özan, Polat, Gündüzalp & Yaraş, 2015: 6-7).

Bu doğrultuda bu çalışmada İslami ilimler fakültesi öğrencilerinin görüşlerine göre SWOT analizi yöntemiyle mevcut durum analizi yapılarak,

fakülteyi etkileyen iç ve dış etkenlerin tespit ve değerlendirmesinin yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlar belirlenmiştir.

- a) Fakülte öğrencilerine göre öğrenim gördükleri fakültenin güçlü yanları nelerdir?
- b) Fakülte öğrencilerine göre öğrenim gördükleri fakültenin zayıf yanları nelerdir?
- c) Fakülte öğrencilerine göre öğrenim gördükleri fakültenin fırsatları nelerdir?
- d) Fakülte öğrencilerine göre öğrenim gördükleri fakültenin tehdit unsurları nelerdir?

1.1. Yöntem

Bu çalışmada Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde 2021 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören son sınıf öğrencilerinin fakültelerine ilişkin görüşlerinin SWOT analizi yaklaşımıyla açığa çıkarılması ve buna bağlı olarak fakültenin mevcut durumunun tespiti hedeflenmiştir. Araştırmanın gerçekleştirilmesi için 30/11/2021 tarihli KDP Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurul kararı alınmıştır. Son sınıf öğrencilerinin görüşlerinin alınmasının sebebi, fakültede geçirdikleri beş yıl boyunca kurumun güçlü ve zayıf yönlerine hâkim olmaları, aynı zamanda fakültenin imkân ve kısıtlılıkları(tehditleri) ile ilgili daha çok tecrübe sahibi olmalarıdır. Bunun için derinlemesine bilgiye ulaşmaya imkân veren nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur (Yıldırım & Şimşek, 2011). Çalışmada, özel bir durum için odaklanma imkânı veren durum çalışması desenlerinden iç içe geçmiş durum çalışması, araştırma desenini olarak benimsenmiştir (Creswell, 2013). Durum çalışması, güncel bir olay, olgu ve fenomenin derinlemesine analizine fırsat vermektedir (Ekiz, 2003). Bunun yanında alanyazındaki çalışmaların verilerinden de yararlanılarak karşılaştırmalar yapılmaya çalışılmıştır.

1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın ulaşılabilir evrenini KDP İslami İlimler Fakültesi tüm son sınıf öğrencileri, çalışma grubunu ise 48 öğrenci oluşturmaktadır. Son sınıf öğrencilerinin sayısal büyüklükleri sebebiyle basit rastgele örneklem yoluna gidilmiştir (Karasar, 1999: 123). Bununla birlikte örneklem büyüdükçe hatalar küçüleceğinden örneklem büyüklüğünün % 5'ten fazla olmasına özen gösterilmiştir (Balcı, 2015: 95; Kadıoğlu, 2021).

1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilen veriler veya bulgular tematik, betimsel ve içerik analizlerine tabi tutulmuştur. Bunun yanında öğrencilerle görüşülürken açık uçlu sorular kullanılarak öğrencilerin görüşlerini, özgün bir şekilde ifade etmelerine imkân sağlanmıştır. Ulaşılan araştırma sonuçları, alanyazında ulaşılabilen bilimsel araştırmalar da dikkate alınarak analitik genelleme analizi ile tartışılmıştır (Günbayı, 2019). Öğrencilerin

Paydaş Olarak Öğrencilerinin Gözünden Kdp İslami İlimler Fakültesi...

görüşleri, ana kategoriler ile alt temalar halinde kodlanmıştır. Ulaşılan veriler çerçevesinde kategoriler ile temalar arası ilişkilendirilmeyi yansıtması bakımından, katılımcıların/öğrencilerinden örnek ifadeler de bulgular kısmında belirtilmiştir.

1.4. Araştırmanın Önemi

Araştırmada ele alınan konu her ne kadar tek fakülte örnekleminde ortaya konulmuş olsa da, söz konusu fakülte öğrencilerinin görüşlerine dayalı olarak ulaşılan verilerin yorumlanıp değerlendirilmesi, aynı eğitim programına sahip yüksek din öğretimi kurumlarının güçlü ve zayıf yanlarının yanında ilgili kurumların karşılaşmış olduğu fırsat ve tehditlerin de ortaya konulmasına katkı sağlayacaktır.

Eğitim süreci, bir biriyle etkileşim halinde birçok faktörden etkilenmektedir. Bunlara dair yapılan lokal çalışmaların verilerinin karşılaştırılması ve değerlendirilmesi, yüksek din öğretim kurumlarının vizyon ve misyonlarının oluşturulması ve güncellenmesine ışık tutacaktır.

Eğitim kurumlarının gerçekleştireceği kalite çalışmalarının öğrenci, öğretim elemanı, eğitim süreci vb. konularda eğitim kurumu adına öz denetim veya öz değerlendirmede kullanabilecek olası verileri sunması kıymete haiz görülmektedir. Öz denetim, iç değerlendirmeyi de ifade etmektedir. İç değerlendirmede öğrenci geri dönüşleri ve görüşleri çok önemlidir (Meydan, 2020: 274).

Araştırma sonucunda ulaşılan veriler, alanda yapılan benzer çalışmaların verileriyle karşılaştırılmıştır. Bu açıdan çalışmanın yerel ve ulusal ölçekte yüksek din eğitimi kurumlarının çözmesi gereken öncelikli sorunların anlaşılmasına yardımcı olacağı umulmaktadır. Yüksek din öğretimi kurumları “uygulanan programlar ve yaşanan sorunlar (öğretim elemanı, öğrenci kaynağı, mekân vb.) büyük ölçüde ortak” (Korkmaz, 2020: 300), olduğundan bu çalışmayla ulaşılan veriler ilgili fakültelerin ihtiyaç ve yeterlilik belirleme çalışmalarında yol gösterici olması bakımından da önemlidir.

2. BULGULAR VE YORUMLAR

Bulgular ve yorumlar bölümünde araştırmanın KDP İslami İlimler Fakültesi son sınıf öğrencilerinin fakültelerinin güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehdit olarak görülen yanlarına dair görüşleri belirli temalar halinde verilmiştir. Ulaşılan veriler, alanda yapılan diğer çalışmaların sonuçları da göz önünde bulundurularak yorumlanmaya çalışılmıştır.

2.1. Öğrencilerin Görüşlerine Göre Fakültelerin SWOT Matrisi

Araştırmaya katılan öğrencilerin fakültelerine dair görüşleri güçlü yanlar, zayıf yanlar, fırsat ve tehditler şeklinde sınıflandırılarak kategorileştirilmiş ve tablo halinde SWOT matrisi oluşturulmuştur.

2.1.1. Öğrencilerin Fakültelerin Güçlü Yanlarına İlişkin Görüşleri

SWOT analizinde eğitim kurumlarının güçlü tarafları, içsel olarak yansıtıcı ayna işlevi görmektedir. Öğrenciler fakültelerinin güçlü yönleriyle ilgili görüşleri

belirli kategoriler haline getirilmiştir. Öğrencilerin görüşlerinin frekans ve yüzdeleri tablo olarak ifade edilmiştir.

GÜÇLÜ YÖNLER	ÇALIŞMA GRUBU (N=48)	
	<i>f</i>	%
<i>Kategoriler</i>		
<i>Yeni ve çok yönlü fakülte binasının olması</i>	30	63
<i>Öğretim elemanlarının kaliteli oluşu</i>	20	42
<i>Tek cinsiyetli, kız erkek ayrı binalarda eğitimin olması</i>	15	31
<i>Hazırlık sınıfının olması</i>	15	31
<i>Fakülte binasında sanat odalarının bulunması</i>	13	27
<i>Bologna bilgi sistemine fakültenin dâhil olması</i>	5	10
<i>Burs desteği verilmesi</i>	2	4

Tablo 1: Öğrencilerin fakültelerinin güçlü yönlerine ilişkin görüşleri

Yapılan analizler sonucunda fakültede eğitim gören öğrencilerin görüşleri doğrultusunda, fakültenin güçlü yanlarına dair toplam yedi kategori veya tema oluşturulmuştur. Buna göre öğrenci görüşlerinin yoğunlaştığı temalar, yeni ve çok yönlü fakülte binasının olması ($f=30$) ve öğretim elemanlarının kaliteli oluşu ($f=20$) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, tek cinsiyetli, kız erkek ayrı binalarda eğitim olması ($f=15$), hazırlık sınıfının olması ($f=15$) ve fakülte binasında sanat odalarının bulunması temaları üzerinde görüşler yoğunlaşmıştır. Ayrıca çok yoğun olmasa da Bologna bilgi sistemine fakültenin dahil olması ($f=5$) ve burs desteği verilmesi ($f=2$) temalarını yansıtan fikirler öğrenciler tarafından dile getirilmiştir.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencileri, öğretim elemanlarını nitelikli bulmaktadırlar. Bununla beraber daha önce yüksek din öğretimi kurumlarıyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında öğrencilerinin hocalarının nitelikleriyle ilgili görüşlerinin genelde çok da olumlu olmadığı görülmektedir. Uçar (2016) çalışmasındaki verileri değerlendirerek farklı boyutlarda öğretim elemanlarının yetersizliği sonucuna ulaşmıştır. Uçar (2016, 94-100), öğretim elemanın kalitesini düşüren hususları, öğretim elemanlarının ders işleme konusundaki başarısızlıkları, metod ve materyal kullanımı konusundaki sınırlılıkları, iletişim ve rehberlik konusunda yeterli olmayışları, sınıf yönetimi ve ölçme-değerlendirme konularında sorunlu olmaları şeklinde sıralamıştır. Öğrencilerin, hocalarıyla ilgili görüşlerinin genel olarak pedagojik yetersizlikler üst başlığı altında değerlendirmek mümkündür. Kaya'nın (2001: 83-85), Ay'ın (2000: 78-88; 2005: 135), Koç'un (2003: 42-43) ve Bayrakdar'ın (2016: 3043) çalışmalarına bakıldığında da genel olarak öğrencilerin, hocalarına karşı memnuniyetsizliklerini gösteren görüşlerin daha yoğunluklu olduğu görülmektedir. Ancak alanyazındaki diğer çalışmalara bakıldığında öğretim üyeleri ile ilgili farklı değerlendirmelerin de olduğu görülmektedir. Örneğin, bu husustaki

Paydaş Olarak Öğrencilerinin Gözünden Kdp İslami İlimler Fakültesi...

son araştırmalardan Kaya'nın (2020: 168) araştırmasında, ilahiyat fakültesi hocalarının, öğrencileri hem hayal kırıklığına uğratan hem de iyi ki ilahiyat fakültesinde okumuşum dedirten hususlardan biri olduğu ifade edilmektedir. Aynı şekilde Kaya, bu durumu öğrencilerin rol model olarak gördükleri hocalarındaki en ufak bir olumsuzluğun bile, öğrenciler nezdinde derin bir hayal kırıklığına sebebiyet verdiğini söyleyerek açıklamaktadır. Yukarıda Uçar'ın ve diğer araştırmacıların ifade ettiği hususların (ders işleme, yöntem ve materyal kullanımı konusundaki sınırlılıklar, sınıf yönetimi, ölçme-değerlendirme, iletişim ve rehberlik konusundaki eksikliklerin) daha çok pedagojik formasyonla ilgili konular olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin oldukça önemli oranı karma değil de, tek cinsiyetli bir eğitimin olmasını KDP İslami İlimler Fakültesinin güçlü yanlarından biri olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Siirt İlahiyat Fakültesi özelinde tek cinsiyetli ve karma eğitime dair görüş ve düşüncelerini tespitine yönelik yapılan çalışmada, genel olarak öğrenci görüşleri akademik, duygusal ve sosyal bakımdan tek cinsiyetli eğitim tercih edildiğini yansıtır nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Erpay & Sümer, 2019: 149). Bununla birlikte kız-erkek ilişkilerini irdeleyen soruların da yer aldığı ilahiyat fakülteleriyle ilgili çalışmalarda bulunmaktadır. Bu çalışmalarda kısmen de olsa öğrencilerin tek cinsiyetli ve karma eğitime bakışını yansıtan verilerin olduğu görülmektedir. Nitekim Fırat'ın (1989: 29) çalışmasında ise Ankara İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin yaklaşık % 34'ü kız erkek ilişkilerine karşı çıkmış, bunların içinden takriben % 12'lik bir öğrenci grubu da tek cinsiyetli eğitimin lehinde, karma eğitimin aleyhinde bir görüş belirtmiştir. Kız-erkek ilişkilerine aşırı mesafeli yaklaşan ve tek cinsiyetli eğitimi savunan öğrenciler, kanaatlerini geleneksel dini inanç veya yorumlarıyla temellendirmişlerdir. Uçar'ın (2016: 102) çalışmasında bir grup öğrenci, kız-erkek karışık sınıf ortamında rahat bir şekilde düşüncelerini ifade edemediklerini ve derse katılamadıklarını dile getirmiştir. Okumuş (2007: 88, 103) çalışmasında kız-erkek ilişkilerine dair yönelttiği soruya örneklem grubunun %24,4'ünün, kız-erkek ilişkilerinin gelişmekte olduğunu ve aralarında rahat bir diyalog bulunduğunu; %43,9'unun gerçekte birbirleriyle arkadaşlık kurmak istediğini, ama çevrenin buna engel olduğunu; %17,1'lik oranla ilişkilerin zayıf olduğunu aktarmaktadır.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin, fakültelerinin güçlü yönleri arasında Bologna bilgi sistemine dâhil olunmasını zikretmeleri ve bu konuda farkındalıklarının bulunması dikkat çekici bir durumdur. Alanda yapılan çalışmalarda yüksek din öğretimi öğrencilerinin bu konuda bir fikrinin olması bir tarafa birçok fakültenin bu sisteme dâhil olmamak adına direnç gösterdiğini kiminin de sisteme verimli bir şekilde dâhil olamadıklarına işaret edilmiştir (Tosun, 2020; Meydan, 2020: 285-286).

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencileri, fakültede sanat odalarının olmasının fakültenin güçlü yanlarından biri olduğu kanaatindedirler. Meydan'ın (2020: 295) yüksek din öğretimi kurumları için geliştirmiş olduğu olası kalite değerlendirme ve performans göstergelerinde “dil, kıraat, musiki ve İslam Sanatları için ayrılmış alanların yeterliliği ile fiziki altyapının eğitim ve araştırma altyapısını destekleme durumuna ilişkin öğrenci ve akademik personel değerlendirmeleri”

ölçütleri de yer almaktadır. Bu bakımdan KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin fakültenin fiziki ve bu bağlamda geleneksel İslami güzel sanatlar ile dil, kıraat ve bilgisayar gibi alanlarında eğitim olanağı sunan ve atölye çalışmalarına imkân veren sanat odalarının varlığına dair görüşleri daha da anlam kazanmaktadır. Ne var ki bu sanat odaları daha sonra rektörlüğün tasarrufuyla, fakülte binasında yabancı öğrencilere Türkçe dil eğitimi verilmesi nedeniyle kapanmak zorunda kalmıştır.

2.1.2. Öğrencilerin Fakültelerinin Zayıf Yanlarına İlişkin Görüşleri

SWOT analizinde zayıf yönler, bir eğitim kurumunun başarısının önündeki içsel engeller olarak değerlendirilir. Öğrencilerin, öğrenim gördükleri fakültelerinin zayıf yönlerine dair görüşleri, alt kategoriler haline getirilmiş, frekans ve yüzdelik değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir

ZAYIF YÖNLER	ÇALIŞMA GRUBU (N=48)	
	<i>f</i>	%
<i>Kategoriler</i>		
<i>Ders yoğunluğu veya sayısının fazla olması</i>	20	42
<i>Sınıfların kalabalık olması</i>	18	38
<i>Öğretim elemanın azlığı nedeniyle derslere uzmanların girmemesi</i>	15	31
<i>Sınıfların amfi sistemi olmaması</i>	12	25
<i>Fakültenin diğer fakültelere göre daha uzakta kalması</i>	7	15
<i>Öğrenci başına düşen akademisyen kadrosunun azlığı</i>	6	13
<i>Kampüs içinde fakülte binasına ulaşımın zorluğu</i>	6	13
<i>Teorik bilgilerin uygulama ile pekiştirilmemesi</i>	5	10
<i>Seçmeli derslerin zorunluluğu</i>	5	10
<i>Fakülte geçmişinin fazla olmaması</i>	5	10
<i>Bedestenin fakülteye uzak olması</i>	5	10
<i>Öğrenciler hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması</i>	4	8
<i>Sosyal etkinliklerin yetersizliği</i>	3	6
<i>Fakültenin yeni açılmasından dolayı eğitim sisteminin oturmaması</i>	2	4
<i>Fakültenin kütüphaneye uzak olması</i>	2	4
<i>Spor müsabakaları ile ilgilenen öğrencilere destek verilmemesi</i>	2	4
<i>Hazırlık sınıfındaki Arapça eğitimin yetersizliği</i>	2	4

Tablo 2: Öğrencilerin fakültelerinin zayıf yönlerine ilişkin görüşleri

Paydaş Olarak Öğrencilerinin Gözünden Kdp İslami İlimler Fakültesi...

Öğrencilerin fakültelerinin zayıf yönlerine ilişkin kanaatleri 18 kategoride toplanmıştır. Öğrencilerin görüşlerinin yoğunlaştığı kategoriler, ders yoğunluğu veya sayısının fazla olması (f=20), sınıfların kalabalık olması (f=18), öğretim elemanın azlığı nedeniyle derslere uzmanların girmemesi (f=15) ve sınıfların amfi sisteminin olmaması (f=12) şeklindedir. Bunun yanında fakültenin, üniversitenin diğer fakültelerine göre daha uzakta kalması (f=7), öğrenci başına düşen akademisyen kadrosunun azlığı (f=6), teorik bilgilerin uygulama ile pekiştirilmemesi (f=5) gibi temalar da dikkat çekmektedir. Bununla birlikte kampüs içinde fakülte binasına ulaşımın zorluğu, seçmeli derslerin zorunluluğu, fakülte geçmişinin fazla olmaması, üniversitedeki bedestenin fakülteye uzak olması, öğrenciler hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması, sosyal etkinliklerin yetersizliği temalarında da öğrenciler fikir beyan etmiştir. Ayrıca çok yoğun olmasa da fakültenin yeni açılmasından dolayı eğitim sisteminin oturmaması, fakültenin kütüphaneye uzak olması, spor müsabakalarıyla ilgilenen öğrencilere destek verilmemesi ve hazırlık sınıfındaki Arapça eğitiminin yetersizliği gibi tema veya kategoriyle ilgili de öğrenci görüşleri mevcuttur.

Ders yoğunluğunun veya sayısının fazla olması teması altındaki öğrenci görüşleri, fakültenin zayıf yönleri kategorisinin en başında yer almaktadır. Alanda yapılan çalışmalarda eğitim ve ders programları, ders sayısı ve türü, haftalık ders saatleri gibi eğitimle ilgili konular yüksek din öğretimi kurumlarındaki öğrencilerin en çok sorun olarak gördükleri temaların başında gelmiştir (Fırat, 1989: 21-28, 33-34; Parlador, 1998: 12-18; Usta, 2001: 202-203). Uçar'ın (2016: 106) çalışmasında da bir kısım öğrenci ders programları ve içeriklerinin düzenlenmesi bağlamında ders programının düzensiz ve dağınık, derslerin yoğun ve çok ayrıntılı bir içeriğe sahip olduklarını dile getirmiştir. Ders yoğunluğu ve sayısının çokluğu ile ilgili olarak Koç (2003: 27, 60), bunun nedeninin pek çok alanda görev yapacak elamanın tek bir lisans programıyla yetiştirilmeye çalışılmasından kaynaklandığını dile getirmiştir. İlahiyat lisans programının istihdama yönelik amaç problemi bulunmaktadır. Tek bir programla onlarca alana insan yetiştirmesi hedeflenmektedir. Bu durum, ders sayısı ve yoğunluğunun fazlalığında ve buna bağlı olarak programının düzensiz ve dağınık oluşunda kendini hissettirmektedir. Öğrenciler, bunun kendilerini geliştirmelerine engel olduğunu ileri sürmüştür.

Sınıfların aşırı kalabalık olması, öğrencilerinin fakülteleri adına zayıf yön olarak görüş belirttikleri dikkati çeken önemli temaların başında gelmektedir. Her ne kadar öğrenciler fakülte binalarının fiziki yapısından memnun olsalar da, sınıflardaki öğrenci sayısının fazlalığından rahatsız görünmekte. Uçar'ın (2016: 104) yaptığı çalışmada İnönü İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin önemli bir kısmının kalabalık sınıf ortamından şikâyetçi oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Aşırı kalabalık sınıf ortamı, eğitim kalitesini düşürücü bir husustur (Taştekin, 2013: 168). Aslında fakülte binasında yeteri kadar sınıf bulunmaktadır. Ancak istenilen sayıda şube açılmamaktadır. Bunun nedeni ise öğrencilerin de belirttiği gibi yeterli sayıda öğretim elemanın olmayışıdır. 2021 verilerine göre KDP İslami İlimler Fakültesi'nde her bir öğretim üyesine yaklaşık 80 öğrenci düşmektedir. Buna karşın Marmara İlahiyat Fakültesinde ise bu oran 23 öğrenci civarındadır (YBYS, 2021).

Dolayısıyla sınıfların kalabalık oluşunun en büyük nedenlerinden biri, dersleri yürütecek yeterli sayıda öğretim elemanının olmayışıdır. Haftada 52 saat ders yükü olan öğretim üyelerinin olduğu vakidir. Bu durum, öğrenciler açısından eğitim kalitesini düşürdüğü gibi hocaların da yeteri kadar bilimsel araştırmalara zaman ayırmasını engelleyici bir husustur. Bu konuda çözüm olarak Altaş'ın (2020: 72) öne sürdüğü gibi birbirine yakın şehirlerde bulunan yüksek din öğretimi kurumları arasında öğretim elemanı değişim programı devreye sokulabilir. Bir başka çözüm ise niteliği artırmak adına akademisyen başına düşen öğrenci sayısı daha önceden belirlenerek, her fakültenin fiziki ve hoca sayısı gibi imkânları bakımından kontenjanlar dâhilinde öğrenci alması sağlanmalıdır. Eğer bu şekilde yapılmazsa yüksek din öğretiminde bir standart yakalamak kolay olmayacaktır. Marmara İlahiyat Fakültesinde akademisyen başına 20 civarı öğrenci düşerken Anadolu'da bu sayı 100 öğrenciye çıkabilmektedir.

Öğretim elemanlarının azlığı nedeniyle alanın uzmanı olmayan kişilerin derslere girmesi öğrenciler tarafından dile getirilen sorunların başında gelmektedir. İlgili alanın uzmanı olmayan hocaların derslere girmesi öğrencileri rahatsız etmektedir. Bu bağlamda konuyu değerlendirmizde örneğin pedagojik formasyon derslerine, alanın uzmanı olmayan öğretim elemanlarının derslere girdiği düşünüldüğünde öğrencilerin tepitlerinin yerinde olduğu görülmektedir. Okumuş'un (2007: 68) Dicle İlahiyat Fakültesi öğrenciyle ilgili yaptığı çalışmada öğrencilerin %34,6'sı, bazı derslerin branş hocalarının olmayışının kendilerini üzen hususların başında geldiğini belirtmiştir. Okumuş (2007: 73) öğrencilerle yapmış olduğu yüz yüze görüşmelerde öğrencilerin yaklaşık %82'si branş hocalarının derslere girmemesinin dersin muhtevası, kalitesi ve verimi üzerinde olumsuz etkisi olduğu kanaatinde bulunmuşlardır. Bu durum öğrencilerin en çok şikâyetle buldukları ve sorun ettikleri konulardandır. Konuyla ilgili bir öğrencinin şu ifadeleri oldukça çarpıcıdır: "Bizim çok fazla malumatımız olmamakla birlikte bu hocalarımızın boş geçmesin diye girdikleri dersler, yapacakları ya da yapmakta buldukları akademik çalışmaları da engelliyor. Bir bilim adamı olmaktan çok öğretmen olmak zorunda kalıyorlar" (Okumuş, 2007: 78). Taştekin'in (2013: 178) çalışmasında da öğrenciler, her dersi kendi alanının hocasının yürütmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Kütüphaneler, öğrencilerin bilgiye ulaşmaları ve ders çalışabilmeleri için önemli mekânlardır. KDP İslami İlimler Fakültesinin kendine mahsus bir kütüphanesi bulunmamaktadır. Üniversite kütüphanesi ise fakülteye oldukça uzak bir mesafededir. Haddi zatında öğrencilerin düşüncelerinin en çok yoğunlaştığı temalardan biri fakültenin uzaklığı sorunudur. Haliyle öğrenciler çok kolay bir şekilde kütüphane hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Alanyazındaki çalışmalara bakıldığında ilahiyat fakültelerinin bir kısmında (Şırnak, Erzincan ve Iğdır) kütüphane ve okuma salonlarının yetersizliği, öğrencilerin büyük çoğunluğu tarafından dile getirmiştir (Taştekin, 2013: 153). Daha önce yapılan araştırmalarda kütüphanelerle ilgili sorulan sorulara bakıldığında, Usta'nın (2001: 177-178) araştırmasında öğrencilerin %46,5 çoğu zaman, %18,3 ara sıra kütüphane hizmetlerini yeterli gördüklerini, %8,1 ise kütüphane imkânlarını yeterli

Paydaş Olarak Öğrencilerinin Gözünden Kdp İslami İlimler Fakültesi...

görmediklerini ifade etmişlerdir. Uçar'ın (2017: 131) araştırmasında ise kütüphanesi yeni kurulmasına rağmen, İnönü İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin de büyük bir kısmı kütüphane imkânlarını yeterli gördüklerini ifade etmişlerdir.

Derslerin teorik kısmının pratik veya uygulamayla pekiştirilmemesini öğrenciler, KDP İslami İlimler Fakültesinin zayıf yönlerinde biri olarak telakki etmişlerdir. Bu husus sadece KDP İslami İlimler Fakültesi özelinde değil, tüm yüksek din eğitimi yapan kurumlar nezdinde geçerli bir durumdur. Yapılan araştırmalar uygulamadan ve üst düzey düşünme becerilerini geliştirmekten uzak ezberci eğitim anlayışının İslam dünyasındaki üniversitelerin genelinde hala devam ettiğini göstermektedir (Meydan, 2020: 296). Uçar'ın (2016, 106) çalışmasında da bir kısım öğrenci derslerin uygulamasının ve derste gördüklerinin hayatta pratik karşılıklarının olmadığı yönünde görüş belirtmiştir. Kaya da (2020: 95-105) eserinde benzer sonuçlara ulaşmıştır. Derslerin nasıl uygulamasının olabileceği öğrencilere sorulduğunda cami ve okul gibi kurumlarda mesleki uygulama ve öğrenci yaşantılarındaki somut karşılıklarının derste verilmesi şeklinde olmuştur. Köylü'ye göre (2020: 83) özellikle yüksek din eğitimi öğrencilerinin Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde istihdam edileceği mesleki alanlara yönelik ne teorik dersler ne de tam manasıyla dini pratiklere ait uygulamalı dersler mevcuttur. Aslında bu konuyu Altaş'ın (2020: 63) genelde üniversiteler özelde ilahiyat/İslami ilimler fakülteleri ile ilgili olarak "sürekli değişen ihtiyaçlar çerçevesinde gelecekte, kariyer planlamasına uygun uygulamalı dersler ve programlar önem kazanacaktır" ifadeleriyle değerlendirmek gerekir.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencileri, fakültelerinin geçmişinin fazla olmaması, fakültenin zayıf yönlerinden biri olarak değerlendirmektedir. Meydan'a (2020: 272) göre sayıları yüze yaklaşan yüksek din eğitim kurumlarının birçoğunun geçmişinin birkaç yılla sınırlı olması ve buna bağlı olarak başta mesleğinde tecrübe sahibi yeterli sayıda akademik kadro yetersizliği ve diğer nedenlerden ötürü kurumsal kalite istenilen seviyeye ulaşamamaktadır. Kaya'nın da (2020: 20-25) dile getirdiği yüksek din eğitimi kurumlarındaki sayısal artış beraberinde bir takım yeni sorunları da getirmiştir. Türkiye'de İlahiyat fakültelerinin tarihsel gelişimine bakıldığında beş dönem halinde ele alınabileceği üzerinde durulmaktadır (Göküş, 2014: 499-504). Bu dönemsel farklılık ortaya tek bir ilahiyat fakültesi tipinden bahsedilemeyeceği gerçeğini de ortaya koymaktadır. Bu da niteliksel olarak farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Bunun üstüne bir de kontenjanların fazla tutulması da eklendiğinde niteliğin niceliğe kurban edilmesi ve kaliteden sapılması kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu sorunların çözümü için gerekli önerilerin ortaya konulabilmesi adına yüksek din eğitimi kurumlarının beyin fırtınası yapmaları elzemdir.

Sosyal etkinlik yetersizliği kategorisinde KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin bir kısmının görüş belirttiği görülmektedir. Okumuş'un (2007: 84) çalışmasında Dicle İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin neredeyse tamamı fakültelerinde sosyal etkinliklerin ya hiç olmayışını ya da çok yetersiz oluşunu dile getirmişlerdir. Taştekin'in (2013: 155- 156) araştırmasına göre de öğrencilerin yarısından fazlası fakültelerinde konferans, panel, sempozyum, seminer gibi bilimsel

etkinliklerin yeteri kadar düzenlenmediği düşüncesindedirler. Ayrıca öğrenci kulüplerinin de sosyal etkinlik organize etme konusunda istenilen seviyede olmadıkları yönünde öğrenci kanaatlerinin çok yoğun olduğu görülmüştür. Yine sportif etkinliklere ilahiyat öğrencilerinin katılımının çok düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sportif faaliyetler konusunda destek olunmadığı yönünde bir temanın oluşmasına zemin olan öğrenci görüşlerinin olduğu görülmektedir. Benzer bir durumu yansıtan sonuca, Taştekin (2013: 172) yapmış olduğu çalışmada da ulaşılmıştır. Buna göre öğrenciler gerek idare gerekse hocaları tarafından maddi ve manevi olarak desteklenmediklerini dile getirmişlerdir.

2.1.3. Öğrencilerin Fakültelerinin Fırsatlarına İlişkin Görüşleri

SWOT analizinde fırsatlar, kurumu diğer kurumlardan daha çok öne çıkartan hususların etki gücünü artırırken, zayıf yönleri baskılayarak kurumun başarısının artmasını tesir eden çevresel imkânlardır. Öğrenci görüşleri, fırsatlar ana kategorisi ve alt kategorilerde tematik analize tabi tutulmuş, frekans değerleri, yüzdelik oranları bir tablo halinde sunulmuştur.

FIRSATLAR	ÇALIŞMA GRUBU (N=48)	
	f	%
<i>Kategoriler</i>		
<i>Öğretim elemanlarının öğrenciler ile ilgilenmesi</i>	15	31
<i>Sosyal etkinliklerin düzenlenmesi</i>	10	21
<i>Erasmus, Farabi vb. değişim programlarının olması</i>	10	21
<i>Mezunların iş imkânlarının geniş olması</i>	6	13
<i>Fakülte binasının kampüs camisine yakınlığı</i>	6	13

Tablo 3: Öğrencilerin fakültelerinin fırsatlarına ilişkin görüşleri

Öğrencilerin öğrenim gördükleri fakültelerinin fırsatlarına ilişkin belirttikleri görüşler çerçevesinde 6 ortak kategori belirlenmiştir. Tabloya bakıldığında öğretim elemanlarının öğrenciler ile ilgilenmesi (f=15) frekans değeri en yüksek tema olarak ön plana çıkmıştır. Sosyal etkinliklerin düzenlenmesi ve Erasmus, Farabi vb. değişim programlarının olması (f=10) dikkat çeken temalar olmuştur. Mezunların iş imkânlarının geniş olması ve fakülte binasının kampüs camisine yakınlığı (f=6) temalarıyla ilgili olarak öğrenciler görüş belirtmişlerdir.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencileri, öğretim elemanlarının kendileriyle ilgilenmesini fakültenin fırsatları arasında değerlendirmişlerdir. Bu konu da oldukça yüksek oranda öğrenci memnuniyetinin olduğu söylenebilir. Diğer yüksel din öğretimi kurumları ile kıyaslandığında bu konuda KDP İslami İlimler Fakültesinin durumunun oldukça iyi olduğu ifade edilebilir. Farklı yıllarda ve değişik İlahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri üzerine yapılan çalışmalarda öğrencilerin hocalarına dair görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda

Paydaş Olarak Öğrencilerinin Gözünden Kdp İslami İlimler Fakültesi...

hocalarının, öğrencilerine özellikle bilgi ve beceri kazandırma, ilgi ve alaka gösterme konusunda yeteri kadar rehberlik edip etmedikleri sorulmuştur. Öğrencilerin yaklaşık %35'lik kısmı kendilerine rehberlik yapılmadığı kanaatindedirler (Kaya, 2020: 201-203). Fersahoğlu'nun (1997: 113) yaptığı çalışmada ilahiyat fakültesi öğrencilerinin öğretim elemanlarıyla çok ciddi iletişim sorunu yaşadıklarını ortaya koymuştur. Buna göre öğretim elemanları, öğrencilerinin görüşlerine başvurmamakta, soru sormaya teşvik etmemekte, sorunlarıyla ilgilenmemektedir. Koç'un (2003: 41-42) çalışmasında Marmara ve Rize İlahiyat Fakülteleri öğrencilerinin öğretim elemanlarını eleştirdiği konuların başında yaklaşık %23'lük gibi bir oranla öğrencilerle iletişim kurmadaki yetersizlikleri gelmiştir. Okumuş'un (2007: 69-71) çalışmasında öğrencilerin %34,6'sı fakülte'deki öğrenim süresi boyunca kendilerini en çok üzen şeylerin başında "bazı hocaların sevgilerini bütün öğrencilere eşit olarak ifade edememeleri, objektif olmama, hoca-öğrenci ilişkileri beklenen düzeyde olmaması" olduğunu dile getirmişlerdir. Yine öğrencilerin %95'i fakülte hocalarının kendileriyle sosyal ilişkilerinde soğuk ve resmi olduklarını dile getirmişlerdir. Taştekin (2013: 159) yeni kurulan ilahiyat fakülteleri üzerine yaptığı çalışmasında ilahiyat öğrencilerinin yarısından fazlasının öğretim elemanlarıyla iletişim sorunu yaşadıkları, bir kısmının ise zaman zaman problem yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır. Uçar'ın (2016) yaptığı çalışmada öğrencilerin %54,8'inin hocaların hoşgörüsüzlüğünü ve %31,7'si de hocalarıyla iletişim kuramadıklarını dile getirmişlerdir. Diğer ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerine göre KDP öğrencilerinin hocalarıyla olumlu iletişim kurabilme oranının oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Fakültenin zayıf yönlerine dair yeteri kadar sosyal etkinliğin yapılmadığını dile getiren öğrenciler olsa da, önemli oranda öğrenci, fakültenin fırsatları kategorisinde sosyal etkinliklerin düzenlenmesi temasıyla ilişkili görüş belirtmiştir. Taştekin'in (2013: 155) çalışmasında önemli oranda öğrenci sosyal ve kültürel faaliyetler konusunda fakültelerini yeterli bulmadığını tespit etmiştir. Uçar'ın (2016, s.46) İnönü İlahiyat öğrencilerinin durumuyla ilgili yaptığı çalışmada da öğrencilerin genel olarak fakültelerini sosyal etkinlikler alanında yeterli görmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencileri mezuniyet sonrası iş imkânlarının geniş olmasını fakülte için bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Bu hususun tüm İlahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri için bir fırsat olduğunu da unutmamak gerekir. Mehmet Akif Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerine 2017 yılında yapılan bir çalışmada öğrencilerin %67'sinin mezuniyet sonrası daha rahat görev alabilecekleri düşüncesiyle ilahiyat fakültesini tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Onay, 2020: 99). Yüksek dini eğitim kurumlarında tek tip program uygulanmaktadır. Bu programdan mezun olanlar Milli Eğitim Bakanlığı'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Meslek dersleri öğretmeni; Diyanet İşleri Başkanlığı'nda vaiz, imam- hatip, Kur'an Kursu öğreticisi gibi din görevlisi olarak istihdam edilmektedir. Bunun yanı sıra ilahiyat ve İslami ilimler fakülteleri mezunları, Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi bakanlıklarla ve YÖK gibi kurumlarla yapılan protokollerle ilgi kamu

kurum ve kuruluşlarında manevi danışmalık ve rehberlik, vaizlik ve öğretmenlik gibi pozisyonlarda görev alabilmektedirler. Bu bağlamda ilahiyat lisans programı, onlarca mesleğe eleman yetiştiren ve insan kaynağı sağlayan bir özelliğe sahiptir.

2.1.4. Öğrencilerin Fakülteleri İçin Tehdit Olan Unsurlara İlişkin Görüşleri

TEHDİTLER	ÇALIŞMA GRUBU (N=48)	
	f	%
<i>Kategoriler</i>		
<i>Mezun sayısının ve öğrenim gören öğrenci sayısının fazla olması nedeniyle iş imkânlarının azalması</i>	11	23
<i>Öğrenci fazlalığından ulaşım imkânlarının sağlanamaması</i>	10	21
<i>Fazla öğrenci alımı nedeniyle kaliteli öğrenci yetiştirilememesi</i>	6	13
<i>Kısa zaman diliminde çok fazla sınav yapılması</i>	5	10
<i>Programlarda sürekli değişiklik yapılması</i>	5	10
<i>Kültürel anlamda şehrin yetersiz olması</i>	4	8
<i>Yaz okulu uygulamasının olmaması</i>	1	2

Tablo 4: Öğrencilerin fakültelerinin tehditlerine ilişkin görüşleri

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin fakülteleriyle ilgili tehditler kategorisi başlığı altındaki görüşlerinin mezun ve öğrenim gören öğrenci sayısının fazla olması nedeniyle iş imkânlarının azalması (f=11) ve öğrenci fazlalığından ulaşım imkânlarının sağlanamaması (f=10) hususlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun yanında fazla öğrenci alımı nedeniyle kaliteli öğrenci yetiştirilememesi (f=6), kısa zaman diliminde çok fazla sınav yapılması (f=5), programlarda sürekli değişiklik yapılması (f=5) ve kültürel anlamda şehrin yetersiz olması (f=4) temaları da öğrencilerinin görüşlerinin odaklandığı diğer hususlardır.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin, öğrenim gördükleri kurumlarına dair görüş beyan ettikleri tehditler ana kategorisi altında en fazla dikkati çeken alt tema mezun sayısının ve öğrenim gören öğrenci sayısının fazla olması nedeniyle iş imkânlarının azalması şeklindedir. İlahiyat/İslami İlimler fakültelerinin iş imkânları konusunda süreç içinde zaman zaman artış ve inişler yaşanmaktadır. 2000’li yılların başında iş imkânları azken, 2000’li yılların ortalarından itibaren geniş iş imkânları oluşmaya başlamıştır. Bugün ise iş imkânları açısından mezun-istidam oranlarında olumsuz manada dengesizlik tekrar başlamıştır. Kaya’nın (2001) çalışmasında da öğrencilerin %64’ünün mezuniyet sonrası işsizlik veya görev alamama kaygısına sahip olduklarını göstermiştir. Koç’un (2003: 38-39) çalışmasında da öğrencilerin yaklaşık %16’sının mezuniyet sonrası görev alamamaktan kaygılandığı sonucuna ulaşılmıştır. Okumuş’un (2007: 69) çalışmasında öğrencilerin %31,7’sinin gelecek kaygısı ve öğretmen olamama gibi

Paydaş Olarak Öğrencilerinin Gözünden Kdp İslami İlimler Fakültesi...

işsiz kalma endişesine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uçar'ın (2016: 52) yaptığı çalışmada da mezuniyet sonrası görev endişesi taşıyan öğrencilerin oranı %71,1 gibi oldukça yüksek bir rakam çıkmıştır. Bu sonuçlar bu konularda öğrencilere gerekli rehberlik yapılması gerektiğini göstermektedir. Ancak rehberlik konusunda fakültelerin eksikleri olduğu yapılan çalışmalara da yansımaktadır. Kaya'nın (2001) çalışmasında öğrencilerin %86'sı, Uçar'ın (2016: 52) araştırmasında da öğrencilerin %57,6'sı kendilerine gerekli rehberliğin yapılmadığını belirtmiştir. Kaya (2020: 200-206) tarafından yapılan çalışmada da genel olarak dini yükseköğretim kurumlarında öğrenciler pek çok konuda rehberlik ve danışmanlık hizmeti beklemelerine rağmen bu hususta önemli eksikliğin olduğu tespit edilmiştir. KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencileri mezuniyet sonrası görev alamamayı mezunların ve mevcut öğrenci sayısının çok fazla olmasına bağlamaktadır. Nitekim 2021 KPSS sınavına Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi alanından 48 bin civarında, İmam-Hatip Meslek Dersleri alanında ise 38 bini aşkın kişi girmiştir (KPSS, 2021). Mevcut öğrenci sayısı ise 124 binin üzerindedir (YBYS, 2021). Ancak Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı 2019 yılında toplam 8.534 dini yükseköğretim mezununu istihdam etmiştir (Kaya, 2020: 193). Bu bakımdan mezun-istihdam oranlarında çok büyük bir dengesizlik söz konusudur.

Arz-talep kapsamında değerlendirildiğinde bu tehdidin veya kaygının çok da yersiz olmadığı görülmektedir. Mevcut öğrenci sayısının 124 bin ve mezunlarının ise 48 bini aştığı hesaba katıldığında ve arz-talep noktasında meseleye bakıldığında çok ciddi bir istihdam sorunu olduğu görülmektedir. Ancak Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi adına üniversite lisans mezunlarının iş gücü piyasası performanslarını “bölüm bazında” değerlendiren ÜNİ-VERİ tarafından yapılan ulusal araştırmaya göre İslami ilimler bölümü mezunlarının ilk altı ayda işe başlama oranının kamuda %60 civarında olduğu belirtilmektedir (Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, 2022). Mamafih Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığının 2019 yılındaki istihdam verileriyle ÜNİ-VERİ tarafından yapılan araştırmanın verileri bir biriyle örtüşmemektedir.

KDP İslami ilimler fakültesi öğrencilerin önemli bir kısmı, öğrenci fazlalığı nedeniyle fakülteye ulaşım zorluğu yaşamalarını fakülteleri için bir tehdit veya kısıtlılık olarak algılamaktadırlar. Bununla kastedilen şehir merkezinden üniversite kampüsüne zaman zaman çok ciddi ulaşım sorunun yaşanıyor olmasıdır. Daha önce fakültenin zayıf yönleri kısmında belirtildiği gibi öğrenciler, fakülte binasının bedestenin ve üniversite kütüphanesinin bulunduğu kampüs merkezine uzak olması nedeniyle de fakülteye ulaşımında zorlandıklarını dile getirmişlerdir. KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencileri gerek şehir merkezinden gerekse üniversite merkezinden fakülteye ulaşımında sorun yaşadıkları yönünde oldukça önemli oranda fikir beyanında bulunmuşlardır.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencileri, yüksek din öğretimi kurumlarındaki öğrenci sayısının fazlalığı nedeniyle kaliteli öğrenci yetişmemesinden şikâyetçidirler. Öğrenci sayısı ile öğrenci kalitesi arasında doğrusal ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Nitekim Koç, (2003: 60) çalışmasını yaptığı yıllarda katsayı uygulaması ve

ilahiyatların kontenjanlarının sınırlandırılması nedeniyle öğrencilerin kalitesinin oldukça yüksek olduğunu, nitelik sorunu yaşanmadığı sonucuna ulaşmıştır. Köylü göre de (2020: 81-82) yüksek din öğretimi kurumları ile öğrenci sayısındaki artışın eğitim-öğretim kalitesini olumsuz etkilediğine vurgu yaparak, öğrenci alımında 2008 yılından 2018 yılına kadar, %704 oranında artış olduğunu ifade etmiştir. Köylü (2020: 82), bu konuda Harvard Üniversitesi'ni örnek vererek, üniversitenin eğitim kalitesini düşürmemek adına öğrenci sayısında artışa gitmediğini, bu nedenle her bir öğretim üyesine 4,3 oranında öğrenci düştüğünü ifade etmektedir. Öğrenci sayısının aşırı dengesiz artışı, fiziki imkânların ve ders verecek öğretim üyesi yetersizliği gibi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bir öğretim üyesinin Avrupa ülkeleri ile ABD ve Kanada gibi ülkelerdeki haftalık ders yükü yaklaşık 6 veya 8 saattir ayrıca, öğretim üyesi başına ortalama 10 veya 15 öğrenci düşmektedir. Türkiye'de ise öğretim üyeleri yaklaşık 30-40 saat derse girmekte, 80-100 kişilik sınıflarda derslere girdiklerinden öğrencilerle iletişim kuramamakta ve onlarla bire bir ilgilenememektedirler. Meydan'ın (2020: 275-276) da ifade ettiği gibi 'öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısı yüksek öğretimde kalitenin göstergelerinden' biridir. Dolayısıyla öğrenci sayısının artması demek gerek fakülte sayısının gerekse akademisyen sayısının artması anlamına gelir. Ne var ki yüksek din öğretimi kurumlarının sayısı artarken, akademisyen sayısı bu paralelde artmamıştır. Öğrenci sayısındaki istikrarsız artış eğitim öğretim kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Gerekli fiziki şartlar ve eğitim kadrosu sağlanamaması, son yıllarda üniversite ve yüksek din öğretimi kurumları için özellikle vurgusu yapılan kalite anlayışıyla da bağdaşmamaktadır.

05 Mart 2020 tarihli 26. İlahiyat ve İslami İlimler Fakültesi Dekanlar Toplantısının gündeminde İlahiyat Fakültelerinin kalite sonunu da yer almıştır. İlahiyat fakültelerindeki kalite sorunu üzerinde durulduğu toplantının sonuç bildirgesinde maddeler halinde yer verilen tavsiye kararları alınmıştır: a) İLİTAM (İlahiyat Lisans Tamamlama Uzaktan Eğitim Programı) ve II. Öğretim Programlarının kapatılması, b) Tıp ve Hukuk Fakülteleri örneğinde olduğu gibi İlahiyat Fakültelerine de taban puan belirlenmesi, c) YÖK tarafından öğrenci kontenjanları belirlenirken fakültelerin taleplerinin dikkate alınması" (Haber Etkinlik Arşivi, 2020). Dekanlar bildirgesinden de anlaşılmaktadır ki, sadece öğrencileri değil, ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinin dekanları da fazla öğrenci sayısına bağlı eğitim kalitesinin düşmesinden rahatsızdır. Bu durum, dekanlar toplantılarında defalarca gündem olmuştur. Ancak tüm bunlara rağmen öğretim kalitesinin düşme riski pahasına da olsa çeşitli sebeplerle yüksek kontenjanlarla öğrenci alımına devam edilmektedir. Bununla beraber yüksek kontenjanlarla öğrenci alımı hususunun sadece ilahiyat alanıyla sınırlı olduğunu söylemenin, hakkaniyete sığmayacağını da ifade etmek gerekir.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin bir kısmı öğrenim gördükleri Kütahya şehrinin kültürel olarak yetersiz olduğunu dile getirmiştir. Altaş'a (2020: 73-74) göre ilahiyat/İslami ilimler fakültelerinin yurt içi ve yurt dışındaki muadilleriyle rekabet edebilmek için fiziki şartlarını geliştirme yoluna gitmeleri önemli bir husustur. O, diğer birçok ögenin yanı sıra "şehirle ilgili memnuniyet ve

Paydaş Olarak Öğrencilerinin Gözünden Kdp İslami İlimler Fakültesi...

fakültelerin eğitim ortamı dışında öğrenciye sağladığı çevrenin genişliğinin” de üniversite ve fakülte tercihlerini etkileyen önemli faktörler olduğunu dile getirmektedir. Günümüzde öğrencilerin, fakülte tercihlerini en çok etkileyen etkenlerden biri de şehirlerin durumudur. Öğrenciler, fakülte tercihlerini büyük oranda şehir odaklı yapmaktadırlar (Akyürek, 2020: 245). Yine üniversitenin bulunduğu yerleşim yerinin büyük şehir olmasının de fakülte tercihlerinde önemli olduğu yapılan araştırmalara yansımıştır (Korkmaz, 2010: 203). Bu bakımdan KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin öğrenim gördükleri şehirle ilgili yaptıkları değerlendirmelerin şehrin gündemini oluşturan resmi ve sivil kurum ve kuruluşlar tarafından dikkate alınması ve ilgili çalışmaların buna göre yapılması yerinde olacaktır.

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Eğitim kurumlarının faaliyetlerini etkileyen ve bundan etkilenen iç ve dış olmak üzere pek çok paydaş bulunmaktadır. Eğitim kurumlarında iç paydaş konumundaki öğrenciler ise kurumun faaliyetlerinden en çok etkilenen grubu oluşturmaktadır. Bir paydaş olarak öğrencilerin görüşleri, eğitim kurumunun faaliyetlerini olumsuz bir şekilde etkileyen hususların saptanması, bunların düzeltilmesi için stratejiler oluşturulmasına ve bu stratejilerin uygulanmasına yardımcı olmaktadır. Öğrenim gördükleri kurumun mevcut durumunun çözümlenmesinde ve geleceğe projeksiyon tutulmasında çok etkin rol oynayan öğrenci görüşlerinin tespitinde SWOT önemli bir analiz bir tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmada Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi’nde 2021 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören son sınıf öğrencilerinin fakültelerine ilişkin görüşlerinin SWOT analizi yaklaşımıyla açığa çıkarılması ve buna bağlı olarak fakültenin mevcut durumunun tespiti hedeflenmiştir. Çalışmada son sınıf öğrencilerinin görüşlerinin alınmasının sebebi, fakültede geçirdikleri beş yıl boyunca kurumun güçlü ve zayıf yönlerine hâkim olmaları, aynı zamanda fakültenin imkân ve kısıtlılıkları(tehditleri) ile ilgili daha çok tecrübe sahibi olmalarıdır.

Çalışmada fakültenin güçlü yanlarına dair öğrenci görüşleri doğrultusunda toplam yedi temaya ulaşılmıştır. Öğrenci görüşlerinin yoğunlaştığı temalar, yeni ve çok yönlü fakülte binasının olması ve öğretim elemanlarının kaliteli oluşu şeklindedir. Tek cinsiyetli, kız erkek ayrı binalarda eğitim olması, hazırlık sınıfının olması ve fakülte binasında sanat odalarının bulunması öğrenci görüşlerinde dile getirilen hususlar olmuştur.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencileri, fakültelerinin zayıf yönlerine ilişkin diğer kategorilere göre daha fazla tema oluşturacak görüş beyanında bulunmuşlardır. Öğrencilerin görüşlerinin odaklandığı temalar, ders yoğunluğu veya sayısının fazla olması, sınıfların kalabalık olması, öğretim elemanın azlığı nedeniyle derslere uzmanların girmemesi ve amfi biçimindeki sınıfların olmaması şeklindedir. Bunun yanında fakültenin, üniversitenin diğer fakültelerine göre daha uzakta kalması, öğrenci başına düşen akademisyen kadrosunun azlığı, teorik bilgilerin

uygulama ile pekiştirilmemesi gibi temalar da dikkat çekmektedir. Bununla birlikte kampüs içinde fakülte binasına ulaşımın zorluğu, seçmeli derslerin zorunluluğu, fakülte geçmişinin fazla olmaması, üniversitedeki bedestenin fakülteye uzak olması, öğrenciler hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması, sosyal etkinliklerin yetersizliği temalarında da öğrenciler fikir beyan etmiştir. Ayrıca çok yoğun olmasa da fakültenin yeni açılmasından dolayı eğitim sisteminin oturmaması, fakültenin kütüphaneye uzak olması, spor müsabakalarıyla ilgilenen öğrencilere destek verilmemesi ve hazırlık sınıfındaki Arapça eğitiminin yetersizliği gibi temalarıyla ilgili de öğrenci görüşleri mevcuttur.

KDP İslami İlimler Fakültesinin fırsatlarına bakıldığında öğrencilerin fakültenin öğretim elemanlarının öğrenciler ile ilgilenmesi frekans değeri en yüksek tema olarak ön plana çıkmıştır. Sosyal etkinliklerin düzenlenmesi ve Erasmus, Farabi vb. değişim programlarının olması dikkat çeken temalar olmuştur. Mezunların iş imkânlarının geniş olması ve fakülte binasının kampüs camisine yakınlığı temalarıyla ilgili olarak da öğrenciler görüş belirtmişlerdir.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencilerine göre fakülteleri için tehdit oluşturan hususlara bakıldığında mezun sayısının ve öğrenim gören öğrenci sayısının fazla olması nedeniyle iş imkânlarının azalması ve öğrenci fazlalığından ulaşım imkânlarının sağlanamaması daha çok ön plana çıkan hususlar olmuştur. Ayrıca fazla öğrenci alımı nedeniyle kaliteli öğrenci yetiştirilememesi, kısa zaman diliminde çok fazla sınav yapılması, programlarda sürekli değişiklik yapılması ve kültürel anlamda şehrin yetersiz olması gibi unsurları yansıtan görüşlerin olduğu da görülmektedir.

SWOT analizi çerçevesinde araştırma lokal/yerel olarak tek bir yüksek din öğretimi kurumu, KDP İslami İlimler Fakültesi üzerine yapılmış olsa da alanyazında geçmişten günümüze diğer İlahiyat ve İslami İlimler fakülteleri üzerine yapılan benzer çalışmalar da dikkate alındığında ulaşılan sonuçların pek çoğunun genel veya ulusal durumu yansıtıcı nitelikte olduğu da görülmektedir.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencileri, öğretim elemanlarını nitelikli bulmakla birlikte, diğer yüksek din öğretimi kurumlarıyla ilgili yapılan çalışmalara (Kaya, 2001: 83-85; Ay, 2000: 78-88; 2005: 135; Koç, 2003: 42-43; Uçar, 2016: 94-100) bakıldığında öğrencilerinin hocalarının nitelikleriyle ilgili görüşlerinin genelde çok da olumlu olmadığı görülmektedir. Öğrenci görüşlerinin yoğunlaştığı hususların ders işleme, yöntem ve materyal kullanımı konusundaki sınırlılıklar, sınıf yönetimi, ölçme-değerlendirme, iletişim ve rehberlik konusundaki eksiklikler gibi daha çok pedagojik formasyonla ilgili konular olduğu görülmektedir. Öğrencilerin oldukça önemli bir oranı karma değil de, tek cinsiyetli bir eğitimin olmasını KDP İslami İlimler Fakültesinin güçlü yanlarından biri olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Alanyazında dini yükseköğretim kurumlarında karma ve tek cinsiyetli eğitim üzerine yapılan çok az sayıdaki çalışma sonuçları (Erpay ve Sümer, 2019) genel olarak tek cinsiyetli eğitimi benimseyen KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin görüşleri ile paralellik arz etmektedir. Bologna bilgi sistemine dâhil olma konusunda pek çok ilahiyat ve İslami ilimler fakültesinin direnç gösterdiği ve meseleyi verimli bir şekilde değerlendiremediği düşünüldüğünde (Tosun, 2020; Meydan, 2020: 285-

Paydaş Olarak Öğrencilerinin Gözünden Kdp İslami İlimler Fakültesi...

286), KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencileri, fakültelerinin güçlü yönlerinden biri olarak Bologna bilgi sistemine dâhil olunması yönünde farkındalıklarının olması dikkat çekici bir husustur.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin fakülte binasının mimari olarak yeni ve sanat çalışmalarına imkân veren eğitim atölyelerine sahip olmasını fakültenin güçlü yanları arasında zikretmeleri, yüksek din öğretimi kurumlarının kalite ve performans değerlendirilmelerinde bu hususların bir gösterge olarak değerlendirmesi gerektiği yönünde akademik görüşler (Meydan, 2020: 295) açısından oldukça anlamlıdır. Ne var ki bu sanat atölyelerinin, yurt dışından gelen TÖMER öğrencilerinin Türkçe dil eğitimi almaları için kapatılmaları üzerinde durulması gereken bir husustur. Kara'nın (2019: 16) sözlerinden mülhem olarak bir eğitim kurumu, mimari bakımdan sadece dört duvarla çevrili, ruhu olmayan bir mekân olarak algılanmamalıdır.

Sınıflardaki öğrenci sayısının fazlalığı, dersleri yürütecek yeterli sayıda alanının uzmanı olan öğretim elemanının bulunmaması ve fakülte geçmişinin çok fazla olmayışı öğrencileri tarafında KDP İslami İlimler Fakültesinin zayıf yanları olarak zikredilmiştir. Tüm bunların birbirleriyle ilintili sonuçlarının olduğu görülmektedir. Fakülte geçmesinin çok fazla olmaması ve öğrenci kontenjanlarının fazla tutulması tecrübeli akademik kadro sorununu gün yüzüne çıkarmaktadır. Akademik kadro yetersizliği ise sınıfların kalabalık ve derslere alanın uzmanı olmayan kişilerin girmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu olumsuzluk zincirleme olarak eğitim ve öğretimde kaliteyi ve verimi düşürücü pek çok hususun oluşmasına zemin oluşturmaktadır. Öğrenci kontenjanlarının fazla tutulmasıyla niteliğin niceliğe kurban edilmesi ve kaliteden ödün verilmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. Öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısındaki dengesiz artışın sonuçlarından biri, yorucu ve bıktırıcı aşırı ders yükü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ise gerek akademik çalışmalarda gerekse eğitim-öğretim faaliyetlerinde kalitenin düşmesiyle sonuçlanmaktadır.

KDP öğrencilerinin, fakültelerinin zayıf yönleri kapsamında “uzaklık” vurgusu dikkati çekmektedir. Şehre uzaklık, kampüs merkezine uzaklık, bedestene uzaklık, kütüphaneye uzaklık bütün bunlar öğrenciler tarafından, fakülteye ulaşımı, hizmete erişimi ve sosyalleşmeyi kısıtlayıcı unsur olarak telakki edilmektedir. Haddizatında “şehirden ve toplumdaki izole kampüs” anlayışının sorgulandığı günümüzde (Altaş, 2020: 60-61), KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin “uzaklık” temalı fakülteleriyle ilgili bu negatif görüşleri daha da anlam kazanmaktadır. Fakültenin fırsatları kategorisinde sosyal etkinliklerin düzenlemesi teması bağlamında oldukça olumlu görüş ortaya konulmuştur. Ancak sosyal ve kültürel imkânlar bakımından KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin görüşlerinin alanyazında yapılan diğer araştırma sonuçlarıyla (Okumuş, 2007: 84; Taştekin, 2013: 155-156; Turan ve Nazıroğlu, 2015: 472; Uçar, 2017: 123; Kirman ve Demir, 2018: 9-10) paralellik arz ettiği görülmektedir. Bu bakımdan sosyo-kültürel imkânlar ve sosyal etkinlik konusunda genel olarak gerek dini yüksek eğitim kurumlarının gerekse bağlı oldukları üniversitelerin yetersiz oldukları fark edilmektedir.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin fakültelerinin zayıf yönleri arasında zikrettiği ve dini yükseköğretim kurumları üzerine yapılan çalışmaların sonuçlarıyla paralellik eden hususlardan bir diğeri eğitim programıyla ilgilidir. Bu konuda dikkati çeken özellikli durumlar ise ders programının yoğun ve ders sayısının fazla olması, ayrıca derslerin uygulamaya dönük işlenmemesidir. Fakültede ders programına bakıldığında her dönem her bir öğrencinin ortalama on iki ya da on üç ders aldığı görülmektedir. Yine uygulamaya dönük derslerin toplam ders sayısındaki oranı ise çok düşüktür. Bir de genel olarak tüm dini yükseköğretim kurumlarındaki akademik kadronun başta yöntem ve materyal kullanımı gibi (Güneş, 2018, 90) pedagojik yetersizlikleri olduğu düşünüldüğünde bu durum, eğitim bakımından üzerinde durulması gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencileri, hocalarının kendileriyle ilgilenmelerine dair görüşlerini fırsatlar teması altında zikretmişlerdir. Alanda yapılan çalışmalara bakıldığında bu konuda KDP İslami İlimler Fakültesinin durumunun oldukça iyi olduğu ifade edilebilir. Diğer dini yükseköğretim fakülteleri üzerine yapılan çalışmalarda (Fersahoğlu, 1997: 113; Koç, 2003: 41-42; Okumuş, 2007: 69-71; Taştekin, 2013: 159; Uçar, 2016; Kaya, 2020: 201-203) , genel olarak öğrencilerin hocalarıyla başta sosyal ilişkiler olmak üzere iletişim sorunu yaşadıkları ve kendilerine rehberlik yapılmadığı yönünde önemli oranda bulguya ulaşılmıştır.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencileri iş imkânlarının geniş olmasını fakültelerinin sunduğu fırsatlar arasında zikretmesine rağmen, aynı zamanda mezun ve öğrenim gören öğrenci fazlalığının iş imkânlarını azaltıcı tehdit unsuru olduğu kanaatindedirler. Alanda yapılan çalışmalarda (Kaya, 2001; Uçar, 2016: 52) dini yükseköğretim kurumlarındaki öğrencilerin, genel olarak mezuniyet sonrasında işsiz kalma kaygısı yaşadıkları sunucuna ulaşılmıştır. Diğer fakültelerdeki öğrenciler mezuniyet sonrası işsiz kalma nedenleri üzerinde durmamalarına rağmen, KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin bu durumu, mezun ve mevcut öğrenci sayısının çok fazla olmasına bağlamaları dikkat çekici bir durumdur. Bununla birlikte ilahiyat/İslami İlimler fakültelerinin mezunlarının istihdamının tarihi süreçte inişli çıkışlı bir grafik arz ettiği görülmektedir. Yirmi yıl önce istihdam imkânları çok düşmüş iken, iki binli yılların ortalarında nispeten bu oran artmış ancak, son yıllarda mezun sayısındaki artış istihdam imkânlarını kısıtlar hale getirmiş durumdadır. Öğrenci sayısındaki fazlalık aynı zamanda öğrencilerin gözünde nitelikli öğrenci yetiştirilmesini tehdit eden bir unsur olarak telakki edilmektedir. Öğrenci sayısındaki kontrolsüz artış fiziki imkân ve akademik kadro yetersizliğine sebebiyet verdiği, bunun ise eğitim ve öğretimde kalite sorunu sonucunu doğuracağı açıkça tahmin edilebilecek bir husustur.

3.1. Öneriler

Yüksek din öğretim kurumları ile ilgili yapılan araştırmalarda genel olarak öğretim elemanlarının olumsuz yönleri ilgili öğrenci görüşlerinin ders işleme, yöntem ve materyal kullanımı konusundaki sınırlılıklar, sınıf yönetimi, ölçme-değerlendirme, iletişim ve rehberlik konusundaki eksiklikler gibi daha çok pedagojik formasyonla ilgili konular olduğu görülmektedir. İlahiyat ve İslami ilimler

Paydaş Olarak Öğrencilerinin Gözünden Kdp İslami İlimler Fakültesi...

fakültelerinin öğretmen yetiştirme rolü de göz önüne alındığında bu hususun göz ardı edilmemesi gerektiği ortadadır. Söz konusu hususlar, öğretim üyelerine yönelik hizmet içi eğitimlerle aşılabılır.

Öğretim elemanı sayısının azlığı ve öğrenci kontenjanlarının fazla olmasının doğurduğu ders yükü fazlalığı ve bunun neticesinde ortaya çıkan akademik ve idari sorunlar için pek çok çözüm önerisi ortaya konulabilir. Bu konuda çözüm olarak Altaş'ın (2020, 72) öne sürdüğü gibi birbirine yakın şehirlerde bulunan yüksek din öğretimi kurumları arasında öğretim elemanı değişim programı devreye sokulabilir. Yine niteliği artırmak adına akademisyen başına düşen öğrenci sayısı daha önceden belirlenerek, her fakültenin fiziki alt yapısı ve hoca sayısı gibi imkânları bakımından kontenjanlar dâhilinde öğrenci alması sağlanabilir.

KDP İslami İlimler Fakültesi olmak üzere genel olarak dini yükseköğretim kurumlarında sağlıklı ve verimli rehberlikle çözülebilecek sorunların çok da az olmadığı görülmektedir. Bu bakımdan dini yükseköğretim fakültelerinde rehberlik hizmetlerinin verimli yürütülmesi ve zaman zaman öğrencilerle toplantı düzenlenmesi etkili iletişim kanalları oluşturulabilir.

KDP İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin öğrenim gördükleri şehri kültürel olarak yetersiz olarak değerlendirmişlerdir. Öğrencilerin üniversite ve fakülte tercihlerinde şehirlerin niteliğinin de belirleyici olduğu gerçeğinden hareketle şehrin gündemini oluşturan resmi ve sivil kurum ve kuruluşlar tarafından gerekli çalışmalar yapılabilir.

Yüksek din öğretimi öğrencilerinin öğrenim süreci boyunca mezuniyet sonrası iş bulamama kaygısı gibi birçok konuda rehberliğe ihtiyaç duydukları anlaşılmaktadır. Bu bakımdan fakültelerde öğrencilerin sorunlarının çözümüne, ihtiyaçlarını karşılamaya ve kaygılarını gidermeye yardımcı olmak amacıyla manevî danışmanlık ve rehberlik büroları açılabilir. Bu konuda din psikologlarından yararlanılabilir, aynı zamanda bu alan için bir uygulama zemini olabilir.

KAYNAKÇA

- Akyürek, S. (2020). Yüksek din öğretiminde kalite güvence sistemi: akreditasyon (yeterlik tescil) sorunu. Z. Ş. Altın (Edit.), *Yüksek Din Öğretimi* içinde (ss. 240-260). İstanbul: DEM Yayınları.
- Altaş, N. (2020). Üniversite sisteminin geleceğindeki tehdit ve imkânlar arasında Türkiye'de dini yükseköğretimin hedefleri üzerinde yeniden düşünmek (piyasalaşan üniversitelerde pısa'laşan fakülteler oluşturmak). Z. Ş. Altın (Edit.), *Yüksek Din Öğretimi* içinde (ss. 57-74). İstanbul: DEM Yayınları.
- Arıöz, Ö. ve Yıldırım, K. (2012). Türkiye'de çimento sektöründeki belirsizlikler ve Türk çimento sektörünün swot analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 173-190.
- Aşıkoğlu, N. Y. (2005). İlahiyat fakültelerinin eğitim öğretime katkıları ve kaliteye yolculuk. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1-9.
- Ay, M. E. (2005). *Yüksek öğretimde rehberlik ilahiyat fakülteleri üzerine bir araştırma*. Bursa: Düşünce Kitabevi.

- Ay, M. E. (2000). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin öğretim elemanlarından beklentileri. *Gençlik Dönemi ve Eğitimi* içinde (ss. 73-117). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Balcı, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma*. Ankara: Pegemakademi.
- Bayrakdar, N. (2016). İslami ilimler fakültesi öğrencilerine göre derslere yönelik olumlu tutum geliştirmelerine katkı sağlayan öğretim elemanı davranışları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 3033-3058.
- Creswell, J.W. (2013). *Araştırma deseni: Nicel, nitel ve karma yöntem yaklaşımları*. (Çev. S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (2022). Erişim adresi. <https://www.cbiko.gov.tr/projeler/uni-veri>.
- Devrim, B. (2006). *Strateji formülasyonu: swot analizi, kurumsal karne, kalite fonksiyon yayılımı, Sun Tzu'nun işletme yönetimi stratejilerinin bütünleştirilmesi üzerine bir çalışma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Eken, D. (2016). *Paydaş analizi*. Erişim adresi <https://www.demetekin.com.tr/paydas-analizi/>
- Ekiz, D. (2003). *Eğitim araştırmalarında yöntem ve metotlarına giriş: Nitel, nicel ve eleştirel kuram metodolojisi*. Ankara: Anı Yayınları.
- Erpay, İ. ve Sümer, N. (2019). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin tek cinsiyetli eğitim modeline bakışı (Siirt üniversitesi örneği). *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 121-150.
- Fırat, E. (1989). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin problem olarak değerlendirdikleri eğitimleriyle ilgili konular. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 17-42.
- Göküş, Ş. (2014). Tevhid-i Tedrisat'tan günümüze Türkiye'de yüksek din eğitiminin kurumsallaşma süreci, *2014 INTE International Conference on New Horizons Education*. June 25-27 2014 Paris, France.
- Günbayı, İ. (2019). Nitel araştırmada veri analizi: tema analizi, betimsel analiz, içerik analizi ve analitik genelleme. Erişim adresi <http://www.nirvanasosyal.com/h-392-nitel-arastirmada-veri-analizi-tema-analizi-betimsel-analiz-icerik-analizi-ve-analitik-genelleme.html>
- Güneş, A. (2018). İlahiyat fakültesi öğretim elemanlarının lisans düzeyindeki derslerde yöntem ve materyal kullanma durumları. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, 29 (1), 71-93.
- Haber Etkinlik Arşivi (2020). Erişim adresi <https://iif.fsm.edu.tr/haber/26-Ilahiyat-ve-Islami-Ilimler-Dekanlar-Toplantisi-Duzenlendi-2020-03-10-10-17-08am>
- Kadioğlu, H. (2021). Evren ve örneklem. Erişim adresi <http://sbf.marmara.edu.tr/dosya/sbf/ders%20notlar%C4%B1/evren%20ve%20%C3%B6rnekleme.pdf>
- Kara, İ. (2009). Türkiye'de ilahiyat fakülteleri dinî kurumlar mı, laik kurumlar mı? *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, (1) , 1-19.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel araştırma yöntemi* (9. baskı). Ankara: Nobel Yayın.

Paydaş Olarak Öğrencilerinin Gözünden Kdp İslami İlimler Fakültesi...

- Kaya, M. (2001). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin problemleri (Samsun OMÜ İlahiyat Fakültesi örneği). *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 8, 77-114.
- Kaya, M. (2003). On dokuz mayıs üniversitesi ilahiyat fakültesi son sınıf öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması ile öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14-15, 89-115.
- Kaya, U. (2020). *Öğrenci görüşlerine göre ilahiyat fakülteleri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Kirman, M. Ali – Demir, Rıdvan (2018). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin beklenti ve sorunları: Hatay Mustafa Kemal üniversitesi örneği. *Antakya/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-21.
- Koç, A. (2003). İlahiyat fakültesi (ilâhiyat lisans programı) öğrencilerinin sorunları ve beklentileri. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(2), 25-64.
- Korkmaz, M. (2010). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin fakülteyi tercih nedenleri: erciyes üniversitesi ilahiyat fakültesi örneği. *Bilimname*, 18(1), 157-204.
- Korkmaz, M. (2020). Yüksek din öğretiminde nicelikten niteliğe geçiş sürecinde ilahiyat fakültesi öğrencilerinin yeterliklerini belirlemenin önemi (yaygın din eğitimi alanı). Z. Ş. Altın (Edit.), *Yüksek Din Öğretimi* içinde (ss. 297-317). İstanbul: DEM Yayınları.
- Köylü, M. (2020). Türkiye’de yüksek din eğitimi: nitelik ve nicelik sorunu. Z. Ş. Altın (Edit.), *Yüksek Din Öğretimi* içinde (ss. 75-95). İstanbul: DEM Yayınları.
- KPSS: Kamu Personel Seçme Sınavı (2021). Erişim adresi https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2021/KPSS/kpss_2021_sayisal_bilgiler_16092021.pdf
- Meydan, H. (2020). İlahiyat fakültelerinde kalite güvence sisteminin imkânı üzerine bir değerlendirme. Z. Ş. Altın (Edit.), *Yüksek Din Öğretimi* içinde (ss. 271-297). İstanbul: DEM Yayınları.
- Okumuş, E. (2007). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin problemleri –Dicle Üniversitesi örneği-. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13), 59-94.
- Onay, A. (2020). Yüksek din öğretiminde nitelik veya amaç sorunu. Z. Ş. Altın (Edit.), *Yüksek Din Öğretimi* içinde (ss. 95-103). İstanbul: DEM Yayınları.
- Özan, M. B. , Polat, H. , Gündüzalp, S. ve Yaraş, Z. (2015). Eğitim kurumlarında swot analizi. *Turkish Journal of Educational Studies*, 2 (1) , 1-28.
- Özdemir, Ş. (2003). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin eğitim-öğretim beklentileri (Darende ilahiyat fakültesi örneği). *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 15, 85-106.
- Özdemir, S. (2019). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin ilahiyat programı ile ilgili görüşleri: SDÜ ilahiyat örneği. *Dergi Abant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, 7(13), 1-33.
- Sarıkaya, M. (2011). *Paydaş yaklaşımı bağlamında işletme-paydaş etkileşimi ve stratejik paydaş analizi*. Ankara: Ankara Sanayi Odası Yayın Organı.

- Taştekin, O. (2013). Yeni kurulan ilahiyat fakültelerinin öğrenme ortamına yönelik öğrenci algıları -Şırnak, Erzincan ve Iğdır örneği-. *Usûl*, 19 (1), 139 - 184.
- Tosun, C. (2020). Bologna süreci ve gelenek çerçevesinde Türkiye’de yüksek din eğitimi. Z. Ş. Altın (Edit.), *Yüksek Din Eğitimi* içinde (ss. 261-271). İstanbul: DEM Yayınları.
- Turan, İ. ve Nazıroğlu, B. (2015). İlahiyat fakültesine yeni gelen öğrencilerin sorun ve beklentileri: OMÜ ilahiyat fakültesi örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(35), 466- 478.
- Uçar, R. (2016). *İnönü üniversitesi ilahiyat fakültesi öğrencileri üzerine bir araştırma*. Malatya: İnönü Üniversitesi Matbaası.
- Uçar, R. (2017). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin profili, akademik eğilimleri ve aldıkları eğitime ilişkin memnuniyet algıları (İnönü üniversitesi örneği). *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 105-178.
- Usta, M. (2001). *Türkiye’de yüksek din eğitiminin kurumlaşma ve ekolleşme sorunları*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Uygun, M. (2018). *Türkiye’de sağlık turizmi alanında paydaş analizi: Ankara’da sosyal ağ analizi yaklaşımı uygulaması*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yüksek Öğretim Bilgi Yönetimi Sistemi (YBYS) (2021). Erişim adresi https://istatistik.yok.gov.tr/file:///C:/Users/Hp8560/Downloads/2021_T17.pdf
- Yükseköğretim Bilgi Yönetimi Sistemi (YBYS) (2021). *2020-2021 öğretim yılı yükseköğretim istatistikleri*. Erişim adresi <https://istatistik.yok.gov.tr/file:///C:/Users/Hp8>

❖TEMSİLCİLİKLER / REPRESENTATIVES / ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА❖**YURT İÇİ / ВНУТРИ СТРАНЫ / DOMESTIC**

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT – ANTALYA * Dr. Öğretim Üyesi Bilşen İNCE ERDOĞAN – AYDIN * Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU – BALIKESİR * Dr. Öğretim Üyesi Ali ATALAY – BOLU * Halis TEKİN – BURDUR * Dr. Öğretim Üyesi Rahman ÇAKIR – GİRESUN * Dr. Öğretim Üyesi Fatma Sibel BAYRAKTAR – EDİRNE * Prof. Dr. Davut KILIÇ – ELAZIĞ * Dr. Öğretim Üyesi Hilal OYTUN ARSLAN – İSTANBUL * Prof. Dr. Özkan ÖZTEKTEN – İZMİR * Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ – KAYSERİ / NİĞDE * Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN – MERSİN * Osman KABADAYI – KIRŞEHİR * Dr. Erkan KALIPÇI - KONYA-NEVŞEHİR * Dr. Öğretim Üyesi Adnan Menderes KAYA – MALATYA * Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Ethem ÖZKAN – NEVŞEHİR * Prof. Dr. Hikmet KORAŞ – NİĞDE * Prof. Dr. Ergin AYAN – ORDU * Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN – SAMSUN * Dr. Öğretim Üyesi Doğan KAYA – SİVAS * Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ – TRABZON * Doç. Dr. Rezzan KARAKAŞ – SİİRT / DİYARBAKIR * Dr. Öğretim Üyesi Turgay KABAK – BAYBURT / GÜMÜŞHANE * Dr. Ramazan ERGÖZ – SİİRT / BİTLİS * Prof. Dr. Mehmet EROL – GAZİANTEP * Doç. Dr. Mehmet TEYFUR - AĞRI

YURT DIŞI / ЗА РУБЕЖОМ / ABROAD

Mehmet Akif KORKMAZ – ALMANYA ▪ Jale İSMAİLOV – AZERBAJYAN ▪ İlya İVANOV – ÇUVAŞİSTAN ▪ Serpil KUP – FRANSA ▪ Maria CİKİA – GÜRCİSTAN ▪ Prof. Dr. Tacide HAFİZ – KOSOVA ▪ Prof. Dr. Hamdi HASAN – MAKEDONYA ▪ Lübov ÇİMPOYEŞ – MOLDOVA ▪ Eden MAMUT – ROMANYA ▪ Doç. Dr. Miryana MARİNKOVİÇ – SİRBİSTAN ▪ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA - RUSYA FEDERASYONU ▪ Hakan KARAKOÇ - RUSYA FEDERASYONU – YAKUTİSTAN ▪ Doç. Dr. Nadya TIDİGOVA – ALTAY ▪ Murat TOYLU - TATARİSTAN M.C. ▪ Doç. Dr. İrina KAYAN - POKROVSKAYA – UKRAYNA ▪ Prof. Dr. İngeborg BALDAUF – ALMANYA ▪ Dr. Öğretim üyesi Taylan ABİÇ - KKTC ▪ Dr. Öğretim üyesi Nina PETROVİÇE - MOLDOVA ▪ Prof. Dr. Tursun GABİTOV – KAZAKİSTAN ▪ Prof. Dr. Kadir GÖLKAYRAN – İRAN ▪ Doç. Dr. Ergali ESBOSUNOV – KAZAKİSTAN ▪ Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU – NAHÇIVAN ▪ Dr. Kızıl Maadır SİMÇİT, RUSYA FEDERASYONU – TUVA. ▪ Ertuğrul KULAÇ - RUSYA FEDERASYONU – BURYATİA ▪ İrina JERNOSENKO – RUSYA FEDERASYONU – ALTAY KRAY. Prof. Dr. Ruslan KADİROV, (RUSYA FEDERASYONU - DAĞİSTAN CUMHURİYETİ), ▪ Doktorant Nursaule AKHATOVA (KAZAKİSTAN) ▪ Prof. Dr. Gous KHAN, (HİNDİSTAN) ▪ Doç. Dr. Sönmez ABBASLI (AZERBAJYAN) ▪ Prof. Dr. Jabbor ESHONKUL (ÖZBEKİSTAN)

❖YAZIM VE YAYIN İLKELERİ❖

Dergiye gönderilen makaleler özgün olmalıdır. Daha önce kısmen ya da tamamen yayınlanmış yazılar ve intihal içeren makaleler dergiye gönderilmemelidir.

Dergiye yayın gönderen yazar(lar), yayının telif ve yayın hakkı gibi tüm haklarını dergiye verdiğini kabul ve beyan eder.

Dergimizde kör hakemlik uygulandığından aşağıdaki kurallara azami ölçüde önem gösterilmelidir.

- Dergiye gönderilen metinler, Microsoft Word programında, Times New Roman karakterinde, 10 punto, iki yana yaslı, 1.5 cm. paragraf başı girintisi ve tek satır aralığıyla yazılmış olmalıdır.
- Makale başlığı, büyük harflerle, ortalanmış ve koyu olarak yazılmalı ve 12 kelimeyi geçmemelidir. Türkçe, İngilizce ve Rusça başlıklar **en yukarı ve üst üste yazılmalıdır**;
- Varsa metin içindeki diğer bütün başlıklar numaralandırılmalı, başlık(lar) koyu ve her kelimenin ilk harfleri büyük olacak biçimde yazılmalıdır.
- Çalışmalarda Türk Dil Kurumunun Yazım (İmla) Kılavuzu esas alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.
- Metinlerin kaynakça ile birlikte 25 sayfayı geçmemesi tercih edilir.
- Yazar adı/adları başlığın hemen altında sola yaslı yazılmalıdır. Yazar adı/adlarına (*) ile dipnot verilerek, yazarın ORCID numarası bilgileri (unvanı, çalıştığı kurum, yazışma adresi, e-posta) yer almalıdır. Örnek: Araş. Gör, ORCID: 0000-0001-9160-4288, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bunyamintetik@gmail.com. Ana metnin öncesinde, 200-250 kelime arasında, Türkçe, İngilizce ve Rusça olarak yazılmış bir “Öz” yer almalıdır. Özde araştırmanın kapsamı ve amacı belirtilmeli, kullanılan yöntem tanımlanmalı ve ulaşılan sonuçlar kısaca ifade edilmelidir. Özün hemen altında en az beş en fazla sekiz anahtar kelime yer almalı ve bu anahtar kelimeler, özel adlar dışında, küçük harflerle yazılmalıdır. **Öz ve anahtar kelimeler 10 punto ile yazılmalı, paragraf girintisi bırakılmamalıdır.**
- Tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin bir numarası ve başlığı olmalıdır. Bu materyallerin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması için 10x17 cm’lik alanı aşmaması, 10 punto ile ve tek aralık kullanılarak yazılmış olmaları gerekir. Resim, grafik ve benzerlerinin ayrı bir dosya hâlinde ve jpeg formatında kaydedilmesi baskı kalitesi açısından gereklidir. Bu materyaller metnin üçte birinden az olmalıdır.

ATIFLARIN VE KAYNAKÇANIN DÜZENLENMESİ

- Ana metindeki tüm göndermeler, APA standardında metin içi kaynak gösterme sistemi ile belirtilir. Düzenleme ve kontrol sırasında kolaylık sağlaması ve hataları minimuma indirmesi için MS Word programının otomatik kaynak gösterme sisteminin kullanılması önerilmektedir.
- Manuel girecek yazarlar için APA standartlarına ulaşmak için Türk Kütüphaneciler Dergisi’nin "Bilimsel Yayınlarda Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları" eserine müracaat edilebilir; http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

❖ WRITING AND PUBLICATION PRINCIPLES ❖

Articles submitted to the journal must be original. Articles containing plagiarism or published partially or fully before should not be submitted.

The author(s) who send articles to the journal accept and declare that they give full rights, such as copyright and broadcasting rights, to the journal.

Since blind review is applied in our journal, the following rules should be given maximum importance.

- The texts sent to the journal should be in Times New Roman, 10pt, 1.5 cm on the left and right margins, with single space in Microsoft Word program.
- Never use the space or tab key for formal corrections in the article.
- The title of the articles should be written in capital letters, centered and bold, and not exceed 12 words.
- The headings in Turkish, English and Russian should be written at the top, as in the example below;
- If present, all other headings in the text should be numbered, the title(s) should be bold, and the first letter of each word should be capital.
- The Turkish Language Institution's Spelling (Imprint) Guideline should be taken as a basis in studying, and as many Turkish words as possible should be used instead of foreign words.
- It is preferred that texts do not exceed 25 pages including bibliography.
- Author name(s) should be written on the left just under the heading. Authors' names/titles should be accompanied by an asterisk(*) and the author's information (title, institution, address, e-mail) should be included. An "Abstract" written in Turkish, English and Russian between 200 – 250 words should be placed before the main text. The scope and purpose of the study should be specified, the method used should be defined and the results achieved should be briefly stated. At least five and a maximum of eight keywords should be placed immediately below the abstract, and these keywords should be written in small letters except for private names. Abstract and keywords should be 10 points, and no paragraph indent should be left.
- The table should include the number and title of figures, figures, graphics, and the like. These materials must be 10 pt with a single spacing so that the journal does not exceed 10 x 17 cm. The recording of pictures, graphics and the like should be submitted in a separate file in JPEG format. These materials should be less than one third of the whole text.

CITATIONS AND BIBLIOGRAPHY

- All citations in the main text are specified by the in – text citation system in the APA6 standard. It is recommended to use the automatic citation system of MS Word program for ease of editing and control and to minimize mistakes.
- Authors preferring to do citation manually can refer to Turkish Librarians' Journals' APA6 Guidelines on Sourcing, Tables and Figures for Scientific Publications'. This link can be accessed at http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

❖ ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ ❖

Статьи, отправленные в журнал, должны быть оригинальными. Статьи, опубликованные частично или полностью или же содержащие элементы плагиата не принимаются.

Автор (авторы), которые будут присылать статьи для публикации, автоматически заявляют, что отказываются от гонорара и передают право на гонорар журналу, а так же передают право журналу для публикаций высланной статьи в следующий раз.

В виду того, что в нашем журнале применяется “слепое” рецензирование, максимальное внимание уделяется следующим правилам.

- Тексты, отправленные в журнал, должны быть написаны шрифтом Times New Roman, 10 шрифта, начало абзаца 1,5 см. интервал одиночный. Отступы с левой и правой стороны одинаковые.
- Название статьи должно быть написано заглавными буквами, в середине, жирным шрифтом и не должно превышать 12 слов. **Название пишется сначала. На турецком, английском и русском языках, один за другим**
- Все остальные заголовки в тексте должны быть пронумерованы. Подзаголовков (ки) должны быть выделены жирным шрифтом. Первая буква каждого слова должна начинаться с большой буквы.
- Правописание должно быть основано на правилах “Института Турецкого Языка”. По возможности вместо иностранных слов, должна быть использована турецкая лексика.
- Предпочитается, что объем текста не превышал 25 страниц с библиографией.
- Имя автора/имена авторов должны быть написаны под заглавием ближе к левой стороне. Под именем (именами) авторов даётся информация, которая должна включать в себе следующие ORCID данные (должность, учреждение, адрес, адрес электронной почты). К примеру: **ORCID: 0000-0001-9160-4288, соискатель, Ардаганский университет, гуманитарный факультет, отделение турецкого языка и литературы, bunyamintetik@gmail.com**
- Перед текстом статьи необходима аннотация. Аннотация должна быть на турецком, английском и русском языках в пределах 200-250 слов. Необходимо указать объем и цель исследования, должен быть определён использованный метод и краткое изложение достигнутых результатов. По меньшей мере пять и максимум восемь ключевых слов должны быть помещены непосредственно после аннотации. Эти ключевые слова должны быть написаны строчными буквами, за исключением собственных имён. **Аннотация и ключевые слова должны быть написаны 10 шрифтом без абзаца.**
- Таблицы, схемы, рисунки, графика и т. п. должны иметь номер и заглавие. С целью соблюдения размеров страниц подобный материал не должен превышать размера в рамках 10 x 17 см. Они должны быть написаны 10 шрифтом, одинарным интервалом. Для достижения качества печати рисунки, изображения необходимо присылать в отдельном файле в формате jpeg. Эти материалы должны составлять менее одной трети текста.

Правописание цитат и библиографии

- Вся представленная в основном тексте библиография обозначается системой текстовых ресурсов по стандартам APA 6. Рекомендуется использовать автоматическую систему отображения исходного текста программы MS Word для автоматического редактирования и минимизации ошибок.
- Для введения источников вручную по стандартам APA 6 авторы могут пользоваться “Правилами APA 6 журнала библиотек Турции” по эл. адресу http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf.

❖ Abone Şartları ❖

Abone olacaklar Alper ALTINKAYNAK adına TR82 0001 0001 4957 3171 3050 01 numaralı ZiraatBank hesabına abone bedelini yatıracaklar ve dekontlarını adres bilgileri ile birlikte yazışma adresine posta veya faks yoluyla ileteceklerdir.

❖ Payments ❖

Subscribers should deposit the subscription fee to AlperALTINKAYNAK’s ZiraatBank account number: TR82 0001 0001 4957 3171 3050 01 and send their receipts as well as their own contact addresses to the communication address via mail or fax mentioned above.

❖ Абонентное условие ❖

Для оформления подписки необходимо произвести оплату на имя Erdoğan ALTINKAYNAK, банковский счет № 05732013 Квитанцию об оплате вместе с информацией о Вашем адресе необходимо передать почтой или по факсу в редакцию журнала.

❖ Fiyatı / Стоимость / Price ❖

150 TL(Yurtiçi / для граждан Турции / Interior)
50 \$ / 40 Euro (Yurtdışı / для граждан других стран / Abroad)

❖ Abonelik Bedeli / Стоимость подписки / Subscription Price ❖

600 TL(Yurtiçi / для граждан Турции / Interior)